HEEMKUNDE-KRING V. HOMBEEK HOEMBEKA

't Ridderke

Trimestrieel heemkundig tijdschrift van Hoembeka
24ste Jaargang 2009 * Nr. 1 * januari - maart

HOMBEEKSE SPIONNEN

In de eerste wereld-oorlog hebben vrouwen zich eveneens ingezet met risico voor hun leven.

verantwoordelijk uitgever: Ward De Kempeneer, Diepestraat 2, 2811 HOMBEEK tel 015 423326

toelatingsnummer P209706
afgiftekantoor
1980 ZEMST

DE KRINGWERKING

Met dit nummer zetten we jaar 27 in van de kring en 24 van 't Ridderke. Op de statutaire vergadering van januari namen we afscheid van bestuurslid Etienne Impens maar kwam een nieuwe jonge kracht onze gelederen versterken. Geert Clerbout is intussen geen onbekende meer omdat zijn inbreng in diverse artikels en zijn spreektalent in een paar zeer gewaardeerde voordrachten alle waardering kreeg van onze leden. Hij zal dan ook met Ward de eindredactie van het kringblad gaan verzorgen. Dit uitzonderlijk dik nummer is geheel van hem en behandelt het thema van zijn laatste voordracht over spionage in 14-18. We wensen u veel leesgenot en een 2009 dat aan al uw wensen tegemoetkomt.

Christian de Meester de Ravestein, voorzitter.

Het doek van Sint-Martinus kwam in de eerste helft van de zeventiende eeuw in onze parochiekerk. Dat moet geweest zijn nog tijdens het leven of kort na het overlijden van de Antwerpse schilder Antoon Van Dijck. Niet enkel het tijdstip maar ook alle andere omstandigheden zijn vingerwijzingen in de richting van de beroemde schilder van gelijkaardige uitbeeldingen van de manteldeling van Sint-Martinus zowel in Zaventem als in Windsor in England. Is alles toeval of zit daar meer achter ? Dat is de vraag die kan gesteld worden.

Wie schilderde het Martinusdoek van Hombeek ?

Ward De Kempeneer

over de schilder Antoon Van Dyck en over het ons zo bekende doek in de kerk van Hombeek.

Vrijdag 6 maart om 20.00 uur in het cultuurhuis Leliëndaal.
inkom gratis

1 mei : Dauwtrappen aan de Schelde

Dit jaar wandelen we langs de Scheldeboorden, links en rechts van de rivier. We verzamelen om 8 uur aan de kerk van Mariekerke en steken er de stroom over. Na een traditioneel opkikkertje bij de tussenstop wordt de tocht verder gezet tot Sint-Amands waar we ons versterken met spek en eieren.

Deelname inde kosten: 11 €. Inschrijven bij Raymond Lauwers 015 412162

FRÜHLING IN WIEN

De Hoembeka reis brengt ons van 17 tot 21 mei vijf dagen in de stad van muziek en Habsburgers.
De 35 metgezellen ontvingen al de praktische informatie.

Op vrijdag 8 mei om 20 uur verzamelen we op het Hof ter Heyde voor een laatste vloed van historische en andere nuttige 'voorlichting' door Herman Van Lint en Ward De Kempeneer.

SPIONEREN VOOR VORST EN VADERLAND

Mechelse spionnen in dienst van de Verenigde Legers tijdens de Eerste Wereldoorlog

GEERT CLERBOUT

Met dank aan Dr. Emmanuel Debruyne, Frieda Keuleers, Josée Van Doren en Wouter De Boeck

Inleiding

Op 4 augustus 1914 valt Duitsland ons land binnen met de bedoeling Frankrijk aan te vallen. De Duitsers verwachten aanvankelijk weinig tegenstand van België, maar al snel wordt duidelijk dat de uitvoering van het *von Schlieffen-von Moltke-plan* niet succesvol is. Er stabiliseert zich in het westen van ons land een frontlijn waar de twee legers zich ingraven. Dat front wordt doorgetrokken tot diep in Frankrijk. Ruim vier jaar lang wordt er een gruwelijke loopgravenoorlog uitgevochten, die bijna de hele oorlog lang onbeslist lijkt te eindigen. Tussen 1914 en 1918 is het grootste deel van ons land bezet door een Duitse overmacht. Dat wil zeggen dat de meerderheid van de bevolking leeft onder een vreemde overheerser, terwijl er nog een klein stukje "vrij gebied" wordt verdedigd. Het is algemeen geweten dat er tijdens de Eerste Wereldoorlog een hevig gevoel van patriottisme leeft onder de Belgische bevolking. Vandaar ook dat er vrijwel onmiddellijk verzet groeit tegen de Duitsers. Gewapend verzet heeft weinig zin, aangezien de bezetter dan eens zo hard terugslaat met represailles. De enige manier om de *Verenigde legers* te helpen, zijn subtiele sabotage, passief verzet en spionage.

De Britse, Franse en Belgische legers zien al snel het nut in van een uitgebreid spionagenetwerk in het bezette gebied, omdat ze op die manier hoogte kunnen krijgen van de Duitse troepenbewegingen, sterktes, en tactische verplaatsingen. De vraag naar spionage is er dus lang de ene kant, het aanbod langs de andere…

Britse spionage in België

Reeds in 1909 hebben de Britten plannen om een spionagedienst in België te installeren. Ze voelen aan dat er misschien wel een Europese oorlog op til is, en willen daarom goed voorbereid zijn. **Dale Long**, die deel uitmaakt van Kell's contraspionagedienst, wordt met de taak belast om in België een netwerk op poten te zetten[1]. Toch zou het nog tot 1913 duren vooraleer er een echte post wordt geïnstalleerd in een neutraal land dat grenst aan Duitsland. **Roy Regnart**, die als officier van de Marine vertrouwd is met *naval intelligence* wordt in Brussel geplaatst[2]. Nog in 1913 begint Groot-Brittannië, onder leiding van **Mansfield Cumming**, met de voorbereiding voor een eventuele militaire operatie in België. De Britten worden daarbij geholpen door **Demetrius Boulger**, een oude Belgische journalist en historicus. **James Cuffe**, een andere officier van de Marine, wordt in het veldwerk de centrale figuur langs Britse kant.

Deze Mansfield Cumming krijgt in 1913 de opdracht om voorbereidingen te treffen voor een eventuele militaire operatie op Belgisch grondgebied.

De Duitse inval van augustus 1914 zorgt ervoor dat bepaalde topfiguren worden opgeëist om zich met andere militaire zaken bezig te houden. Enkel Cuffe kan zich nog volop toespitsen op spionage. Hij bevindt zich al snel in bezet gebied en raakt een

[1] BEACH (J.). *British Intelligence and the German Army, 1914-1918.* Onuitgegeven PhD, University of London, 2005, p. 43
[2] BEACH (J.). *British Intelligence and the German Army,* p. 43

beetje geïsoleerd in zijn werk. In oktober 1914 beginnen de General Headquarters (voortaan GHQ) van de Britse legerleiding hun activiteiten echter uit te breiden in België. Stelselmatig zenden ze agenten uit om inlichtingen te vergaren achter de Duitse linies[3]. Eind oktober ontmoet luitenant-kolonel **Walter Kirke** zijn Belgische collega's en ontdekt hij dat de Belgen werken via een tussenpost in Nederland. Terug in Groot-Brittannië geeft hij opdracht aan **majoor A.C. Cameron** om een gelijkaardig netwerk op te zetten voor de GHQ. Omdat de Belgen zelf al een groot deel van hun grondgebied controleren, wordt er geopteerd om een geallieerd pact te sluiten, om overlapping te vermijden. Het is immers zo dat de Belgische legerleiding zelf geheime diensten in het leven heeft geroepen, die hun hoofdkwartier allen in Nederland hebben. De eerste dienst wordt opgericht in Vlissingen, in september 1914[4]. Om die overlappingen uit de weg te ruimen, wordt er een *Geallieerde Organisatie* opgericht. Cameron wordt gepromoveerd en aangesteld als leider van wat bekend zal staan als het 'Folkestone Bureau'. Via de Nederlandse posten worden gegevens doorgeseind aan Folkestone. Niet veel later wordt er in Engeland echter een nieuw hoofdkwartier opgezet, dat naast Folkestone zal opereren. Dat nieuwe netwerk huisvest in Londen en komt onder leiding te staan van **Ernest Wallinger**, een artillerie-officier[5].

In januari 1915 wordt de nieuwe Britse Militaire Attaché in Den Haag, **Laurie Oppenheim**, door het War Office (Briste Ministerie van Oorlog) aangesteld om samen te werken met **Richard Tinsley**, die als zakenman en lid van de befaamde *Secret Service* al in Rotterdam verbleef en daar hoofd was van een inlichtingendienst. Deze dienst van het War Office werkte goed, tot juni 1916. Toen werd het volledig opgerold door de Duitse contraspionage. De Secret Service leerde uit zijn fouten en begon opnieuw. Ze breidde haar activiteiten uit en stichtte verschillende diensten[6]. Ze werd bekend onder de naam *La Dame Blanche*, hoewel dat eigenlijk slechts één van haar vele diensten was, maar wel de grootste en de meest gekende.

Samengevat ziet het beeld van de Britse spionage in België er dan zo uit. Enerzijds zijn er de diensten die werken voor het War Office. Zij zijn vooral in Nederland gesitueerd, waar Laurie Oppenheim en Richard Tinsley de plak zwaaien. Anderzijds zijn er de diensten die spioneren voor de GHQ, dat op zijn beurt nog eens is opgesplitst in een Londens bureau en één in Folkestone. Op de samenvattingen van rapporten is het makkelijk uit te maken in dienst van wie ze zijn gemaakt. CF staat voor *Cameron at Folkestone* en WL staat voor *Wallinger at London*[7].

Uiteraard is het onvermijdelijk dat twee spionagediensten uit hetzelfde land in elkaars vaarwater komen en er groeit al snel een rivaliteit tussen de twee. Daarom komen de leiders van de diensten in de winter van 1915-1916 tot een compromis: België wordt in twee gedeeld en de GHQ zullen in het Westen van het land opereren terwijl de Secret Service het Oosten voor zijn rekening neemt[8].

Dit alles neemt niet weg dat de concurrentie tussen de verschillende inlichtingendiensten zal blijven bestaan, ook na het zogeheten pact. Wanneer luitenant-kolonel **R.J. Drake** in 1919 wordt gevraagd een rapport te schrijven over de inlichtingendiensten tijdens de Eerste Wereldoorlog, windt hij er geen doekjes om:

"Both these organizations operated through Holland and maintained their own system of head-men, couriers, passeurs and agents as well as separate offices. They were, in fact, not only in actual if unconscious competition with each other, but also with parallel systems controlled by the War Office and our French and Belgian Allies. The competition between services referred to was unhealthy and is apt to lead to the downfall of one or other of the many systems working under the head organizations. It is unfair to the agents and other personnel, and in some cases, led to their destruction, owing to the jealousies of the higher subordinates, who, naturally, worked in the keenest competition one with the other, but often without regard to the interests of the agents concerned. Such conduct on the part of unscrupulous persons is bound to lead to disastrous results, as far as the agents themselves are concerned, and the service as a whole suffers.[9]"

In totaal zouden er in België en Noord-Frankrijk tijdens de Eerste Wereldoorlog tussen de 6.000 en de 7.000 agenten actief zijn geweest voor de verschillende spionagediensten[10].

Belang van de spoorwegen

België is aan het begin van de Eerste Wereldoorlog economisch gezien één van de meest ontwikkelde

[3] BEACH (J.). *British Intelligence and the German Army*, p. 47
[4] VAN YPERSELE (L.), DEBRUYNE (E.). *De la guerre de l'ombre aux ombres de la guerre.* Editions Labor, Brussel, 2004, p. 26.
[5] BEACH (J.). *British Intelligence and the German Army*, pp. 47-49
[6] BEACH (J.). *British Intelligence and the German Army*, pp. 52-57
[7] DRAKE (R.J.). *History of Intelligence, British Expeditionary Force in France, 1917-1919*, p. 2
[8] BEACH (J.). *British Intelligence and the German Army*, p. 59
[9] DRAKE (R.J.). *History of Intelligence, British Expeditionary Force in France, 1917-1919*, p. 2
[10] VAN YPERSELE (L.), DEBRUYNE (E.). *De la guerre de l'ombre aux ombres de la guerre.*, p. 67.

landen ter wereld. Maar de grote sterkte van onze economie, het transportnetwerk, heeft tijdens de eerste oorlogsmaanden een zware klap gekregen. Van de 4.700 kilometer spoorwegen worden er 1.100 vernield en 400 gedeeltelijk buiten gebruik gesteld. De buurtspoorwegen verloren 1.649 kilometer spoor op 4.300[11].

In dat transportnetwerk speelt Mechelen een bijzonder belangrijke rol. De Centrale Werkplaats van de Belgische Spoorwegen is er namelijk gevestigd en bovendien is het sowieso al een belangrijk verkeersknooppunt.

Het is dus niet verwonderlijk dat de Duitsers er alles aan doen om na de inval het hele systeem zo snel mogelijk weer in werking te stellen. De Centrale Werkplaats (Arsenaal) van de Belgische spoorwegen, één van de belangrijkste Mechelse werkgevers, stopt haar activiteiten op 17 augustus 1914. Drie dagen later wordt het werk voor enkele dagen hervat, maar daarna wordt het werk weer opgeschort. Tussen 17 augustus 1914 en januari 1915 rijdt er immers geen enkele personentrein die niet is bestemd voor de Duitse bezetter. Het goederenverkeer wordt pas in 1916 weer hervat. In mei 1915 wordt het werk in het Arsenaal toch opnieuw aangevat. Vele jonge mannen, die voordien werkten in de Centrale Werkplaats kunnen weer aan de slag, zij het onder Duits toezicht. Een groot aantal werknemers weigert echter voor de vijand te werken. Transport via het spoor is de ideale manier voor het bezettingsleger om soldaten van en naar de fronten te sturen.

Het ontbreekt de Duitsers echter aan mankracht om het spoorverkeer te organiseren. Daarom worden ex-werknemers van het Arsenaal gevorderd, maar zoals eerder gezegd, weigeren zij te werken voor de Duitsers. Zij zijn daartoe overigens niet verplicht, aangezien de Duitsers de arbeiders op die manier dwingen mee te werken aan oorlogsdoeleinden.

Mechelen vormt het centrum van het Belgische spoorwegennet, zoals duidelijk blijkt op deze kaart van het Britse leger. Op de kaart ziet u de Belgische spoorwegen, met alle stations. (Bron: National Archives, Kew)

Dat druist in tegen Artikel 54 van de *Vierde Conventie van Den Haag*[12], waardoor Duitsland dat verdrag aan zijn laars lapt[13]. Eerst proberen de Duitsers de werknemers van de CW nog tot inkeer te brengen door hen een schandalig hoog loon van 10 mark per dag aan te bieden[14]. Wanneer ook dat niet helpt, worden ze opgepakt en een hele dag met het gezicht naar de muur rechtop gezet, zonder eten of drinken[15]. Wanneer dit eveneens geen zoden aan de dijk brengt, bedenkt de bezetter een andere straf: de paarden krijgen twee weken rust, waardoor alle transport te voet en met de hand moet gebeuren. De landbouwers mogen zelfs niet met een kruiwagen naar hun veld rijden[16]. **Generaloberst von Bissing** vaardigt op 30 mei 1915 een bekendmaking uit:

"(…) daar het getal stielmannen, die in het arsenaal van Mechelen het werk begonnen hebben, niet voldoende is gebleken. Naardien het door de bekendmaking van 25 mei elk beseffende burger moest duidelijk zijn, dat het werk door het Duitsch beheer verlangd, volstrekt niet voor het Duitsch leger is, veel meer het tot voordeel aan het verkeer der Belgische bevolking moest strekken, zoo zie ik mij gedwongen de stad Mechelen en hare omgeving te bestraffen met onderbreking van alle handelsverkeer, zoolang de Arsenaalwerklieden niet in voldoende getal tot hunne plicht terug gekeerd zijn.[17]"

Verder in de verklaring maakt von Bissing bekend dat hij alle personen- en goederenvervoer schorst van en naar de stations op de lijnen Mechelen-Weerde, Mechelen-Boortmeerbeek, Mechelen-Sint-Katelijne-Waver en Mechelen-Kapelle-op-den-Bos. Niemand mag de stations betreden die op deze lijnen zijn gelegen[18].

Ook wordt er een avondklok ingesteld. Niemand mag zich na zes uur 's avonds op straat vertonen. De stad wordt daarenboven geïsoleerd. Geen enkele persoon mag Mechelen in of uit, tot de Arsenaalmannen weer aan het werk gaan[19]. Dit is een ramp voor vele ondernemers en handelaars. De meeste werkweigeraars beslissen bijgevolg al snel weer aan het werk te gaan[20]. De Mechelse Arsenaalwerklieden zijn overigens niet de enigen in België die het werk neerleggen. Ook hun collega's uit het Henegouwse Luttre beslissen tot dezelfde strategie. Ook zij weigeren aan de slag te gaan onder de bezetter. Om de arbeiders te verplichten hun werk weer aan te vatten, worden de familieleden van werkweigeraars gearresteerd. De arbeiders die dan nog niet aan de slag willen, worden gearresteerd en naar Duitsland gedeporteerd[21].

Dit alles maakt dat de meeste werkmannen al snel weer beslissen om terug aan het werk te gaan. Mechelen wordt zo een bijzonder belangrijk centrum voor de Duitse industrie. Een groot deel van de treinbewegingen tussen Duitsland en het front passeert langs Mechelen. De Dijlestad is dus ook voor spionnen een belangrijk objectief. Een aantal Arsenaalmannen zal trouwens zelf agent worden voor de Britten tijdens de oorlog. In Mechelen denken we onder meer aan **Guillaume Haentjens**, voor de oorlog in dienst van de Belgische Spoorwegen en tijdens de oorlog actief in de Service Vengeur of **Guillaume Willems** uit Muizen, Arsenaalman en spion voor de Service Lux.

De grote droom van majoor Cameron is om snel een netwerk op te zetten van verschillende *trainwatchingposten* in het bezette Belgische en Noord-Franse gebied. *Trainwatching* is een activiteit waarbij spionnen notities maken over alle passerende treinen: het uur waarop ze voorbij sporen, het aantal wagons, wat ze vervoeren, etc… Die posten moeten het treinverkeer in Duits-België dus in kaart brengen[22]. Men staat er immers van versteld hoe mobiel mensen zijn tijdens een oorlog. Een grondige kennis over de mobiliteit van de vijand kan de doorslag geven als er belangrijke tactische beslissingen moeten worden genomen. Al deze spionnen brengen stukjes informatie tot bij de Verenigde Legers. Zij kunnen de puzzel dan in elkaar leggen. Als het hele grondgebied wordt gecoverd, kunnen de Britten in theorie op de hoogte zijn van elke troepenbeweging die zich in het bezette gebied voordoet. Ze weten perfect welke

[12] Verdrag afgesloten op 18 oktober 1907. In totaal werden er toen 13 Conventies getekend, allen met betrekking op verschillende aspecten van het oorlog voeren. De Vierde Conventie betrof het voeren van oorlog op het land en hoe de oorlogvoerende landen zich moesten opstellen ten opzichte van burgers. In dat verdrag werd onder meer vastgelegd dat een bezettende mogendheid geen burgers mag inschakelen in oorlogsdoeleinden. Deze burgers mogen eveneens niet gedeporteerd worden om verplicht tewerkgesteld te worden in het land van herkomst van de bezettende mogendheid.
[13] CARTON de WIART (H.). *La politique de l'honneur,* p. 99.
[14] CARTON de WIART (H.). *La politique de l'honneur,* p. 98.
[15] ROGIER (M.C.G.). *Bijdrage tot de Geschiedenis van de Belgische Spoorwegen te Mechelen*, p. 121.
[16] JOHNSON (O.M.). *Vrede zij met u!*, p. 98.
[17] VAN KERCKHOVEN (R.). "150 jaar spoor en trein in Hombeek". In: HOEMBEKA. *Bijdragen tot de Hombeekse geschiedenis, 2: Expoel, volk en spoor*. Hombeek, Hoembeka, 1986, pp. 293-294.
[18] VAN KERCKHOVEN (R.). "150 jaar spoor en trein in Hombeek", p. 293.
[19] PUBLICATION OFFICIELLE DU GOUVERNEMENT BELGE. *Rapports sur la violation du droit des gens en Belgique,* deel 2, pp. 77-78.
[20] PAA, 1914-1918, Oorlogsgebeurtenissen in de provincie, Hombeek, *Samenvatting der bijzondere gebeurtenissen gedurende den Grooten Oorlog 1914-1918.*
[21] CARTON de WIART (H.). *La politique de l'honneur*, pp. 98-99. Deze gebeurtenissen worden ook beschreven door A. de Gerlache de Gomery in zijn *La Belgique et les Belges pendant la guerre*, op p. 363 e.v.
[22] VAN YPERSELE (L.), DEBRUYNE (E.). *De la guerre de l'ombre aux ombres de la guerre.*, p. 27.

Duitsers waar gelegerd zijn en waar er een verhoogde concentratie bevindt, of welke opmerkelijke verschuivingen zich voordoen. Het belang hiervan hoeft niet te worden onderstreept. Als de Britten slagen in hun opzet, en via hun spionagenetwerken een kijk krijgen op wat er zich in België afspeelt, kan dat van cruciaal belang zijn voor het verdere verloop van de oorlog.

Cameron slaagt ook in zijn opzet. Voor de periode 1915-1918 kan worden gesteld dat het bijna het hele Belgische en Noord-Franse bezette grondgebied permanent gecovered wordt door GHQ-spionnen. Uiteraard zijn niet alle diensten tegelijk actief en zijn er wel gaten te vinden in het systeem, maar tel daar de diensten van het War Office en de afzonderlijke Franse en Belgische diensten bij, en men komt tot een quasi volledige controle[23].

Spionnen in Mechelen

Tijdens de Eerste Wereldoorlog zijn er in Mechelen en omstreken[24] 82 spionnen actief[25]. Het hele spectrum van inlichtingendiensten, zoals boven beschreven, komt ook in Mechelen terug. Er zijn vier spionagediensten actief die werken voor het Belgische leger. Daarnaast zijn er, doorheen de oorlog, nog 12 diensten actief in dienst van de Britten, hetzij voor de General Headquarters, hetzij voor het War Office. Het totaal aantal Mechelaars dat voor één van deze bovengenoemde diensten werkte, bedraagt 75. Van 7 Mechelaars hebben we niet kunnen achterhalen voor welke dienst ze precies werkten[26]. Het enige dat we weten, is dat ze in oktober 1919 door het Britse rijk zijn erkend als geheim agent van 1914-1918[27].

Ik durf niet beweren dat hetgeen volgt een sluitend overzicht is. Misschien waren er nog meerdere spionnen actief, waarvan ik vooralsnog geen sporen heb kunnen terugvinden. Ik vermoed echter dat de lijst die achteraan het artikel in bijlage staat, nagenoeg volledig is. Ik heb die lijst samengesteld aan de hand van gegevens die ik heb gevonden in de bestanden van de *Commission des Annales des Services Patriotiques*, bewaard in het Rijksarchief en de lijsten van de Belgische agenten die erkend zijn als agent voor het Britse leger, bewaard in de National Archives in Londen.

Belgische diensten in Mechelen

Uiteraard wordt er al van bij aanvang van de oorlog gespioneerd. In eerste instantie door het Belgische leger en erkende Belgische geheime diensten. Ook in het Mechelse gebeurt dat, zoals duidelijk blijkt uit dit rapport:

26 août 1914

Communication téléphonique reçue à **13.05** heures

Des troupes **xxxxxxxxxxx** allemandes en nombre considérable (infanterie et artillerie) marchent vers MALINES par route LOUVAIN.

Spionagerapport van het Belgische leger, 26 augustus 1914. Duitse troepen worden gesignaleerd op de Leuvensesteenweg[28].

Bovenstaande telegram is afkomstig van het Belgische leger zelf. De informatie die wordt meegedeeld, is vergaard door soldaten. Vanaf het najaar van 1914 treden er ook spionagediensten in werking die worden bemand door burgers, zij het in dienst van het Belgische leger. Drie van die diensten zijn ook in Mechelen actief: **Service Colon, Service Van Aken** en **Service De Potter**.

In november 1914, dus slechts enkele maanden na de Duitse inval in België, richt **Adelin Colon**, onderstationschef in Ottignies, samen met **Marius Lebacq** een inlichtigendienst op. Hij geeft zijn eigen naam aan de Service. Onmiddellijk rekruteert hij een groot aantal agenten, zo'n 80 in totaal. Onder hen ook drie Mechelaars. Vader **Jean** en zonen **Paul** en **Leon Beullens** treden in dienst van de Brusselse leider. In februari 1915 starten zij hun activiteiten. Ze houden de lijnen Mechelen-Brussel en Mechelen-Gent in de gaten. Jammer genoeg duurt het succes slechts enkele maanden. Op 7 november 1915 wordt leider Colon gearresteerd. Als leider had hij verschillende contacten met mensen uit andere diensten en toen die tegen de lamp liepen, werd ook zijn naam genoemd. Geen enkele andere spion uit zijn dienst werd gearresteerd, maar de meeste staakten hun activiteiten wel. Zeker toen Adelin Colon door het Duitse krijgsgerecht ter dood werd veroordeeld. Het

[23] VAN YPERSELE (L.), DEBRUYNE (E.). *De la guerre de l'ombre aux ombres de la guerre.*, p. 34.
[24] Mechelen, Hombeek, Leest, Muizen, Heffen, Kapelle-op-den-Bos en Londerzeel
[25] National Archives, Kew, WO 239/2356, B.W.&I. Medals. Agents, British, French, Belgian en gegevens van Emmanuel Debruyne, die onderzoek verricht in het Algemeen Rijksarchief.
[26] Voor een volledig overzicht van alle Mechelse spionnen en de diensten waarvoor ze actief waren, zie bijlage aan het eind van het artikel
[27] Deze spionnen zijn **Jean Bosselaers**, **Jeanne Mouton**, **Guillaume Thys Van den Audenaerde**, **Jean Laurent Thys Van den Audenaerde**, **Elisabeth Gocem**, **Jean Joseph Van Vaeck** en **Jean Michel Verdellen**
[28] Legermuseum, Moskou-archief.

vonnis werd op 26 juli 1916 voltrokken. Op dat ogenblik was de familie Beullens, die uit Zemst afkomstig was, maar in Mechelen woonde, al acht maanden met haar spionageactiviteiten gestopt[29].

Adelin Colon wordt in juli 1916 terechtgesteld door de Duitsers

Naast Colon is ook Van Aken actief in Mechelen. Die dienst staat onder leiding van Antwerpenaar Leopold Van Aken, maar heeft weinig betekend voor het Belgische opperbevel. In totaal werken er 19 spionnen voor Van Aken, waaronder ook vier Mechelaars. **Jan De Boeck**, geboren in Londerzeel, maar wonend aan de Geerdegemvaart en zijn vrouw **Anne Marie Van Merom** houden de spoorlijn naar Dendermonde in de gaten. **Jean Henri Haesendonck** en zijn echtgenote **Louise Mees** observeren de lijn Mechelen-Leuven. De activiteiten van deze Mechelaars starten pas in juli 1918 en zijn bovendien totaal nutteloos gebleken. Nog diezelfde maand wordt leider Van Aken opgepakt en bloedt de dienst dood. De spionnen blijven wel actief, maar de rapporten geraken niet meer in Nederland. Ook Haesendonck wordt gearresteerd, maar dat heeft niets te maken met zijn spionageactiviteiten. Jean Henri weigert te werken voor de Duitsers en wordt daarom op 27 september 1918 gearresteerd. Hij wordt tot drie maanden opsluiting veroordeeld, maar komt op 28 oktober al weer vrij[30].

De Service De Potter is de derde Belgische spionagedienst die banden heeft met Mechelen. Het is net als de Service Van Aken een kleine inlichtingendienst die slechts enkele maanden actief is geweest, aan het einde van de Eerste Wereldoorlog. Oprichter en leider van de dienst is **Jan-Baptist De Potter**, uit Sint-Gillis. De Potter rekruteert 11 agenten die samen 4 observatieposten bemannen[31]. Eén bevindt zich in Muizen en één in Mechelen. De andere twee zijn rond het Brusselse gesitueerd. In Muizen wordt er gespioneerd door **Poertael** en **Van Hove**. Helaas kennen we hun voornamen niet, maar zij hielden de lijn Mechelen-Brussel in de gaten van januari 1918 tot 21 augustus 1918. In Mechelen werd er gespioneerd in het Arsenaal. Twee werklieden, **Levens** en **De Potter Alphonse**, hielden er alles in de gaten. Levens was eveneens een Muizenaar, terwijl De Potter in Mechelen zelf woonde. Lang heeft het sprookje helaas niet geduurd, aangezien de leider op 21 augustus 1918 door de Duitse contraspionage wordt ontmaskerd. Hij wordt onmiddellijk gearresteerd en in zijn kielzog worden ook bijna alle andere spionnen aangehouden. Zowel Poertael, Van Hove, Levens als De Potter belanden in de gevangenis van Sint-Gillis. Gelukkig voor hen zijn ze niet voor het Duitse krijgsgerecht moeten verschijnen, omdat de Wapenstilstand de oorlog ondertussen had beëindigd[32].

In dienst van de Britten

Zoals eerder aangetoond, nemen de Britten het roer snel in handen. De Belgische inlichtingendiensten spelen tijdens de oorlog bijna geen rol van betekenis meer, op enkele uitzonderingen na. Het zou wel tot 1915 duren vooraleer er een echte inlichtingendienst wordt opgericht die voor de Britten werkt.

Van de twaalf Britse diensten die in en rond Mechelen actief waren, zijn er drie die de Dijlestad echt als centrum hebben. Het gaat over de **Service Fish**, de **Service Lux** en de **Service Max Vengeur**. Hun activiteiten situeren zich voornamelijk in Mechelen en die diensten tellen dan ook het grootst aantal Mechelaars. Alle drie opereerden ze in dienst van de Britse General Headquarters. De negen andere diensten[33] hadden hun basis in andere steden, maar rekruteerden ook in en rond Mechelen, waardoor ook daar Mechelaars actief waren.

Als we de vergelijking maken tussen de spionnen in dienst van de GHQ en die in dienst van het War Office, is de som snel gemaakt. Maar liefst 54 Mechelaars werkten voor de General Headquarters,

[29] ARA Brussel, Services Patriotiques, P46
[30] ARA Brussel, Services Patriotiques, P50
[31] ARA Brussel, Services Patriotiques, P51
[32] ARA Brussel, Services Patriotiques, P51
[33] De Service Wittock, Service Carlot Théo, Service Lefèvre & Parenté, Service Biscops, de Service Tiole voor de GHQ en de Service Fankignoul, Service Van Bergen, Service R.74 en Service Kapock voor het War Office

en slechts 7 voor het War Office. In Mechelen-stad is zelfs amper 4 spionnen actief in dienst van het Britse Oorlogsministerie. Het aandeel van de GHQ is dus veel groter. Ik zal mij dus ook vooral op die diensten concentreren in dit artikel.

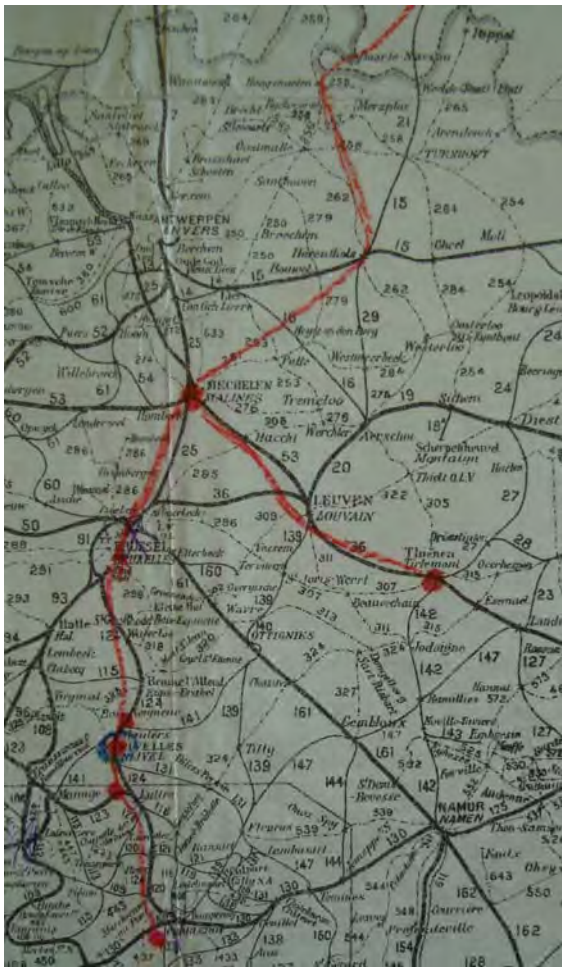
De activiteiten van de overige Mechelse spionnen worden nadien kort besproken in een algemeen overzicht.

Van sigarenverkoper tot meester-spion

Niemand zal hem nu nog kennen, maar tijdens de Eerste Wereldoorlog was hij in Mechelen een belangrijk figuur in bepaalde vaderlandslievende kringen: **Théodore Fish**. Hij is met quasi zekerheid de **allereerste Mechelaar die in dienst van het Britse leger heeft gespioneerd**. In eerste instantie richtte hij zelf een spionagedienst op, de Service Fish. Daarenboven onderhield hij banden met een veel groter netwerk dat onder leiding stond van **Charles Parenté** en **Louis Lefèvre**. De *Service Lefèvre & Parenté* was de derde Belgische dienst die werd opgericht tijdens de oorlog. Ze was al actief van in het natjaar van 1914, dus reeds van meteen na de woelige eerste oorlogsmaanden.

Fish, die in het dagelijkse leven sigaren verkoopt, is 50 jaar en wordt door een gezant van premier en opperbevelhebber van het Belgische Leger, **Charles de Broqueville**, overhaald om een spionagedienst op te richten. Aan het begin van de oorlog werkt Fish als secretaris van een overheidsdienst. In die hoedanigheid kan hij relatief vrij reizen en in de eerste oorlogsmaanden komt hij dan ook regelmatig in Nederland, Frankrijk en Engeland. Daar komt hij in contact met mensen van de Britse en Franse spionage. Eerst is hij zelf actief als spion in een Franse inlichtingendienst, onder de codenaam "Tintamarre". Hij schrijft bijvoorbeeld een rapport over de staat van de Antwerpse fortengordel en observeert verschillende Duitse troepen. Dat werk verricht Fish vanaf 15 oktober 1914[34]. Stelselmatig wordt hij voorbereid om zelf een dienst op te richten. En dat gebeurt niet veel later, op 23 mei 1915. Ook **Karel Dessain** wordt van deze opdracht op de hoogte gebracht. Naast geldelijke steun, verleent de Mechelse burgemeester ook regelmatig paspoorten en vrijgeleiden aan Fish, zodat hij zich makkelijk kan voortbewegen in bezet gebied. Fish leidt de dienst, maar fungeert eveneens als koerier tussen Mechelen en Baarle-Hertog[35].

Aan anti-Duitse gevoelens overigens geen gebrek bij de Mechelse spionageleider. De zoon van Fish vecht op dat ogenblik aan de Ijzer namelijk tegen de soldaten uit het Rijnland. Op 7 juni 1915 slaat voor hem het noodlot toe. De soldaat van het 12e Linieregiment sneuvelt en wordt begraven in een massagraf in Oostkerke.

De geografische spreiding van de Service Fish. Zoals u ziet telde deze dienst slechts enkele posten, in Mechelen, Brussel, Nijvel, Pont à Celles en Tienen[36]

Naast Fish zelf, zijn nog twee andere Mechelaars in dienst getreden van zijn dienst. Het gaat over **Ernest Schoensetters** en zijn buurvrouw **Constance Naegels**. Daarnaast richt Fish, via kennissen, nog observatieposten op in verschillende andere steden[37]. In totaal werkten er voor Fish zo'n 15 spionnen. In november 1915 wordt de dienst helaas opgerold. Een groot deel van het netwerk van Lefèvre & Parenté wordt door de Duitsers ontdekt. Bij twee toplui van dat netwerk worden verwijzingen gevonden naar Theodore Fish. De Duitsers denken dus dat hij eveneens tot dat netwerk behoort en ze arresteren de Mechelaar. Uiteraard houdt die zich van de domme. Fish wordt door grote pech gearresteerd, zijn dienst houdt op te bestaan en tot overmaat van ramp wordt tegen hem

[34] ARA Brussel, Services Patriotiques, P31
[35] KIRSCHEN (S.). *Devant les Conseils de Guerre allemands.* Rossel & Fils, Bruxelles, 1919, p. 179 e.v.
[36] ARA Brussel, Services Patriotiques, P31
[37] ARA Brussel, Services Patriotiques, P31

de doodstraf geëist. Tijdens het proces ontstaat er nog opschudding omdat de Duitsers vermoeden dat Fish en **Frans Verschueren**, één en dezelfde persoon zijn. Verschueren is de grote leider van een andere inlichtingendienst en de Duitsers verdenken Fish ervan twee identiteiten aan te nemen. Fish houdt echter voet bij stuk en beweert dat Frans een andere spion is.

De bewijslast tegen Fish is echter te groot. Er worden in zijn huis brieven gevonden, gericht aan Frans Verschueren. Op het proces wordt ook duidelijk dat Fish 4.000 frank heeft gekregen van burgemeester Dessain. Officieel in het kader van een krediet, maar uiteraard diende dit geld tot de oprichting van de spionagedienst. Natuurlijk zijn Frans en Theodore één en dezelfde persoon. In wezen maakte Fish eigenlijk geen deel uit van de Service Parenté & Lefèvre, hij was zelf de leider van de Service Fish. De Duitsers hebben echter nooit het fijne van het hele verhaal geweten. In totaal worden er 37 leden van de dienst gearresteerd. Tegen 13 van hen wordt de doodstraf geëist. De Duitse krijgsauditeur veroordeelt ook 9 onder hen effectief tot de dood[38]. Slechts drie spionnen worden geëxecuteerd. De andere terdoodveroordeelden, waaronder Fish, worden niet terechtgesteld. Zij krijgen gratie omdat de Duitsers niet honderd procent zeker zijn van hun zaak. Fish wordt naar **Rheinbach** in Duitsand gestuurd als verplicht tewerkgestelde. In januari 1917 wordt hij overgebracht naar **Cassel**, waar het regime minder streng is. Daar verblijft hij ook tot aan de Wapenstilstand. Bij de bevrijding weegt Fish nog amper 50kg, ruim 40 minder dan voor zijn arrestatie.

Théodore Fish was dus bijna zeker de allereerste Mechelaar die in dienst van het Britse leger heeft gespioneerd tijdens de Eerste Wereldoorlog, maar zijn dienst heeft niet lang bestaan. Hij was nog volop bezig alles te organiseren en nieuwe posten op te richten, toen hij door een ongelukkig toeval werd gearresteerd. De andere spionnen van de Service Fish, bleven gespaard van het onheil en zijn nooit opgepakt door de Duitsers. Al bij al zijn Fish en zijn collega's slechts enkele maanden actief geweest, van eind mei tot november 1915. Het resultaat van die spionage is dus redelijk beperkt gebleven. Fish telde in totaal 6 observatieposten.

Een priester wordt spion: Lux

In november 1916, precies één jaar nadat Fish door de Duitsers wordt gearresteerd, richt **Julien Buelens**, een 31-jarige priester uit Antwerpen, een nieuwe Mechelse inlichtingendienst op. Hij doopt zijn geheime organisatie Lux en begint onmiddellijk spionnen te rekruteren. Vrij snel zal hij van zijn dienst een gigantisch netwerk maken, dat tot aan de Wapenstilstand actief zal blijven en in totaal kan rekenen op de medewerking van 107 agenten. De tentakels van de dienst reiken van Antwerpen tot Ath, over Mechelen en Brussel. De dienst start 14 *O.F.-posten* en 5 *O.T.-posten* op. Met een *O.F.-post* doelt men op een *Observation Ferroviaire.* De spionnen die zo'n post bemannen richten zich speciaal op het observeren van treinbewegingen. Die posten zijn uiteraard vlak naast de spoorweg gelegen. *O.T.-posten* duiden op *Observation Territoriale*. Spionnen die aangesteld worden op zo'n plaats moeten de algemene bewegingen in de gaten houden: troepen, materiaal, vliegtuigen,… Vaak liggen zij op drukke verbindingswegen tussen twee belangrijke steden.

Julien Buelens vindt aan het begin van de oorlog dat hij, net zoals zoveel andere landgenoten, zich moet inzetten voor het Belgische leger. Hij meldt zich aan als oorlogsvrijwilliger en wordt aalmoezenier in de Antwerpse forten. Bij de val van de stad trekt het Belgisch leger zich terug, maar Buelens blijft in Antwerpen. In oktober 1914 wordt hij aalmoezenier in het Stuyvenbergziekenhuis. Daar komt hij in contact met clandestiene bladen, als *"La Libre Belgique"*. Steeds meer raakt hij er van overtuigd dat de Duitsers door middel van spionage kunnen worden verslagen. In oktober 1916 komt hij in het hospitaal in contact met Louis Willems, een piloot die verzorgd wordt. Willems vraagt hem een briefje te vertalen van het Vlaams naar het Frans. Het is een spionagerapport dat naar Nederland moet worden gezonden. Daar prefereren ze Franstalige rapporten. Er was echter meer aan de hand. Willems was op vraag van **Gonzalèz Van der Jeught** eigenlijk op zoek naar een intelligente man die capabel zou zijn om een spionagedienst te leiden. Het vertalen van het briefje was niet meer dan een test. Van der Jeught was op zijn beurt dan weer gezonden door **Marcel Cock**, die de **Service Paul** leidde vanuit Rotterdam. **Van Tichelen**, een collega van Cock in Nederland, zou de nieuwe dienst vanuit Rotterdam leiden, de Service Lux.

Niet veel later wordt Buelens ingelicht over de plannen die Van Tichelen met hem heeft. Hij hoeft niet lang na te denken. Nadat hij degelijk wordt ingelicht over wat van hem wordt verwacht, aanvaardt Julien Buelens de opdracht. In een eerste fase moet de priester snel contacten leggen met mensen die hij in zijn dienst wil betrekken.

Vanuit Nederland krijgt priester Buelens een contactpersoon in Bergen toegewezen. **Désiré De Mol** werkt al voor de **Service Paul** en zal in het zuiden van België rekruteren voor Lux. De volgende spion die Julien inlijft is zijn broer, **René Buelens**, die leraar is aan het Sint-Romboutscollege

[38] KIRSCHEN (S.). *Devant les Conseils de Guerre allemands,* pp. 235-238

in Mechelen. Elke zondag gaat René Buelens op bezoek bij zijn familie in Antwerpen. Op één van die bijeenkomsten licht Julien zijn broer in over zijn plannen. René Buelens springt dadelijk op de kar. René probeert onmiddellijk een netwerk uit te bouwen in de Dijlestad. Reeds de dag nadien spreekt hij enkele contacten aan die tewerkgesteld zijn bij de Belgische Spoorwegen. De eerste die hij kan overhalen is **Ernest Doms**, een ex-leerling van Buelens die aan het station van Haeren werkt. Doms observeert in en rond Mechelen en zal later als verbindingsagent optreden tussen de verschillende posten in het Mechelse. In de loop van december 1916 werft Buelens een volgende agent aan. Het gaat over Hombekenaar **August De Maeyer,** stationschef op Hombeek-Heike.

Gust De Maeyer in zijn uniform op Hombeek-Heike

Hij zal voortaan de treinbewegingen op de lijn Mechelen-Gent optekenen. Daarvoor krijgt hij de hulp van vrouw **Sophie Apers** en zoon **Frans**. Deze lijn is van enorm belang, aangezien het de meest directe weg naar het front is. Tijdens de oorlog passeren er dagelijks zo'n zestig treinen op deze spoorweg[39]. Het gezin De Maeyer woont in het patronaat in Hombeek, in de Bankstraat. Achter hun huis liep de spoorweg door, hun observatiepost was dus thuis gevestigd en niet op het Heike, waar Gust werkte. Op 5 januari 1917 begint het gezin De Maeyer aan de observaties en precies één week later levert vader August hun eerste rapport af. Frans volgt op dat ogenblik les in het Sint-Romboutscollege en hij neemt de rapporten van zijn ouders mee naar school, waar hij ze afgeeft aan zijn leraar, René Buelens.

Ook deze Hombeekse Sophie Apers zal voor de Service Lux spioneren

De lijnen Mechelen-Brussel en Mechelen-Gent worden nu al in de gaten gehouden, maar daarmee is de kous voor Buelens niet af. Samen met zijn kompaan Ernest Doms richt hij een dubbele observatiepost in Muizen op, om de lijn Mechelen-Leuven te kunnen observeren. Bovendien is er in Muizen een rangeerstation gevestigd, dat aansluit aan het Mechelse Arsenaal. Het is dus een bijzonder belangrijke post. Via die weg kunnen de spionnen inzicht krijgen in de Duitse plannen en troepenbewegingen. **Jules Spruyt**, onderpastoor van de parochie Muizen, wordt aangeworven om alles in goede banen te leiden. **Guillaume Willems** wordt door Spruyt gevraagd om de echte observaties te doen. Willems, die in het Arsenaal werkt, aanvaardt met de woorden: *"uw wensen zijn mijn bevelen"*. Verder spreekt Spruyt zijn vriend **Norbert Stevens** aan. Hij werd in 1885 geboren in Kapelle-op-den-Bos, maar woont vlak naast het spoor in Muizen. Stevens spioneert ook, samen met zijn vrouw **Aline Buelens** uit Muizen. Daar woont het koppel ook. Ook Willems wordt geholpen door zijn vrouw. Zo telt Muizen plots vijf spionnen, waardoor ze een goede continuïteit van de observaties kunnen garanderen, zonder enige verdenking op zich te halen.

[39] ARA Brussel, Services Patriotiques, P13, Histoire du Service Lux

Het gezin De Maeyer

August De Maeyer wordt geboren in Ruisbroek op 8 mei 1876. In zijn geboortedorp trouwt De Maeyer met Sophie Marie Apers, die eveneens uit Ruisbroek afkomstig is. Zij werd geboren op 17 april 1872. De Maeyer werkt bij de Belgische Spoorwegen en wordt aangesteld als stationschef op Hombeek-Heike. Het jonge gezin verhuist samen met hun zoon Frans (°Ruisbroek 8 juli 1900) naar Hombeek, in de Bankstraat 169.

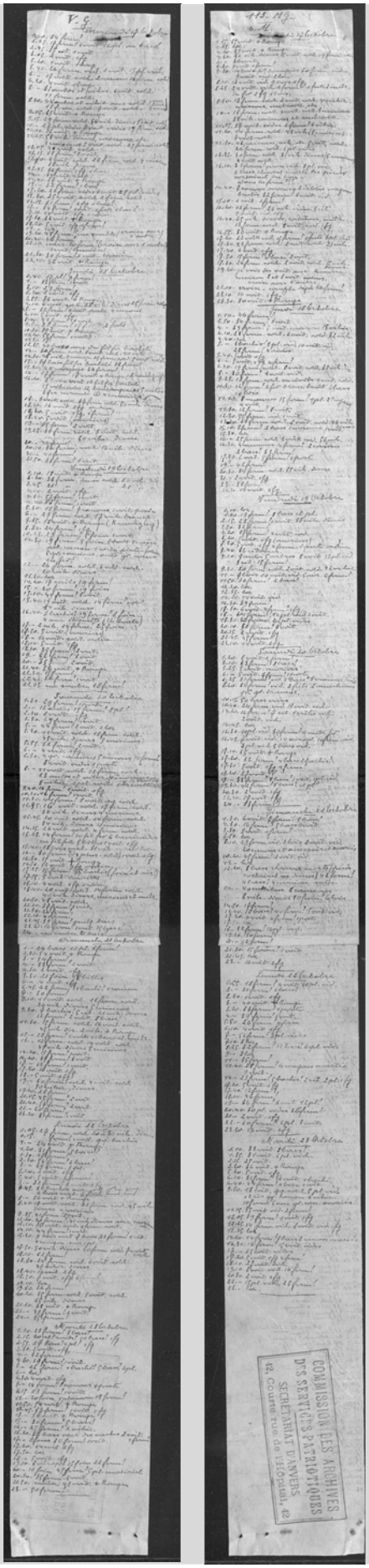
Frans is de auteur van het bekendste oorlogsdagboek uit Hombeek. Voor het jaar 1914, de inval van de Duitsers en de daaropvolgende maanden, heeft hij alles netjes opgetekend. Dat dagboek is in vier delen verschenen in *'t Ridderke*. Opmerkelijk is dat hij vanaf 1915 stopt met het maken van aantekeningen. Uit vrees dat de Duitsers het zouden vinden? Over de activiteiten als spion, zowel van zichzelf als van zijn ouders, heeft hij in ieder geval met geen woord gerept. Ook na de oorlog heeft hij er met niemand over gesproken, wat hem alleen maar siert. Slechts recentelijk is aan het licht gekomen dat Frans heeft gespioneerd voor de Britten, en daar nadien ook voor is erkend.

Frans' vader, Gust, wordt eind 1916 door René Buelens en Ernest Doms gevraagd om zijn positie als stationschef te benutten om Duitse treinbewegingen op te tekenen. Daarmee is hij samen met zijn vrouw en zoon één van de eerste spionnen van de Service Lux. Ze beginnen hun observaties op 5 januari 1917 en zullen elke dag alle passerende treinen noteren, tot aan de Wapenstilstand. Aan het begin van de dienst verdient De Maeyer 210 frank per maand. Later wordt dat bedrag opgetrokken tot 260 frank. Ook krijgt hij een vergoeding van 500 frank voor het installeren van zijn observatiepost. Zijn vrouw krijgt dezelfde vergoeding. Zoon Frans, die nog maar 16 is op het moment dat hij begint te spioneren, wordt niet betaald voor zijn activiteiten, maar hij krijgt wel 500 frank zodat hij kan blijven studeren.

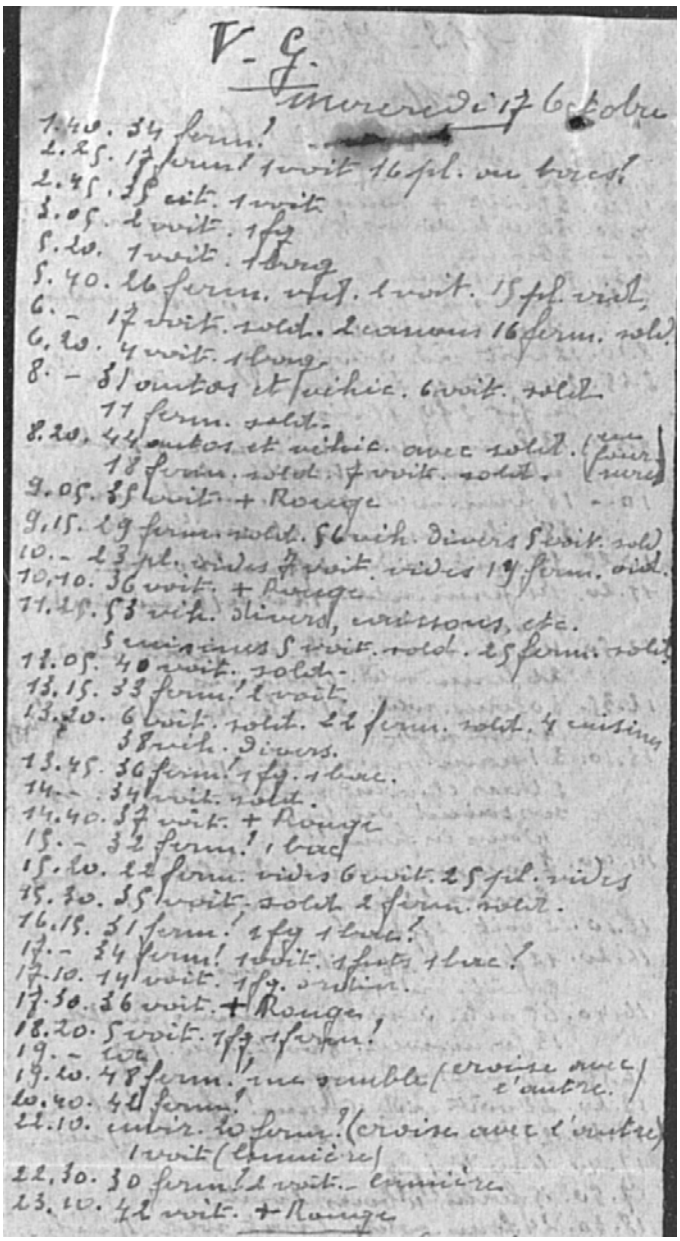
Kleindochter Frieda vertelt hoe haar grootouders te werk gingen:

"Onze peter leerde heel klein schrijven en hij schreef alle notities op een sigarettenblaadje. Op die manier kon hij ze bij een inval snel inslikken. Moeke Statie (Sophie Apers) schreef de nota's op het kartonnetje van haar breiwol. Ze had dat altijd in haar zak steken, en ze kon de wol altijd over de nota's schuiven, zodat niemand dat kon zien. Ze woonden toen in het patronaat in de Bankstraat en het hele gezin spioneerde mee, ieder acht uur. De jongste, Mon, moest elke keer aan de rok van zijn moeder trekken toen er een trein aankwam, want zij hoorde niet goed meer. Hij mocht nooit zeggen dat er een trein aankwam, want er moest maar iemand iets fout horen, hij moest altijd aan haar rok trekken. Frans, de oudste, nam de notities dan mee naar school, netjes opgerold, zodat hij ze gemakkelijk kon verstoppen"

Zoals we later zullen zien is de Hombeekse post zeer succesvol gebleken. Het is de enige *O.F.* van de Service Lux die bij elk transport naar Nederland een volwaardig rapport aflevert, en dat tot aan de Wapenstilstand.

Foto's: Dit zijn originele aantekeningen van het gezin De Maeyer. Op dit papiertje staan alle treinen genoteerd die in de periode van 17 t.e.m. 21 oktober 1917 aan het patronaat zijn gepasseerd. Bij elke trein staat het uur, de richting, het aantal wagons en wat hij vervoerde vermeld. In totaal zouden er die dag 29 treinen komende van Gent, passeren. Een gedetailleerde beschrijving vindt u op de volgende pagina. De notities van de treinen uit Mechelen zijn helaas niet bewaard. (Bron: ARA, Services Patriotiques, P13, Lux)

V.G. (Van Gent)

Mercredi 17 Octobre

1.40	34 ferm.
2.25	17 ferm. 1 voit. 16 plats ou bacs
2.45	35 citernes. 1 voit
3.05	2 voit. 1fg.
5.20	1 voit. 1 bagage
5.40	26 ferm. vid. 1 voit. 15 plats. vid
6.00	17 voit soldats. 2 canons. 16 ferm. sold.
6.20	4 voit. 1 fg.
8.00	31 autos et charroi. 6 voit soldats. 2 ferm soldats
8.20	44 autos et charroi, avec soldats. 18 ferm soldats. 7 voit soldats
9.05	35 voit. + rouge
9.15	29 ferm soldats. 56 charroi. 5 voit soldats.
10.00	23 plats vid. 7 voit. vid. 19 ferm vid.
10.10	36 voit. + rouge
11.25	56 charroi. 3 cuisines. 5 voit soldats. 25 ferm soldats
13.05	40 voit soldats
13.05	33 ferm. 2 voit.
13.20	6 voit soldats. 22 ferm soldats. 4 cuisines. 38 charroi
13.45	36 ferm. 1 fg. 1 bac.
14.00	34 voit soldats
14.40	37 voit. + rouge
15.00	32 ferm. 1 bac.
15.20	22 ferm. vid. 5 voit. 25 plats vid.
15.30	35 voit soldats. 2 voit soldats.
16.15	31 ferm. 1 fg. 1 bac.
17.00	34 ferm. 1 fg. 1 fûts. 1 bac.
17.10	14 voit. 1 fg. ord.
17.30	36 voit. + rouge
18.20	5 voit. 1 fg. 1 ferm.
19.00	loc.
19.20	38 ferm.
20.40	42 ferm.
22.10	env. 20 ferm. 1 voit.
22.30	30 ferm. 1 voit.
23.10	43 voit. + rouge

Legende

voit: voitures, wagons
ferm: gesloten wagons
vid.: lege wagons
sold.: soldaten
charroi: voertuigen
citernes: tankwagen
loc.: locomotief
+ rouge: rode kruis
fg.: fourage, proviand
cuisine: veldkeuken
canons: kanonnen
plats: platte wagon
ord: standaard, gewoon

In de linkerkolom staat steeds het uur weergegeven waarop de trein passeert. Daarnaast in snelschrift hoeveel wagons de trein telt, en indien dat te zien is, wat er wordt vervoerd. De verschillende afkortingen staan voor een bepaald soort wagon. Met de tekst boven en de legende links, kunt u zelf reconstrueren welke treinen er op 17 oktober 1917 in Hombeek zijn gepasseerd, komende van Gent.

De lijn Leuven-Mechelen is eveneens belangrijk, omdat de Duitse troepen via Verviers en Luik naar Leuven reizen. Van daaruit trekt de stoet naar Mechelen, om vervolgens via Gent naar het front te sporen. Nu de Service Lux zowel de lijn Leuven-Mechelen als de lijn Mechelen-Gent in de gaten houdt, en bovendien een oogje in het zijl houdt bij het Arsenaal, kunnen ze veel gegevens vergelijken. Tussen Leuven en Mechelen rijden tijdens de oorlog gemiddeld zo'n 40 treinen per dag[40].

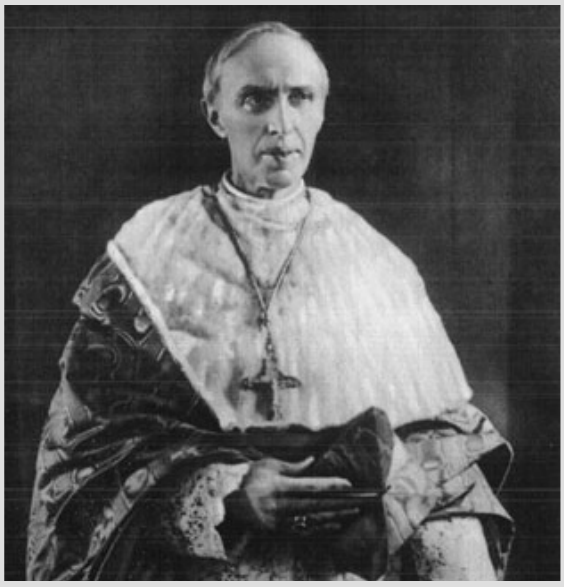
Een Duitse soldaat patrouilleert op de Mechelse spoorlijn[41]

Nu René Buelens in Mechelen een stevig netwerk op poten zet, kan broer Julien zich richten op het meer noordelijke deel van de provincie. Hij begint met het opstellen van een post op de lijn Mechelen-Antwerpen. Op vraag van **kardinaal Mercier** aanvaardt Julien Buelens begin 1917 een job als leerkracht in het Sint-Norbertusinstituut in Antwerpen. Hij stelt echter wel één voorwaarde. Indien zijn spionageactiviteiten vereisen dat Buelens voor enkele dagen niet aanwezig kan zijn, moet hij daar verlof voor krijgen. Mercier aanvaardt zonder meer. Meer zelfs, de directeur van de school, priester Van der Voort, prijst zijn broer aan als toekomstig spion. En inderdaad, **Gustave Van der Voort**, die in Mechelen woont, wordt aangeworven om een post op te richten op Neckerspoel, precies op de spoorlijn Mechelen-Antwerpen. Ook op deze lijn worden dagelijks zo'n 40 treinbewegingen gespot.

[40] ARA Brussel, Services Patriotiques, P13, Histoire du Service Lux
[41] SAM, beeldbank

De rol van kardinaal Désiré-Joseph Mercier en burgemeester Karel Dessain

Désiré-Joseph Mercier werd in 1907 tot kardinaal gewijd. Tijdens de Eerste Wereldoorlog gaat hij openlijk in tegen de Duitse bezetters. Vooral de doelbewuste vernietiging van de Leuvense universiteitsbibliotheek en de opeisingen van Belgische arbeiders zitten hem hoog. Het hoeft dus niet te verbazen dat hij spionagenetwerken probeerde te steunen. Mercier protesteert ook hevig tegen de bestuurlijke opdeling van België, waarmee de Duitsers de weg willen effenen voor een onafhankelijk Vlaanderen. In een herderlijke brief spreekt Mercier zelfs openlijk zijn geloof uit in een geallieerde overwinning. De Duitsers zijn razend op Mercier, maar ze durven hem niet arresteren.

Kardinaal Mercier verzette zich op vele manieren tegen de Duitse bezetter en werd daar vaak voor op de vingers getikt

De Belgicistische kardinaal koos resoluut voor het verzet tegen Berlijn maar ook burgemeester **Karel Dessain**. Die wordt op 3 maart 1915 door de Duitsers gearresteerd en naar Duitsland gedeporteerd, omdat hij ervan verdacht wordt de herderlijke brief van Mercier te hebben gedrukt en verdeeld onder de bevolking. In werkelijkheid was het echter de broer van Karel, **Fancis Dessain**, die het drukwerk op zich had genomen, maar desalniettemin wilde de bezetter een signaal geven aan de Mechelaars[42]. Karel Dessain zou in 1922 overigens tot ridder worden geslagen omwille van zijn verdiensten tijdens de Eerste Wereldoorlog.

[42] DE LANNOY (H.). "Ridder Karel Dessain (1871-1944). Katholiek burgemeester-senator en rots in de woelige Mechelse branding." In: *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 108, 2004, Mechelen, pp. 213-214.

Gustave betrekt zijn hele familie in de dienst: **Josine**, **Germaine** en **Leopold Van der Voort** worden allen agenten van de dienst Lux. De familie Van der Voort spioneerde overigens ook in dienst van de Service Tiole, een ander netwerk dat voor de Britse GHQ opereerde.

Enkel de lijn Mechelen-Brussel wordt nog niet door de dienst Lux gecovered en daarom gaat Buelens op zoek naar extra agenten. Hij komt uit bij **advocaat Campion**, die op zijn beurt **juffrouw Van Poucke** uit Vilvoorde aanraadt. Zij woont vlak naast het spoor, maar het zou nog tot juni 1918 duren vooraleer zij effectief tot de dienst toetreedt. Deze lijn kan dus niet grondig worden bespioneerd door Lux, hun enige hiaat in en rond Mechelen…

Organisatie van de dienst

De Service Lux zou zoals gezegd uitgroeien tot een grote inlichtingendienst, die uit twee delen bestaat. Enerzijds is er de *Sector Noord*, die de provincie Antwerpen omvat. Anderzijds is er de *Sector Zuid*, die de provincies Brabant en Henegouwen omhelst. In de eerste periode ligt de nadruk duidelijk op de Noordelijke sector, die twee centrale punten kent: Antwerpen en Mechelen. Later zou Mechelen het enige grote centrale punt van de dienst worden, maar daarover straks meer.

Nu er een aantal spionnen actief is, die allen verschillende treinpassages optekenen, moet er voor gezorgd worden dat die rapporten ook op hun bestemming aankomen. In de beginperiode gaf René Buelens de rapporten elke zondag aan zijn broer, die er dan via kennissen voor zorgde dat ze over de grens konden worden gesmokkeld. Dit was echter geen efficiënte manier van werken. Om nuttig te zijn, moeten de spionagerapporten uiteraard zo snel mogelijk in Nederland geraken. Als er in een rapport gewag wordt gemaakt van enorme troepenversterkingen die richting front reizen, maar die informatie niet tijdig bij de Verenigde Legers geraakt, is al het werk voor niets gebleken. Daarom wordt er vanuit Nederland een netwerk opgezet om de rapporten op regelmatige basis naar Rotterdam te smokkelen. Elke woensdag zou er een *passeur* van Nederland naar Antwerpen reizen om de spionageverslagen op te halen. De koeriers, die de rapporten van de agenten tot in Antwerpen brengen, moeten er dus voor zorgen dat ze elke woensdagmorgen met hun explosieve vracht in de Scheldestad geraken. In Mechelen neemt **Victor Doms** die taak op zich[43]. Doms werkt in Antwerpen en geeft de rapporten daar af aan priester Julien Buelens. Die geeft ze dan door aan de wekelijkse passeur. Op 22 januari 1917 bereiken de eerste rapporten van Lux hun Rotterdamse contactpersoon. Dit is het officiële debuut van de Mechelse spionagedienst.

Stelselmatig wordt het netwerk uitgebreid. Julien Buelens wil vermijden dat te veel mensen elkaar kennen en licht daarom niet veel mensen in over zijn praktijken. Ook binnen de dienst is, op hemzelf en zijn broer na, niemand op de hoogte van de omvang van de dienst. De spionnen kennen elkaar ook niet. De volgende agenten die worden ingelijfd zijn allen religieuzen in Antwerpen. De Zusters **Martha**, **Géneveva** en **Scholastica** werken alle drie in het ziekenhuis en zijn op de hoogte van de praktijken van Buelens. Priester **Louis Diels** wordt aangeworven als een soort van secretaris. Hij bewaart alle documenten van de dienst Lux.

De grens met Nederland

Net nu de dienst op volle toeren draait en stevig begint te functioneren, moet Lux zijn activiteiten eind januari 1917 voor een lange tijd stil leggen. Door het verschrikkelijke slechte weer en de hevige sneeuwval, is het voor de passeurs onmogelijk om de grens ongezien over te steken. De rapporten kunnen dus niet naar Nederland worden gesmokkeld. De passeurs die de rapporten moeten smokkelen worden altijd vanuit Nederland gestuurd. Veel diensten hebben een vaste passeur, maar niet de Service Lux. Het hoofdkwartier in Rotterdam regelt alle overdrachten. Eerst werd er nog gewerkt met mensen die toelating hadden om de grens over te steken, zoals leden van de ***Commission for Relief in Belgium***[44]. Zij konden echter niet op regelmatige basis opereren, waardoor veel rapporten hun waarde verloren omdat ze te laat in Rotterdam aankwamen. Bovendien werden de leden van de *CRB* ook nauwlettend in de gaten gehouden door de bezetter. Deze mensen rekruteerden ook vaak in het bezette België. Redelijk snel echter wordt er overgaan tot een andere tactiek, waarbij de grens illegaal moet worden overgestoken. Daar komt de befaamde *passeur* aan het venster piepen. Het is immers geen pretje om de grens ongezien te passeren, maar om dat te begrijpen moeten we eerst een ander stukje geschiedenis vertellen.

Door het Duitse aanvalsplan van augustus 1914 wordt de Belgische neutraliteit geschonden. 27 Duitse legerkorpsen vallen ons land binnen en

[43] ARA Brussel, Services Patriotiques, P13, Histoire du Service Lux

[44] De *Commission for Relief in Belgium* was een Amerikaanse organisatie die samen met het *Nationaal Hulp en Voedingskomiteit* de Belgische bevolking tijdens de Eerste Wereldoorlog van voedsel en hulp voorzag. Voor meer info, zie onder meer GAY (I.), FISHER (H.H.). *Public Relations of the Commission for Relief in Belgium*. Stanford University Press, California, 1929, 2 volumes of Henri Pirenne en zijn *Histoire de la Belgique*.

moeten zo de Franse linkervleugel aanvallen. Door datzelfde Duitse aanvalsplan blijft Nederland gevrijwaard van een inval. Dat land kan zich neutraal opstellen in de oorlog. België is bezet en Nederland neutraal. Dat veroorzaakt een zeer intensief grensverkeer tussen de twee landen[45]. Duizenden vluchtelingen trekken naar Nederland, net als jonge mannen die via Nederland naar Engeland of Frankrijk willen trekken, om zich daar in te lijven als oorlogsvrijwilliger. Voor de Duitsers is het uiteraard onaanvaardbaar dat al deze jongemannen zich zomaar kunnen inlijven bij een vijandelijk leger. Eind januari 1915 is het aantal Belgische jongeren dat zich via Nederland aansloot bij het leger, al opgelopen tot 6.400[46]. Daarom, en ook om smokkelaars en spionnen met militair-strategische informatie over het bezette België tegen te houden, moet er dringend iets gebeuren.

In eerste instantie stelden de Duitsers zware controles in langs het Kempisch kanaal en de verschillende grensposten. Dat kon het illegaal verkeer tussen België en Nederland uiteraard niet tegenhouden. Bovendien werd het front steeds meer verlegd naar het Westelijke deel van België, waardoor er niet zo veel Duitsers konden worden vrijgemaakt om de grens met Nederland te bewaken[47]. Midden 1915 gaat de Duitse overheid dan over tot het plaatsen van een afsluiting langs de grens. Er wordt een schrikdraad geïnstalleerd over de hele lengte van de grens, en die draad wordt onder hoogspanning gezet. De Duitse legerleiding probeert België op die manier hermetisch af te sluiten van de buitenwereld[48].

De draadversperring aan de Belgisch-Nederlandse grens. (Bron: Archief Gazet van Antwerpen)

Vanaf augustus is de afsluiting operationeel. Ze loopt over een afstand van zo'n 180km van het Drielandenpunt, iets voorbij Vaals tot aan de Belgische kust[49]. De hele constructie staat op Belgisch grondgebied. De versperring bestaat uit drie draden, waarvan enkel de middelste onder stroom staat. Ze is gemiddeld 2 meter hoog met vijf tot tien zinken of koperen draden. Die draden zitten op ongeveer 20 à 30 cm van elkaar en beginnen op 15cm van de grond. Elke 50 meter staat er een hogere paal opgesteld met een aanvoerleiding. De spanning op de draad varieert van plaats tot plaats, maar ze ligt altijd ergens tussen de 2.000 en de 6.000 volt[50].

Uiteraard is het voor iedereen verboden om binnen een straal van 100 meter van de draad te komen. Wie dat toch zonder toelating doet, wordt onverbiddelijk neergeschoten. Een voorzichtige schatting stelt dat ongeveer 20.000 Belgen door of onder de *doodendraad* zijn gekropen tijdens de Eerste Wereldoorlog, ondanks het grote gevaar dat die onderneming met zich bracht[51].

Door de barre weersomstandigheden slaat de passeur van Lux er zeven weken lang niet in om onder de draad te kruipen. Bovendien weigert Louis Willems, die de rapporten aan de *passeur* moet overhandigen nog mee te werken. Hij gelooft dat hij is verraden en duikt onder. Collega Gonzalèz Van der Jeught is inderdaad opgepakt door de Duitsers en wordt opgesloten in de gevangenis van Charleroi. De spionnen die op de hoogte zijn van dit voorval zitten uiteraard met de schrik. Naast Van der Jeught is ook nog een andere spion opgepakt, **Adolphe Van Hecke**. Beide mannen werden aangehouden toen ze bij een controle rapporten droegen van een Belgische inlichtingendienst en een dienst van het War Office. Toen Buelens dit hoorde wist hij dat, als de mannen zouden zwijgen, de agenten van Lux geen gevaar liepen voor vervolging. Van der Jeught wordt door de Duitsers tot 15 jaar dwangarbeid veroordeeld, maar de activiteiten van Lux worden toch hervat…

Expansie in het zuiden

Op 11 maart 1917 slaagt **Louis Pintens** uit Zandvliet erin om alle rapporten van de voorbije zeven weken over de grens te smokkelen en in Rotterdam aan Van Tichelen te overhandigen. Lux is weer actief in de noordelijke sector.

Julien Buelens beslist dat het hoog tijd is om de activiteiten van Lux uit te breiden in het zuidelijke deel van België. Daarvoor roept hij de hulp in van

[45] VANNESTE (A.). "Het eerste "Ijzeren Gordijn"? De elektrische draadversperring aan de Belgisch-Nederlandse grens tijdens de Eerste Wereldoorlog". In: *Het Tijdschrift van Dexia Bank*, 2000, jg 54, nr. 214, p. 40
[46] VANNESTE (A.). Het eerste "Ijzeren Gordijn"?, p. 40
[47] VANNESTE (A.). Het eerste "Ijzeren Gordijn"?, p. 41
[48] VANNESTE (A.). Het eerste "Ijzeren Gordijn"?, p. 43
[49] van WAESBERGHE (S.). *Smokkel in het Land van Waas tijdens de Eerste Wereldoorlog.* Licentiaatverhandeling UGent, 2001.
[50] VANNESTE (A.). Het eerste "Ijzeren Gordijn"?, pp. 46-48
[51] VANNESTE (A.). Het eerste "Ijzeren Gordijn"?, p. 72

een collega. **Priester Verstrepen** is directeur van de *Ecole Commerciale de Mons* en hij wordt gevraagd om een observatiepost in Ath te stichten. Al snel wordt een spion gevonden om de taak op zich te nemen. **Charles Maurois** zal vanaf 17 april 1917 de lijn Brussel-Doornik observeren, en hij doet dat uitzonderlijk minutieus. Die spoorlijn is ook van groot strategisch belang aangezien ze Duitsland verbindt met het noordelijke deel van het Westelijke Front.

De situatie wordt alsmaar complexer. Ondertussen zijn er dus twee posten actief in Wallonië: De Mol in Bergen en Maurois in Ath. Zij brengen hun rapporten elke woensdag naar Brussel waar René Buelens ze oppikt en naar Mechelen draagt. Vanuit Mechelen vervoert Victor Doms alle rapporten naar Antwerpen om ze aan Julien Buelens door te geven. Die bezorgt ze op zijn beurt aan **Edmond Vermandel**, de vervanger van Louis Willems. Vermandel bezorgt de verslagen dan uiteindelijk aan de passeur. En zo gebeurt het, week na week…

Omdat er moeilijkheden ontstonden met de overdracht van de rapporten aan de passeurs, wordt er in de loop van 1917 geopteerd om via een brievenbussysteem te werken. In Antwerpen wordt er gezocht naar een geschikte plaats voor een B.A.L. (Boite aux lettres). Dat is een bus waar de agenten hun rapporten in kunnen deponeren, en de passeurs ze er vervolgens kunnen uithalen. Op die manier hoeven de personen elkaar niet te ontmoeten en kan iedereen zijn taak vervullen wanneer het hem het best uitkomt, zonder zichzelf verdacht te maken. Na een mislukt experiment met een B.A.L. in de Sint-Janskerk, stelt **Frans Peeters**, die in het centrum van Antwerpen woont, zich kandidaat om een B.A.L. in te richten bij hem thuis. Zijn aanbod wordt aanvaard en Peeters zal deze taak vervullen tot aan de Wapenstilstand.

Buelens is echter nog niet tevreden. Op een woensdagmiddag in juni 1917 ontmoet hij een collega-leerkracht van het St.-Louis Instituut in Brussel, priester **Van den Hout**. Hij praat er over zijn spionageactiviteiten en Van den Hout raadt hem aan met **Léon Servais** te praten. Servais werkte al een geruime tijd voor een andere inlichtingendienst, maar door de arrestatie van zijn baas, werd dat netwerk stopgezet. Léon Servais is onmiddellijk bereid om voor Lux te werken. Hij zal in Brussel observeren, terwijl zijn twee zonen, **Joseph** en **Désiré**, de spoorlijn Brussel-Namen in het oog zullen houden. Alweer een lijn die door Lux wordt gecovered. Servais zou uitblinken in zijn precisie. Zijn rapporten zijn zo nauwkeurig opgesteld, dat de directie in Nederland ze gebruikt als voorbeelden voor andere spionagediensten[52].

[52] ARA Brussel, Services Patriotiques, P13, Histoire du Service Lux

Niet veel later richt Lux nog een post op in Turnhout, zodat ook in het noorden van de provincie Antwerpen kan worden gespioneerd. Deze *O.T.* levert echter slechts sporadisch rapporten af. Enkel als er markante troepenbewegingen plaatsvinden, wordt dat doorgegeven aan priester Buelens. Met die handelswijze zijn ze in Nederland echter niet tevreden. Ook als er niets belangrijk valt te melden, moet dat worden gerapporteerd. Op die manier weten de geallieerden precies welke Duitse regimenten waar zitten. Ook al verplaatsen die zich niet. Bovendien kan rust in een bepaalde streek wijzen op hoge activiteit in een andere streek. Om die verbanden te kunnen leggen, moeten spionnen dus elke week alles melden, en niet enkel markante feiten. In die zin is de post in Turnhout niet rendabel geweest voor de geallieerde legers.

Tijdens de zomer ontvangt Buelens een brief van **kapitein Best**, een attaché van het Britse leger in Nederland. Best vraagt aan priester Buelens om uit te breiden en geeft hem daarvoor carte-blanche. Julien Buelens spreekt andermaal de mensen aan die in hetzelfde milieu vertoeven, hij contacteert collega-priesters en leerkrachten. Via priester **Jean Belpaire** uit Nijvel krijgt hij contacten door van betrouwbare jongens. Niet veel later heeft Lux er alweer twee spionageposten bij: de lijnen Brussel-Nijvel en Ottignies-Manage worden door nieuwe agenten geobserveerd. Die laatste post wordt bemand door **Arthur Dehoux** uit Nijvel, een oud-spion van de Service Fish, die zijn diensten aanbiedt aan Julien Buelens.

Later volgen nog nieuwe observatieposten op de lijnen Ath-Gramont, Mons-Doornik en Mons-Valenciennes.

Gevloerd door de contraspionage

Omdat de Nederlandse directie merkt dat Lux zeer goede prestaties levert, vraagt Van Tichelen aan Julien Buelens om nog uit te breiden. Hij geeft de contacten door van een zekere **mijnheer Bage** uit Brussel. Na twee ontmoetingen proberen ze in de Belgische hoofdstad een nieuw netwerk op poten te zetten. Eerst en vooral hebben ze iemand nodig om een B.A.L. te installeren. Alweer via Nederland wordt er contact gelegd met een Brusselaar, **De Backer**. Jammer genoeg blijkt de koerier van die laatste, **Benjamin Moses**, een dubbelspion te zijn. Buelens had de man al eens eerder ontmoet. Via Van Tichelen uit Nederland nam hij begin 1917 contact op met de Antwerpenaar. Moses kon voor valse paspoorten zorgen om over de grens te geraken. Buelens vertrouwde hem echter voor geen haar en blies alle contacten af. Hij voelde aan dat er iets fout was, en hij had gelijk. Wanneer hij in augustus 1917 via Nederland in contact komt met

Bage en later met De Backer, en wanneer blijkt dat die laatste samenwerkt met Moses, is het kwaad uiteraard al geschied. Het vermoeden wordt even later bevestigd. Benjamin Moses is een dubbelspion.

Daar komt nog bij dat Buelens nog met een andere Duitse spion in aanraking komt, zonder het te weten weliswaar. Op het ogenblik dat een spion uit Ath zijn vrouw verliest, vindt hij dat spioneren niet meer voldoende is om zijn land te dienen. Hij is zijn vrouw kwijt en heeft geen kinderen, dus wil hij vrijwillig dienst nemen in het leger. Buelens steunt hem met die plannen. De *passeur* die hem over de grens met Nederland zal smokkelen blijkt echter een Duitse spion te zijn. Hij weet dus dat zijn klant deel uitmaakt van een spionagenetwerk en nu vrijwillig in dienst wil treden van het Belgische leger. Hij weet ook dat Buelens, die de man betaalt voor de overtocht, eveneens deel uitmaakt van dat netwerk. Op zich is dit niet veel informatie, maar samen met de info van de andere dubbelspion, hebben de Duitsers belastend materiaal genoeg om priester Buelens te arresteren. Bovendien is De Backer ondertussen op aanraden van Moses al gearresteerd. Hij bezwijkt snel onder de druk. Hij vertelt dat zijn baas een priester is, maar dat hij zijn echte naam niet kent. De priester noemt zichzelf Lux. Hij geeft wel een goede persoonsbeschrijving en meldt de Duitsers dat de priester elke woensdag de trein neemt uit Antwerpen om zijn rapporten op te halen. Voor de Duitse agenten is dit uiteraard een hapklare brok. Julien Buelens wordt inderdaad gearresteerd, op 7 november 1917. Commissaris **Alfred Urner**, beter gekend als *Monsieur Bienne* wacht Buelens op aan het station en leidt hem meteen weg naar een apart kamertje in het Brusselse Noordstation. Daar wordt Julien gefouilleerd, maar geen enkel compromitterend stuk wordt gevonden. Zonder te weten hoe de man precies heet, wordt Buelens naar het politiebureau gevoerd voor een ondervraging. Later op de dag wordt hij binnengebracht in de gevangenis van Sint-Gillis.

Buelens blijft er heel rustig bij. Hij blijft ontkennen en zegt niet te weten waarover zijn ondervrager het heeft. Urner begint zodanig te twijfelen, dat hij op een gegeven ogenblik denkt dat hij de verkeerde te pakken heeft. Gelukkig worden geen andere agenten geviseerd. Het netwerk is zo opgebouwd dat enkel Buelens op de hoogte is van wie er allemaal voor werkt en waar de posten zich bevinden. Aangezien hij dat allemaal voor zich houdt, en niet bezwijkt onder de druk, blijven de andere spionnen buiten schot. Indien de Duitsers hadden gewacht met de arrestatie en Buelens gewoon hadden laten volgen, zouden ze nagenoeg de hele dienst hebben kunnen oprollen. Julien Buelens zou de dag van zijn arrestatie immers vier koeriers ontmoeten, die de rapporten van zes observatieposten aan hem zouden overhandigen. Dit alles is echter niet gebeurd, waardoor de spionnen van Lux onbekend blijven voor de Duitse bezetter. Het is pas in de gevangenis van Sint-Gillis, waar Buelens met De Backer wordt geconfronteerd, dat de Duitsers weten dat ze de juiste man hebben gearresteerd. De Backer bevestigt immers dat Buelens de leider van Lux is. Dit doet de priester de das om. De werking van de Service Lux komt echter niet in het gedrang, maar de dienst kampt nu wel met een vacuüm aan de top van de organisatie, en dat moet dringend opgevuld worden.

Al snel merken de spionnen dat er iets fout is gelopen. Elke woensdag kwam Buelens de rapporten immers halen in Brussel, maar aangezien hij niet komt opdagen, brengen ze hun werken naar Servais. Die wordt ongerust en regelt een ontmoeting met de broer van Buelens, René. Via contacten met een tussenpersoon (niemand minder dan de Mechelse plaatsvervangende burgemeester **Francis Dessain**) ontmoet Servais **Marcel De Merre**. Die brengt hem op de hoogte van de arrestatie van Buelens, maar vraagt hem om het werk voort te zetten. Zo gebeurt het ook.

Een nieuwe leider

Na druk topoverleg en een intensieve (en dus ook gevaarlijke!) briefwisseling met Rotterdam, wordt beslist dat de twee jaar jongere René Buelens de taak van zijn broer zal overnemen. Nu Julien in de gevangenis zit, wordt René de nieuwe nummer 1 van de Service Lux. Vanaf nu zal de dienst ook meer en meer geconcentreerd worden rond Antwerpen en vooral Mechelen. Eerder was dat ook al het geval, maar het aantal spionnen wordt hier nog opgevoerd. Buelens praat onmiddellijk met **Marcel De Merre**, een oud-leerling van het Sint-Romboutscollege. Hij wordt verbindingsagent tussen de verschillende spionnen in het Mechelse. De Merre krijgt dus een bijzonder belangrijke positie, aangezien hij precies weet wie wat doet en waar de posten zijn gevestigd. Ook worden moeder en dochter **De Bont** uit de Mechelse Onze-Lieve-Vrouwestraat gerekruteerd. Zij beheren de documenten en het geld van de dienst. Later zullen ze ook worden ingeschakeld bij de overdracht van spionagerapporten uit Turnhout.

De enige verandering die de machtsoverdracht met zich heeft gebracht, is dat de post in Nijvel niet meer wordt opgestart. Lux verliest dus een observatiepost. Langs de andere kant krijgt Mechelen er een aantal agenten bij, daar wordt het netwerk dus uitgebreid. Bovendien wordt de Dijlestad nu het absolute centrum van de dienst.

Alle rapporten worden hier verzameld alvorens ze in tweevoudig kopij naar Nederland worden gesmokkeld.

Alweer een Duitse hinderlaag

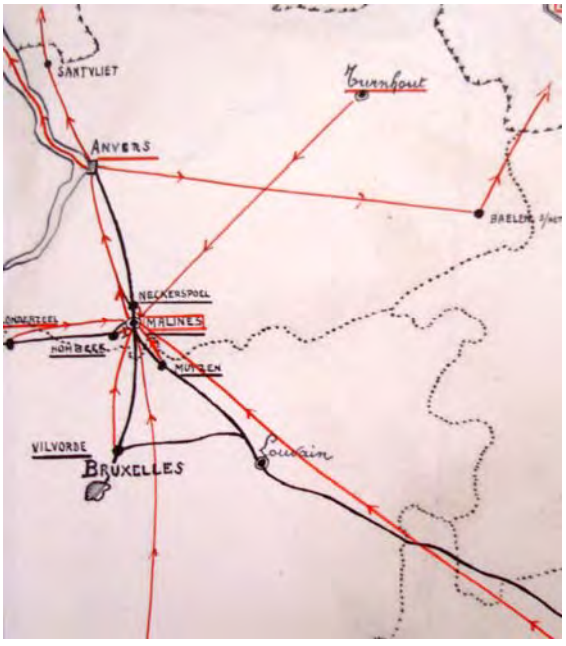
Alles loopt gesmeerd in de nieuwe organisatorische structuur, althans tot het voorjaar van 1918. Een nieuwe B.A.L. wordt geïnstalleerd in de Boulevard du Régent 9 in Brussel, bij een zekere mevrouw **De Teuf**. Léon Servais brengt wekelijks verschillende rapporten naar het nieuwe verzameladres. Bij de derde overdracht loopt het echter mis. De Duitsers staan hem om een nog steeds onbekende reden op te wachten. Hij wordt onmiddellijk gearresteerd. Niet veel later worden ook **De Mol**, **Wiard** en **Taquet** opgepakt. De communicatie met de zuidelijke sector is helemaal onmogelijk geworden. Lux is niet langer actief in Franstalig België.

De nadruk van de Service Lux komt nu helemaal op de provincie Antwerpen te liggen, met Mechelen als absoluut middelpunt. Uit voorzorg, omdat er al zo veel lekken zijn geweest, verandert Buelens de standaardroute om rapporten naar Nederland te smokkelen. Voortaan zullen alle gegevens van Lux via Balen aan de Nete naar Nederland worden gebracht[53].

Al snel ontdekt Buelens echter dat zijn naam ook is gevallen tijdens ondervragingen van gearresteerde spionnen. Hij krijgt ook te horen dat de Duitsers in het bezit zijn van bezwarende documenten van zijn hand. Het is nog slechts een kwestie van dagen vooraleer hij gearresteerd zal worden. De enige reden waarom Buelens nog niet is opgepakt, ligt verscholen in het feit dat de bezetter het hele netwerk in één keer wil oprollen. Daarom schaduwen ze Buelens, om te weten te komen met wie hij omgaat. Buelens bezoekt zijn broer in de gevangenis en die raadt hem aan om het land te verlaten. Bovendien moet René Buelens een brief schrijven aan de Duitsers waarin hij verklaart de leider te zijn van een spionagenetwerk waar ook zijn broer bij behoorde. Hij zou ook verklaren dat hij zijn broer heeft meegesleurd in zijn wilde plannen. Op die manier kan Julien Buelens zijn verdediging daarop baseren. Zo gezegd, zo gedaan. René schrijft een brief en vooraleer hij vertrekt draagt hij de leiding van Lux over aan zijn vriend en vertrouweling Marcel De Merre. Buelens vertrekt nadien met de noorderzon en wordt door de nieuwe passeur, **Jean-Baptiste Van De Craen** via Balen over de grens gebracht[54]. Onderweg is het hun gelukt om hun belagers af te schudden. De Duitsers zijn uiteraard razend nu Buelens is verdwenen. Ze kunnen niemand oppakken, omdat ze simpelweg niet weten wie er nog allemaal actief is bij Lux. Het grote voordeel van Buelens is geweest dat zijn belagers niet iedereen konden natrekken waarmee hij contact had. Als leerkracht ontmoette hij immers zeer veel mensen, die niets met spionage hadden te maken.

Een gewijzigde aanpak

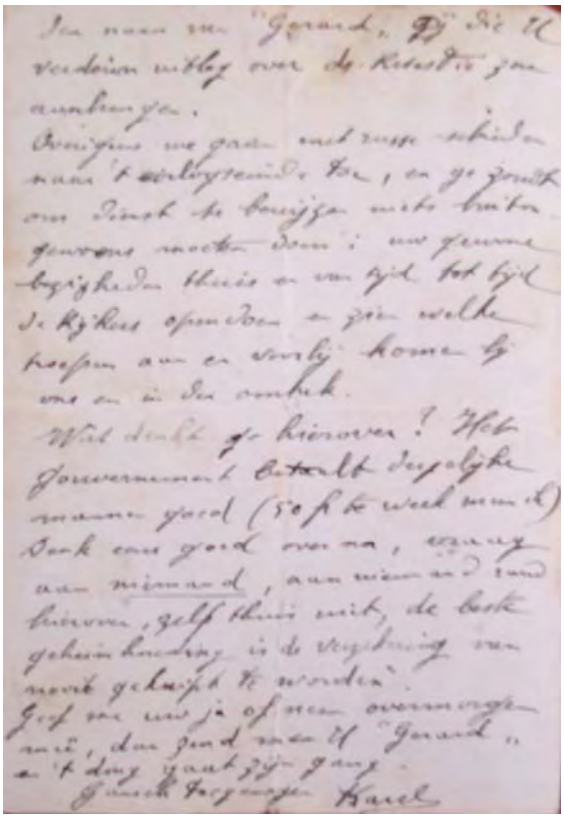
Op het ogenblik dat De Merre aan het hoofd komt te staan van de dienst Lux, wordt hij kapitein van een zinkend schip. De zuidelijke sector is nagenoeg helemaal opgedoekt, de communicatie tussen het Noorden en het Zuiden is volledig verstoord en bovendien is er al één leider gearresteerd en zijn opvolger moeten vluchten. Om het moraal op te krikken, bezoekt De Merre alle spionnen die actief zijn voor Lux. Hij benadrukt het belang van de spionage en zegt hen dat dit vele levens van frontsoldaten kan redden. Hij krijgt zijn agenten zo ver dat ze opnieuw aan het werk gaan, net als tevoren. Bovendien zendt hij Gustaaf Van Der Voort uit Mechelen naar Charleroi, om daar een dubbele post op te richten. Op die manier wil De Merre in het Zuiden van het land weer voet aan wal zetten. En het lukt. Vrijwel onmiddellijk worden in Marcinelle en in Couillet observatieposten gesticht om de lijn Charleroi-Namen te coveren[55].

De werking van de Service Lux onder leiding van Marcel De Merre. Het blijkt Duidelijk dat Mechelen het enige centrum van de Dienst wordt. Via Santvliet en Balen aan de Nete worden de documenten over de grens gesmokkeld[56].

[53] ARA Brussel, Services Patriotiques, P13, Histoire du Service Lux
[54] ARA Brussel, Services Patriotiques, P13, Histoire du Service Lux
[55] ARA Brussel, Services Patriotiques, P13, Histoire du Service Lux
[56] ARA Brussel, Services Patriotiques, P13, Service Lux

Niet veel later worden ook de zussen Van Poucke uit Vilvoorde, waar René Buelens een jaar eerder al contact mee had, definitief ingelijfd bij de dienst. Vanaf de zomer van 1918 wordt dus ook de spoorlijn Mechelen-Brussel door Lux geobserveerd. Heel Mechelen en omstreken wordt nu dus door één dienst volledig in de gaten gehouden en in kaart gebracht. In Brussel en omgeving worden ook nog pogingen gedaan om nieuwe agenten te rekruteren, maar dat blijkt steeds moeilijker. Verschillende spionnen, van andere diensten, zijn al opgepakt en gefusilleerd waardoor de meeste mensen niet happig meer zijn om toe te treden tot een inlichtingendienst. In Londerzeel kan er echter wel nog een nieuwe post worden gesticht. **Louis Eeckelaers**, een kozijn van priester Eeckelaers, is bereid om het station en de spoorlijn daar te observeren. Priester Karel Eeckelaers overhaalt Louis door hem een briefje te sturen waarin hij het belang van de spionage duidt.

Achterzijde van het briefje waarin priester Eeckelaers zijn kozijn uit Londerzeel verzoekt om toe te treden tot de Service Lux[57]

Uit de tekst: ***"Een zeer ernstige, noodzakelijk geheim te houden kwestie is de reden van dit schrijven."*** **(…)** ***"En ge zoudt om dienst te bewijzen niets buitengewoons moeten doen: uw gewone bezigheden thuis en van tijd tot tijd de kijkers opendoen en zien welke troepen aan en voorbij komen bij ons en in den aanhek"***

[57] ARA Brussel, Services Patriotiques, P13, Service Lux

Ook op de lijnen Luik-Namen en Luik-Brussel worden nog nieuwe posten gesticht, maar zij zijn voor de rest van de oorlog slechts goed voor de levering van respectievelijk twee en één rapport.

Tijdens de bewindperiode van De Merre blijft in Mechelen alles op wieltjes lopen. Er worden links en rechts wel enkele tussenpersonen vervangen, maar de continuïteit blijft verzekerd. Het is logisch dat de leider van de groep zijn meest intieme vrienden vraagt om tussenpersoon of koerier te worden in de dienst. Dit zijn immers de mensen die hij blindelings moet vertrouwen. Tijdens de laatste periode, die van De Merre, treden er nog drie Mechelse spionnen toe tot het netwerk. Stuk voor stuk goede kennissen van de leider. Het gaat over drukker **Jules Godenne**, **priester Delannoy** en **Jeanne Doms**, wiens broer reeds actief was als spion voor Lux.

Tijdens de *regeerperiode* van Marcel De Merre, vindt de Service Lux opnieuw de grandeur die de dienst had verloren sinds de arrestaties van de leden uit de zuidelijke sector en de verplichte vlucht van hun vorige leider. Hij bouwt het netwerk uit en in de laatste oorlogsmaanden heeft Lux nog bijzonder veel nuttige informatie kunnen doorspelen aan de militaire attaché's in Nederland. De Merre heeft zelfs plannen om nog vier nieuwe posten in het leven te roepen, maar op het slagveld is het geallieerde eindoffensief ondertussen zo succesvol dat zijn project niet meer wordt uigevoerd. De Wapenstilstand is een feit en alle spionnen stoppen hun activiteiten.

Het proces van de gearresteerden

Op 2 september 1918 verschijnen de gearresteerde leden van de Service Lux voor het Duitse *Kriegsgericht*. Ze worden samen berecht met de leden van de Service Diogène. Alle getuigen pleiten in het voordeel van priester Buelens, op twee na. De militaire auditeur, Stöber, vindt dat de doodstraf zich opdringt, maar aangezien er nog steeds twijfel heerst over de schuld van Buelens en aangezien er te weinig bewijzen kunnen worden voorgelegd, vraagt hij de priester te veroordelen tot dwangarbeid. Tegen ieders verbazing in wordt Buelens echter vrijgesproken. Stöber is hierover razend en wil Buelens alsnog naar Duitsland sturen. De gezondheidstoestand van de priester laat dat echter niet toe. Omdat hij de reis niet kan maken, wordt Buelens, ondanks zijn vrijspraak, opgesloten in de gevangenis van Sint-Gillis. Daar zou hij blijven tot 4 november. Dan wordt hij toch vrijgelaten. Désiré Servais wordt wel ter dood veroordeeld, maar die straf wordt gelukkig nooit uitgevoerd. De andere beklaagden van Lux, De Mol, Joseph en Leon Servais, Taquet en Wiard

worden elk tot 15 jaar dwangarbeid veroordeeld, terwijl de vrouw van Taquet tien jaar krijgt voorgeschoteld. Al bij al mogen ze zich met die straffen nog gelukkig prijzen.

Het resultaat van twee jaar spionage

Tussen 22 januari 1917 en 11 november 1918 smokkelt de Service Lux 98 bundels, met in elke bundel de wekelijkse rapporten van alle posten, over de grens[58]. Dat wil zeggen dat de passeurs 98 keer over de grens zijn geraakt, zonder één keer te worden gearresteerd. Dat op zich is al een ongelooflijke prestatie. De Hombeekse post, van het gezin De Maeyer, is zoals eerder gezegd de enige die in elke bundel een rapport heeft afgeleverd. Slechts weinig diensten waren tijdens de Eerste Wereldoorlog zo productief als Lux. Bovendien is de dienst ook steeds actief gebleven. Ondanks de arrestatie en de verplichte vlucht van twee leiders, is de inlichtingendienst blijven functioneren tot aan de Wapenstilstand.

In het rapport dat de *Commission des Annales des Services Patriotiques* na de oorlog schrijft over de Service Lux, worden de drie leiders bewierrookt. Volgens de *Commission* is het aan hen te danken dat Lux zo'n groot succes is geworden. Er wordt toegelicht hoe groot het belang is van een goede leider in een dienst met de omvang van Lux:

"Dans un service de l'importance du Service Lux son travail est surhumain. Sa presence est nécessaire à tous les postes et à tous les endroits: ici pour relever un courage défaillant, là pour combler un vide qui s'est formé."

Opmerkelijk is het aantal priesters dat actief is in de Service Lux. Zoals uit de hele tekst blijkt, is bijna de helft van de spionnen priester. Ook helpen geestelijken vaak om nieuwe spionnen aan te brengen. Het is algemeen geweten dat de geestelijkheid zich tijdens de Eerste Wereldoorlog in België hevig heeft verzet tijdens de bezetting, maar het is niet zo wijd verspreid dat ook een groot aantal van de priesters actief in het verzet is gestapt. In dit geval door medewerking te verlenen aan een spionagedienst. Lux bewijst dat dit wel degelijk op ruime basis het geval is geweest. Dit fenomeen mag echter niet worden veralgemeend. Het is in dit geval uiteraard zeer belangrijk dat de eerste twee leiders van de dienst, de gebroeders Buelens, allebei priester waren. Het is dus niet onlogisch dat zij in hun eigen kringen gingen rekruteren om meer spionnen aan te werven. Later zullen we echter zien dat er ook in andere diensten geestelijken actief zijn. Priesters hebben dus een belangrijke rol gespeeld bij de spionageactiviteiten.

Oprichting van de dienst Max Vengeur

Naast Fish en Lux is er zoals gezegd nog een tweede dienst actief in het Mechelse, de Service Max Vengeur, of vrij vertaald, de **Dienst van de Wreker**. Deze dienst is kleiner dan Lux, maar voor Mechelen wel van bijzonder groot belang. De Service Vengeur wordt eind oktober 1917 opgericht onder impuls van **Arthur Hofmans**, alias Max Vengeur, uit Heffen[59]. Hofmans woont in Antwerpen en had contact gelegd met de Belgische atttaché's van de Britse inlichtingendiensten in Rotterdam. Hij steekt vervolgens zelf de grens over en gaat na een kort verblijf in Engeland met hen praten. Op hun uitdrukkelijke vraag, en vooral die van **Joseph De Sutter** (codenaam Xavier) sticht hij een spionagedienst in de streek rond Mechelen.

Arthur Hofmans zet meteen alles in het werk om zijn taak naar behoren uit te voeren. De eerste mensen die hij inlicht over zijn plannen, en ze vervolgens rekruteert, zijn **Louis Nuytiens**, **François Boone** en **Frans Jacobs** uit Leest. Ook zijn familieleden betrekt hij in zijn nieuwbakken netwerk. Het doel van de spionage is om de treinen in de gaten te houden en de troepenbewegingen van de Duitsers op te tekenen. Daarvoor richt de groep al snel enkele posten op. In Hombeek wordt al in diezelfde maand oktober een *O.F.-post* opgericht. De Hombeekse post bevindt zich in het café van **Marie-Thérèse Stroobants**, *De Leeuw van Vlaanderen*. Vanuit de kamer op de eerste verdieping heeft men een ideaal zicht op het station en de spoorlijn. Louis Nuytiens kan Stroobants al snel overhalen om toe te treden tot de dienst. Samen met haar zussen **Louise** en **Paula** aanvaardt ze de opdracht en de drie vrouwen lassen een beurtrol in voor het observeren van de treinpassages.

Vanuit het eerste kamertje boven links op de foto spioneerden de zussen Stroobants, Louis Nuytiens en Frans Jacobs in dienst van de Service Vengeur. Op het huis staat nog duidelijk "De Leeuw van Vlaanderen – Herberg van Stroobants" te lezen.

[58] ARA Brussel, Services Patriotiques, P13, Histoire du Service Lux

[59] ARA Brussel, Services Patriotiques, P29, Fiche organique

De post van Hombeek is bijzonder belangrijk, aangezien hier bewegingen kunnen worden opgetekend over het treinverkeer tussen Mechelen en Dendermonde. Dit is zoals gezegd dé weg die de Duitsers gebruiken om troepen en materiaal van en naar het front te transporteren. Vanuit Dendermonde gaat het dan verder naar Gent en Brugge, tot aan het front. Langs deze spoorlijn bevinden zich dus nog veel meer posten dan enkel Hombeek. Op het Heike, slechts één kilometer verder dan Hombeek-dorp, spioneert het gezin De Maeyer op dezelfde spoorlijn voor de Service Lux, zoals eerder beschreven. Ook in Kapelle-op-den-Bos en Londerzeel zijn er spionageposten, maar daarover later meer. In februari 1918 richt Hofmans ook in Mechelen een *O.F.* op. Zoals eerder aangestipt is de Dijlestad een zeer belangrijk verkeersknooppunt voor de Duitse legers.

Naast de posten die zich uitsluitend bezighouden met het noteren van treinbewegingen, richt de dienst ook nog 8 *O.T.-posten* op. Hiervoor beperkt de Service Vengeur zich niet tot het Mechelse alleen. Vlak na de oprichting spreekt Hofmans zijn contacten aan op verschillende strategische punten in Vlaanderen en Brussel. Daardoor kan hij enorm snel een netwerk op poten zetten met *O.T.-posten* op het vliegveld van **Evere** (1 spion), in **Lier** (3 spionnen), **Antwerpen** (2 spionnen), **Mechelen** (3 spionnen), **Willebroek** (1 spion), **Dendermonde** (1 spion) en **Hombeek** (1 spion). In januari 1918 wordt er dan nog een laatste post opgericht die deel uitmaakt van de dienst.

In Beverlo stelt Hofmans een agent aan om te spioneren aan het **kamp van Beverlo** en op en rond het vliegveld van **Schaffen**[60]. Dit zijn de spionnen die het eigenlijke werk op zich nemen. Elke dag worden hun rapporten opgepikt door een koerier, die de notities op zijn beurt dan weer verder brengt naar een verzamelpunt. De meeste van de rapporten van de Service Vengeur worden vervolgens via Antwerpen naar Nederland gesmokkeld. De Boite aux Lettres van de Service Vengeur is gevestigd bij **Charles Bekaert**. Hij zorgt er dan voor dat de rapporten via een *passeur* over de grens geraken. Eens ze in Rotterdam aankomen, worden deze rapporten verwerkt in algemene spionagerapporten die onmiddellijk met de telegraaf naar de Britse en de Franse hoofdkwartieren worden doorgestuurd.

Zo is er een heel netwerk van mensen bezig, mensen die elkaar doorgaans niet kennen. Enkel de leider van het gezelschap is op de hoogte van de omvang van zijn netwerk. De Service Vengeur telt op zijn hoogtepunt 31 agenten. In totaal hebben er echter meer spionnen onder de hoede van Hofmans gewerkt. Er waren een paar agenten die in dienst waren van twee diensten en de passeur maakte in wezen geen deel uit van de dienst, al werkte hij er wel voor. Er zijn ook een paar "helpende handen" actief die eigenlijk niet echt lid zijn. Zo kunnen we stellen dat er in totaal tussen de 35 en 40 spionnen actief waren voor de dienst Vengeur.

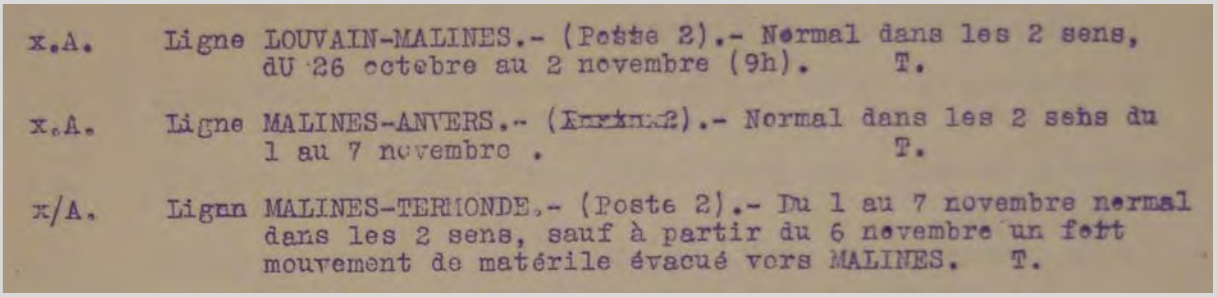

Foto: Duitse smalspoorbaan aan het front, een ideaal doelwit voor spionnen (Bron: *Schlachten des Weltkrieges*, 18)

[60] ARA Brussel, Services Patriotiques, P29, Résumé historique du Service Vengeur

Hoe een 23-jarige uit Heffen leider wordt van een spionagegroep

Arthur Hofmans wordt in Heffen geboren op 24 april 1894 als zoon van Alphonse Hofmans en Louise Van Baelen. Het gezin telt nog drie andere kinderen: Angèle (°1896), Juliette (°1898) en Romain (°1900). Op het ogenblik dat de Duitsers België binnentrekken, vertrekt Hofmans naar Frankrijk. Daar aangekomen wil hij zich inlijven bij het Belgische leger, als vrijwilliger. Dat lukt hem ook en uiteindelijk belandt hij in **Calais**. Daar wordt hij in januari 1915 vrijgesteld. Via Nederland keert hij op 11 juni 1915 weer terug naar België. Van een spionagenetwerk is toen nog geen sprake, maar hij verzet zich wel op alle mogelijke manieren tegen de bezetter. Zo knipt hij regelmatig telefoonkabels door, om de Duitse communicatie te storen. Op 2 mei 1916 laat hij zich uiteindelijk inlijven in een echte spionagedienst die vanuit Nederland was opgestart. De dienst wordt echter ontdekt en hij moet vluchten naar Nederland. In de buurt van **Ravels** wordt hij betrapt door twee Duitsers. Hofmans heeft op hen geschoten en ze zijn gevallen. Hij is gevlucht en weet niet of hij ze al dan niet heeft gedood. Toch wordt hij even later opgepakt, op het ogenblik dat hij de grens nabij **Dessel** probeert te overschrijden, maar de Duitsers die hem daar arresteren weten gelukkig niet dat hij twee soldaten had verwond of doodgeschoten. Arthur wordt ruim twee maanden opgesloten in de gevangenis. In augustus 1916, na zijn vrijlating, keert hij dan terug naar Heffen en begint hij te spioneren in het Antwerpse.

x.A. Ligne LOUVAIN-MALINES.- (Poste 2).- Normal dans les 2 sens, dU 26 octobre au 2 novembre (9h). T.

x.A. Ligne MALINES-ANVERS.- (Poste 2).- Normal dans les 2 sens du 1 au 7 novembre . T.

x/A. Ligne MALINES-TERMONDE.- (Poste 2).- Du 1 au 7 novembre normal dans les 2 sens, sauf à partir du 6 novembre un fort mouvement de matérile évacué vers MALINES. T.

De spionnen van Hofmans geven informatie door aan de Britten, die er dan rapporten van maken voor hun leger. Hierboven zien we informatie over de troepenbeweging in de regio van Mechelen[61].

Zonder papieren op zak wordt hij even later echter weer opgepakt door de Duitsers, ergens halverwege tussen Dendermonde en Diest. Hij kan de bezwarende documenten die hij bij zich draagt nog wel tijdig vernietigen, maar hij wordt hoe dan ook gearresteerd. Het is immers verboden om zonder paspoort te reizen. En deze keer moet hij zwaarder boeten dan bij zijn vorige arrestatie. Hofmans wordt naar Duitsland gevoerd en doet op korte tijd verschillende gevangenissen en kampen aan. Hij doorkruist het hele Duitse Ruhrgebied. Na kortere periodes in **Rheindahlen**, **Dalheim** en **Wegberg**, belandt Arthur uiteindelijk in de gevangenis van **Münster-Gladbach**. Hij verblijft er een vijftal weken en zit er met 12 andere gevangenen opgesloten in een kleine cel. Daarna wordt hij overgebracht naar **Dusseldorf**. Hij wordt er ziek en moet naar het hospitaal. In het ziekenhuis is de bewaking minder streng en na enkele dagen slaagt hij erin te ontsnappen. Zonder geld of papieren kan hij op 19 november 1916 Nederland bereiken. Hij wordt door de overheid naar Rotterdam gestuurd, waar hij op het *Bureau voor Belgische Vluchtelingen* wordt opgevangen. Zonder te weten waarom, sturen ze hem naar Engeland.

Daar aangekomen reist hij via **Londen** naar **Folkestone**. In het King Albert Hospital wordt hij medisch behandeld. In Folkestone, dat zoals gezegd een belangrijk hoofdkwartier van de Britse spionage is, wordt hij warm gemaakt om terug te keren naar België, om hier een dienst op te richten. Hij aanvaardt het voorstel en neemt de boot naar **Rotterdam**. Daar wordt hem door Joseph De Sutter alles uitgelegd en wordt hij voorbereid op het werk dat hem thuis te wachten staat. Hij krijgt er ook al enkele contacten toegewezen, mensen die hem in België zullen helpen. Uiteraard hebben de Engelsen voor valse papieren gezorgd, aangezien Hofmans nog steeds wordt gezocht door de Duitsers. Onder de naam van **Max Jardinier** keert hij op 14 oktober 1917 met 200 Mark in de hand terug naar België, waarna hij onmiddellijk begint te rekruteren voor zijn eigen inlichtingendienst, de service Max Vengeur…

Om alles snel en vlot de doen verlopen heeft De Sutter hem aanbevolen om contact te zoeken met twee mensen van een andere inlichtingendienst, de dienst Rotenburgh van Stockmans. Op die manier kan hij niet enkel lokaal aanwerven, maar ook andere belangrijke plaatsen aandoen. Vandaar dat Hofmans op zeer korte tijd er in is geslaagd om een grote dienst rond Mechelen op te richten, met posten tot Lier, Antwerpen, Evere en Schaffen.

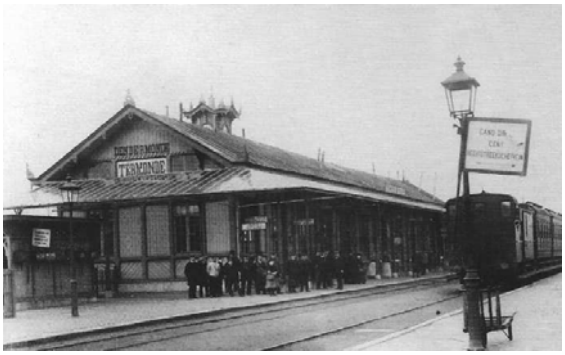
[61] Archives de l'Armée de la Terre, Vincennes, Rapport van 17 november 1918

De taakverdeling: wie doet wat?

De grote chef van de hele dienst is zoals gezegd **Arthur Hofmans**. Hij leidt de organisatie en omdat die taak nogal moeilijk is vanuit Heffen, trekt hij in bij een bevriend koppel op het Sint-Jansplein in Antwerpen. Alle andere leden hebben een bijzonder specifieke taak in het hele netwerk, op één man na. **Odile Huysmans** is lid van de Service Vengeur, maar hij heeft geen specifieke opdracht. Hij werkt mee buiten het kader. De eerste echte schakel van de ketting wordt natuurlijk gevormd door de eigenlijke spionnen. De mensen die dag en nacht door de venster turen en alle beweging die ze zien optekenen.

In Mechelen stelt Hofmans zijn vader en zus aan om te spioneren. **Alphonse** en **Angèle** noteren zoveel mogelijk bewegingen in en rond de stad. **Guillaume Haentjens**, die officier was bij de Belgische Spoorwegpolitie, bemant er de spionagepost aan het station. Hij ontfermt zich over de bewegingen op de Ijzeren Weg. In buurgemeente Hombeek spioneert **Auguste Jacobs**, de broer van Frans. Hij houdt er alle verdachte of interessante bewegingen in de gaten, terwijl de gezusters Stroobants zoals gezegd zich ontfermen over de bewegingen op het spoor. *Trainwatching* is hun opdracht, terwijl die van Jacobs minder specifiek is gedefinieerd. De gezusters Stroobants zijn echter pas in januari 1918 begonnen met hun opdracht. De periode daarvoor, van oktober 1917 tot half januari 1918, werd die taak volbracht door Frans Jacobs en Louis Nuytiens. Ook François Boone hielp die mannen een handje. Hij was ook één van de eerste vertrouwelingen van Hofmans. De regio Willebroek-Puurs-Bornem wordt dan weer door **Joseph Van Beveren**, eveneens uit Heffen en buurman van de familie Hofmans, gecovered[62]. In Willebroek wordt ook contact gelegd met **Florent Bogaerts**, die op zijn beurt is verbonden aan een dienst die actief is in Gent en Wetteren. Op die manier kunnen verschillende diensten langs dezelfde spoorlijnen samenwerken[63]. Ook hij lijft zich in bij de dienst Vengeur.

In Dendermonde kan Arthur Hofmans rekenen op een priester voor de observaties. **E.H. Albertus** fungeert daar als volwaardig spion[64]. Na de oorlog zullen de Britten zeggen dat deze post de beste was van de hele service Vengeur. Dendermonde is uiteraard ook een bijzonder belangrijke plaats, aangezien het in het midden op de lijn Mechelen-Gent ligt. De man die in januari 1918 door Hofmans wordt overtuigd om te spioneren in Beverlo en Schaffen, is **Edouard Elskens**. Elke week schrijft hij twee rapporten. In Evere wordt hetzelfde werk verricht door **Ernest Pierre**.

Hier aan het station in Dendermonde spioneerde priester Albertus voor Vengeur[65]

In Lier en omgeving nemen **Pierre** en **François Rodens** en **François Roseaux** het werk op zich. **Gustave Roseaux** en **Louis Claes** zijn de agenten die Vengeur in Antwerpen actief heeft. Deze twee zijn allebei invalide Belgische soldaten die zich nuttig maken door te spioneren, aangezien ze niet meer kunnen worden ingezet aan het front.

Alle mensen die hiervoor werden opgenoemd verrichten het eigenlijke spionagewerk. Daarmee is de informatie nog niet bij de Britse legerleiding terechtgekomen. Daarvoor worden andere mensen ingeschakeld. De eerstvolgende stap wordt genomen door de ***courrières interieures***. Voor de verschillende posten zijn dit **Louise Van Baelen**, de moeder van leider Arthur Hofmans, **Juliette Hofmans**, één van de zussen van Arthur, broer **Romain** en vader **Alphonse Hofmans**, **Marthe Van Roothoofd**, zijn vriendin en **Frans Jacobs**, zijn beste vriend. Frans vertelt na de oorlog zelf uit wat zijn spionageactiviteiten bestonden:

"En 1917, au mois d'octobre je fus recruté par Arthur Hofmans de Heffen. Mon service consistait à observer les mouvements de troupes et des trains sur la voix ferrée Hombeek-Termonde. J'ai fait le service jusqu'au mois de janvier 1918, ensuite j'ai fait le service de courier de Hombeek à Anvers. Je partais les rapports des soeurs Stroobants à la boite aux letters de Beckaert à la place St. Jean[66]."

U begrijpt al dat enkel de mensen die Arthur het meest vertrouwt, de taak van koerier op zich mogen

[62] ARA Brussel, Services Patriotiques, P29, Résumé historique du Service Vengeur
[63] ARA Brussel, Services Patriotiques, P29, Organisation du service, door Arthur Hofmans, 1919, p. 3
[64] ARA Brussel, Services Patriotiques, P29, Organisation du service, door Arthur Hofmans, 1919, p. 3

[65] www.bloggen.be
[66] ARA Brussel, Services Patriotiques, P29, Verklaring van Frans Jacobs. **Noot:** de citaten zijn in het Frans, hoewel alle betrokkenen uiteraard Nederlandstalig waren. Bij hun ondervraging na de oorlog werd echter alles in het Frans opgetekend, en het zijn enkel die zaken die bewaard zijn gebleven. Om niets te veranderen geef ik daarom alles in het Frans mee, dit was echter niet de moedertaal van de spionnen.

nemen. Toch zijn er naarmate de dienst langer actief is, ook andere mensen die als koerier fungeren. Na de oorlog verklaart Charles Bekaert, de man die in Antwerpen instond voor het verzamelen van de rapporten, dat niet enkel de ouders van Hofmans en Frans Jacobs rapporten kwamen brengen, maar dat soms ook Florent Bogaerts, **François De Sneyder** en **Octave Legaert** dat deden[67]. Wellicht behoren deze twee laatste tot een andere dienst, maar maakten zij ook gebruik van hetzelfde verzamelpunt. Een andere verklaring is dat het werk soms werd uitbesteed aan kennissen die niet rechtstreeks betrokken waren bij de werking, maar wel op de hoogte waren van de activiteiten van Vengeur. Hoe dan ook, de vrees voor verraad was bijzonder groot. Elke onoplettendheid kon leiden tot de arrestatie van het hele netwerk.

Al deze koeriers brengen de rapporten zoals gezegd naar de hun toegewezen B.A.L. (Boite aux Lettres). De Service Vengeur heeft er zo 4. In Antwerpen ligt het verzamelpunt bij **Charles Bekaert** en zijn vrouw. Vanaf 15 december 1917 werken zij actief mee. Dat is ook meteen de eerste dag dat een koerier (Rombouts) rapporten van Vengeur over de Nederlandse grens zal smokkelen. In Lier zorgt **Emma Van Roothoofd** voor het verzamelen van de rapporten. Emma is de zus van de vriendin van Arthur en tevens ook de vrouw van François Rodens, een andere spion van de dienst. In Brussel neemt **Ernest Pierre** die taak zelf op zich en in Willebroek wordt **Florent Bogaerts** met die taak belast. Eens de rapporten op deze verzamelplaatsen komen, moeten ze enkel nog over de Nederlandse grens gesmokkeld worden om nuttig te zijn voor de Britten. In Nederland worden de verschillende rapporten door **Joseph De Sutter** en zijn mannen gereduceerd tot een concreet dagelijks rapport dat wordt opgedeeld in verschillende stukken: troepenbewegingen, *trainwatching*, verhoogde concentraties Duitsers, etc…[68]

Gesnapt aan de grens

Alle spionnen riskeren dagelijks hun leven. Het werk dat ze doen is op zich niet gevaarlijk, maar als de Duitsers het netwerk oprollen en tot arrestaties overgaan, is de kans op doodstraf reëel. De persoon die echter het meest gevaar loopt is de passeur. Hij moet er voor zorgen dat de spionagerapporten in Nederland geraken. Daardoor moet hij niet enkel schrik hebben van de Duitsers, maar ook van de grensovergang. De Service Vengeur heeft twee vaste passeurs. In de eerste plaats is er **Joseph Rombouts** en in mindere mate wordt er beroep gedaan op **Jean Deckx**.

Elke woensdagochtend om 10 uur komt Rombouts naar het Sint-Jansplein 55 in Antwerpen om de rapporten op te halen, daarmee probeert hij dan diezelfde dag nog over de Nederlandse grens te geraken. Net zoals voor alle andere passeurs moet hij snel te werk gaan. Doorgaans proberen die mannen met rubberen handschoenen de draad door te knippen. Als ze dat doen, gaat er een alarm af, waardoor ze slechts weinig tijd hebben voor de Duitse wachtposten ter plekke zijn. Er zijn ook andere manieren, zoals het plaatsen van een houten ton of kader tussen de elektrische draden, maar alle houden ze enorm veel risico in. Op 29 januari 1918 loopt het voor Rombouts helemaal mis. De vaste passeur van de dienst wordt gearresteerd door de Duitsers. Bij een poging om de Belgisch-Nederlandse grens te overschrijden, wordt hij betrapt met twee brieven en een kaart van het vliegveld van Schaffen op zak. Wat er na de arrestatie met hem is gebeurd, is vooralsnog een raadsel. De activiteiten van de hele dienst worden tijdelijk opgeschort. Toch blijft Hofmans niet bij de pakken zitten.

Een eerste keer verraden

Na de arrestatie van de vaste koerier van de dienst, wordt er vanuit Nederland een nieuwe gezonden. Snel wordt er een vertrouwensband gesmeed en begin maart wordt het werk hervat. Alle posten herbeginnen met hun spionageactiviteit. Waar niemand van op de hoogte is, is dat de nieuwe koerier, waarvan we de naam niet kennen, een dubbelspion is. Elke keer dat hij de rapporten moet overbrengen, geeft hij ze eerst aan de Duitsers om ze te laten kopiëren. De Duitse spionagedienst houdt ze dan even in, of vervalst ze, en laat ze dan overbrengen naar Nederland. Op die manier hebben de rapporten van de Service Vengeur geen enkele waarde meer voor de Britse G.H.Q. De agenten en de leiding van de dienst zijn daar echter niet van op de hoogte, waardoor het werk nog enkele maanden doorgaat. Hofmans is wel niet zo heel zeker meer van zijn zaak en wil niet langer op het Sint-Jansplein blijven wonen, uit vrees voor een Duitse inval. Hij trekt daarom in bij één van zijn andere spionnen, Edouard Elskens[69].

Het werk gaat dus gewoon door, ook al beseffen de spionnen niet dat ze daarmee hun eigen vonnis tekenen. Stilaan neemt Van Roothoofd het heft ook meer en meer in handen. De vriendin van Hofmans wordt vaker betrokken bij de werking en is naast

[67] ARA Brussel, Services Patriotiques, P29, Verklaring van Charles Bekaert
[68] DRAKE (R.J.). *History of Intelligence, British Expeditionary Force in France, 1917-1919,* p. 8
[69] ARA, Brussel, Service Patriottique, P29, Ondervraging van Edouard Elskens door de Commission des Annales des Services Patriotiques

haar vriend de enige die van alle activiteiten van de dienst op de hoogte is. Hier en daar wordt zelfs gefluisterd dat ze de zaak aan het overnemen is, al lijkt dat vergezocht. Elskens wil dat alleszins niet gezegd hebben:

"Je ne suis jamais occupé de tout cela. Je faisais mon service. C'est tout."

Wie precies aan het hoofd staat is dus niet helemaal duidelijk, maar uiteindelijk doet dat er ook niet echt toe. Vengeur draait en produceert een hele hoop geheime rapporten, al nadert de dag dat duidelijk zou worden dat het allemaal voor niets is geweest…

Op het ogenblik dat de dubbelspion voldoende informatie heeft vergaard over de werking en de leden van Max Vengeur, licht hij de Duitsers in en gaan die over tot arrestaties. Twee weken voor zijn arrestatie, krijgt Arthur Hofmans een vreemd verzoek vanuit Nederland. Hij wordt verzocht alle namen van de leden van zijn dienst, hun adressen en kopies van hun paspoorten door te geven. Omdat ze in Nederland al op de hoogte zijn van de organisatie van zijn dienst en omdat dit een zeer ongebruikelijk verzoek is, ruikt hij lont. Ondanks zijn argwaan, onderneemt Hofmans niets. Twee weken later wordt hij door Duitse politieagenten opgewacht aan het station in Antwerpen. Samen met zijn verloofde, **Marthe Van Roothoofd** uit Lier, wordt hij op 16 april 1918 in de boeien geslagen en opgesloten in de Begijnenstraat. De Duitsers gaan uiteraard onmiddellijk over tot zware ondervragingen. Op het ogenblik van de arrestatie dragen Hofmans en Van Roothoofd rapporten van Elskens bij zich. Hij is dan ook de eerstvolgende die wordt aangehouden, op 18 april 1918. Daarmee is de observatiepost van Beverlo opgedoekt[70]. De overige posten zijn nog niet op de hoogte en zetten hun werk voorlopig voort…

Opnieuw verraden

Arthur Hofmans houdt de lippen stijf op elkaar en kan op geen enkele manier bewogen worden tot bekentenissen. Zijn vriendin blijft nu nog de enige hoop van de Duitse ondervragers en wellicht hebben ze de druk opgevoerd, aangezien ze niet veel later bezwijkt. Van Roothoofd vertelt alles wat ze weet. Ze geeft alle namen, plaatsen, posten en andere kostbare informatie prijs aan haar Duitse ondervragers. Dat leidt tot een definitieve golf van arrestaties. Na de oorlog nemen alle spionnen het haar kwalijk dat ze toen zo veel informatie heeft prijsgegeven, maar wie kan zeggen wat zij toen allemaal heeft moeten doormaken? Hoe het ook zij, de hele dienst wordt opgerold. De meeste spionnen worden op 8 mei 1918 gearresteerd. De volgende arrestaties volgen een week later, op 14 mei. Tegen 9 juni 1918, drie weken na de arrestatie van Arthur Hofmans, zijn bijna alle leden van de dienst in de gevangenis beland. De Service Vengeur houdt daarmee op te bestaan.

Hofmans wil koste wat het kost ontsnappen. Daarom begint hij tegen beter weten in de muur van zijn cel af te breken, in de hoop een gat te kunnen slaan. Tijdens zijn werk wordt hij betrapt door een Duitse bewaker. Negen dagen lang wordt hij alleen in een cel vastgeketend. Zijn handen worden vijf minuten per dag vrijgemaakt om te eten[71]. Nadien wordt hij als "geheim" gevangene behandeld: hij mag geen contact hebben met zijn medegevangenen en mag al zeker geen bezoek ontvangen. Nog steeds kennen de Duitsers zijn echte naam niet. Hij noemt zichzelf Vengeur en wordt door zijn bewakers aangesproken als N°55, naar de nummer van zijn cel.

In deze graftombe van de familie Empain op het kerkhof van Leest houden Arthur Hofmans en Auguste Jacobs zich drie dagen schuil om uit de handen van de Duitsers te blijven.

Na een tijdje kan Hofmans zich meer en meer bewegen in de gevangenis. Hij moet elke dag gaan werken in het magazijn. Op één van die bewuste

[70] ARA, Brussel, Service Patriottique, P29, Ondervraging van Edouard Elskens door de Commission des Annales des Services Patriotiques

[71] ARA Brussel, Services Patriotiques, P29, Organisation du service, door Arthur Hofmans, 1919, p. 4

dagen waagt hij een ontsnappingspoging. Op weg van het magazijn naar de keuken, waar hij zijn handen na het werk moest wassen, vlucht hij weg. Via het magazijn bereikt hij een tuintje, van waar hij snel over de muur bij de buren kan geraken. Hij vlucht verder en loopt in de richting van het Fort van Wilrijk. Hij zoekt Auguste Jacobs op in Leest. Gust is nog steeds niet gearresteerd omdat hij officieel niet tot de dienst behoorde en dus niet op de lijst stond die de Duitsers hadden samengesteld. Samen houden ze zich drie dagen schuil in een tombe op het kerkhof, tot ze beseffen dat dit niet kan blijven duren. Ze wagen een uitvalspoging en trekken naar Boom. Daar kan Hofmans via kennissen een vals paspoort bemachtigen. Voortaan heet Hofmans, die al een geruime tijd onder de schuilnaam van Max Jardinier door het leven gaat, **Pierre-François De Groof**, geboren in Boom op 25 juni 1895. Hij duikt samen met Jacobs onder en laat pas na de Wapenstilstand weer van zich horen[72].

Niet iedereen gepakt

Enkele spionnen blijven uit de handen van de Duitsers. Dat komt omdat niet iedereen die meewerkte op de lijst stond die de Duitsers hebben kunnen samenstellen, mede dankzij de hulp van Marthe Van Roothoofd. De twee zussen van Stroobants, Paula en Louise, worden niet gearresteerd. Louise zou het einde van de oorlog niet halen. Tijdens de gevangenschap van haar zus Trees bezwijkt ze aan de Spaanse griep. Zoals gezegd kunnen ook enkele collega-spionnen uit Leest, Auguste Jacobs en Louis Nuytiens, uit de handen blijven van het Duitse gerecht. Die laatste wil zich overigens na de val van de dienst nog steeds nuttig maken. Hij doet een poging om Nederland te bereiken om zich zo bij het leger te kunnen voegen:

"Ik ging naar Maasyck, daar aangekomen, nam ik een smokkelaar, legde aan om de grens over te zijn, den nacht 27 augustus 1918, wij waren aan den draad op eens koome er een Duitschers te voorschijn, die vuur gaf op ons beide, mijn kameraad viel ten gronde, of hij dood is, of nog leeft, dat weet ik niet. Ik werdt getroffen in mijn hand, tegen de pols en de twee vingers, liet ze vermaken bij een landbouwer tegen gelegen Maasyck, den zelfden nacht nog, dat is nog goed te bewijzen. Mijn hand is geforceerd en een groot lit teeken.

Ik heb mij ook nog bezig gehouden met nieuws van soldaten die aan het front waren, om van hunne nieuws tot bij de ouders, broeders en zusters te brengen. Getuigen waar ik nieuws voor naar huis bracht voor een zekeren soldaat ***Louis Selleslagh*** *wonende Hombeek Heike en nog een andere,* ***Alfons Keuleers****, ook van Hombeek Heike. Ik ben aangeklaagd op het gerecht te Antwerpen, Theresia Stroobants heeft het mij nadien verteld, wanneer ze terug naar huis is gekomen, den 11 november 1918 der zelfden dag weg[73]."*

Nuytiens smokkelt brieven van Frontsoldaten naar Hombeek. Op die manier wordt ook hij geconfronteerd met de draadversperring tussen België en Nederland. Foto: Collectie RHC Tilburg.

Proces voor het krijgsgerecht

In september 1918 wordt het proces van de Service Vengeur gevoerd voor het Antwerpse krijgsgerecht, zij het zonder leider Hofmans, omdat die op dat ogenblik al ontsnapt is. De meeste leden van de dienst worden pas op dat ogenblik geconfronteerd met hun collega-spionnen. Naast Arthur Hofmans is Marthe Van Roothoofd de enige die op de hoogte is van de gehele organisatie van de dienst. En zij heeft dat allemaal verteld. De meeste spionnen aan de basis wisten niet aan wie hun rapporten werden bezorgd en omgekeerd wisten de verzamelaars niet wie de rapporten had geschreven. Enkel de top van de organisatie was van alles op de hoogte. Op het proces worden de beklaagden met andere woorden geconfronteerd met details, routes en gebruiken die zij zelf niet kennen. De Duitsers weten meer dan zij. Het heeft dus weinig zin om een verdediging op poten te zetten. Die verdediging stelt overigens niet veel voor. Belgische advocaten worden niet toegelaten en slechts weinigen krijgen een raadsman toegewezen. De uitslag van het proces staat bij voorbaat al vast. Van de 31 leden worden er 25 ter dood veroordeeld. De rest krijgt minstens tien jaar dwangarbeid aangesmeerd. Enkel de moeder van Arthur Hofmans, Louise Van Baelen, wordt vrijgepleit wegens ziekte en ouderdom. Op 10 oktober 1918 worden alle straffen van de ter dood veroordeelden omgezet tot levenslange verplichte dwangarbeid.

[72] ARA Brussel, Services Patriotiques, P29, Organisation du service, door Arthur Hofmans, 1919, p. 6

[73] ARA, Brussel, Services Patriotiques, P29, Ondervraging van Louis Nuytiens door de Commission des Annales des Services Patriotiques

MOVEMENTS OF TROOPS. S 'GRAVENHAGE 2.3.18. 7.36 p.m.
LONDON. 3.3.18 12.20 a.m.

CXQ.917.

Following from M.A.:- W.L. Agent reports. Therein insignificant traffic reported along the line in both directions as follows:-

1. LOUVAIN-MALINES January 22nd to February 19th 8 a.m. expect northwards for MALINES Feb.5th 2 trains conveying constituted units and February 6th 4 trains conveying constituted units.

2. MALINES - LONDERZEEL (post HOMBEEK) January 23rd to Feb. 10th both dates inclusive except Eastwards for MALINES in February 10th 4 trains conveying constituted units and Westwards for LONDERZEEL following isolated trains conveying constituted units.

Jan.27th 2.
" 28th 1.
" 30th 2.
Feb. 5th 1.
" 6th 1.

M.I.8. & C.

Telegraphed to G.H.Q. France.

Copies to:) M.I.1.
Camarade.
E.A.W.

3.3.18.

Het enige spionagerapport waarin Hombeek expliciet wordt vermeld. We hebben jammer genoeg niet kunnen achterhalen of hier de post van Stroobants (voor de Service Vengeur) of de post van De Maeyer (voor de Service Lux) wordt bedoeld. Dit rapport werd samengesteld uit de rapportjes die over de grens werden gesmokkeld naar Nederland. Van daaruit werd het doorgestuurd naar Londen en Frankrijk. Rechts bovenaan ziet u "W.L.", dat staat voor Wallinger at London.
Bron: Archives de l'Armée de la Terre, Vincennes. Digitale bewerking: Wouter De Boeck

Rendement van de dienst

Er zijn nog sporen vindbaar van de Service Vengeur in de spionagerapporten die in Nederland en Engeland werden opgesteld tijdens de Eerste Wereldoorlog. Een aantal kopies dat bewaard wordt in het Franse legerarchief in Vincennes bij Parijs laat ons toe een blik te werpen op het resultaat van hun activiteiten. Gelukkig zijn de rapporten van de periode waarin Vengeur actief was, nagenoeg allemaal bewaard gebleven. Die rapporten zijn samenvattingen van alle informatie die tot in Nederland is geraakt. De agenten in Rotterdam leggen de puzzel dan naast elkaar en proberen algemene tendensen te destilleren. Zo lezen we op 7 februari 1918 bijvoorbeeld dat de Duitse 31e Divisie zich volledig heeft samengesteld rond Wachtebeke, en dat allemaal omdat grote delen van die divisie langs Leuven en Mechelen zijn gepasseerd om zich dan in Wachtebeke te groeperen[74]. Enkele stukjes van die gigantische puzzel zijn misschien te danken aan leden van Vengeur. De meeste rapporten uit onze streek bevestigen echter enkel *"insignificant traffic"* of *"mouvement normal"* , wat wijst op weinig of geen interessante bewegingen. Al kan de dubbelspion daar natuurlijk ook iets mee te maken hebben, sommige gegevens werden vervalst vooraleer ze in Nederland aankwamen.

In slechts één rapport wordt er specifiek melding gemaakt van de post in Hombeek (zie boven). De inhoud van dat rapport kan worden toegeschreven aan het werk van de zusjes Stroobants of aan de familie De Maeyer, dat zullen we wellicht nooit weten. Nog interessante zaken die nagenoeg zeker aan de Hombeekse spionnen kunnen worden toegeschreven, zijn andere gegevens over het verloop van de troepen langs de lijn Mechelen-Dendermonde. Regelmatig wordt er in de rapporten melding gemaakt van Rode Kruistreinen die passeren, lege troepentreinen of juist heel veel soldaten die richting front worden gevoerd. Om een blik te geven hoe de puzzel van verschillende informatiebronnen tot één duidelijke samenvatting wordt gereduceerd, volgt hier een klein stukje uit een typisch rapport, waarin wordt gerefereerd naar een ander. Het gaat over de troepenbewegingen van Mechelen in de richting van Dendermonde:

"13 april (from 1 am) – 15 (2pm): 44 trains constd units, all arms. This movement has already been reported passing Louvain for Malines between the 13th and the 16th april (11 am) – See No. T. 460 para 1 (b). Its origin has not yet been proved, but it appears possible that it came out of Germany via Verviers.[75]"

En in het volgende rapport, dat vijf dagen later wordt opgesteld:

"Malines towards Termonde: Confirmation of movement of the 83rd division From Germany via Verviers, Liège (Guillemins), Landen, Louvain, Malines, Termonde, Ghent, Bruges, between the 12th and the 17th april, inclusive[76]."

Er moet uiteraard benadrukt worden dat de Service Vengeur slechts één kleine schakel is in het hele netwerk van spionagediensten in België en Noord-Frankrijk. Zoals boven aangetoond kunnen er slechts weinig tastbare bewijzen worden voorgelegd met betrekking tot de activiteiten van de dienst. Daar komt nog bij dat alle activiteit na januari 1918 nutteloos is, aangezien de passeur een dubbelspion is. Het Britse evaluatierapport na de oorlog is onverbiddellijk:

"This Service was organised in the Antwerp area by Arthur Hofmans, who was recruted in Holland, in November 1917 by De Sutter. He returned at once to Belgium and engaged a large personnel. The service however, produced no results of any great importance: only one T/W post at Termonde, together with indifferent promeneur reports from the Malines and Antwerp areas[77]."

Dit wil echter niet zeggen dat alles volledig nutteloos is geweest. Deze vorm van verzet is altijd interessant, zeker omdat de lijn Mechelen-Dendermonde van groot belang was. Over het geheel bekeken, kunnen er echter geen concrete bewijzen worden geleverd van explosief materiaal, ontdekt door een spion uit de dienst Vengeur. Ook in het rapport van de *Commission des Annales des Services Patriotiques* wordt gesteld dat de Service goed was georganiseerd, maar omwille van de dubbelspion, geen nuttige informatie heeft kunnen doorgeven:

"Peu de plis parvinrent à destination sans avoir passé par les Allemands. Le service doit en conséquence avoir eu tres peu de rendement[78]"

Erkenning tijdens en na de oorlog

De erkenning die de agenten van de Britse inlichtingendienst krijgen tijdens de oorlog, beperkt zich tot een loutere financiële vergoeding. Al wordt die lang niet altijd uitbetaald. Regelmatig echter krijgen de spionnen geld toegestopt. Die uitbetaling gebeurt dan door de leider van de groep, Arthur Hofmans. Uiteraard moet er ook geld betaald

[74] Archives de l'Armée de la Terre, Vincennes, Rapport van 7 februari 1918
[75] Archives de l'Armée de Terre, Vincennes, Rapport van 22 april 1918
[76] Archives de l'Armée de Terre, Vincennes, Rapport van 27 april 1918
[77] ARA, Brussel, Services Patriotiques, P29, Service Max Vengeur, History
[78] ARA, Brussel, Services Patriotiques, P29, Fiche organique

worden voor de verplaatsingen van de koeriers, ook dat wordt door de dienst vergoed.

Na de oorlog kunnen de spionnen proberen om erkend te worden. Iedereen die het overleeft, doet dat dan ook. Verschillende leden van de dienst Vengeur worden na de oorlog gedecoreerd. De Britten zijn veel sneller met hun erkenning dan hun Belgische collega's. In eigen land duurt het soms tot eind jaren dertig, of zelfs tot na de Tweede Wereldoorlog vooraleer een erkenning wordt toegekend, terwijl de Britten alles al hadden afgehandeld in de twee eerste naoorlogse jaren. De British War Medal wordt toegekend aan 22 leden[79] van de Service Vengeur, waaronder leider Hofmans, de gezusters Stroobants en de twee passeurs, Deckx en Rombouts[80].

Document dat men na de oorlog wordt erkend als politiek gevangene van de Eerste Wereldoorlog

Sommige leden hebben nog meer erkenning gekregen. Enkele onder hen worden gekroond in de Ridderorde van Leopold II. Dat zijn Edouard Elskens, Guillaume Haentjens, Marie-Thérèse Stroobants en Pierre Rodens. Slechts twee spionnen krijgen het civiele erkenningsteken van het Britse leger toegekend, Edouard Elskens en Marie-Thérèse Stroobants. Reden daarvoor is dat deze twee spionnen tijdens hun hele gevangenschap zijn blijven ontkennen dat ze deel uitmaakten van een spionagedienst. Ook al lagen de bewijzen voor hun neus, ze hebben nooit iets verteld. Tot slot worden ook nog drie leden bekroond met het burgerlijk kruis eerste klasse, namelijk Romain Hofmans, Paula en Louise Stroobants (postuum).

Mechelse spionnen bij andere diensten

Mechelen

In Mechelen is er zoals gezegd een aantal spionnen actief van wie we niet weten voor wie ze precies werkten. Verder zijn er nog een hele hoop die in dienst van de besproken diensten opereerden, maar daarnaast zijn er nog enkelingen die bij andere spionagenetwerken actief waren, en waarvan we wel informatie hebben kunnen traceren.

Twee Mechelaars spioneren voor de **Service Van Bergen**. Die spionagedienst wordt in 1917 opgericht door Henri Van Bergen, een oud-koloniaal in China. Helaas loopt het ook voor deze dienst fout af. Bijna het hele netwerk wordt door de Duitsers ontdekt en ontmanteld. Zes leden van de dienst, zeg maar de top, wordt ter dood veroordeeld en ook effectief gefusilleerd. Ook Henri Van Bergen wordt ter dood gebracht, op de schietbaan van Edegem[81].

Ook **Auguste Van Den Eynde** en zijn vrouw **Catherine Dille**, die spioneren voor Van Bergen, delen in de klappen. Op 12 november 1917, om 16 uur om precies te zijn, wordt Gust gearresteerd in Mechelen. Hij wordt samen met zijn vrouw thuis opgesloten terwijl vijf Duitsers het huis uitkammen. Bij die huiszoeking wordt veel belastend materiaal gevonden. Gelukkig verdenken de Duitsers enkel de man des huizes. Catherine Dille wordt niets ten laste gelegd, Gust daarentegen wordt weggevoerd naar de Antwerpse Begijnenstraat. In eerste instantie ontkent Auguste alle betrokkenheid bij de spionage, maar wanneer hij in de gevangenis van Antwerpen wordt geconfronteerd met zijn mede-spionnen, gaat hij over tot bekentenissen. De Duitsers zijn immers van alles al op de hoogte. Gust draagt het nummer 168 in de organisatie en dus kan alle informatie die dat nummer draagt, naar hem worden herleid. Het proces duurt 3 dagen en het verdict voor Van Den Eynde is zwaar: hij wordt ter dood veroordeeld. In zo'n geval kan er een verzoek van gratie worden ingediend, door een familielid. Van Den Eynde weigert die optie te benutten,

[79] Hofmans Arthur, Elskens Edouard, Ernest Pierre, Rodens Pierre, Roseaux Gustave, Claes Louis, Hofmans Alphonse, Roseaux François, Hofmans Angèle, Van Beveren Joseph, Jacobs Auguste, Haentjens Guillaume, Nuytiens Louis, Jacobs François, Stroobants Marie-Thérèse, Stroobants Paula, Stroobants Louise (posthuum), Bekaert Charles, Hofmans Romain, Hofmans Juliette, Rombouts Joseph en Deckx Jean.
[80] ARA, Brussel, Service Patriottique, P29, British War Medal en National Archives, Kew, WO 329/2356

[81] ARA Brussel, Services Patriotiques, P6

omdat hij zijn vrouw niet wil vertellen dat hij zal worden terechtgesteld. Toch wordt er een verzoek ingediend, door de onderpastoor van Deurne. De avond voor de terechtstelling zou plaatsvinden, wordt Van Den Eynde samen met andere terdoodveroordeelden uit zijn cel gehaald. Ze worden op de koer van de gevangenis samengebracht. Slechts zes mannen ontbreken op het appel. Het gratieverzoek was ingewilligd, voor bijna iedereen. De zes die niet op het appel zijn, worden de dag erna in Edegem voor het hoofd geschoten. Eén van hen, **Joseph Jespers**, had de hele tijd de cel met Van Den Eynde gedeeld.

Joseph Jespers, lange tijd celgenoot en collega-spion van Auguste Van Den Eynde, krijgt geen gratie en wordt in Edegem op 16 maart 1918 gefusilleerd

Nog in Mechelen spioneren **Fréderic Leemans** en zijn vrouw **Anna Horta**. Leemans is stationschef en werkt in dienst van de **Service Lefèvre & Parenté**. Die dienst is bijzonder groot en telt meer dan 100 leden. Leemans is koerier van de dienst. Hij haalt de rapporten van de spionnen op en brengt ze vervolgens naar de Nederlandse grens. Daar neemt een passeur het werk over, hij smokkelt ze door de elektrische draadversperring. In een eerste fase brengt Leemans de rapporten tot in Baarle-Hertog, de Belgische enclave in Nederland. Later wordt er een ander traject gevolgd en haalt de passeur de explosieve vracht op in Weelde, in de Antwerpse Kempen dus[82]. Per tocht krijgt Fréderic 75 frank. Wanneer Leemans zich niet kan vrijmaken, volbrengt zijn vrouw Anna de taak van koerier. Uiteindelijk loopt het voor beide spionnen mis. De leiders van de dienst worden gearresteerd[83] en de Duitsers komen uiteindelijk ook bij Leemans en Horta uit. Op 29 augustus 1916 wordt het koppel gearresteerd. Op het proces worden verschillende agenten ter dood veroordeeld, onder wie de leider van de dienst, Omer Lefèvre. Om hun vel te redden vraagt de Belgische regering in Le Havre nog aan het neutrale Spanje om te interveniëren, maar alle hulp komt te laat[84]. Lefèvre wordt op 15 mei 1916 terechtgesteld. Fréderic Leemans wordt veroordeeld tot 15 jaar dwangarbeid en naar het werkkamp van Senne gestuurd, terwijl Anna Horta in Holsminden wordt opgesloten. Ze zien elkaar pas terug na het einde van de oorlog.

De volgende spionnen die ik bespreek behoren allen tot de dienst **Biscops**. Onder hen bevindt zich alweer een geestelijke. **Constant Vervoort** is een rasechte Mechelaar, maar oefent het beroep van onderpastoor uit in Elewijt. Vervoort wordt de chef van de Mechelse observatiepost van Biscops. Hij rekruteert de broers **Alphonse** en **Joseph Mathys**. De dienst wordt opgedoekt in 1917, maar de drie Mechelaars worden niet gevat door de Duitsers. Ze stoppen hun activiteiten wel in september, omdat de organisatie helemaal zoek is na de arrestatie van de leiders[85].

De laatste Mechelse spion die ik heb kunnen traceren is **Edmond Roels**. Hij spioneert in dienst van de **Service Fankignoul**, alias Service Bordeaux. Deze dienst is tijdens de oorlog een enorm uitgebreid netwerk, dat helaas niet zo degelijk heeft gefunctioneerd.

Leest

Naast de reeds vernoemde spionnen bij de Service Vengeur, zijn er ook nog twee Leestenaars actief bij een andere dienst. Het gaat over **Frans Kerremans** en **Veronica Knops**. Dit koppel, dat op de grens met buurgemeenten Tisselt en Kapelle-op-den-Bos woont, spioneert in dienst van de **Service Carlot Théo**. Deze dienst wordt in de zomer van 1915 gesticht door Brusselaar **Albert Beels** en zal uitgroeien tot een gigantisch netwerk. Er zouden in totaal bijna 150 spionnen lid worden van deze dienst. Onder hen dus ook het Leestse koppel. Jammer genoeg wordt de dienst op 10 oktober 1916 bijna volledig opgerold door de Duitsers[86]. Een Duitse agent uit de contraspionage infiltreert in de dienst en verraadt iedereen. Het proces begint op 30 mei 1917 en wordt beëindigd op 8 juni. Het gaat

[82] ARA Brussel, Services Patriotiques, P1

[83] Voor meer informatie, zie KIRSCHEN (S.). *Devant les Conseils de Guerre allemands*.

[84] FOD Buitenlandse Zaken, Diplomatiek Archief, CLB, 284, *Belges arrêtés par les Allemands comme éspions*, Note.

[85] ARA Brussel, Services Patriotiques, P28

[86] ARA Brussel, Services Patriotiques, P42A

door in een zaal van het Antwerpse stadhuis[87]. Voor 6 leden betekent dit proces hun doodvonnis. Zij worden op de schietbaan van Edegem geëxecuteerd. Ook Frans en Veronica verschijnen voor het gerecht, maar gelukkig voor hen, komen zij niet voor het vuurpeloton te staan. Frans wordt veroordeeld tot 10 jaar dwangarbeid en komt vrij bij de Wapenstilstand. Zijn vrouw wordt tot 8 maanden gevangenis veroordeeld. Zij komt onmiddellijk vrij na de uitspraak, omdat haar voorarrest al acht maanden heeft geduurd[88].

Wazige foto, genomen door een spion van Carlot. U ziet een Duitse trein vol oorlogsmateriaal. Deze foto was één van de bewijsstukken op het proces[89].

Frans en Veronica hebben slechts enkele maanden gespioneerd voor Carlot. Ze zijn in april 1916 toegetreden tot de dienst, nadat **Pierre De Smedt** hun had gerekruteerd. Hun taak bestond erin alles in de gaten te houden in en rond Puurs. Zij bemannen dus geen *trainwatching*-post, maar houden zich bezig met *Observation Territoriale*. Vooral Veronica schrijft veel rapporten, terwijl haar man als koerier fungeert. Hij brengt de notities naar de volgende schakel in de ketting.

Kapelle-op-den-Bos

Kapelle-op-den-Bos telt twee spionnen tijdens de Grote Oorlog. Anders dan de meeste van hun Mechelse collega's werken zij in dienst van het Britse Ministerie van Oorlog, en niet voor de General Headquarters. De gebroeders **Henri** en **Guillaume Weymiens**, allebei geboren en getogen in Kapelle-op-den-Bos, wonen in de Mertweg, slechts 15 meter verwijderd van het spoor.

In november 1917 worden zij gevraagd om een post op te richten op de spoorlijn Mechelen-Dendermonde, voor de **Service R.74**, alias Service "Grand R". Dit is maar een kleine dienst, met slechts twee posten, Kapelle-op-den-Bos en Puurs. Tot aan de Wapenstilstand zullen beide twintigers hun taak volbrengen, dag en nacht. Guillaume observeert elke dag, terwijl Henri de nachtshiften voor zijn rekening neemt. Guillaume Weymiens brengt de rapporten naar Brussel naar een zekere **Usmar Van Schepdael**. Elke twaalf dagen worden de rapporten daar opgehaald om ze naar Nederland over te brengen[90]. Al snel krijgen ze de smaak te pakken en proberen ze nog meer nuttige dingen te doen.

Guillaume Weymiens, alias *Schele Jomme*, op latere leeftijd (Foto: Mia Weymiens)

Naarmate de dienst langer actief is, worden de broertjes Weymiens steeds belangrijker. Guillaume rekruteert zelf twee nieuwe spionnen en begint vanaf februari 1918 ook als koerier te werken om de rapporten naar het verzamelpunt te brengen. Voor hun prestaties krijgen Henri en Guillaume maandelijks een loon van 400 à 600 frank uitbetaald. Opmerkelijk daarbij is dat ze nooit iets hebben verteld aan anderen. Het feit dat ze hebben gespioneerd is niet overgeleverd in hun gemeente. Ze zijn vergeten.

Londerzeel

In Londerzeel zijn in totaal 6 agenten actief, voor vier verschillende diensten. Dat wil zeggen dat er in Londerzeel vier verschillende observatieposten bestonden, wellicht zonder dat de spionnen het van

[87] DELANDSHEERE (P.). *L'Espionage belge en action. Un prosès dramatique*. Bruxelles, Albert De Wit, 1919, p. 44. In dit boek wordt het hele verhaal van de Service Carlot Théo verteld. Ook Frans Kerremans en zijn vrouw worden vermeld, op p. 47.
[88] ARA Brussel, Services Patriotiques, P42A
[89] ARA Brussel, Services Patriotiques, P42A
[90] ARA Brussel, Services Patriotiques, P18

elkaar afwisten. Naast Louis Eeckeleers, die al in het stukje over de Service Lux werd besproken, zijn er in Londerzeel dus nog vijf andere spionnen actief. In de eerste plaats werken drie spionnen voor het Belgische leger. Het gaat over **Maria Janssens** en haar twee kinderen **Josephine** en **Frans Goossens**. Van november 1914 tot juni 1916 houden zij voor de **Service VDB** alle treinbewegingen tussen Mechelen en Gent in het oog vanuit hun huis in de Stationsstraat. Frans brengt die rapporten wekelijks naar Brussel.

Jan Frans Goossens uit Londerzeel wordt in 1916 opgepakt en naar een Duits werkkamp gestuurd[91]

Op 9 juni 1916 wordt hij gearresteerd, nadat de Brusselse post is gevallen en door de Duitsers wordt opgerold. In september van dat jaar volgt een veroordeling tot 15 jaar dwangarbeid. Goossens wordt naar Duitsland weggevoerd, waar hij onder meer in het werkkamp van **Rheinbach-Kassel** verblijft[92]. Na een tijdje wordt hij weer naar België gebracht, wellicht omdat hij ziek is. Hij wordt opgesloten in het tuchthuis van Vilvoorde[93]. Zijn zus en moeder blijven uit de handen van het Duitse gerecht. Goossens keert na de bevrijding terug naar Londerzeel en wordt er vrijwel onmiddellijk gepromoveerd tot onderstationchef van Londerzeel-West. Toch zou hij ziek zijn teruggekeerd uit Duitsland, want secretaris **Louis Van Doorslaer** en politiecommissaris **Theofiel Turf** verklaren dat zijn overlijden op 30 januari 1920 een gevolg is van zijn gevangenschap[94].

Jan Frans Op De Beeck is een andere spion. Hij werkt één jaar lang als agent voor de Service Wittock. Die dienst is bijzonder klein, hij telt slechts vier posten: in Brussel en aan de stations van Jette, Londerzeel en Halle. Alles samen werken er slechts 13 agenten voor Wittock. Via Antwerpen worden de rapporten wekelijks naar Hulst gesmokkeld, maar in augustus 1917, precies één jaar na de oprichting van de dienst, loopt het fout. De leider van de dienst wordt gearresteerd en de spionnen stoppen hun activiteiten[95]. Op De Beeck, geboren in Weerde op 15 november 1865, woont in de Stationsstraat in Londerzeel en oefent het beroep van conducteur uit op de trein tussen Londerzeel en Brussel. Hij heeft van die gunstige positie dus precies één jaar lang gebruik kunnen maken om *het vaderland te dienen*.

De laatste spion uit Londerzeel is **Frans Van Hove**. Van Hove werkt voor de **Service Kapock 501**, in dienst van het War Office. De dienst telt amper drie observatieposten, één in Kessel-Lo, één in Leopoldsburg en één in Londerzeel. In januari 1918 treedt Van Hove toe tot de dienst. Hij houdt, net als de andere Londerzeelse spionnen, de lijn Mechelen-Gent in het oog. Nog geen maand na de start van zijn spionagewerk wordt Frans al gearresteerd door de Duitse politie, op verdenking van spionage. Eén dag na de Wapenstilstand wordt hij weer in vrijheid gesteld[96].

Interessant om te weten is dat er in Londerzeel op 9 januari 1915 een sabotagedaad wordt verricht. Er wordt gepoogd om de spoorlijn tussen Mechelen en Dendermonde onklaar te maken. Dit is echter niet gelukt. De Duitse baanwachter **Friedrich Ebert** merkte op dat er springstof op de sporen lag, en de bezetter start onmiddellijk een onderzoek[97]. De dader wordt niet gevonden.

Naast deze spionnen zijn er nog een paar mensen uit Londerzeel die tijdens de oorlog worden opgepakt door de Duitsers. **Caroline Orianne** wordt in 1916 aangehouden omdat ze betrekkingen zou hebben gehad met het Belgisch leger[98]. Dit neigt naar spionage, maar haar naam vinden we nergens terug in de naoorlogse gegevens over het verzet. Hetzelfde geldt voor pater **Hubert Mertens**, die een tijdje wordt opgesloten in de gevangenis van Leuven. Hij woonde in Brussel, maar was van

[91] Foto: DE BONDT (L.), HALLEMANS (F.). *1914-1918 in Londerzeel en Noordwest-Brabant*, p. 336
[92] ARA Brussel, Services Patriotiques, P47
[93] DE BONDT (L.), HALLEMANS (F.). *1914-1918 in Londerzeel en Noordwest-Brabant.* Aksis, Liezele, 2008, p. 336
[94] DE BONDT (L.), HALLEMANS (F.). *1914-1918 in Londerzeel en Noordwest-Brabant*, p. 336
[95] ARA Brussel, Services Patriotiques, P13
[96] ARA Brussel, Services Patriotiques, P8
[97] DE BONDT (L.), HALLEMANS (F.). *1914-1918 in Londerzeel en Noordwest-Brabant*, p. 327
[98] DE BONDT (L.), HALLEMANS (F.). *1914-1918 in Londerzeel en Noordwest-Brabant*, p. 336

Londerzeel afkomstig. Waarom hij werd aangehouden, is niet duidelijk[99]. Deze laatste twee personen hebben zich wellicht niet bezondigd aan spionage, maar zullen de Duitsers op andere manieren hebben tegengewerkt.

Groot-Mechelen als casestudy

In dit stukje zal ik het geheel van de Mechelse spionnen[100] gebruiken als vergelijkingsmiddel met de algemene tendensen die tijdens recent onderzoek door Emmanuel Debruyne werden opgetekend.

In de eerste plaats is er de organisatie. Die verloopt bij alle diensten volgens de geijkte procedure. Nagenoeg alle netwerken opereerden op dezelfde manier. Dat komt enerzijds omdat dit de meest efficiënte manier van werken was en anderzijds omdat de diensten werden gestuurd vanuit Nederland (en Engeland) en dus een zekere vorm van opgelegde organisatie ondervonden. Het systeem was eenvoudig. De mensen op het terrein vergaren de informatie, geven ze door aan een koerier die ze vervolgens naar een verzamelplaats brengt. Van daaruit gaan de rapporten naar een passeur die ze over de grens smokkelt. Niet zelden werken verschillende diensten samen om rapporten over de grens te krijgen. Eén en dezelfde passeur werkt vaak voor meerdere inlichtingendiensten, net zoals dat voor sommige verzamelpunten ook geldt.

De organisatie stemt in het Mechelse dus overeen met de normale gang van zaken, maar is dit ook zo voor de periode en het profiel van de agenten? Het is opvallend dat de meeste diensten slechts een korte periode actief bleven. Regelmatig werden volledige netwerken opgerold door de Duitsers. Slechts weinig organisaties hebben heel lang standgehouden. Dat was in Mechelen niet anders. Ook Lux heeft tot tweemaal toe de leiding van de dienst aan iemand anders moeten overdragen omdat de Duitsers hun op het spoor waren. Toch is de dienst nooit opgerold, waardoor Lux van bij de start twee jaar lang actief is kunnen blijven. Dit op zich is al redelijk uitzonderlijk.

De meeste Belgische spionnen tijdens de Eerste Wereldoorlog waren Franstalig, maar aangezien Mechelen in het centrum van Vlaanderen is gelegen, is daar uiteraard geen vergelijkingspunt aan vast te knopen. Wat wel interessant is, is dat de provincies Luik, Brabant en Antwerpen de provincies zijn met de hoogste concentratie aan agenten[101]. De diensten zijn bovendien altijd gesitueerd rond een grote stad. Geürbaniseerde gebieden zijn sowieso meer vertegenwoordigd in de geografische spreiding van spionagenetwerken.

Over het hele land bekeken houdt 82% van de spionnen zich bezig met trainwatching (O.F.), en slechts 17% met observation territoriale[102]. De overige procent van de agenten houdt zich bezig met het bespioneren van luchtverkeer. Dat is in Mechelen echter niet aan de orde, aangezien er in de buurt geen enkel vliegplein werd geïnstalleerd door de Duitsers. De verhoudingen worden mooi weerspiegeld wanneer we naar Mechelen en omstreken kijken. 86% van de Mechelse spionnen is gerekruteerd om treinverkeer te observeren, tegen 14% voor algemene troepenbewegingen.

Wat de leeftijd betreft kan er geen duidelijke lijn worden getrokken: alle leeftijdscategorieën zijn vertegenwoordigd, al zijn de meest actieve leden van de samenleving ook het best vertegenwoordigd in de inlichtingendiensten. Bijna 80% van de agenten is tussen de 20 en de 49 jaar oud, terwijl 30% van de agenten dertigers zijn. Wanneer we dit projecteren op de Dijlestad en haar omgeving, komt deze tendens eveneens naar boven. Al is het aandeel van de jongeren tot twintig jaar hier bijzonder groot. Maar liefst 28% van de Mechelse spionnen is nog geen 20 jaar oud. Eén op tien is ouder dan 50 en alle andere spionnen bevinden zich in de actieve leeftijd tussen 21 en 50. Het overgrote deel daarvan zijn dertigers.

Ook wat het aandeel van vrouwen binnen de dienst betreft, is de stad een schoolvoorbeeld. Onderzoek heeft uitgewezen dat 1/4e van alle spionnen tijdens de Eerste Wereldoorlog van het vrouwelijke geslacht was[103]. In Mechelen ligt dat percentage zelfs nog hoger. Op een totaal aantal spionnen van 82, vinden we 29 vrouwen terug, wat meer is dan één op drie! Dit alles in aanschouw genomen kunnen we stellen dat de tendensen in Mechelen overeenkomen met de algemene bevindingen van Debruyne: de diensten zijn gesitueerd in en rond één of meerdere aantal steden met een typische organisatorische structuur en een ruime vertegenwoordiging van vrouwelijke agenten.

Graag zou ik nog even de nadruk leggen op het aandeel van de geestelijken in de spionage. Hier is nog geen onderzoek naar verricht, maar het is opmerkelijk dat veel pastoors en katholieke leerkrachten zich inzetten in bepaalde spionage-

99 DE BONDT (L.), HALLEMANS (F.). *1914-1918 in Londerzeel en Noordwest-Brabant*, p. 337

100 Voor een volledige lijst, zie bijlage aan het einde van het artikel

101 VAN YPERSELE (L.), DEBRUYNE (E.). *De la guerre de l'ombre aux ombres de la guerre.*, p. 71.

102 VAN YPERSELE (L.), DEBRUYNE (E.). *De la guerre de l'ombre aux ombres de la guerre.*, p. 36.

103 VAN YPERSELE (L.), DEBRUYNE (E.). *De la guerre de l'ombre aux ombres de la guerre.*, p. 74.

diensten. Bij Lux is dit uiteraard uitzonderlijk, maar ook in andere diensten komt dit fenomeen terug. Vengeur telde een priester in zijn rangen en ook bij de Service Kapock komen meerdere geestelijken terug in de annalen. In Mechelen en omgeving zijn drie geestelijken actief in de spionage. Het gaat om priester Buelens en onderpastoor Spruyt bij Lux en onderpastoor Vervoort bij Biscops. In Arendonk ontstaat in 1916 ook een inlichtingendienst waarbij de beide onderpastoors van de gemeente het hoge woord voeren[104]. De grote inspirator van deze priester-spionnen zal wellicht kardinaal Mercier zijn geweest. Mercier steunde de patriottistische gedachte, hoewel hij uiteraard nooit openlijk heeft aangespoord tot verzet of spionage.

Geografische spreiding van de diensten

Zoals gezegd situeren spionagenetwerken zich altijd rond grote en belangrijke steden. Het is opvallend dat alle diensten die in Mechelen en omstreken actief zijn, al hun posten hebben in dorpen die tijdens de eerste oorlogsmaanden niet al te zwaar hebben geleden. Ruw bekeken kunnen er door Mechelen drie assen worden getrokken. Enerzijds de as Antwerpen-Brussel en anderzijds de assen Leuven-Mechelen en Mechelen-Gent. Opvallend is dat de meeste spionageposten zich op de laatste twee assen bevinden. Ook de spoorlijnen Antwerpen-Mechelen en Mechelen-Brussel worden door spionnen in de gaten gehouden, maar dan door spionnen in de stad zelf, of dichter bij de andere steden (Vilvoorde en Schaarbeek voor Brussel en Antwerpen stad of de dorpen er net voor voor Antwerpen). In de tussenliggende gemeenten, zoals Weerde en Eppegem voor de lijn Mechelen-Brussel en Walem, Sint-Katelijne-Waver en Duffel voor de lijn Mechelen-Antwerpen, zijn geen spionnen actief.

In de dorpen waar de bevolking in de eerste oorlogsmaanden zwaar heeft te lijden, zoals hier in Zemst, vinden we geen spionnen terug tijdens het verdere verloop van die oorlog.

Een verklaring hiervoor kan zijn dat deze dorpen tijdens de gevechten in het najaar van 1914 het heel zwaar te verduren hebben gekregen. Duffel, Sint-Katelijne-Waver en Walem maakten deel uit van de verdedigingsgordel rond Antwerpen, terwijl de Duitsers zich hadden ingegraven in Weerde, Zemst, Eppegem en Hofstade voor de belegering van diezelfde fortengordel. Een groot deel van de bevolking is toen op de vlucht geslagen en heeft het tijdens de oorlog moeilijker gehad dan andere gemeenten. Dat weerspiegelt zich dus ook in de spionageactiviteit. De dorpen op de lijnen Mechelen-Leuven (Muizen) en Mechelen-Gent (Hombeek, Kapelle-op-den-Bos, Londerzeel) tellen dan weer wel veel spionnen. Een opmerkelijk feit, waar ik geen andere verklaring voor kan vinden dan diegene die ik net heb gegeven. Helemaal zeker ben ik echter niet, maar feit is dat er in onze streek een duidelijk verschil is tussen de dorpen die in 1914 zwaar onder vuur zijn genomen en de dorpen die van het grote geweld gespaard zijn gebleven.

Geen executies in Mechelen

Opvallend is dat er geen enkele Mechelse spion is gefusilleerd tijdens de Eerste Wereldoorlog. Hoewel 38% van de Mechelse spionnen tijdens de Eerste Wereldoorlog door de Duitsers wordt gearresteerd, zijn er toch geen executies voltrokken. Dat is bijzonder vreemd aangezien bijna 1 op 4 gearresteerde Mechelaars door het Duitse gerecht in eerste instantie ter dood wordt veroordeeld. Toch is er geen enkele agent effectief terechtgesteld. **Jan Van der Fraenen** heeft onderzoek verricht naar de ter dood gebrachte spionnen uit de Grote Oorlog en komt tot de conclusie dat er slechts weinig agenten zijn geëxecuteerd in de provincie Antwerpen. Zoals eerder gezien telden de provincies Luik, Brabant en Antwerpen de meeste spionnen.

Dit wordt ook weerspiegeld in het aantal gefusilleerden, behalve voor Antwerpen. Luik telt 50 terechtgestelden, goed voor 25%. Brabant volgt met 40 geëxecuteerden, oftewel 21%. In Antwerpen zijn er duidelijk minder ter dood gebrachten. Slechts 16 terechtgestelden in Antwerpen, wat overeenstemt met 8% van het totale aantal[105]. Opmerkelijk is ook dat Van der Fraenen aantoont dat het aantal gefusilleerden samenhangt met de nabijheid van spoorwegen. Mechelen, dat het belangrijkste verkeersknooppunt was in het Belgische spoorwegennet en zoals eerder gezien ook een hoge concentratie aan spionnen telde, heeft echter geen enkele gefusilleerde. Dit alles wijst erop dat er in deze provincie een milder Duits *Kriegsgericht* in de rechtbanken zetelde.

[104] VAN CLEMEN (S.). *Den oorlog verklaard!*, p. 135

[105] VAN DER FRAENEN (J.). *Voor het Duitse vuurpeloton: executies in bezet België tijdens de Eerste Wereldoorlog*

Een spionne uitgelicht: Maria-Thérèsia Stroobants

Omdat ze van Hombeek is en omdat haar verhaal speciaal en tegelijkertijd weer typerend is, lichten we de persoon van Trees Stroobants graag even toe. Bovendien is het een verhaal van een vrouw, een kleine spionne in een grote oorlog. Marie-Thérèse Stroobants wordt geboren op 25 februari 1887 als vijfde kind van Peter Antoon Stroobants en Antonia Willems. In hetzelfde jaar dat ze wordt geboren, verhuist het gezin naar het café *aan de bareel*, *De Leeuw van Vlaanderen*. Nadien krijgt ze nog een broer en een zusje, Emiel en Paula[106]. Op het ogenblik dat de oorlog uitbreekt, heeft Trees zelf al een kind, Marie, al is ze niet getrouwd. Haar moeder is net gestorven en haar vader zou een jaar later sterven. Op haar zus Louise, die een beetje is misvormd, en de jongeren Emiel en Paula, zijn alle andere leden van het gezin het huis al uit. Trees, Louise en Paula houden het café aan het Stationsplein 26 dus alleen open.

Deze Trees Stroobants spioneert in dienst van het Britse leger en wordt door de Duitsers gearresteerd en ter dood veroordeeld. Gelukkig werd de straf nooit uitgevoerd

Eind augustus 1914, toen de Hombekenaren voor het eerst Duitsers zagen, ziet ze hoe Belgische soldaten een aantal uhlanen vermoorden in het dorp. Eens de bezetting is gevestigd en het dagelijkse leven zijn gangetje gaat, blijft zij *De Leeuw van Vlaanderen* uitbaten. De Duitsers kwartieren zich in bij Stroobants. Ze slaan het zaaltje aan. Als er dingen worden opgeëist, zoals koper of andere metalen, moeten de Hombekenaren dat binnenbrengen in het café. Zo gaat het de hele oorlog door. In 1915 sterft Pieter Stroobants, nu zijn de kinderen ook hun vader kwijt[107]. Misschien heeft dit allemaal meegespeeld in haar beslissing om in de spionage te stappen?

Op 23 januari 1918 komt Louis Nuytiens in het café. Op dat ogenblik hoort hij een trein aankomen. Hij snelt naar de venster en probeert de trein na te kijken. Trees merkt dit eigenaardige voorval en vraagt wat hij aan het doen is. Hij zegt dat hij spioneert voor de Britten en vraagt meteen of zij mee wil doen. Ze aanvaardt onmiddellijk[108]. Later zal ze verklaren dat ze zich heel fier voelde dat ze mocht spioneren:

"Nooit hebben wij meer vreugde gekend als dien oogenblik dat we mochten medewerken voor ons dierbaar Landje[109]".

Louis Nuytiens, die Stroobants rekruteerde, vertelt na de oorlog zijn relaas aan de *Commision des Annales des Services Patriottiques*:

"Ik kende een zekeren persoon Frans Jacobs, wonende te Leest, Kouter nr. 7, die mij aansprak om de dienst in te regelen met nog een andere persoon Arthur Hofmans, wonende te Heffen Dorp, dien de chef van ons was. Hij nam den dienst aan met mij en Frans Jacobs om den dienst te leeren. Dat was in eene paardestal, bij ***Frans De Win****, Hombeek-dorp, landbouwer, tegen den ijzeren weg van Mechelen-Dendermonde, waar wij eenige nachten geweest hadden.*

De chef vroeg mij voor eene kamer te zoeken, ik ging binnen in Estaminet bij Theresia Stroobants terwijl ik den dienst nog aanvangende, er kwam een trein aangesneld, ik ging aan het venster staan, om den trein na te zien, maar Theresia vroeg naar wat ziet gij, mijn antwoordt was: maar niets, ik dacht in mijn zelfen, ik gaan vragen voor op de kamer mogen te zitten, ik vroeg dat, Theresia zegde mij aanstonds, ja het is voor het Vaderland! Eenige uren nadien kwam Theresia bij mij boven op de kamer. Ik sprak ze aan: zoud gij dat ook willen doen, het woordt was ja. Theresia nam de dienst aan met ons en hare zusters Louisa en Paula en ook August Jacobs wonende te Leest, Kouter, den broeder van Frans. Welken eenige rapporten gedragen, tot bij hun te huis en zijne broeder Frans droeg ze voorts naar Antwerpen bij de chef Arthur Hofmans, om het rapport in regel te brengen voor naar de grens mede te gaan.[110]"

tussen realiteit en mythe. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, p. 81.

[106] DE KEMPENEER (W.). "De metamorphose van het dorp, deel 3". In: *'t Ridderke*, 2005, pp. 14-15.

[107] DE KEMPENEER (W.). De metamorphose van het dorp, p.15

[108] ARA, Brussel, Services Patriotiques, P29, Ondervraging van Edouard Elskens door de Commission des Annales des Services Patriotiques

[109] Relaas van Trees Stroobants, opgetekend in 1947

[110] ARA, Brussel, Services Patriotiques, P29, Ondervraging van Louis Nuytiens door de Commission des Annales des Services Patriotiques

Ook haar zussen, Paula en Louise, worden dus gemotiveerd. Trees houdt de treinen de hele dag in de gaten, vanaf zeven uur 's ochtends. Tussen 21 uur en 3 uur 's nachts is het de buurt aan Paula om te observeren. Louise tenslotte, vervult de laatste shift, van 3 uur 's nachts tot 7 uur 's ochtends. Regelmatig wordt er uiteraard gewisseld, omdat er niets mag opvallen. Dit is echter de standaard takenverdeling. Elke avond schrijven ze dan een uitgebreide samenvatting van hetgeen ze hebben genoteerd. Dat wordt doorgegeven aan Frans Jacobs, die alles komt ophalen. Twee keer is Louis Nuytiens de rapporten komen afhalen. Om het register waarin alles wordt opgetekend te verstoppen, had **Henri Stroobants**, een neefje van Marie-Thérèse, een goot gemaakt in de slaapkamer. Het register past er precies in. Op die manier voelen ze zich iets veiliger bij een eventuele Duitse inval. Henri Stroobants kan zich jaren na de oorlog nog goed herinneren hoe de zusjes Stroobants spioneerden:

"Tante Trees was regelmatig bezig met naaien, boven op haar kamer en al wat er passeerde aan oorlogstuig met de treinen moest ze opnemen. Ze had een code. Open wagens ja dat was dan "O.W." met een aantal streepjes erachter zoveel als er voorbijgereden waren. Wagens met soldaten "SW" enzovoort. Zo noteerde ze alles op een "scheulle" en 's avonds werd dat dan overgeschreven op een blad papier.[111]*"*

Zo gaat alles door tot die bewuste achtste mei. Vijf Duitsers komen het café binnengewandeld, op zoek naar Trees. Ze is op dat ogenblik naar een begrafenis in Brussel. Bij haar thuiskomst wordt Stroobants zonder boe of ba opgepakt. Met de auto wordt de onfortuinlijke cafébazin naar de gevangenis van Mechelen gevoerd. Twee dagen later wordt ze samen met collega en vriend Frans Jacobs overgebracht naar de Begijnenstraat in Antwerpen. In de gevangenis weigert ze toe te geven dat ze spioneerde voor de Britten. Ten einde raad confronteren de ondervragers haar met Marthe Van Roothoofd, die alles al had verteld. We laten Marie-Thérèse zelf aan het woord:

"Pendant d'autres interrogatoires on me mit en présence de Marthe Roothoofd. Alors le juge d'instruction demande a Marthe: "Elle ne veut pas avouer qu'elle a écrit ce billet, voice une carte de sa main, qu'elle a envoyée à la maison, ce B, ce A, ce Z, ne se ressemblent-ils pas?" Marthe répondit "Oui" et elle indiquait en même temps d'autres lettres en disant: "Mais avouez donc que vous avez écrit ces papiers pour que toutes ces personnes qui sont innoncemment en prison puissant retrouner chez eux. Ayez donc pitié de moi qui suis déjà si longtemps ici"

Marthe: "Frans Jacobs dit pourtant qu'il s'est livré à l'espionage chez vous, et que quand il n'avait pas le temps que vous l'avez remplacé.[112]*"*

Marthe en Marie-Thérèse hadden elkaar nog nooit ontmoet. Met deze ontmoeting en hetgeen Marthe zegt in bijzijn van de Duitser, doet ze Trees de das om. Toch blijft de Hombeekse zwijgen. Dat zal ze overigens volhouden tot op het proces. Op 19 september wordt ze voorgeleid voor het gerecht. Eén dag later volgt de uitspraak. Stroobants krijgt de doodstraf. Pas na haar proces mag ze dan voor het eerst bezoek ontvangen. Tot die tijd dacht ze dat haar beide zussen ook waren gearresteerd, maar dat blijkt niet zo te zijn. Wanneer haar zus Paula haar komt opzoeken, zegt die nog niets van de dood van hun andere zuster, Louise, om geen onrust te wekken. Henri, die toen nog een tiener was, vertelt:

"We gingen regelmatig naar Antwerpen, naar de Begijnenstraat. We mochten ze nooit bezoeken. We keerden steeds onverrichterzake terug. Op een zeker ogenblik, we gingen weer naar Antwerpen en we mochten erbij. Het was akelig. Alles met ijzeren 'grilles'. Telkens deur open, en achter U deur weer op slot. Ik zei tegen mijn tante: "We komen hier nooit levendig uit. We komen hier niet meer buiten". Ze brengen ons in een klein plaatske met bij ons twee Duitse soldaten, bajonet 'au canon'. Dan brachten ze onze tante binnen.

Ach tante, zei ik, en ik wilde haar in de armen vallen maar "Halt!" riep één der twee Duitse soldaten en sloeg met het geweer tussen ons beiden. Het eerste wat ze vroeg was: "Is ons Wiske er niet bij?" Ah nee, tante, het heel bal zit vol Duitsers, en er moest toch iemand thuis blijven ook." - "Volgende keer, als ge me nog eens komt bezoeken, moet ge ze toch maar meebrengen. 'k Zou zo geire ze toch nog eens gezien hebben. 't Zal de laatste keer zijn dat ik jullie zal gezien hebben."

Wij waren stom verbaasd natuurlijk. "Ja, zei ze, kende gijle den uitslag van 't gerecht niet?"- "Neen, welke straf hebt ge dan gehad?" -"De dood, zei ze, de dood!" We hebben niks niet meer kunnen zeggen, alleen nog bleiten, liggen schreeuwen, tegen mekaar op.

We kwamen daar buiten. De Begijnenstraat in Antwerpen en de statie, dat is een heel eind van mekaar, en als we aan de statie aangekomen waren, dan hadden we nog geen woord gesproken. Ik bezie mijn paraplu. In de ene hand had ik de kruk en in de andere de paraplu. Ik zei tegen mijn tante: "Ik Heb mijne paraplu in twee gebroken." -"Ja", zei ze, "in twee getrokken, ze is ter dood veroordeeld!"

Ook op Marie-Thérèse zelf heeft het bezoek een diepe indruk nagelaten. Zij schrijft er dit over:

[111] Hoembeka-archief, Interview met Henri Stroobants door Ward De Kempeneer op 4 augustus 1983

[112] ARA Brussel, Services Patriotiques, P29, Rapport van Marie-Thérèse Stroobants

"Enkele dagen na de veroordeeling kreeg ik het eerste bezoek mijn jongste zuster daar de andere gestorven was waar ik niets van wist en toen ook zegden zij er niets van. Om niets te laten vermoeden was zij niet in rouw gekomen. Mijne zuster was vergezeld van mijne tante en een neef, die met drieen stonden te weenen om mijne terdoodveroordeeling. Ik zegde hun "Ge moet niet weenen", ik stortte dien oogenblik geen enkele traan. Ik zegde hun "Ik heb een genade brief geschreven en ingeval ik geen genade bekom, dan zal ik voor dat ik dood geschoten word U nog allen mogen spreken denk ik". Ik beklaag ook niet dat ik gespioneerd heb, het was toch voor mijn land! Voor mijn kind heb ik spijt haar niet te kunnen zien of omhelzen, dat zijn mijn eenige bekomernissen[113]."

Deze Louise (Wiske) Stroobants was ondertussen al overleden aan de Spaanse griep, maar om Trees niet meer te belasten, werd dit door Paula en Henri verzwegen

De situatie voor de familie Stroobants is dramatisch. Op enkele jaren tijd zijn zowel de moeder als de vader overleden. Vervolgens wordt Trees opgepakt en ter dood veroordeeld. Ongeveer gelijktijdig sterft Louise aan de Spaanse griep. De 19-jarige Emiel en de 15-jarige Paula blijven alleen en verweesd achter. Ze moeten niet enkel alleen het café runnen, maar ook nog een plaats vinden om alle zware emotionele momenten te kunnen verwerken. Daarom beslist **Jef Stroobants**, een andere broer, om samen met zijn vrouw **Pauline Van den Eynde** vanuit Muizen terug naar Hombeek te verhuizen. Ze trekken weer in het ouderlijke huis en helpen de twee tieners[114].

Gelukkig wordt de straf van Trees Stroobants samen met die van alle andere terdoodveroordeelden op tien oktober omgezet in levenslange dwangarbeid. Eén maand later, bij de Wapenstilstand, komt ze dan vrij. Trees keert terug naar haar *Leeuw van Vlaanderen.* Na de oorlog wordt ze gedecoreerd met verschillende eretekens, zowel van Britse als van Belgische zijde. Ook wordt ze lid van de *Nationale Federatie der Politiek Gevangenen van den oorlog 1914-1918*, en sluit ze zich aan bij de *Nationale Vereniging der Terdoodveroordeelden*.

MAATSCHAPPIJ DER LEOPOLDSORDE
Vereeniging van onderlinge hulp Z. W. D.
Onder de Hooge Bescherming van Z. M. de Koning
Wetenschapstraat, 27 -:- BRUSSEL
N° 3093.
LIDKAART
titeldragend lid.
Mevrouw Stroobants
Thérèsia.
Ridder der Leopoldsorde met gulden boord.
Brussel, den 1ste Januari 1910.
De Voorzitter van den Bijkomst,
Comte de Broqueville
Geldig tot 31 December 1940
KAART VAN EENZELVIGHEID
Naam Mevrouw Stroobants
Voornamen Thérèsia.
Beroep Zegelwerkster.
Geboren den
te
Woonplaats Hombeek.
Baanstraat A. 170
Handteekening van den Titularis:

Lidkaart van Marie-Thérèse Stroobants, van de Maatschappij der Leopoldsorde. Ze werd erkend als Ridder in de Leopoldsorde met gulden boord

Trees wordt zelfs ontvangen op het Koninklijke paleis. Ook dat bezoek zal een blijvende indruk op haar uitoefenen. Naar het einde van haar leven toe praat ze bijna dagelijks over het koningshuis en haar verleden. In 1970 overlijdt Trees Stroobants, ze is dan 83 jaar oud.

Enkele van de onderscheidingen die Trees Stroobants na de oorlog kreeg voor haar spionageactiviteiten. U ziet onder meer de Belgische overwinningsmedaille, de medaille van de politiek gevangene en de medaille van de Leopoldsorde.

[113] Relaas van Trees Stroobants, opgetekend in 1947
[114] DE KEMPENEER (W.). De metamorphose van het dorp, p.15

LIJST VAN SPIONNEN IN MECHELEN EN OMSTREKEN TIJDENS WO I

Mechelen

Naam	Adres	Koepel	Service
Beullens Jean	St. Jan Berckmansstraat 53	GHQ Belge	Colon
Beullens Leon	St. Jan Berckmansstraat 53	GHQ Belge	Colon
Beullens Paul	Geerdegemvaart 100	GHQ Belge	Colon
Bosselaers Jean François	Brusselsesteenweg 201		
Buelens René	Veemarkt 56	GHQ	Lux
De Beukelaer Alphonse	Rue de la Digue	GHQ	Lux
De Boeck Jan	Geerdegemvaart	GHQ Belge	Van Aken
De Bont Alphonsine	Double maisons 17	GHQ	Lux
De Bont Marie Antoinette	Onze lieve vrouwestraat 58	GHQ	Lux
De Merre Marcel	Liersesteenweg 115	GHQ	Lux
De Merre Yvonne	Liersesteenweg 115	GHQ	Lux
De Potter Alphonse	Rue de l'enchume	GHQ Belge	De Potter
Dille Catherine	Rue de la Forge 18	War Office	Van Bergen
Doms Ernest	Courte Rue de la Bruyere 36	GHQ	Lux
Doms Jeanne	Courte Rue de la Bruyere 36	GHQ	Lux
Doms Victor	Battelsesteenweg 7	GHQ	Lux
Fisch Théodore	Onze lieve vrouwestraat 104	GHQ	Fish
Gocem Elisabeth	Brusselsesteenweg 111		
Godenne Jules	Marché aux Cuire 9	GHQ	Lux
Haentjens Guillaume	Rue de la dame de Malines 14	GHQ	Vengeur
Haesendonck Jean Henri	Grote Nieuwendijkstraat 90	GHQ Belge	Van Aken
Horta Anna	Rue Herreyns 7	GHQ	Lefèvre & Parenté
Leemans Fréderic	Rue Herreyns 7	GHQ	Lefèvre & Parenté
Lens Adolphine	Kleinenieuwedijkstraat 2	GHQ	Lux
Mathys Joseph	Geerdegemvaart 85	GHQ	Biscops
Mathys Alphonse	Geerdegemvaart 85	GHQ	Biscops
Mees Louise	Grote Nieuwendijkstraat 90	GHQ Belge	Van Aken
Mouton Jeanne	Brusselsesteenweg 201		
Naegels Constance	Rue de la Station 38	GHQ	Fish
Poertael	Rue Courbe 1	GHQ Belge	De Potter
Rodens Pierre François	Chaussee de Berlaer 52	GHQ	Vengeur
Rombauts Jeanne	Rue des Drapiers 52	GHQ	Lux
Roels Edmond	Tervuursesteenweg 216	War Office	Frankignoul
Schoensetters Ernest	Rue de la Station 36	GHQ	Fish
Schoensetters (vrouw)	Rue de la Station 36	GHQ	Fish
Thijs Van den Audenaerde Gui	Brusselsesteenweg 111		
Thijs Van den Audenaerde Jean	Brusselsesteenweg 111		
Van Ael Marie	Onze lieve vrouwestraat 58	GHQ	Lux
Van Den Eynde Auguste	Rue de la Forge 18	War Office	Van Bergen
Van Der Pluym François	Battelsesteenweg 92	War Office	Frankignoul
Van der Voort Leopold	Louisastraat 25	GHQ	Lux
Van der Voort Gustave	Rue Bakelaer 24	GHQ	Lux/Tiole
Van der Voort Germaine	Rue Bakelaer 24	GHQ	Lux/Tiole
Van der Voort Josine	Rue Bakelaer 24	GHQ	Lux/Tiole
Van Hove	Rue Courbe 1	GHQ Belge	De Potter
Van Merom Anne Marie	Geerdegemvaart	GHQ Belge	Van Aken
Van Vaeck Jean	Rue Moulin des Pierres 24		
Verdellen Jean	Rue de la Station		
Vervoort Constant	Geerdegemvaart 66	GHQ	Biscops

Hombeek

Naam	Adres	Koepel	Service
Apers Sophie	Bankstraat 169	GHQ	Lux
De Maeyer Charles August	Bankstraat 169	GHQ	Lux
De Maeyer Frans	Bankstraat 169	GHQ	Lux
Stroobants Marie Thérèse	Stationsplaats 26	GHQ	Vengeur
Stroobants Paula Marie	Stationsplaats 26	GHQ	Vengeur
Stroobants Louise Marie	Stationsplaats 26	GHQ	Vengeur

Leest

Naam	Adres	Koepel	Service
Boone François Henri	Kouter 2	GHQ	Vengeur
Jacobs François Jean-Baptiste	Kouter 7	GHQ	Vengeur
Jacobs Auguste	Kouter 7	GHQ	Vengeur
Kerremans François	Heide 2	GHQ	Carlot Théo
Knops Veronica	Heide 2	GHQ	Carlot Théo
Nuytiens Louis Charles	Dorp 67	GHQ	Vengeur

Heffen

Naam	Adres	Koepel	Service
Hofmans Alphonse	Dorp 23	GHQ	Vengeur
Hofmans Angele	Dorp 23	GHQ	Vengeur
Hofmans Arthur	Dorp 23	GHQ	Vengeur
Hofmans Juliette	Dorp 23	GHQ	Vengeur
Hofmans Romain	Dorp 23	GHQ	Vengeur
Van Baelen Louise	Dorp 23	GHQ	Vengeur
Van Beveren Joseph	Dorp 45	GHQ	Vengeur

Kapelle o/d Bos

Naam	Adres	Koepel	Service
Weymiens Guillaume	Mertweg 5	War Office	R. 74
Weymiens Henri	Mertweg 5	War Office	R. 74

Londerzeel

Naam	Adres	Koepel	Service
Eeckelaers Karel Louis	Mechelstraat 77	GHQ	Lux
Goossens Jean François	Stationsstraat 19	GHQ Belge	VDB
Goossens Joséphine	Stationsstraat 19	GHQ Belge	VDB
Janssens Maria	Stationsstraat 19	GHQ Belge	VDB
Op De Beek Jan Frans	Station	GHQ	Wittock
Van Hove Frans	Meerstraat 17A	War Office	Kapock

Muizen

Naam	Adres	Koepel	Service
Buelens Aline	Rue du Chemin de Fer 3	GHQ	Lux
Levens	Leuvensesteenweg	GHQ Belge	De Potter
Spruyt Jules	Pastorij Muizen	GHQ	Lux
Stevens Norbert	Rue du Chemin de Fer 3	GHQ	Lux
Stroobants Athalie	Leuvensesteenweg 70	GHQ	Lux
Willems Guillaume	Leuvensesteenweg 70	GHQ	Lux

British Military Intelligence Commission.
40, rue Souveraine, BRUSSELS.

15 - 4 — 1919.

Le porteur M elle Stroobants Marie Thérèse est attaché au Service de Renseignements du Grand Quartier Général des Armées britanniques. Il a été emprisonné pour espionnage du 8 mai 1918 au 11 novembre 1918.

J. A. Richardson

Captain,
for Major G. S.

De Britse Geheime dienst bevestigt na de oorlog dat Trees Stroobants één van haar spionnen was en dat ze daarvoor door de Duitsers werd aangehouden en van 8 mei tot het einde van de oorlog geïnterneerd was.

Duitse gewonden bij het inschepen in Rode-Kruiswagens voor het terugkeren naar de 'Heimat".

VENNOOTSCHAP
MECHELSE VEILINGEN C.V.
TEL. 015/55.11.11 FAX. 015/55.06.01

MEULDERMANS bvba
Bankstraat 13a -2811 Hombeek
Tel 015/42 25 12 fax 015/42 30 71
e-mail :meuldermans@attglobal.net
CDV 46613
Record
beleggingen
kredieten
verzekeringen
onafhankelijk Verzekeringsmakelaar

www.vastgoedplus.be
VASTGOED
Verkoop en verhuur van
Onroerende goederen
015/200 999
Eddy Mandelings — 0477/997000

FORTIS
BANK
Solid partners, flexible solutions

Hombeek in vogelvlucht

HEEMKUNDE-KRING V. HOMBEEK HOEMBEKA

't Ridderke

Trimestrieel heemkundig tijdschrift van Hoembeka
24ste Jaargang 2009 * Nr. 2-3 * april - september

DE BANKSTRAAT

EVOLUTIE VAN HUIZEN EN BEWONING

CESAR JACOBS VERLIET DE HERBERG BELLE VUE EN STICHTTE DE BROUWERIJ JACOBS IN MECHELEN.

ALFRED IESLEIN, DE CONSUL-GENERAAL VAN ORANJE-VRIJSTAAT, HAD ER ZIJN "MAISON DE CAMPAGNE", DE VILLA BELLE VUE. WAAR HIJ IN 1898 IS OVERLEDEN.

verantwoordelijk uitgever: Ward De Kempeneer, Diepestraat 2, 2811 HOMBEEK tel 015 423326

toelatingsnummer P209706
afgiftekantoor
1980 ZEMST

DE KRINGWERKING

Daguitstap naar NAMEN op 12 september

Onze najaarsdaguitstap met de bus werd door Herman uitgekiend. De leden ontvingen hierover de nieuwsbrief. Inschrijvingen zijn reeds geboekt. Late beslissers nemen best onmiddellijk contact op met Raymond of Herman. Dat kan nog tot 6 september door € 64 over te schrijven op onze rekening nr. 733-2172054-60 .

Voor deze prijs houden we u de hele dag warm en droog en steekt ge weer heel wat op over kunst, cultuur, natuur en folklore uit Namen en Floreffe. We bezoeken de Citadel van Namen (drankje), het Parfumerie-Atelier van grootmeester Guy Delforge, Terra Nova en Citadel ondergronds met gids, Musée Félicien Rops met audioguide, de kathedraal St.-Aubain en het diocesaan Museum met Nederlandstalige gids, de Abdij van Floreffe met Nederlandstalige gids.

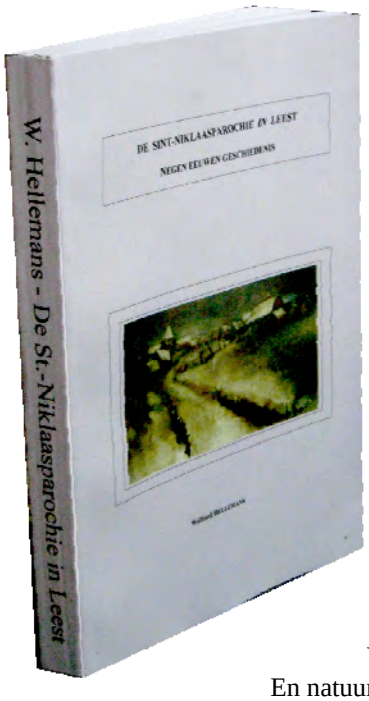
Middagmaal in Le Saint Loup te Namen, dranken inbegrepen. Avondmaal in Brasserie van de abdij van Floreffe

Wie al met ons meeging weet beslist **HOE Men BEter KAn REIZEN !**

De Sint-Niklaasparochie in Leest

Negen eeuwen geschiedenis

****

Dit rijk geïllustreerd werk van ca. 400 bladzijden over Leest van de hand van **Wilfried HELLEMANS** is recent verschenen

Een nieuw boek over Leest!

Dit boek is als het ware een reis naar een niet zo ver verleden toen geloven en naar de kerk gaan nog vanzelfsprekend waren. Bij het kijken en lezen erin zullen velen - en zeker heel wat Leestenaars - zich moeiteloos heel wat namen herinneren. Tegelijk zullen de belevenissen en ervaringen met deze of met die pastoor daarbij heropflakkeren. Want ja, dit nieuwe boek gaat inderdaad **over de pastoors en hun** voornaamste **medewerkers**: de onderpastoor en de koster. Wie waren ze, wat hield hen bezig en wat brachten zij ervan terecht? Maar evengoed **over evenzoveel 'gewone' parochianen**. Hoe beleefden zij hun geloof, hoe huldigden zij hun nieuwe pastoor in, aan welke vieringen namen zij deel, waar en bij welke heilige(n) gingen zij op bedevaart, van welke parochiale verenigingen maakten zij deel uit?
Ook die fenomenen krijgen in dit nieuwe boek – waarvoor Pol Van Roy heel wat prachtige foto's nam – een terechte plaats.
En natuurlijk werd in dit boek **het patrimonium** niet vergeten.
Veel aandacht gaat immers uit naar het kerkgebouw, naar de meubelen en de beelden erin. Ook naar de pastorie, de veldkapellen en nog zoveel meer.
Ten slotte werd geprobeerd om Leestse of in Leest wonende **jonge mensen die priester en/of kloosterling werden**, te achterhalen. Zo werden zesendertig meisjes en drieëntwintig jongens voor het voetlicht samengebracht.
Een bijlage, een drievoudig register en een boeken- en artikelenlijst ronden het boek af.

Leestenaar **Wilfried Hellemans** (1941), auteur van dit boek en medewerker aan "'t Ridderke", is geboren en opgegroeid onder de Leestse kerktoren. Hij was er de initiatiefnemer van een Davids-fondstentoonstelling over de Sint-Niklaasparochie waarvoor hij ook de catalogus schreef (2003).

Het boek is bij hem te bestellen en kost **30 €**. Het telt 430 pagina's op mooi glanzend papier en telt behalve heerlijke kleurfoto's nog tal van zwart-wit foto's.

Wilfried woont: Carmosteynstraat 11 te 2811 Hombeek.
telnr.: 015 422771 / e-mailadres: wilfried.hellemans@belgacom.net

VOORDRACHT op 11 SEPTEMBER

K L O K K E N R O O F i n 1 9 4 3
door Michel Lejeune

Een boeiend onderwerp: de systematische klokkenroof georganiseerd in ons land vanaf 1943 door de Duitse bezetter. De spreker heeft de laatste jaren nieuw onderzoek gedaan over de historische feiten. Zo belicht hij de aanzet tot de roof in Duitsland en de bezette gebieden, de rol die de leiding van de Militärverwaltung hierin heeft gespeeld en de wijze waarop het aartsbisdom heeft getracht de klokkenroof te verhinderen of te vertragen. Ook Hombeek en de omliggende gemeentes worden apart belicht. De lezing besluit met de terugkomst van de geredde klokken uit Hamburg met de S.S. "Lys".

Michel Lejeune is een geboren en getogen Mechelaar die erg begaan is met beiaard en klokken. Hij studeerde aan de beiaardschool hiertoe sterk aangespoord door priester Joseph Lerinckx. In 2008 behaalde hij het attest van beiaardier. Hij is vooral een zeer actief schrijver over klokken, beiaarden en beiaardiers. Verschillende artikels van zijn hand verschenen in diverse tijdschriften.

Jan Leen digitaliseerde de klankopnamen van de klokken en van de afscheidsrede van pastoor Frans Nijs. U zal ze kunnen horen die avond ! Allen welkom op deze activiteit van Hoembeka !

CULTUURHUIS LELIËNDAAL
Aanvang om 20.00 uur - inkom gratis

VOORDRACHT op 4 DECEMBER

Reizigers door de Grote Oorlog
door August Thiry & Dirk Van Cleemput

In Hombeek woonde na de Eerste Wereldoorlog in de Bankstraat een commandant van het Belgisch leger, oorlogsheld niet aan de IJzer maar in Rusland. Hoe hij verzeild geraakte in de Russische revolutie van 1917, hoe hij gewond geraakte en een oog verloor, hoe hij langs omzwervingen over Siberië en China over de Verenigde Staten en over Frankrijk terug is gekomen, dat alles verneemt ge op de voordracht.

AUGUST THIRY doceert journalistiek aan de Katholieke Hogeschool Mechelen. Hij recenseerde Russische literatuur voor *De Morgen* en hij schreef reisverhalen voor literaire tijdschriften en de kranten *De Morgen* en *De Standaard*. Bij Davidsfonds Uitgeverij verschenen van hem de reisboeken *Grieks vuur* en *Land van beloften*.

DIRK VAN CLEEMPUT is germanist. Hij werkte mee aan de verzamelbundel *Potemkinse dorpen*

O O K E E N B O E K (te koop op de voordracht)

Het boek ***Reizigers door de Grote Oorlog*** vertelt het verhaal van de vrijgevochten Belgen die ten oorlog trekken.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog wordt in Parijs een Belgische gevechtseenheid gevormd, het ACM – les Autos-Canons-Mitrailleuses, die opereert met pantserauto's. Koning Albert I schenkt dit elitekorps aan de Russische tsaar. Vierhonderd Belgische oorlogsvrijwilligers vertrekken naar het Russische front. Om er strijd te leveren tegen de Duits-Oostenrijkse vijand. Ze krijgen de chaos van de Russische revolutie over zich heen en ze beginnen aan een moeizame tocht die hen dwars door Siberië en China voert. De start van een verrassende en fascinerende reis die hen als oorlogshelden tot in de Verenigde Staten brengt.

Meer dan honderd originele foto's illustreren hun odyssee in een panoramische en onvergetelijke terugblik.

Hoembekareis 2009

Nee, ik zal de reis niet navertellen die een dertig-tal Hoembekaleden beleefden van 17 mei tot 21 mei. Wie ooit in Wenen was, weet dat zoiets bijna onmogelijk is. En overigens: voor wie erbij was, is dat altijd te weinig en voor de anderen is het gauw te veel. Daarom slechts enkele korte impressies.

Dankzij de goede voorbereiding door Herman voor het reisprogramma, door Ward voor historische situering én dankzij onze gids, een in Wenen wonende Nederlander, bezochten en beleefden we veel, heel veel, kortom een Hoembekareis!.

Uiteraard de klassieke 'musts' in de oude stad, o.a. de Stephansdom, de Hofburg met de keizerlijke appartementen en zijn schatkamer vol geschiedenis (ook van ons!), de Staatsoper, de Karlskirche enz., enz. Maar verderop ook Schönbrunn en Stift Klosterneuburg. We leerden er een brok geschiedenis én mensen kennen: zowel Maria Theresia als haar zoon Jozef II - hun beider graf, vlak bijeen, is een open boek voor wie wil 'lezen' - maar ook de al bij al 'onmogelijke' Sissi. Op slag waren alle romantische filmbeelden weg en bleek dat ze een bijzonder geëmancipeerde én tragische vrouw was.

En over paleizen gesproken: zeker wat het exterieur betreft, sprak het Hofburgcomplex (me) meer aan dan Schönbrunn. Genoten heb ik van het bezoek aan de unieke collectie Bruegels in het kunsthis-torisch museum. En van de bezochte kerken maakte de Dom het meeste indruk: om zijn architectuur, zijn geschiedenis en zijn kunstschatten; de volgorde mag ieder zelf bepalen.

Wien, Wien, nur du allein !

Ik stop. Want er is nog zo onnoemelijk veel dat ik zou moeten vermelden. En ook nog dit: we logeerden in een bijzonder goed hotel Stefanie.

Kortom: een reis die meezat op alle gebied en niet het minst om de sfeer, de warme hartelijkheid tussen al de reisgenoten.

Wilfried Hellemans

DE BANKSTRAAT
EVOLUTIE VAN DE BEWONING

Ward De Kempeneer
in samenwerking met Louis Buelens, Geert Clerbout

met bijdragen van Louis Asselberghs, Connie Jacobs, Josfien Reydams, Marie-Louise Slachmuylders, Marie Louise Teughels.

Kaart 1848 (Popp)

De Zenne loopt nog in het Dorp. De spoorlijn is er reeds. De Lijkstraat (nu Diepestraat) loopt van de kerk naar Zemst en snijdt de Bankstraat.

De oudste bebouwing is er van de Middenveldweg. Aan de Lijkstraat is er villa "Belle Vue" en herberg "Belle Vue". De school is er nog niet.

Kadastraal scheidt de Bankstraat de sectoren A (noord) en B (zuid).

Situering

De Bankstraat vandaag is de straat in de Mechelse deelgemeente Hombeek die loopt vanaf de spoorwegovergang tot aan de Zepstraat. Dat is niet altijd zo geweest. In het ancien régime werden woningen vaak per gehucht gesitueerd. Aanduidingen volgens een straatnaam waren er ook in geringe mate maar de Bankstraat was daarbij. De nieuw opgerichte gemeentes in Franse tijd gaven al de straten wel namen. De Bankstraat liep toen vanaf de Zemstseweg tot de Zepstraat. Dat is zo gebleven tot 1930. Toen werd het stuk erbij genomen vanaf de bareel tot het kruispunt van de Zemstseweg. Dat weggedeelte werd tot dan als "Dorp" aangeduid.

De Zemstseweg was inderdaad een kruispunt omdat hij doorliep langs de Diepestraat tot aan de kerk. De Diepestraat heette toen Lijkstraat. Dit was omdat de laatste tocht van iedere Hombekenaar – zonder uitzondering werd iedereen toen geacht gelovige christen te zijn – over deze weg liep. De lijkbaar werd tot op dit kruispunt gebracht. Van daar werd het lichaam door een kerkelijke bedienaar, of door meerdere priesters bij eerste klasse begrafenissen, verder begeleid tot de kerk. In 1836 kwam het spoor dat de Lijkstraat doorsneed. Pas in 1929 werd het stuk Lijkstraat van het kruispunt tot het spoor gesupprimeerd en is de Zemstseweg gaan dood lopen op de Bankstraat.

De naam

Dat brengt ons bij het fenomeen van de naamgeving. Erg aantrekkelijk is de stelling dat "bank" van de schepenbank zou gekomen zijn. In het oude Hombeek dat in 1308 zijn zelfstandigheid aan Mechelen moest afstaan is er een schepenbank geweest. Waar ? Dat zullen we nooit meer achterhalen. Mogelijk was dit in het herenhof dat vooraan bij de huidige Bankstraat heeft gelegen. Het was herengoed van de Berthouts en werd later hof van den Hofstad genoemd. Op die plaats is er nu de villa Windsor. Maar, zoals gezegd, de Bankstraat raakte er niet aan en dat brengt deze aantrekkelijke hypothese in het gedrang.

De tweede stelling, die ook pastoor Frans De Ridder poneert, is dat de naam zou gekomen zijn van een zandbank of zavelbank. Daar valt meer voor te zeggen. De plaats waar de Bankstraat een aanvang nam – het besproken kruispunt met de Zemstseweg – was jarenlang een heuveltje of bank van zavel. Deze hobbel werd deels uitgegraven zodat de weg daar een holle weg was. Dat ziet men nu nog aan het hoogteverschil van de hoekhuis met de Zemstseweg en aan de weide achter het huis Belle-Vue tegenover de school, die nog wat hoger ligt dan het treinspoor. Bij de laatste wegeniswerken werd het wegniveau verhoogd en valt dit minder op. De spoorbedding werd in 1836 uit deze zavelberm uitgegraven. De plaats waar door de gemeente een nieuwe school werd gebouwd, was ook een deel van deze zavelbank. Aan het niveau van de Esdoornshool valt dat niet te zien. Ze ligt op straathoogte. Dat komt omdat in het lastenboek stond dat de aannemer de zavelbank eerst moest afgraven om het gebouw slechts met één drempel op de straat te laten aansluiten. Er rees naderhand zelfs een conflict. Het was immers niet beschreven dat de afgraving ook moest gebeuren voor de achterliggende speel-

plaatsen. Toen de gebouwen af waren, kon men langs achter niet naar buiten omdat daar een talud van zavel lag van meer dan één meter hoog. De burgemeester moest supplementaire centjes toveren uit zijn karig budget om deze klus te klaren. Dus, middenin de 19de eeuw was op die plaats nog een zavelbank. Dat karakteristiek merkteken heeft zijn naam verleend aan de straat die daar begon: de Bankstraat.

Hulpmiddelen bij het onderzoek

Deze straat lag in het ancien régime in het Mechels Hombeek. Ons oudste kaartboek van dit gebied dateert van 1712. Landmeter Van Accoleyen kreeg de opdracht dit kadasterboek te maken om de Mechelse bezittingen duidelijk in beeld te brengen en de scheidingslijn met Hombeek-Brabant eens en voorgoed vast te leggen: een soort BHV avant-la-lettre. Daarin zijn de percelen vrij nauwkeurig afgebakend en vernoemd met de grootte, de eigenaar(s) en natuurlijk ook met de mogelijke opbrengst aan belasting. De Bankstraat ligt op de scheiding van 4 kaartbladen: het 9de en 10de kaartblad ten noorden en het 3de en 7de kaartblad ten zuiden. (Een uittreksel van deze kaart komt in volgend nummer). Ze is een goede basis voor de opsporing van vroege eigenaars. Een nog wat ouder kaartboek van 1695 is dit van de abdij van Grimbergen. In het tiende kaartblad zijn hun bezittingen in Hombeek beschreven. Er waren er ook in de Bankstraat en op het Middenveld. Er zijn verder weinig particulieren in vermeld maar dit kaartblad, ook door Van Accoleyen getekend, geeft een ander aspect.

De eigenaars van huizen en gronden van voor de tijd der kaartbladen kunnen we maar halen uit nog oudere registraties bij de Mechelse schepenbank, de weeskamer en de notarisakten. In de Franse tijd heeft men ook een telling gedaan. Ze sommeert alle woonsten met de huisgenoten boven de twaalf jaar, het beroep en de periode van aankomst in de gemeente. Ook de inwonende meiden en knechten zijn vermeld. De telling dateert van 1796. In 1820 is men dan begonnen met volkstellingen per woning en per straat te registreren met inbegrip van de gezinswijzigingen die zich voordeden tot de volgende telling. Het eerste boek beslaat 27 jaar. In 1847 werd een nieuw bevolkingsregister opgesteld aan de hand van de kadasterkaart van Popp die toen ook getekend werd. Zoals in 1820 werd de gemeente in 4 sectoren gedeeld van A tot C maar nu volgens de wijzers van de klok in tegenstelling tot de periode ervoor. Zo is het gebleven. Deze indeling die ook door het kadaster werd gebruikt, zullen wij ook volgen. De Bankstraat lag op de scheidingslijn van Sector A (Noorden) en sector B (Zuiden). Regelmatig werden nieuwe tellingen gedaan en bevolkingsboeken opgesteld. Eerst wat onregelmatiger maar dan iedere decade. Er zijn boeken beginnend met de jaren 1820, 1847, 1857, 1867, 1880 1890, 1900, 1910, 1920, 1930. Het laatste beslaat ook de oorlogsperiode. De bevolkingsboeken klaren alles uit over de bewoners van het huis maar geven niet aan of ze ook de eigenaars zijn. Daar brengen de kadasterleggers de uitkomst. Recentere bewoning leeft nog in de herinnering van de ouderen uit de gemeente en vooral van hen die in de Bankstraat wonen of gewoond hebben. Hun verhalen zijn uit het leven gegrepen met toenamen van bewoners en wat anekdotes: het zout op de patatten. Voor de finale toestanden konden de kiezerslijsten nog een handje toesteken om mogelijk vergeten of minder opvallende tussenschakels in mekaar te haken.

Bewoning

De demografische evolutie in de Bankstraat is frappant. Het deel van aan de spoorweg tot aan het huidig kapelletje was begin 1700 nog compleet onbebouwd. Het was in handen van grootgrondbezitters. In die tijd was meer dan 70 % van de grond in handen van Kerk, kloosters en heren. Een kleine 30 % was bezit van gewone burgers. De dichtste bewoning in deze regio situeerde zich van den Dries, over de Kattestraat en de Bankstraat tot aan de kruising van de Middenveldweg. Dat is verklaarbaar. De vette weiden aan de Zenne en de eerst ontgonnen vruchtbare kouters waren het herenpatrimonium. De achterliggende braakgronden werden verworven door ze in cultuur te brengen. De erfgenamen van de eerste bezitnemers van deze percelen kunnen gerust gerekend worden bij de Hombeekse kernfamilies met namen als De Keyser, Verlinden, Jacobs, Van Beveren enzovoort. Bij elke diepteboring stuitten we telkens op één van hen.

Er waren in 1712 slechts 18 percelen die aan de straat grensden. Nu wellicht het tienvoud. Er waren toen juist geteld 12 huizen in de Bankstraat, al dan niet grotere boerderijen. De huizen waren van leem en met stro bedekt. Een laatste exemplaar met dergelijke Bokrijkallure was het huis van Mus Peeters. Het huis "van Mekes" maakte vrij vroeg hierop een uitzondering en toen het midden 1700 verkocht werd, sprak men van het "panhuys" omdat het een pannen dak had. De oude hoeves stonden vaak met de kortere zijde op de straat. Men ging naar de voordeur via het erf en de tuin. Een echt pachthof was er in de Bankstraat niet.

In de 19de eeuw is er bebouwing gekomen in het voorste straatdeel. Eerst op beide hoeken van de Lijkstraat. Dit waren de huizen van Jan Jacobs en van Jacques Horckmans. Ze kwamen er rond 1830 nog voor het treinspoor er lag. Jan Jacobs bouwde een herberg op de rechter hoek. Het huis kreeg de welluidende naam "Belle Vue". Op de linker hoek bouwde burgemeester Jacques Horckmans (1760-1836) een imposant herenhuis met remise eerder als statussymbool dan als functioneel bouwwerk. Op de

oudste prentkaarten werd het ook villa "Belle Vue" genoemd. De spoorweg heeft de Lijkstraat afgesneden en het deel tot de Bankstraat werd na een tijd gesupprimeerd. De grond werd door de gemeente verkocht. "Belle Vue", zowel de villa als de herberg, gaven van dan rechtstreeks uit op de Bankstraat.

De bebouwing tussen het spoor en de gemeenteschool is ook vroeg 19de-eeuws. De nieuwe gemeenteschool werd vanaf 1853 gebouwd in twee fases. Er was een vleugel voor jongens met een woning voor de hoofdonderwijzer en één voor meisjes met eveneens een onderwijzerswoning. De liberale schoolwet op het eind van de 19de eeuw betekende een verbeten verzet van de Roomsgezinden. Ze ijverden solidair voor een eigen vrije school. Die kwam er wat verder in de Bankstraat. Mijnheer Gillis schonk de grond en de pastoor bedelde het nodige geld bij mekaar. Ze kwam na 25 jaar leeg te staan omdat een veel ruimere meisjesschool gebouwd werd op de Leestse steenweg. De oude school die *patronaat* ging heten, werd gebruikt voor parochiale werking en jeugdbeweging. Het woonhuis van de hoofdonderwijzeres werd verhuurd. Begin 1900 werd op grond van mijnheer Gillis een nieuwe kapel gebouwd op de hoek met de Spoorwegstraat.

Een verbindingsweg

De Bankstraat is een verbinding tussen Mechelen en Kapelle-op-den-Bos. Klaarblijkelijk liep die voordien via de Larestraat. Later werd een kortere verbinding vanaf de Zennebrug gemaakt die – de naam zegt het zelf - de Kapellebaan is gaan heten. Na het aanleggen van het spoor ijverde burgemeester Pierre Jean de Meester om beter en sneller naar Kapelle-op-den-Bos te rijden via Bankstraat en Zepstraat. Hij liet de Gijsbeekstraat rechttrekken en legde ook een nieuw traject aan over de velden om de vele krommingen langs de Bredendries uit te schakelen. Deze ingreep van 1848 heeft ook gevolgen gehad voor de Bankstraat. Ze werd opnieuw gekasseid en verbreed en dat heeft wat boordonteigeningen meegebracht.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog lag Hombeek in de schootslijn van beide legers. De Belgen beschoten vanaf de Antwerpse fortengordel de Duitse stellingen op de Hoogstraat van Zemst. Meerdere huizen en onze kerk werden door het geschut geraakt en sommige zelfs totaal vernield. Zo deelde ook de Bankstraat in de klappen en brachten de granaten veel schade aan, vooral in de omgeving van het patronaat. De huizen van "den Dizzer van Craen" en het winkeltje van Meen Jacobs tegen de Middenveldweg werden compleet onbewoonbaar. Op het einde van deze oorlog werd op het Middenveld nog een vliegveld geïmproviseerd voor het laatste Duits geheim wapen. Het allernieuwste gevechtsvliegtuig, de Junker D I, is op het Middenveld geland en opgestegen.

Latere bouwgolven

Rond 1900 was de woningnood schrijnend. De gewone man zocht een kavel grond om er een huis op te bouwen maar ook oudere hoeves werden opgedeeld in kleinere woonsten of vervangen door nieuwe woningen. De gronden tussen de Zemstseweg en de Middenveldweg werden verkaveld. Er kwam nog één hoeve van Foets maar voor de rest werden er vooral werkmanswoningen gezet. Ook rond de eeuwwisseling had de consul-generaal van Oranje-Vrijstaat zijn buitenverblijf in villa "Belle Vue". Hij kocht nog grond bij en zette er de conciërgewoning op met remise voor de hovenier. Deze werd na '14-'18 verbouwd tot een betere burgerwoning. Dit gaf aanleiding tot enkele residentiële gebouwen als het huis van Verdickt en villa Hélène en nadien nog meer open- of halfopen bebouwing. De Bankstraat was een doorgangsweg met meestal privaat-woningen. Toch ontstond rond de Midenveldweg een klein handelscentrum. Er was een biersteker, karrenmaker en later een beenhouwer. Bij het patronaat verrezen nieuwe herbergen: van Van Der Haegen en Geets. Tegenover het patronaat had men het snoep- en sigarettenwinkeltje van Virs dat erg in de smaak viel bij de chirojeugd, vooral op zondag. Daar waren ook de cafés van Mertens en De Rooster.

Albert Christiaens vestigde zich in deze straat met een atelier voor elektriciteitswerken. Daarbij had hij een winkel voor dito materiaal en voor radio's maar ook voor fietsen. Een bijzondere zomeractiviteit was met zijn dorsmachine overal op de velden de granen te gaan dorsen. Na 1945 werd hij onze eerste naoorlogse burgemeester. Buiten de herberg van Belle-Vue was er nu ook aanliggend het duivenlokaal van Reydams bijgekomen met een atelier voor de karrenmakerij en winkel. Jef Leemans had er een bus- en taxibedrijf in de vroegere remise van villa "Belle Vue". Deze villa werd opgedeeld en ook de tuin verkaveld in diverse bouwpercelen.

Na de Tweede Wereldoorlog duurde het wat vooraleer men terug op adem was gekomen. In de jaren zestig en vooral na de golden sixties was verdere bouwexplosie in de Bankstraat niet te stuiten vooral na de vernieuwing van de weg. De bocht naar de Kattestraat werd afgesloten en "Oude bankstraat" genoemd en een nieuwe doorsteek met de Zepstraat werd gerealiseerd. Alle oude hoeves zijn nu verdwenen en de Bankstraat is een moderne verbindingsweg geworden waar het laatste stukje grond optimaal benut is voor open- of halfopen bebouwing.

B E L L E V U E

In deze eerste bijdrage over "Bewoning in de Bankstraat" beperken we ons tot een deel van de rechterkant, komend van het dorp. Daar staan nu enerzijds de woning van "Belle Vue" en de vroegere gelijknamige herberg (nu nrs. 14, 16, 18) en anderzijds die vroeger zogeheten "villa Belle Vue" met 8 huizen die naderhand bijgebouwd werden op gronden van deze villa. Dat zijn de vroegere herberg, winkel en werkhuis van Charel Reydams, de vroegere winkel ernaast, de huizen van Jeanne en Paula Selleslagh, de vroegere huizen Leemans en d'Aout, villa Hélène en het vroeger huis Verdickt (nu nrs. 20, 24, 26, 30, 32, 34, 36, 40, 42 en 44).

Merkwaardig is dat alle huizen staan op grond van slechts twee gewezen eigenaars: Jacobs en de abdij van Grimbergen. De eerste twee gebouwen, de villa "Belle Vue" van Horckmans en de hoeve met herberg "Belle Vue" van Jacobs, stonden met hun voorgevel in de Lijkstraat (nu Diepestraat). In de bevolkingsboeken werden ze tot 1930 daar ook gesitueerd. De Lijkstraat was de verbindingsweg van de kerk naar Zemst. Een deel van het huidige huis Feyaerts-Reydams en de garage ernaast zijn gebouwd op het vroeger tracé van de gesupprimeerde portie Lijkstraat. Door de komst van trein en spoor werd dit stuk openbare weg van de kaart geveegd.

We behandelen achtereenvolgens **(1) de "Belle Vue" van Jacobs**,
(2) de villa "Belle Vue" en daarna
(3) de gebouwen op verkavelde gronden van villa "Belle Vue".

---

(1) DE HOEVE EN HERBERG "BELLE VUE" VAN JACOBS.

Nu Bankstraat nummers 14, 16 en 18.

Wie nu over de bareel gaat richting Kapelle-op-den-Bos, ziet rechts een wat hoger gelegen weide met gevlekte witte koeien die er grazen. Ze werd courant de *weide van Bellevue* genoemd: eigendom van de familie Jacobs. Als we terugblikken tot 1712 dan valt het op dat deze grond toen ook al bezit was van een zekere Jacques Jacobs. In die tijd - nog voor de komst van de spoorweg in Hombeek - was het een vrij groot perceel van ongeveer 1 ha. Daarin was ook de huidige spoorbedding en de statieplein tot tegen de Diepestraat begrepen en ook het vroegere café "Belle-Vue " samen met het nog bestaande modernistisch gebouw van 1935 nu bewoond door de weduwe Marie-Louise Teughels-Slachmuylders in de Bankstraat.

Jan Jacobs komt van Heffen

Rond 1820 was deze grote grond nog (of terug) bezit van de Jacobsen. **Jan Jacobs** uit Heffen zette een grote hoeve met herberg op de hoek van de Lijkstraat en de Bankstraat. Vijftien jaar later werd het achterste deel van deze grond onteigend door de Nationale Maatschappij der Spoorwegen. De Lijkstraat bleef aanvankelijk toegankelijk als een onbewaakte spoorovergang. Honderd jaar later werd het stuk tot de Bankstraat afgesloten en gesupprimeerd. Café en hoeve Jacobs stond dan ten volle in de Bankstraat. [1]

De vader van ***Jan van de Belle Vue*** was **Jozef Adriaan Jacobs** (1746-1787) van Heffen. Deze was de zoon van molenaar **Jan Jacobs** en van **Elisabeth Joos.** Jozef Adriaan volgde zijn vader op als molenaar na diens dood in 1781 en kort daarop huwde hij met **Maria Goossens** van Hombeek. Zij was de dochter van Jan Goossens (1716-1796) en Maria Buelens, die een zeer vermogende herbergier was in het dorp. Maria Goossens verloor in 1787 haar man die toen amper 41 jaar oud was. Van hun drie kinderen bleef enkel zoon **Jan Jacobs** in leven. Uit een tweede huwelijk van Maria Goossens met de molenaar van Tisselt, **Willem Verlinden**, werden nog vijf zonen geboren van wie drie overleefden. De jongste zoon, **David Verlinden** (1777), zette de molenaarsstiel in Heffen verder. Deze Verlindens waren nazaten van de Hombeekse tak molenaars op de Hombekerkouter.

Het lijkt wat verwonderlijk dat niet Jan Jacobs de opvolger geworden is op de Heffense molen maar wel zijn jongste halfbroer David Verlinden. Dat kwam wellicht omdat hij niet in de schaduw van zijn stiefvader wilde werken. **Jan Jacobs** (1785-1850) huwde in Heffen met **Joanna Maria Candries** (1785-1872). Ze was de dochter van Jacob Candries en Joanna Wouters van Heffen, een koppel dat blijkbaar met brouwen of handel van bier wat te maken had.

Rond 1817, na zijn huwelijk, is Jan in Hombeek komen wonen, vermoedelijk eerst in de herberg van moeder Goossens in het dorp. In 1820 ontstond enige beroering in het dorp. De toen reeds gerenommeerde herberg "De Kroon" werd door de nieuwe eigenaar Lemmens van Mechelen afgebroken en in de meest moderne vorm weer opgebouwd met

---

[1] Bevolkingsboeken van de jaren 1847, Sectie A, blz. 40 **Lijkstraat** nr. 40, BV 1857, Sectie A, blz. 45 **Dorp** nr. 40, BV 1867, Sectie A, blz. 49 **Dorp** nr. 58, BV 1880, Sectie A, blz. 69 **Dorp** nr. 69, BV 1890, Sectie A, blz. 84 **Dorp** nr. 75, BV 1900, Sectie A, blz. 89 **Dorp** nr.84, BV 1910, Sectie A, blz.89 **Dorp** nr.89, BV 1920, Sectie A, blz. 90 **Dorp** nr. 86, BV 1930, Sectie A, blz. 200 **Bankstraat** nr. 214.

een ruime zaal voor dans en feesten op de eerste verdieping. De nieuwe waard in "De Kroon" werd een 10 jaar jongere dorpsgenoot van Jan Jacobs, de 25-jarige Willem Leemans uit Heffen. Op 15 maart 1821 opende hij zijn nieuwe doening met veel tamtam. Jan heeft wellicht daarop besloten om in de Bankstraat een nieuwe herberg neer te zetten. In 1825 werden de erfgoederen van zijn moeder, Maria Goossens, verdeeld en kort daarop verrees de nieuwe herberg: "Belle Vue".

"Belle Vue", een gerenommeerde herberg

Vanaf 1825 hebben er publieke verkopen plaats gevonden in deze herberg. Jan was daarenboven een vrij grote boer in Hombeek en huurde meerdere labeurgronden en weiden. In het gezin woonden steevast een drietal meiden en knechten, dikwijls uit de omgeving maar veelal uit Heffen afkomstig. Zo werkte er ook Rosalie Candries, een zestienjarige dochter van zijn schoonbroer Jan Candries uit Heffen. Zij huwde in Hombeek in 1856 met Frederik Van Beveren uit de Moststraat. Haar oudere broer, Jef Candries (1822-1886) scharrelde eveneens hier zijn liefje op. Hij huwde Philippina De Nijs van het Heike en hun twee dochters werden stammoeders van de families "van Boetses" (Selleslagh) en "van Meulemakers" (Teughels).

In de "Belle Vue" woonde ook een zekere Jacques Jacobs van Zemst. Hij bezat in Hombeek een huis afkomstig van wagenmaker Peter Jozef Teughels op de Hombekerkouter in het dorp (huis recent afgebroken voor nieuwbouw). Daar had hij gewoond met twee nichten uit Hombeek, Joanna Maria Jacobs en Joanna Catherina Jacobs. Na de dood van beide nichten verhuurde hij dit huis in februari 1825 aan Jan Bt. Symons voor 25 jaar en ging hij een kamer huren in de herberg in de Bankstraat. In de "Belle Vue" [2] werd de akte verleden van verhuur van zijn huis en van verhuur van een groot stuk land tegen de Zenne aan de cafébaas. Twee jaar later, begin januari 1827, is de 76-jarige *pensionair* daar overleden. De koster van Hombeek werd met de afhandeling van zijn testament belast en met de inventaris van zijn goederen. We lezen in de akte [3] :

" Jacob Jacobs, baes in de Bellevue te Hombeek, heeft aen ons, requiranten, de kamer aengewezen die bewoond is geweest door de overledene. In de herberg Bellevue, waar de overledene woonde, wordt de inventaris opgemaakt. Met Jan Jacobs, baas in gemelde herberge, aangekomen op de kamer, bewoond geweest door de overledene, alwaer alle zijn effecten zich bevinden, heeft hij ons de sleutel van de kist ter hand gesteld en daarin is er bevonden : een laecken jas, een laecken jager, een blauw laecken pantalon, een pantalon en een jager in casinet, een pantalon en een gilet in Demis, 3 gestreepte gillets, een broek en gillet in zwarte vloer, 2 blauwe fuyken, 2 gecouleurde halsneusdoeken, een dito zakneus-doek, eenen hoed, 3 paar coussens, eene muts, eene hoed en 2 paar schoenen, 30 hemden, een pluymen bed, 2 wollen sargieën en een weeke sargie, 2 lakens, eene knap, eene stroep, twee hakken, een gaffel en eyndelijk 2 zilveren broeksgespen.

Bovendien was er in geld : 51 fransche kroonen, 1 kruys kroon, 19 stukken van 5 franken, 3 dobbel franken, twee enkel, eenen halven frank, 5 stukken van 770 centen, 1 van 35 centen, 2 dobbel schellingen, 3 gouden Willems. Dit te samen geteld voor een waarde van 222 gulden 36 cent.

Aan eigendomstittels zijn er bevonden:
(1) een goedenisbrief van een erve te Hombeek, groot 4 roeden voor de schepenen van Mechelen op 20 september 1793, geregistreerd bij Notaris Wayenborch te Mechelen op 21 mei 1793 en (2) een koopbrief van land te Geerdegem, volgens akte bij Notaris Vinck te Mechelen den 17 Vendimair, An XII, 2 Vendimair An XII."

Zijn vier neven, Jan Jacobs, landbouwer van Geerdegem, Jacob en Matheus Jacobs, landbouwers van Grimbergen en Frans De Wael, landbouwer van Nieuwenrode erfden. Het huis werd gekocht door Heri Lechien, een flessenhandelaar van Mechelen. Hij verhuurde het aan de familie Meulemans die het later kocht. De kleren en andere bezittingen van Jacques Jacobs werden op 22 februari 1827 openbaar verkocht in de herberg "Belle Vue".

De Hombeekse herbergen beconcurreerden mekaar om zoveel mogelijk openbare verkopen in de wacht te slepen. Deze verkopen van huizen en gronden maar ook inboedels en meest van al gewassen op de velden zoals granen, vlas, toemaat, enz. bracht animatie en vooral veel verteer bij. De "Belle Vue" werd meer en meer hiervoor uitgekozen samen met "De Kroon" en "Den Engel". Vanzelfsprekend werd hiervoor duchtig gelobbyd.

Het gezin Jan Jacobs - Candries

Jan Jacobs is ongeveer 25 jaar de baas van de "Belle Vue" geweest.

Hij had drie kinderen, allen in Hombeek geboren, de twee oudsten toen hij nog in het dorp woonde en de jongste zoon, Frans Eduard, zag het levenslicht in de "Belle Vue". In 1840 stierf zijn tweede kind, de achttienjarige zoon **Peter Frans Jacobs** (1822-1840).

---

[2] SAM., Nots J.Bt.FREMIE, bundel 699, akte van 09.02.1825

[3] SAM., Nots J.Bt.FREMIE, bundel 703, nr.1, akte van 4.1.1827

Jan Jacobs (°Heffen 1785 -1850)
x J. Maria Candries (°Heffen 1872)
zoon van Jozef Adriaan (°Heffen) en Anna
kinderen:
Maria Sophie (1818 -1885)
herbergierster in "De Kroon"
x **Willem Moons** (°Mech. 1815 - 1857)
xx **Peter Jacob Van Der Meulen** (1836),
alias "Baas Kroon"
kinderen ex 1:
Felicitas (°1848),
Louisa (°1850) x Leemans,
Rosalie (°1853) x Vermeulen
Willem Eduard (1857-1858)
Peter Jacob Van Der Meulen hertrouwde met
Philomeen De Ruysscher, wwe Idon
Peter Frans (1822-1840) 18 jaar, ongehuwd.
Frans Eduard (1826 - 1869)
x (1850) R.Cath. Leemans (1826-1873)
dochter van Jan Bt. en Elb.Van Beveren,
herbergiers in "Het Bergsken", Diepestraat.

Een bees van Tante Trees

In 1842 kwam tante Theresia Jacobs uit Heffen. Ze zal wel graag gezien geweest zijn toen ze in Hombeek haar testament [4] dicteerde waarin ze haar neef en zijn twee kinderen als universele erfgenamen bedacht.
Daarin was vermeld:

"Dit testament aldus door comparante gedicteerd en uytgesproken zijnde en voorlezing ervan gedaen zijnde ter presentie van de getuigen, binnen Hombeek, ten huize herberge "Bellevue" op eene kelderkamer, desen 24 november 1842 namiddag in tegenwoordigheid van Jan Frans Vekemans, Jan Frans Joseph Doms, bakker, Frans Corneel Baeckelmans, rentenier, Peter Jan Tuyaerts, landbouwer, allen ingezetenen van Hombeek".

Natuurlijk werd ook haar zielezaligheid afgekocht en ze liet opschrijven:

" Ik wil en begeere dat van het actief van mijn successie vooreerst zal worden gepreliveert een som van 800 gulden courant om uytsluytend te worden gebesigt voor het doen celebreren, zo haest doendelijk na mijn overlijden, van gezongen en gelezen missen ter mijner ziele laefenisse, latende den last en de zorg hierover aen mijn hierna benoemden erfgenaem. Ik geeve, laete en legateer aen de kerk van Heffen een jaerlijkse eeuwigdurende rente van 20 frank om jaerlijks ten eeuwigen daege omtrent mijn sterfdag een solemneel jaergetijde te celebreren met het spelen van het orgel en het plaetsen van de baer tot mijn ziele laefenisse als tot rust van de ziele van mijn ouders, broeders en zusters en overige afgestorven familieleden. Ik affecteer en bezette specialijk als onderpand van deze fondatie ten behoeve van de Kerk van Heffen een perceel land, 16 are op "t Rot" te Heffen."

Dochter Sofie koopt "De Kroon" in het dorp

In juni 1846 huwde de dochter, Sofie Jacobs, met Willem Moons van Mechelen. Vader Jan stierf in maart 1850 en in oktober daarop huwde de zoon Frans Eduard Jacobs met Catharina Leemans, de dochter van Jan Baptist Leemans en Elisabeth Van Beveren, herbergiers in "Het Bergsken" in de Diepestraat.

Een heel evenement moet het geweest zijn toen Sofie kort daarop, in 1851, de herberg "De Koon" kocht van de weduwe Lemmens. Ze heeft er 6 jaar gewoond met haar man Willem Moons. Haar moeder, Joanna Maria Candries, ging met haar mee in het dorp wonen waar ze in mei 1872 overleed.

Sofie en Willem Moons kregen 4 kinderen; Felicitas (1848), Louisa (1850), Rosalie (1853) en Willem Eduard (1857). Haar vierde kind was op 12 juli 1857 geboren juist veertien dagen voor het overlijden van haar man. Hij was amper 42 jaar oud toen hij stierf. Ook dit kindje overleed één jaar later. Sofie Jacobs hertrouwde in 1860 met de 18 jaar jongere Peter Jacob Van der Meulen, alias "baas Kroon". Haar inwonende moeder liet nog in datzelfde jaar 1860 haar vermogen verdelen [5] tussen haar twee kinderen. Het huis "La Belle Vue" vermaakte ze aan Frans Eduard met ½ ha land op het Molenveld, 33 are land "De Bergen" en ½ van een weide in Battel. Hij deed toen veranderingen aan de herberg en verbouwde een schuur. Sophie kreeg een groot stuk grond van op de Hombekerkouter tot tegen het toenmalige kerkhof en ook ½ van de Battelse weide, ieder voor een waarde van 5.500 frank toen. Ze heeft nog 25 jaar de florerende herberg "De Kroon" uitgebaat tot ze stief in 1885.

Kort na haar dood verkocht "baas Kroon" de hele boel en ging op zijn renten leven met een nieuwe echtgenote. De drie dochters Moons zagen een droom in rook opgaan. De oudste dochter Felicitas Moons huwde Karel Phlips en opende een nieuwe herberg met bovenzaal verder op de Hombeker-kouter. Deze concurrent van "De Kroon" noemden ze "Het Nieuw Huis" (nu Hombekerkouter 16). Daar wonde ze met en het gezin dat bekend was als "*de familie van Flupses*". Rosalie huwde met Dore Vermeulen, alias "*Dore van keusters*", de zoon van de koster trouwens in de Diepestraat.

[4] SAM, Nots. J.Bt.FREMIE, bundel 733, nr.233, akte van 1842

[5] S.A.M., Nots. D. De Keersmaecker, bundel, 2193n° 107, datum 2.5.1860

Het gezin Frans Eduard Jacobs-Leemans

In de herberg "Belle Vue" zijn Frans Eduard Jacobs (1826-1869) en Rosalie Catharina Leemans (1826-1873) blijven wonen en hebben er gouden zaken gedaan. In 1855 werd een deel voorliggende grond door de gemeente onteigend voor de verbreding van de Bankstraat. De grote schuur lag nu omzeggens tegen de weg. Tegenover zijn herberg was er intussen ook een eerste vleugel van de nieuwe school gebouwd. Zoals gezegd deed hij verbouwingen in 1860 en regelmatig werd een bijgebouw verhuurd en in 1866, toen er nog geen station in Hombeek was, heeft de stationchef, Corneel Van Hoimissen er gewoond met vrouw en kind.

Frans Eduard Jacobs (1826-1869 TBC)
x Rosalie Cath.Leemans (1826-1873 TBC)
herbergier en landbouwer,
kinderen:
Henri Florent (1851-1873 TBC) landbouwer
Elisabeth Hortense Ja. (1853-1880 TBC)
x Jan Van Dam (1848-1878 TBC) (Torekens)
Cesar Louis Ed. (1856, † Mechelen 30.3.1934)
x Rosalie Teughels
Alfons (1859-1861)
Peter Louis (1862-.1879 TBC)
Celine Rosalie (1866-1868)
Felicitas (1866-1867)

Ontreddering door overmacht

Het gezin Jacobs-Leemans bleef niet van onheil gespaard. Van zeven kinderen waren er drie zeer jong overleden: Alfons in 1861 amper 2 jaar oud en ook de in 1866 geboren tweelingzusjes stierven: Felicitas slechts één jaar oud en Celine als tweejarige peuter. De grootste ellende moest nog komen toen na 1849 in Hombeek de tuberculose heerste die heel veel slachtoffers heeft gemaakt. Het hele gezin Jacobs is er aan ten onder gegaan op één kind na: Cesar Jacobs die als tiener aan de dood ontsnapte. In juli 1869 stierf de 43-jarige vader Frans Eduard. In de lente van 1873 stierf niet alleen de 47-jarige moeder maar ook haar oudste 22-jarige zoon Henri Florent en haar kleinzoon Henri Van Dam. Hij was het zoontje van haar inwonende dochter Hortance Jacobs die gehuwd was met Jan Van Dam, van "de Torekens". Ook hij bezweek in 1878 aan de besmettelijke ziekte, 30 jaar oud.

Op dat ogenblik bleven in de "Belle Vue" nog drie kinderen Jacobs over: Hortance, 26 jaar en weduwe met 2 kleine kindjes, de twintigjarige Cesar en de elfjarige Peter Louis. De ziekte zat nog in huis en in 1879 stierf Peter Louis en in 1880 Hortance. Ze lieten twee verweesde kindjes achter: Louis (1874) en Roseke (1876) die bij de familie op "De Torekens" hun onderkomen vonden. De laatste telg Cesar Jacobs is ingetrokken bij zijn tante in "De Kroon" in het dorp. Wellicht is de herberg een tijd gesloten geweest.

De jonge Cesar Jacobs had zijn naam niet gestolen. Het motto van de Romeinse veldheer, "*Veni, vidi, vici.*" kon ook het zijne geweest zijn. Hij kwam en overwon. Hij aarzelde niet lang om te trouwen. Hij vond Rozeke Teughels wel tof en in mei 1880 werd in de bovenzaal van "De Kroon" het bruiloftsfeest gevierd van beide 23-jarigen. Rozeke was niet onvermogend als enige dochter uit het tweede huwelijk van Petronella Teughels (Meulemakers) met Jan Louis Teughels (karrenmaker van de tak Maates).

De Bankstraat anno 1905 met links een deel van de schuur van de hoeve en herberg "Belle-Vue" van Jacobs tegenover de school. Ze werd in 1930 afgebroken voor een nieuw modern gebouw

Een nieuw elan van Cesar en Roos

Door de dramatische familieomstandigheden kreeg het pasgetrouwde koppel, Cesar Jacobs en Roos Teughels, van bij de start de beschikking over het aanzienlijk familiepatrimonium. Dat kon tellen. Cesar zou dit aanpakken met gezond boerenverstand, pragmatisch maar ook met zin voor echt koopmanschap. Hij had grootse plannen en verwezenlijkte ze ook. In Hombeek runde hij aanvankelijk zijn herberg en boerderij met groot succes.

Zijn vrouw Roos was de spil van het gezin. De pronte cafébazin heeft in alle drukte op de boerderij haar 11 kinderen grootgebracht. Ze zijn allen in Hombeek geboren nog voor 1900. Ze was zeer bijdehand en paste zorgzaam op de centen. Haar man was de bedenker-uitvoerder maar zij de beheerster. Zo is het gebleven, ook later toen ze een gefortuneerd leven hadden uitgebouwd. Ze is in het leven en ondernemen van haar man Cesar de stille onzichtbare hoofdrolspeelster geweest zij het achter de schermen. Er waren steeds meiden en knechten

werkzaam op de hoeve. Sommigen genoten kost en inwoon. Een van de inwonende werkers was Livinus Reyniers (°1856) van Breendonk. Hij is in mei 1883 in Leest gehuwd met Maria Theresia Van den Heuvel (°Leest 1864) en in het Dorp gaan wonen, Ze waren de voorouders van de Reyniersen in Hombeek en ouders van o.m. Jef Reyniers-Pessendorffer die later ook in de Bankstraat heeft gewoond.

Het gezin Cesar Jacobs – Teughels

Cesar Jacobs (1856, † Mechelen 1934)
x (1880) M.Rosalie Teughels (1856, † M. 1938)
landbouwer, herbergier, winkelier, brouwer

kinderen:
Leonie (1881-1964)
x (1914) **Jan Slachmuylders** (1881-1935)
kinderen:
Gaston (1915-1992)
x Aline Cerstiaens (1922-1996)
Cesar (1917-1968) ongehuwd
Vic (1920-2006) ongehuwd
Marie- Louise (1921)
x Jef Teughels (1911-1996)
Eugeen (1882-1964) brouwer, beheerder
x **Irma De Ron** (1883-1961),
kinderen:
Cesar (1920-1977) ongehuwd
Rosa (1921) x Louis Asselberghs (1919)
Henri (1923-1943) ongehuwd
Jan (1925-1994) x Josephine Van Den Bosch
Karel (1884, † Mechelen 1955) brouwer, beheerder
ongehuwd
Arnold (1886-1951)
x **Germaine Baudot** (1903-1984)
geen kinderen.
Theo (1888-1969)
x **Blanche Feremans** (1890-1962)
kinderen:
Karel (1921) x Ida Verheyen
Cesar (Sarry) (1923-1943) ongehuwd
Marie –José (1927-1986) x Goossens
Eugeen (1928)
Felicitas (1889-1977)
x **Victor Feremans** (1887-1951)
Zoon: **Felix** (1933-2002)
x Yvonne Quermir (1931-1991)
Philomen (1890, † Mechelen 18.1.1922) ongehuwd
Elisabeth (1892-1893)
Rosalie (1893- 1934) ongehuwd
Frans (1896, †Putte) x **Julie Mertens**
kinderen:
Jan
Rosa
Gaston
Hortance (1897-1961)
x **Fernand Naets** (1893-1968) geen kinderen.

1928: Cesar Jacobs (1856-1934) en Roos Teughels (1856-1938)

Stichter van een brouwerij

Cesar Jacobs had niet alleen geld maar was een man boordevol ideeën. Rond de eeuwwisseling ging hij een coöperatie aan met enkele caféhouders. Ze zouden niet langer de grote winsten op bier laten wegvloeien in handen van de rijke brouwers maar zelf hun bier maken en in hun cafés verkopen. Ze kochten een leegstaande brouwerij achter de Battelse steenweg, naar verluidt met de naam "Versailles" en gaven aan hun nieuwe coöperatieve brouwerij de naam "WINKETPOORT". Deze mouterij en brouwerij had een uitgang op de Olivetenvest te Mechelen kort bij deze Winketpoort en dito brug uit. Maar de samenwerking was niet ideaal en er kwam geen leven in de brouwerij. In 1905 of 1906 liep het uit op een failissement en liquidatie van de inboedel. Cesar gaf het niet op. Hij zocht een vennoot om met twee de brouwerij terug van grond te tillen. De gesprekken verliepen stroef vooral als het op financieren aankwam. Na heel wat wikken en wegen besloot Cesar wijselijk het risico te nemen en op zijn eentje de nieuwe brouwerij op gang te trekken. Er werd een meester-brouwer uit Tsjecho-Slowakije aangeworven. Het bier kreeg de naam **Jacobs Pils** naar de Tsjechische brouwersstad**.** Intussen waren al drie zonen twintigers. Ze verlieten Hombeek en werden voltijds ingezet om zich al doende in het werk op de brouwerij te bekwamen. Moeder bleef met de jongeren in Hombeek wonen in de "Belle Vue".

In de twintiger jaren waren alle vijf de zonen Jacobs voltijds werkzaam in de Mechelse brouwerij en van dan af ging het onstuitbaar naar een climax. Er werden huizen bijgekocht naast de brouwerij op de Olivetenvest en Cesar nam met het ganse gezin zijn intrek in een herenhuis aldaar. Zijn oudste dochter Leonie, die intussen getrouwd was met "Zjang" Slachmuylders bleef in het ouderhuis in Hombeek als herbergierster en landbouwster.

Brouwer Cesar Jacobs hield stevig de touwtjes in handen. Hij behield de supervisie. De zonen, allen *self-made men*, hadden diverse taken naar ieders vermogen zowel bij het brouwen zelf, het toezicht op de ketels, het werk op den ast als de verhandeling en distributie van het bier, het transport, de wagens en de paarden - later de camions - de controle bij uitgaande tonnen en bakken bier, het leeggoed, de spoeling van flessen en noem maar op. Julia, een vrouw uit Battel die handelswetenschappen gestudeerd had, was chef comptabel en stond in voor de financies. Het bedrijf was één grote familievennootschap waarin alle kinderen deelgenoten waren. Ieder jaar was er een grote familiereünie met alle broers en zussen als de dividenden uitgekeerd werden.

De brouwer deed aan een gezonde investeringspolitiek. Bier verkopen gebeurde niet in een brouwerij maar het werd getapt en gedronken in diverse herbergen. Overeenkomsten met onafhankelijke cafébazen waren blootgesteld aan harde concurrentie. De enige doelstelling was zoveel mogelijk cafés monopoliseren om daar uw eigen bier te verkopen. Het meest probate middel was zelf cafés kopen of bouwen.

Dat deed men dan ook in hoge mate. De winst werd vooral geïnvesteerd in aankoop van huizen. Zowel de maatschappij als de beheerder en al zijn kinderen-aandeelhouders belegden hun geld in vastgoed. De crisis in de dertiger jaren had geen vat op hen omdat deze investeringspolitiek in immobiliën het beste tegengif was in deze inflatoire periode. In deze benarde jaren was er een rechtstreekse evenredigheid tussen het bierverteer en de onzekerheid, werkeloosheid en armoede. In het centrum van dorp Hombeek telde men toen niet minder dan 27 herbergen. In de jaren 1932, 1933 is Jacobs naar buiten gekomen met een nieuw type bier dan men SPALTERBRAU noemde. Dit viel zeer erg in de smaak van de vele bierdrinkers en de verkoop steeg navenant. De bieren Jacobs konden destijds tegen Lamot en Chevalier Marin best concurreren.

De brouwerij Jacobs breidde steeds maar uit. Het woonhuis van de beheerder en het huis voor het secretariaat stonden op Olivetenvest nummer 6 en 8 in de bocht van de weg om de Winketbrug over te rijden. Daarachter waren de bedrijfsgebouwen, de ast, de stallen en de magazijnen. De hoge schouwen waren van ver zichtbaar als een onmiskenbaar merkpunt. De brug over de Dijle werd in 1930 vervangen door een specifieke ophaalbare brug met vier spitse torentjes. Ze is verdwenen maar haar plaats is nog te zien aan de aanzet van de boordstenen in de Dijlemuur. Nu is er een verhoogd wegdek. In de bocht van de Olivetenvest waar de huizen van brouwer Jacobs hebben gestaan is nu de Eco-shop gelegen.

1935 : Een ontvangst van bijzondere gasten op de brouwerij Jacobs. De bezoekers heffen het glas. Op de bovenste rij staan enkele beheerders. Links met de pet Gaston en Cesar Slachmuylders van Hombeek met rouwband bij het recent overlijden van hun vader. Tussen beiden staan hun ooms Eugeen Jacobs en Fernand Naets, rechts nonkel Arnold Jacobs.

De Winketbrug over de Dijle te Mechelen van vóór 1930. Het hoog wit huis was de brouwerswoning waar Cesar Jacobs-Teughels in woonde en na hem zijn ongehuwde zoon Charel Jacobs. Het huis links daarvan was ingericht als bureel. Vooraan een stadsmagazijn. Daarachter ziet men nog een schouw van de brouwerij en het dak van de ast.
De brug werd in 1930 vervangen door een ophaalbrug met 4 torens die op haar beurt nu vervangen is door een verhoogde betonnen wegbrug. Onderaan rechts liggen nu Carglas en Ecoshop ongeveer op de plaats waar de vroegere woonhuizen van Cesar Jacobs lagen met erachter de brouwerij.

In 1922 stierf in Mechelen Filomeen Jacobs, de 32-jarige dochter van Cesar. Ze werd in Hombeek begraven en kreeg vooraan op het kerkhof een mooie zerk met schuine afknotting. In maart 1934 stierf de stichterbrouwer. Het verlies was groot en dat werd getoond in een pompeuze uitvaart met zeven priesters in de parochiekerk van het H. Hart te Mechelen. De bijzetting gebeurde nadien in het familiegraf in Hombeek. Datzelfde jaar nog stierf ook dochter Rosalie op 41-jarige leeftijd.

Op het kerkhof van Hombeek liet de familie het oude graf vervangen door een monumentale grafkelder[6]. Deze werd door de Mechelse architect Jos Chabot getekend. Hij was zo wat de familiearchitect geworden. Een paar oude graven moesten daarvoor geruimd worden. Het vrij opzichtige graf bij de ingangspoort, een composiet van mooi gekapte blauwe arduin, was oogverblindend en weekte in die jaren heel wat commentaar los bij het gewone volk.
In 1950 werd dit grafmonument van het oude naar het nieuwe kerkhof overgebracht waar het nu nog is, rechts bij de ingang.

Grafzerk van de familie Jacobs te Hombeek.

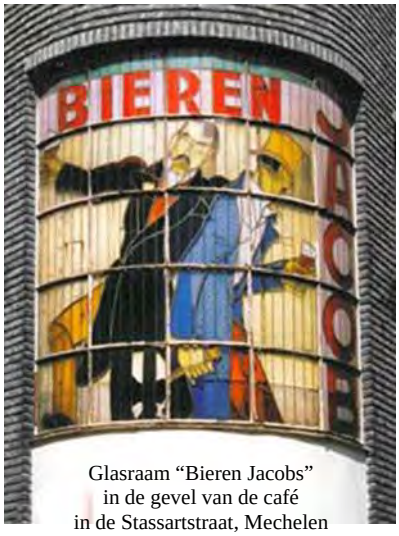
Na het overlijden van de 78-jarige bestuurder van de brouwerij was het nu de beurt aan de vijf zonen van de stichter. Ze kregen het beheer van een familiebedrijf volledig in eigen handen. Het was een brouwerij in volle bloei en klaar voor de aangekondigde climax die gegarandeerd kort daarna echt komen zou. Hoe de verdere toekomst uitbouwen was voor de nieuwe bestuurders een verscheurende verantwoordelijkheid.

6 Het is niet zeker of het grotere grafmonument er gekomen is na de dood van Cesar of kort ervoor. Louis Asselberghs (1918) herinnert zich dat hij rond 1932 het graf heeft zien bouwen.

JACOBS-BIEREN
Café's in de typerende stijl van architect Jos Chabot

Architect Jos Chabot (1889-1979) van Tienen had in Antwerpen gestudeerd. Hij had zich in 1932 te Mechelen gevestigd waar hij een grote renommee opbouwde. De gebroeders Jacobs waren leeftijd-genoten en deden van in het begin beroep op hem. Eén van zijn eerste realisaties is de verbouwing van het café Boma in de Statiestraat 37 te Mechelen. Eugeen Jacobs (1882), de oudste zoon van Cesar en medebeheerder van de brouwerij, had een close contact met hem. Elke zaterdagavond trof hij de architecten Chabot en Van Cauwenberg in het London Taverne aan de Fonteinbrug (Vijfhoek) om er samen met de uitbater kaart te spelen. Chabot kreeg van Eugeen en zijn broers zo goed als een vrij mandaat om de hem eigen lijn uit te werken in zijn plannen voor de bouw of de verbouwing van de huizen van de brouwerij.

Chabot heeft de Jacobsen zeker geïnspireerd om hun vele cafés die ze hadden onder meer in Mechelen, Vilvoorde, Machelen, Putte en Hombeek, een eigen typerende look te geven. Dat is ook gelukt en aan het uiterlijk te zien kon men destijds blindelings herkennen welk café van Jacobs was. Ze werden gebouwd, aangepast of verbouwd naar Art Deco uitgangspunten en het meerkleurig loodglas met **"JACOBS BIEREN"** ontbrak nooit. In feite hebben de Jacobsen de veelbelovende jonge architect gelanceerd en door de talrijke opdrachten werd de carrière van Jos Chabot ontegensprekelijk in een stroomversnelling gebracht. In het Mechelse staan ook nog veel woningen die getuigen van zijn nieuwe visie die Art Deco creatief invulde vooral functioneel in een stijl die algemeen als "**Nieuwe Zakelijkheid**" wordt omschreven [7].

Glasraam "Bieren Jacobs" in de gevel van de café in de Stassartstraat, Mechelen

Cafés met een eigentijdse look, eenvoudig, functioneel, met glas-in-loodramen die de aandacht trokken, waren er o.m. in de Stassartstraat (glasraam is er gedeeltelijk nog) en elders, maar ook voor Hombeek en Putte werd een zaal getekend die als bioscoop en als dansruimte kon gebruikt worden. Beide kregen de naam "Forum".

Net voor de Tweede Wereldoorlog investeerde de brouwerij in een nieuwe bottelarij, die ook door Chabot ontworpen zou zijn.

Café en zaal Forum kwam in Hombeek in 1934. Toen in 1933 de hoeve van Maria De Kempeneer en haar halfbroer Fons De Smet in het centrum van het dorp gelegen, publiek te koop kwam, was geen bod hoog genoeg. Deze schitterende ligging voor een nieuwe zaal liet men niet uit handen gaan. Ze kochten het huis, braken het af en daarop verscheen een nieuwe herberg met bal- en feestzaal. Ze heette Forum en werd ook door architect J. Chabot ontworpen. Ze had mooie bovenlichten van de ramen met de tekst "bieren Jacobs" in blauwwit loodglas. Ook boven het plat dak stond ondubbelzinnig in grote letters "bieren der brouwerij Jacobs".

De nieuwe café en zaal "Forum" van de brouwerij Jacobs in Hombeek dorp met ernaast de herberg "De Kroon" waar Sophie Jacobs en Willem Moons hadden gewoond. Beide herbergen zijn verdwenen: "De Kroon" werd plat gelegd voor de nieuwe wegdoorsteek (Gemeentestraat) en "Forum" werd door een appartementsgebouw vervangen in 1998

[7] Alex Winnepenninckx: ***Jos Chabot Architectuur 1930-1940,*** 1996

Een frappant detail is wel dat hier eertijds de grootouders Goossens hadden gewoond en dat Jan Jacobs in het huis destijds tot 1825 verbleven had, toen hij de "Belle Vue" in de Bankstraat heeft gebouwd.

Een gelijknamige maar weliswaar nog grotere danszaal Forum werd in het centrum van Putte gebouwd. De naam "Forum" zou zoet in de oren moeten geklonken hebben bij een stichterbrouwer die Cesar heette. Misschien dweepten de zonen met deze naam ter ere van vader Cesar die net dat jaar 1934 overleden was ?

Herberg en zaal "Forum" van de brouwerij Jacobs opgericht in vergelijkbare stijl in Putte (is afgebroken).

DE VIJF ZONEN VAN CESAR

1928: De 5 zonen van Cesar Jacobs:
(van l. naar r.) Eugeen (°H. 1882 – Mech. 1964), Karel (°H. 1884 – Mech. 1955), Arnold (°H. 1886 – 1951), Theo (°H. 1888 – Mechelen 1969), Frans (°H. 1896 – + Putte)

Na de dood van Cesar Jacobs hebben zijn zonen de zaken nog een twintigtal jaren verder gezet. Ieder had zijn taak en aan het goed gelanceerde bedrijf was geen stuiten. Zo leek het tenminste. Toch waren er schaduwzijden. Hoewel de oudste zoon Eugeen als een zekere taakverdeler optrad, was het niet vanzelfsprekend dat één van hen zich als de bedrijfsleider naar voor kon schuiven. Ieder deed zijn ding en soms liep het ook al eens verkeerd af. Midden der dertiger jaren meende één der broers dat veel moest uitbetaald worden aan de specialist-brouwer uit Tsjechië. Na wat strubbelingen werd hij wandelen gestuurd omdat geoordeeld werd het zelf even goed te kunnen. Dat bleek een verkeerde inschatting te zijn. Naar plaatselijke getuigen vertelden, ging de kwaliteit van Jacobs' bier zienderogen achteruit. Het bier maakte praktisch geen schuim en verschraalde in de pinten. De klanten liepen naar de concurrentie die steeds aantrekkelijker bier op de markt brachten. De uitbaters van de Jacobs' cafés lieten de tonnen bier terug ophalen om vernietigd te worden. Kort daarop werd overgeschakeld op een meester-brouwer met kennis van zaken. In 1939 werd nog een nieuwe bottelarij gezet en daarin werd kort na de oorlog een nieuw succesbier verwerkt. In de jaren 1935 was de **Spalterbrau** hun topbier geweest. Tien jaar later werd de **Marvel** een reuze succes. Het was kort na de bevrijding van ons land dat er in Mechelen een staf van het Amerikaans leger gekazerneerd was. Ze waren wild enthousiast over **Marvel** van Jacobs. Toen ze kort daarop naar Duitsland gedetacheerd werden hadden ze zoveel heimwee naar het ***marvelous beer*** dat ze van uit hun hoofdkwartier in Wiesbaden (Frankfurt) geregeld legercamions naar de brouwerij stuurden om bier op te halen.

De trafiek van en naar Wiesbaden voor ophalen van bier en terugbrengen van leeggoed, heeft maanden geduurd. Het bracht wel wat centjes in de la maar uitzonderlijk werd Jacobs bier geëxporteerd

Buiten Gaston Slachmuylders, Hombekenaar en oudste zoon van Leonie Jacobs, zijn geen opvolgers bij de kinderen van de beheerders bekend. Gaston is na de middelbare studies op de boekhouding van het bedrijf werkzaam geweest samen met mevrouw Julia.

In de vijftiger jaren trad meer en meer concentratie op van brouwerijen. De brouwerij Jacobs had dan wel vaste voet gekregen in de regio maar lukte er niet in verder in het land door te stoten, laat staan buiten de grenzen. Een honkvast traditionalisme belette een verruimende visie. Hoewel men over tientallen eigen herbergen beschikte, zowel eigendom van het bedrijf als van de aandeelhouders, kon deze troef niet langer meer uitgespeeld worden tegen een overvleugelende schaalvergroting van de concurrenten over heel België en ver daarbuiten. Het bier dat aan de familieleden Jacobs een ongekende macht geschonken had, ging hen ook bemachtigen. Het bier brouwen was hun eigen maar het verdelen en exporteren ging hun krachten te boven. Eind mei 1955 stierf brouwerij Jacobs een stille dood. De drie overgebleven beheerders, Eugeen, Karel en Theo Jacobs en de twee toezichters, Frans Jacobs en Gaston Slachmuylders, tekenden de laatste balans[8]. Brouwerij Lamot Ltd. kocht de brouwerij en 27 cafés voor een paar tientallen miljoenen frank. De meeste andere cafés waren privébezit van de familieleden.

In die dagen van overdracht stierf Karel Jacobs, de ongetrouwde beheerder die in het brouwershuis op de Olivetenvest 8 te Mechelen was blijven wonen. Hij was 71 jaar en al een tijd ziek. Hij kwam op 18 juni 1955 naar Hombeek terug om er te rusten in de familiekelder. Daar zijn ze verenigd, de broers Jacobs bij moeder en vader. De brouwerij had niet langer dan 50 jaar bestaan en bij de derde generatie was het gedaan met de heerlijke bieren die ooit gebrouwen werden: Pils, Spalterbrau, Bock Special, Marvel en vooral de "Uitzet Special".

Louis Asselberghs, schoonzoon van Eugeen Jacobs, heeft als zeldzame relikwie van brouwerij Jacobs enkel nog een pint.

[8] Belgisch Staatsblad 11.6.1955 (nr. 16213) en 21.9.1955 (nr. 24406)

Het gezin Jan Slachmuylders - Jacobs

Leonie, de oudste dochter van Cesar Jacobs, trouwde in de zomer 1914, net voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, met Jan Slachmuylders, alias "Zjang van Pakkes". Hij was de zoon van Désiré Slachmuylders, molenaarszoon en boer op de hoeve van Wolputte aan de kerk, en van Amelie Van Messem, dochter van de hoeve en brouwerij "Het hoefijzer". Direct na hun huwelijk is het koppel in de hoeve van de gebroeders Meuldermans gaan wonen verderop in de Bankstraat, schuin tegenover het patronaat. Daar boerden ze tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Jan Slachmuylders en Leonie Jacobs

Marie-Louise Slachmuylders, dochter van Jan en Leonie Jacobs, vertelde: "*Mijn grootvader, Cesar Jacobs, vond dat mijn ouders niet langer een boerderij moesten huren. Hij had een huis gekocht aan de brouwerij en was van plan met de nog niet gehuwde kinderen naar Mechelen te gaan wonen op de Olivetenvest. Moeder werd gevraagd terug te komen in het ouderhuis en daar de herberg verder te zetten.*" Zo gebeurde het en ze verhuisden met de drie zoontjes naar de "Belle Vue". Daar werd in 1921 hun vierde kind geboren, dochter Marie-Louise.

Jan Slachmuylders (1881-1935)
landbouwer herbergier
x Leonie Jacobs (1881-1964)
Gaston Slachmuylders (1915-1992)
x (1946) Aline Cerstiaens (°Berlaar 1922-1996)
Cesar Slachmuylders (1917-1968) ongehuwd
Ludovic Slachmuylders (1919-2006) ongehuwd
Marie Louise Slachmuylders (1921)
x Jef Teughels (1911-1996)

Jan Slachmuylders hield zich vooral bezig met het werk op het veld en in de stallen. Leonie tapte in haar café met zekere fierheid het Jacobs bier.

In 1928 supprimeerde de gemeente het laatste overschot van de gemeenteweg nr.7, de oude Lijkstraat. Een eerste deel van deze weg was al eerder verkocht in 1897 aan de Maatschappij der Spoorwegen toen een rangeerstation werd aangelegd. Een restant van 105 m² werd nu verkocht tegen de Bankstraat gelegen (zie schets) [9]. Jan Slachmuylders betaalde voor de kleinere helft 840 frank en zijn buurman Van der Linden betaalde iets meer, namelijk 1.189 frank.

Schets bij de verkoop in 1928 door de gemeente. Deel 1 aan Van der linden, deel 2 aan Jan Slachmuylders. Weg nr.7 is de Lijkstraat (Diepestraat nu). Weg nr. 5 is de Bankstraat. Weg nr.3 heette toen nog niet Bankstraat.

In de vooroorlogse jaren had Hombeek een zeer sterk bezochte bloemkoolmarkt.

Louis Buelens schrijft hierover:

"*Op mijn dagelijkse voettocht naar de jongensschool was het laatste huis op mijn weg de herberg "A La Belle Vue". Jan Slachmuylders en Leonie Jacobs baatten een boerderij met herberg uit vlak tegenover de Zemstse steenweg, met vrij zicht tot op het Beekveld in Zemst. Op de marktdagen stonden voor het schoolgebouw de groothandelaars Mommens en Van Calster te wachten op de boeren met hun lading bloemkool. Van hier uit vertrokken ze in de late namiddag met volle wagens naar de markten in de grootsteden. De uitbetaling aan de boeren gebeurde in het café bij Zjang Van Paaike en Nie Bellevue. In het seizoen van de braakkolen deden de herbergiers gouden zaken. Ook op het Statieplein en op de markt hadden marchanten hun staanplaats. Viel de dagprijs mee dan had de bazin geluk, de boeren durfden dan wel eens blijven plakken".*

Een riante woning in de stijl van "Nieuwe Zakelijkheid"

Leonie was medebeheerster en aandeelhoudster in de brouwerij Jacobs. Midden der dertiger jaren had die haar hoogtepunt bereikt en werden er enorme winsten geboekt. In 1934 was haar vader overleden. De woning met herberg en de stallen door haar grootvader nog gezet, waren nu meer dan honderd jaar oud. Er werd aan een nieuwe woning gedacht. Men inviteerde Karel Maes, architect uit Kapelle-op-den-Bos. Hij was duidelijk een geestesverwant van Jos Chabot, de brouwerijarchitect, en tekende de woning in dezelfde stijl van Nieuwe Zakelijkheid. Toen de plannen op tafel werden gelegd, was het wel even schrikken. De architect had carte blanche gekregen maar wat daar neerlag was toch veel te groot. Het was een dubbele woning met er aan vast nog een schuur en stal. Maes wist goed dat hij met geen onbemiddelde klanten te doen had en na veel draaien en keren kreeg hij zijn ontwerp verkocht. De aannemer werd gevonden en men kon met de bouw starten.

"Zjang van Pakkes" heeft echter zijn nieuwbouw niet beleefd. In augustus 1934 vond hij plots de dood op 54-jarige leeftijd toen de riante woning nog op de tekentafel lag. Leonie bleef achter met de vier jonge kinderen tussen 14 en 20 jaar.

De twee oudste zonen, Gaston en Cesar Jacobs

Ze zette kranig met de verbetenheid van de Jacobsen verder en ondanks alle emoties kwam de nieuwbouw er. Tot de bouw klaar was bleven ze wonen in het oude huis. De boerderij en herberg wist ze moedig verder te zetten met behulp van werkvolk en personeel.

Eind 1936 zijn ze naar de nieuwe woning gegaan. Marie-Louise vertelde: "*Het was al kouder en ik was als kind serieus ziek geworden. Dokter Van Asch kwam en stelde dat het zieke kind dringend rust moest hebben liefst afgezonderd. Er werd snel boven een kamer in gereedheid gebracht met ook verwarming en zo was ik de eerste die in de nieuwbouw woonde".*

[9] Provinciearchief Antwerpen, Hombeek, Patrimonium jaar 1938.

De bedoeling van de dubbele woning is niet zo duidelijk. De architect zou bij de inplanting van de woning met de bredere bedrijfsruimtes achteraan gesteld hebben dat er nu vooraan nog voldoende plaats was voor een tweede woning. Hij kreeg zijn zin. Het zou ook kunnen dat Leonie met de gedachte speelde dat vader en moeder, in hun oude dagen, wellicht nog de intentie zouden hebben om terug te keren naar hun geboortedorp om er rustig de herfst van hun leven door te brengen. Dat gebeurde niet en de tweede woning werd van den beginne verhuurd.

Architect Karel Maes heeft met deze woning zijn palmares verguld. Het is moeilijk te achterhalen of hiermee ook de wensen van de bouwheer vervuld werden. Alleszins misstaat deze woning niet naast de vele herbergen en huizen van de brouwersfamilie Jacobs die hun imago karakteristiek en stilistisch in steen wisten uit te dragen. Maes is ondubbelzinnig een geestesverwant van Jos Chabot. Deze woning heeft onmiskenbare gelijkenissen met een realisatie van een woonhuis van Chabot in de Dageraadstraat te Mechelen. Beide woningen zijn omzeggens identiek: het platte dak, de decoratieve gevelniveaus met uitsprongen en rondingen, de overluifelde deuren en ramen, de inliggende voegen, enzovoort.

Het nieuwe café "Belle Vue"

Toen het gezin goed en wel zijn draai had gevonden in de nieuwe woning, werd in februari 1937 door dezelfde architect Maes het plan getekend en lastenboek opgesteld voor de bouw van een nieuwe herberg. Het oude huis van 1824 was erg vervallen. Men schreef bij de algemene voorwaarden : "*Het bestaande bouwvallige gebouw met inbegrip van café, keuken, pomphuis en magazijn zal door de aannemer worden weggebroken.*" Door de aankoop van de halve Lijkstraat in 1928 kon het nieuwe café ruimer gebouwd worden, deels op deze grond. Toch werd niet geraakt aan de achterliggende schuur en karhuis. Het bleef bewaard en staat er nu nog. Nog datzelfde jaar kon de nieuwe herberg "Belle Vue" geopend worden en boven de ramen van de eerste verdieping stond alweer in grote witte letters "**Jacobs Bieren".** Het werd de zoveelste herberg waar exclusief het eigen bier getapt werd. De eerste uitbaters waren Fred en Bertha Van Asch.

1945: De processie passeert in de Bankstraat voor "Belle Vue".

Achter de herberg blef nog een schuur en karhuis staan.

Dochter Marie-Louise en moeder Leonie Jacobs

De laatste op de boerderij

Nu Bankstraat nummer 14.

De oudste zoon Gaston trouwde in 1946 in Berlaar met Aline Cerstiaens. Hij is na zijn middelbare studies in Scheppers te Mechelen op de brouwerij gaan werken. Na 1955 heeft hij de wasserij Helwit opgericht. Hij overleed in 1992.

De drie andere kinderen Slachmuylders bleven met hun moeder in de Bankstraat wonen. Maria-Louise huwde op latere leeftijd met Jef Teughels van het Heike, alias "van Merolles".

Jef Teughels, Cesar en Marie-Louise Slachmuylders.

In 1964 is moeder Leonie Jacobs overleden na een zeer bewogen leven. Als medevennoot in de brouwerij bezat ze verscheidene herbergen in de omgeving. Vier jaar later, in februari 1968, is Cesar verongelukt met de fiets, wellicht getroffen door een *bloedopdrang*. Zijn onderkoelde lichaam werd in een beekkant gevonden. Ook Vic, alias "de Floere", is intussen overleden en in 1996 werd Jef Teughels bij het verzorgen van het vee in de weide achter de woning plots door de dood verrast. Marie-Louise blijft alleen over in het grote huis waar zoveel herinneringen aan verbonden zijn.

Marie-Louise Slachmuylders en haar man Jef Teughels.

De dubbelwoning

Nu Bankstraat nummer 16.

De tweede woonst in het grote huis werd verhuurd vanaf 1937. Achtereenvolgens hebben er gewoond:
Phiel Van Steen – Ceuppens met hun beide kinderen van 1938 tot 1940.
Jan Lambrechts-Verhasselt met hun oudst geborene zoon Frans van 1941 tot 1943.
Jan Reydams en Julie Moens, de veldwachter van Hombeek, woonde er nadien tot lange tijd na de oorlog.

1944: veldwachter Jan Reydams aan de ingang van de woning.

Nadien hebben er nog Melanie Torfs gewoond, een zuster van de haarkapper in het Dorp en nadien nog Polleke Wouters - Delphine Troch. Hij leverde zaden en ander gerief bij de boeren.

De ongehuwde Vic Slachmuylders, was als laatste in deze woning ingeschreven die hem toebehoorde.

Deze tak van Jacobs dreigt in Hombeek op te houden te bestaan tenzij de nakomelingen van Gaston daar anders over oordelen.

Vic Slachmuylders

De herberg "Belle Vue"

Nu Bankstraat nummer 18.

Zodra de nieuwe herberg was gebouwd in 1938 heeft Leonie Slachmuylders-Jacobs ze verhuurd.

Eerst hebben **Alfred Van Asch** (1891-1942) van de Boomkesstraat en zijn vrouw Bertha Christiaens er bier getapt. Fred was ook busuitbater en zijn huis op den Boskant was afgebrand. Na het voortijdig overlijden van Fred Van Asch in 1942 is Bertha verhuisd naar de herberg van "Nicola" in het Dorp. Hun kinderen waren Julienne Van Asch (1919), Maria Van Asch (1921), Sylvain Van Asch (1922) en Willy Van Asch (1938). Maria heeft met haar man Rik Beeckman (1926) deze herberg in het Dorp verder gezet. De zogeheten café "bij den Beek" werd op hun dochter overgedragen en heet nu "Bij Leona".

In 1942 is **Jeanne Gijsemans** (1910) en haar man **Cesar Festraets** (Mech. 1900) hier komen wonen met dochter Rosa (1936), haar moeder **Maria Gijsemans -De Clercq** (Mech. 1876) en haar broer **Jan Bt. Gijsemans** (1900), alias "John".

Cesar en John werkten in het Arsenaal. De vrouwen hebben zich achter de toog gezet en tapten bier.

Tijdens de oorlog is John bij het verzet gegaan. Hij sloot zich aan bij de zogenaamde "Groep Bayard" uit Mechelen [10] geleid door officieren en reserve-officieren. Deze inlichtingendienst, ontstaan in 1942, maakte militaire informatie over aan London. In de nacht van 7 op 8 maart 1944 werden 11 leden van de groep Bayard / lijn K aangehouden als gevolg van verraad. Twee weken later, op 31 maart 1944, houdt de Gestapo opnieuw een razzia, ook in Hombeek. John Gijsemans en nog meer leden van de groep worden aangehouden. Alle arrestanten kwamen voor de Krijgsraad ten Velde FK 520 te Antwerpen. Op 4 april 1944 werden de 17 beschuldigden veroordeeld om naar Duitsland te worden weggevoerd. Van hen overleefden slechts twee de oorlog. John stierf in 1945 in het kamp Flossenburg in Duitsland.

Josfien Reydams vertelde hierover:
"*Onder de oorlog was mijn broer Frans opgevorderd om in Duitsland te gaan werken. Zoals veel andere werkweigeraars moest hij onderduiken. Regelmatig kwam hij toch thuis. John had een kamer boven het café. Als ik en de dochter, Rosa Festraets, er speelden, mochten we nooit op die plaats komen. Daar had hij zijn apparatuur om berichten over te brengen naar de geallieerden. Achter ons huis op het rangeerstation stond het Duits afweergeschut. In 44 werd er op een dag een razzia gehouden. De Gestapo stopte aan de deur en ze drongen de huizen binnen. Onze Swa was gelukkig niet thuis anders was hij opgepakt. Met John liep het slechter af. Hij werd naar een concentratiekamp gevoerd in Duitsland en kwam nooit meer terug.*"

John Gijssemans (1900-1945)

In een verklaring [11]afgelegd door Madeleine Mies, overlevende van de groep Bayard lezen we:

"Ondergetekende, Mies Madeleine, gedurende de bezetting chef van de Inlichtingsdienst "Bayard", verklaar hierbij dat Gijsemans Jan Bt., Statiestraat 213/3 te Hombeek, voor vermelden dienst heeft gewerkt als onderagent van Leonard Fernand met stamnummer K 12 A/3, voor het verschaffen van inlichtingen. Hij is aangehouden te Hombeek op 31 maart 1944 door de Geheime Feldpolizei, Belgiëlei te Antwerpen.

Hij heeft in de gevangenis te Antwerpen verbleven van 31 maart tot 19.7.1944, te Sint-Gillis-Brussel van 19.7 tot 19.8.1944, in de gevangenis van Ebrach (Duitsland) tot januari 1945 en vandaar naar het concentratiekamp van Flossenburg (Duitsland) gestuurd, alwaar hij het nummer 48006 droeg. Volgens verklaring van den heer Dubroux te Brussel, die in de infirmerie te Flossenburg werkzaam is geweest en de namen van overledene landgenooten heeft overgeschreven, is Gijsemens Jan Bt. overleden te Flossenburg op 6 maart 1945.

Ik bevestig op mijn eer dat deze verklaring oprecht en volledig is.
Gedaan te Mechelen den 6 februari 1946.
(getekend: Mies Madeleine)

[10] **Patrick Moreau, *Systematiek en willekeur,* *uitg.* EPO, 2004**

[11] **Foto en document uit het 8-Meiarchief van Bertje Ureel.**

Jos Reydams en haar buurvriendinnetje Rosa Festraets

In augustus 1946 is het gezin Festraets met moeder Gijsemans teruggegaan naar Mechelen.

In 1946 is **Louis Frans Clerbout** (Kapelle-op-den-Bos 1907) met zijn vrouw Joanna Gileten (Humbeek 1904) de herberg komen uitbaten met hun kinderen:

Jean Marie (Humbeek 1926),
Irene (Humbeek 1931)
Julien (Humbeek 1934).

In de herberg werd ook ijs verkocht en het "*creemde-glaskarretje*" van Clerbout was over de hele gemeente goed bekend.

De "Belle Vue" ten tijde van Clerbout was ook het lokaal van F.C. HOMBEEK, de plaatselijke voetbalploeg. De zoon van Clerbout was de goalkeeper van de ploeg.

Eind der vijftiger jaren was het gedaan met de herberg. Wellicht is het opgehouden toen brouwerij Jacobs naar Lamot is overgegaan. Frans Willems en Hélène Van Rompay hebben er een winkel gehad van bouwmaterialen; eternitplaten, plastiek platen, golfplaten en dergelijke. Nadien is er het coiffure-salon in gevestigd geweest, uitgebaat door Agnes Symons-Teughels. Later was het een winkel van garnierderij van Freddy De Boeck die naar Berlaar verhuisde. Ook Jan Reyniers en Louisa Leen hebben er gewoond en nog diverse andere koppels.

Bij de eeuwwisseling woonde er Beniti Borms (1959) en Chantal Hercoliers (1959) met hun kinderen Dimitri (1986) en Kevin (1984).

Momenteel staat het huis leeg en hoort het toe aan de schrijnwerker Rudy Vercauteren.

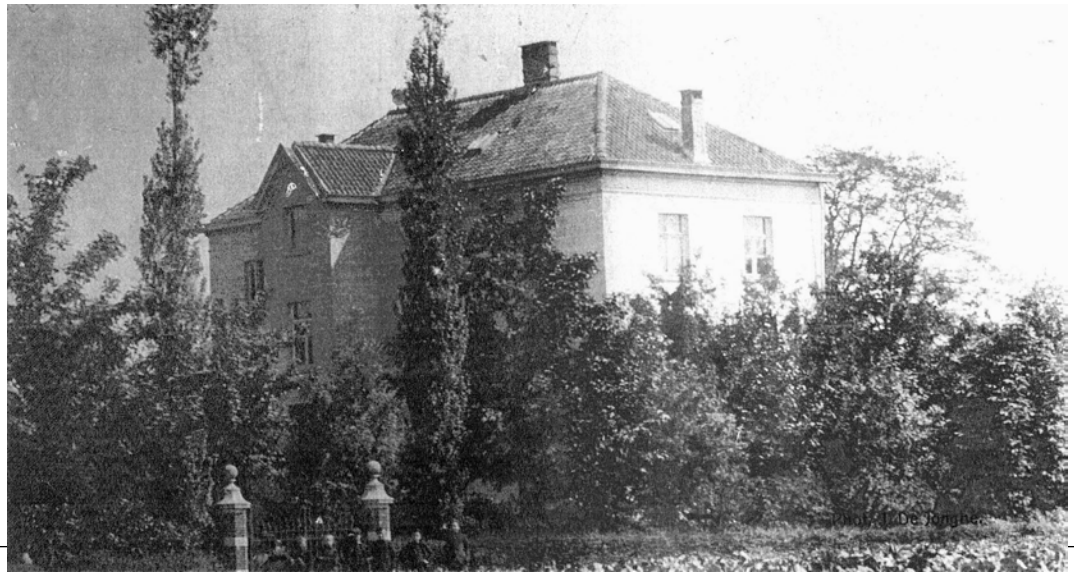
De Bankstraat kort na de oorlog 40-45

<u>De Bankstraat anno 2009</u>. Rechts de dubbele woning van Leonie Slachmuylders – Jacobs in de stijl van de Nieuwe Zakelijkheid getekend door Architect Karel Maes van Kapelle-op-den-Bos. Ernaast het huis dat Leonie Jacobs in 1937 heeft gezet als herberg voor de JACOBS BIEREN. Beide huizen staan op de plaats waar Jan Jacobs van Heffen in 1825 de hoeve en herberg "Belle Vue" had gebouwd. Let wel dat de witte poort in het midden, een deel van de vroegere herberg Jacobs en een groot deel van het linker huis van Reydams, tot 1929 een publieke weg was die hier recht door liep en die de Zemstse steenweg verbond met de kerk.
De huizen links van deze vroegere weg staan op gronden van het grote witte herenhuis wat achterin. Die riante woning, ooit "villa Belle Vue" genoemd, werd gebouwd op oorspronkelijk zwartgoed grond van de paters van Grimbergen. De villa kende een wat raadselachtig begin, had zijn hoogtepunt rond de eeuwwisseling om uiteindelijk te verbrokkelen, vooral na 1935. Deze geschiedenis volgt hierna.

(2) DE VILLA “BELLE VUE”

Burgemeester Jacques Horckmans zet een kast van een huis

Nu Bankstraat nummers 20 tot 44.

De boord van de Bankstraat vanaf de vroegere Lijk-straat (nu vanaf huisummerr.22) tot waar vroeger de hoeve van “Rettes” heeft gestaan (huisnummer 66 inbegrepen) was eigendom van de norbertijnen van Grimbergen en van St.-Pieters van Mechelen. In het kaartboek van de abdij van Grimbergen (1695) zijn het twee percelen van Grimbergen (kaart de num-mers 5 en 6) gescheiden door het perceel armengoed van St.-Pie-ters. In het kaartboek van Van Accoleyen (1712) zijn de twee eigenaars samen geciteerd zonder scheiding. Door de Fransen werden deze gronden geconfisqueerd en publiek verkocht (1796-1798). Perceel nr. 6, op de hoek van de Bankstraat en de Lijkstraat, kwam in handen van de familie Horckmans die ook het pachthof van Leliëndaal op het Heike tegenover de Moststraat in bezit had gekregen als aangeslagen kloostergoed. Daar woonde Jacques Horckmans (1760-1837) en Anna Maria Somers van Leest (1762-1841)

Jacques was 34 jaar toen de Fransen ons veroverden. Hij steunde het gedachtegoed van het nieuwe régime. Van 1795 tot 1800 is hij de eerste burgemeester geweest van de “commune d’Hombeeck”. De vol-gende 25 jaar omgordde Jan Frans Ceulemans (1752-1825) de burgemeesterssjerp. Hij woonde op het Hof Ter Heyde en had deze pachthoeve van de abdij van Kortenberg ook als zwartgoed verworven. Toen de burgemeester in 1825 stierf, werd de fakkel voor zeven jaar terug overgenomen door zijn voorganger, de 65-jarige Jacques Horckmans. In mei 1826 werd de band tussen de twee belangrijkste pachterfamilies van Hombeek voor het eerst met een huwelijk beze-geld. Dat moet een feest van jewelste geweest zijn. Joanna Maria Horckmans (1800-1876), dochter van Jacques, huwde met Henri Frans Ceulemans (1803-1881). Hij was de jongste zoon van de pas gestorven burgemeester, voorganger en goede vriend van Jacques Horckmans.

Het tiende kaartblad van de abdij van Grimbergen toont onder nr. 6 de grond waarop Horckmans deze woning bouwde. Ook nr. 5 was eigendom van de abdij in de Bankstraat.

Merk dat de Diepestraat doorliep en dat nr.7 (wat doorkruist is) door de paters recent verkocht was aan Jacques Jacobs, de grond waarop herberg “Belle Vue” is gekomen.

In de Bankstraat verrees toen een kast van een huis. Het is niet ondenkbaar dat dit een buitensporig mooi huwelijksgeschenk is geweest

Horckmans was niet aan zijn proefstuk. Hij had ook niet op een cent gekeken om voor zijn andere dochter, Anna Monica (1790-1873), die met de molenaarszoon Jacques Emmanuel Verlinden (1781-1844) getrouwd was, eveneens een riant herenhuis te laten zetten op de Leestsesteenweg (later hoeve Van Steenwinckel) en voor zijn zoon Christiaen (1792-1863) werd in Humbeek voor de brug een niet minder opvallend kasteelachtig bouwwerk neergezet.

Het opzet van dit gebouw buiten alle proporties blijft een raadsel. De bouwheer kennen we maar hij heeft er nooit gewoond. De bestemming voor zijn schoonzoon, Henri Frans Ceulemans, vermoeden we, maar deze bleef uiteindelijk op het Hof Ter Heyde wonen. Daar hebben zijn negen kinderen het daglicht gezien. Pas op hoge leeftijd – hij was toen al 73 jaar - heeft hij in zijn herenhuis in de Bankstraat een tijd gerentenierd. De enige verklaring voor de bouw van zo een kast van een huis moet de kiescijns geweest zijn. Om te mogen kiezen of – belangrijker nog – om verkozen te kunnen worden, moest men voldoende belasting betalen. In het begin (1815-1820) mocht men zelfs zelf opgeven hoeveel eigendom men bezat en daarop werd het kadastraal inkomen berekend. De grootgrondbezitters vielen dus in de prijzen. Maar na een tijd werd de berekening van ambtswege gedaan en zo ontstond ons eerste kadasterboek. Belangrijk werd nu ook de belasting op de huizen. De kwalificatie gebeurde volgens de grootte en betere gesteldheid van het huis waarbij het aantal ramen doorslaggevend was. Een huis bouwen om meer belasting te betalen en om zo een hogere kiescijns te komen, je moest er maar opkomen. Jacques Horckmans had blijkbaar veel voor over om zijn schoonzoon, toen al schepen, burgemeester te zien worden, wat later ook gebeurde. In 1848 werd de kiescijns verlaagd naar 20 gulden. Dat kwam de Liberalen goed uit en later maakte men de aard van de cijns tot pasmunt voor meer stemgerechtigheid. De twee rivaliserende partijen, Liberalen en Katholieken, gingen nu streken uithalen. Door belastingen te heffen op bier of op paarden kregen de liberale cafébazen of de katholieke boeren meer stemmen. De truc die Horckmans had uitgehaald is dus niet zo ongewoon geweest.

De eerste bewoners van dit huis die we terugvinden zijn **Gustave Emmanuel August Gobbé** (°Brussel 1807) en Jeanne Abbeloos (°Brussel 1807) met hun zoon Frans Gobbé (°Steenhuffel 1841). Hij was ontvanger van de belastingen. In juli 1858 stierf zijn vrouw en ze werd in Hombeek begraven. In september 1858 verlieten vader en zijn 17-jarige zoon de gemeente en gingen in Ruiselede wonen. In dit gezin Gobbé waren er steeds minstens twee inwonende meiden. De nieuwe huurder werd een andere belastingontvanger: **Henri Edouard Lommé** (°Gent 1821) en Julie De Meus (°Soignies).

Dokter en burgemeester Vincent Ceulemans

Van 1866 is dokter Jan **Vincent Ceulemans** (1834-1906), een zoon van de eigenaar, met zijn echtgenote Celine Maria Pollet (°Court St.Etienne 1846, † Hombeek 1884) hier komen wonen. In die periode heeft hij in Hombeek de fanfare Sint-Martinus opgericht. Zijn eerste vier kinderen zijn in de Bankstraat geboren. In 1871 verliet de dokter het huis om op het Heike te gaan wonen in de ouderlijke woning van zijn moeder. Van 1867 tot 1885 was de dokter ook burgemeester van Hombeek. Zijn naam is verbonden aan onze school in de Bankstraat. In 1906 stierf hij in zijn nieuwe woning die hij in 1883 op het Heike had gebouwd. De vroegtijdige dood van zijn vrouw, kort na de geboorte van zijn tiende kind, en de politieke ontgoocheling na de schoolstrijd hadden deze werklustige figuur zeer verbitterd.

In maart 1871 is er **Paulina Broglia** (°Antwerpen 1818) komen wonen, echtgenote baron De Heusch. Ze had drie dochters en één zoon: Leonie (°Luik 1837), Hermanie (°Luik 1847), Armand (°Nieuport 1855) en Alina (°Elsene 1861). In 1877 zijn ze naar "De Torenkens" verhuisd op de Zemstseweg.

In die tijd heeft de eigenaar, **Henri Frans Ceulemans** (°Hombeek 1803-1881), er ook nog gerentenierd. In 1876 woonde één van zijn kleindochters bij hem in dit huis of in een deel ervan. Henri Frans sleet de laatste vijf jaar van zijn leven in de herenwoning en stierf er in februari 1881. Hij was van 1847 tot 1867 onze

burgemeester geweest en werd door zijn zoon, dokter Vincent Ceulemans van 1967 tot 1885 opgevolgd.

D.O..M.

HIER LIGGEN BEGRAVEN
MIJNHEER HENRICUS FRANCISCUS
CEULEMANS
OUD-BURGEMEESTR
DEZER GEMEENTE
VEREERD MET HET BURGERLIJK
KRUIS VAN EERSTE KLAS
GEBOREN TE HOMBEECK
5 APRIL 1805
OVERLEDEN DEN 1 FEBRUARI 1881
EN ZIJNE ECHTGENOTE
VROUWE JOANNA MARIA
HORCKMANS
GEBORENTE HOMBEECK
DEN 26 JUNI 1801
ALDAER OVERLEDEN
DEN 18 JUNI 1846
EN HUNNE KINDEREN.

R. I. P.

De Consul-generaal van Oranje Vrijstaat

Het huis was nu van lust tot last geworden. Het woog te zwaar in de nalatenschap om door één van de negen kinderen te worden overgenomen en werd verkocht. De nieuwe eigenaar werd **Alfred Ieslein,** consul generaal van Oranje-Vrijstaat.

Alfred Ieslain uit Brussel (°1845) was gehuwd met Josephine Van Uxem (°Koekelare 1853).

Alfred Ieslein (1845-1898)

4

te Sint-Gillis, waar hij gemeenteraadslid is geweest. Later woonde hij blijkbaar in de Rue de la Blanchisserie, zijstraat van de Rue Neuve in het centrum van Brussel, in het Hotel de Galles. Hij kocht deze woning in Hombeek in 1881 en vermoedelijk heette ze van dan af villa "Belle Vue". Het gezin had reeds twee dochters, Hélène (°Oudergem 1873) en Margaretha (°Brussel 1878). In Hombeek werden nog een zoon en derde dochter geboren en gedoopt: Achiel (°Hombeek 1882) en Willie (°Hombeek 1891).

ORANJE-VRIJSTAAT

De Boeren, afstammelingen van de oorspronkelijke Nederlandse kolonisten van de Kaapkolonie, verklaarden zich onafhankelijk. Hun staat heette Oranje-Vrijstaat naar de rivier Oranje (van het Nederlandse koningshuis afkomstig).

In 1848 hebben de Britten deze staat erkend en ondertekenden het Contract van Bloemfontein. In dit contract gaf het Verenigd Koninkrijk alle heerschappij over de gebieden tussen de Oranjerivier en de Vaalrivier op.

Deze "Boeren-republiek" heeft consulaten opgezet in West-Europa. Het belangrijkste was het Nederlands consulaat opgericht in 1871. België volgde in 1874. De consul-generaal was Alfred Ieslein.

In 1902 hield de republiek op te bestaan. Bij de tweede Boerenoorlog moesten de Boeren de Britse overmacht erkennen.

Het "Het Laatste Nieuws" schreef op 29 juni: "*...**De oorlog is geëindigd, maar de eer, de glorie, de lauwerkrans zijn voor den Boer. De oorlog is geëindigd, maar de schande blijft voor Engeland***..."

We hebben ons afgevraagd: hoe komt een consul-generaal van Oranje-Vrijstaat in het landelijke Hombeek terecht? Een man die hij zeker ontmoette in die dagen was Edmond Van Eetvelde. Hij was in 1885 door koning Leopold II benoemd tot administrateur-generaal van het departement van Buitenlandse Zaken van Kongo. Dat jaar werd ook de Kongo-Vrijstaat opgericht. In 1894 werd hij zelfs algemeen staatssecretaris van Kongo-Vrijstaat. Edmond Van Eetvelde had familieleden in Hombeek wonen. Zijn achterneef kocht hier toen in 1886 tegen een ongezien hoge prijs de herberg met bovenzaal in het dorp "De Kroon". Was Alfred Ieslein via deze weg op de gedachte gekomen voor de koop van zijn buitenverblijf in Hombeek ?

Betrokken bij een teinongeval

THE BROOKLYN DAILY EAGLE.

VOL. 32, NO. 240. BROOKLYN, MONDAY, AUGUST 29, 1892.—TEN PAGES. THREE CENTS.

Op 28 augustus 1892 melde de Brusselse correspondent van "The Brooklyn Daily Eagle", een Amerikaanse krant, dat er een desastreus treinongeval zich had voorgedaan om middernacht op de lijn van de Ostend Express. De tekst luidde a.v.

" ***De exprestrein van Oostende naar Brussel is tussen Diegem en Schaarbeek, deze laatste een door de betere klasse van Brussel bewoonde voorstad, aangereden door de gewone lijntrein Brussel-Antwerpen. De exprestrein was het ergst beschadigd. Een eerste klasse wagon werd totaal in stukken gereten en een aantal passagiers in dit rijtuig is gedood of zwaar gekwetst. Dat waren vooral zeer voorname personen. Drie van hen zijn overdeden. Alfred Jeslein, de consul-generaal in Brussel van Oranje-Vrijstaat, was onder de vele gewonden en de vrees is groot dat nog velen de ramp niet zullen overleven.***

De locomotief van de exprestrein was zo gehavend dat de bestuurder en stoker waren verpletterd De andere eerste klasse wagens waren ook beschadigd maar niet de tweede klasse en de derde klasse wagons. Er werd vlug alarm geslagen en een hulptrein uit Brussel met officiëlen en arbeiders was vlug ter plaatse.

De doden werden afgevoerd naar de stad en de gekwetsten werden ter plaatse verzorgd. De meer ernstige verwonden zijn naar hospitalen of naar hun woning afgevoerd. Een onderzoek naar de oorzaak in onmiddellijk gestart.

Koning Leopold van België zat op de daaropvolgende exprestrein van Oostende naar Brussel die aansloot op de geaccidenteerde. Door de blokkade van het ongeval moest Zijne Majesteit de trein verlaten en een andere weg nemen om Brussel te bereiken"

De consul-generaal is blijkbaar goed hersteld van zijn kwetsuren. In 1894 kreeg hij te Brussel in zijn woning bezoek van Francis William Reitz, opperste rechter van Oranje-Vrijstaat die drie jaar later de vijfde president zou worden van de Republiek. Bij hem was zijn 12-jarig zoontje Deneys Reitz. Deneys hield een dagboek dat hij verwerkte in zijn boek "Commando". Dit historisch werk beschrijft ook het bitter verzet van de Boeren tegen de Engelsen. We geven een knipsel uit het relaas van zijn jeugdige reis naar Europa:

" Onze woning in Oranje-Vrijstaat stond in Bloemfontein, de hoofdstad, waar ik met mijn broers en zusters opgroeide. We waren met vijf, twee ouder en twee jonger dan ik. We hadden een onbekommerde Tom Sawyer-achtige jeugd zoals er maar weinig jongeren dat kennen. We leerden rijden, zwemmen, schieten van zodra we konden lopen en in de stallen hadden we Basutopony's waarmee we er op uit trokken en soms wekenlang kampeerden.

In 1894, toen ik 12 jaar was, nam vader me mee op reis naar Europa. Het was een wonderlijke ervaring voor een landjongen om in contact te komen met de kust, de oceaan over te steken en de belangrijke steden en plaatsen van de wereld te bezoeken. Eerst gingen we naar Engeland en vergaapten we ons aan de dingen in Londen. Dan deden we Amsterdam aan en hadden er voeling met de opgaande familietak. Zij bleven daar terwijl onze voorouders Zuid-Afrika gingen verkennen. Het oudste familiehoofd woonde op de Herengracht, een herenhuis met verscheiden schilderijen aan de wanden, klaarblijkelijk een zeer begoed staatsburger met meerdere meiden en dienstboden.

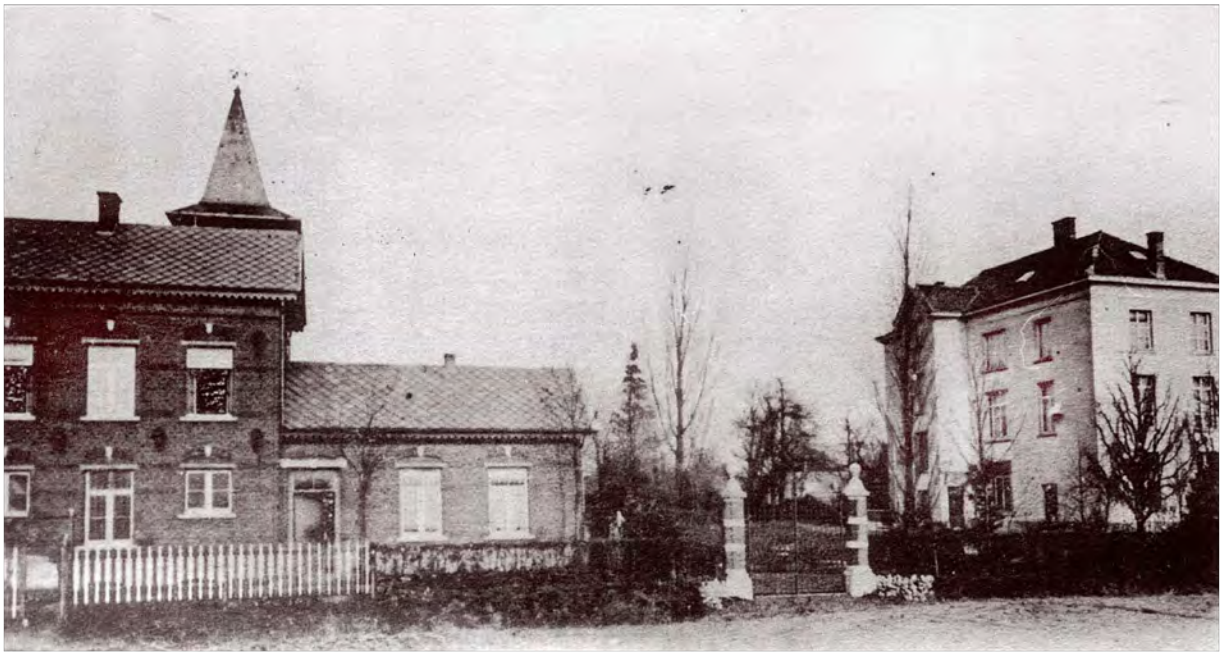
Gezien onze Republiek de naam van "Oranje" had gekozen, was de ontvangst bij de (little Queen) koningin van Nederland zeer hartelijk en de hofdignitarissen waren zeer ingenomen met ons. Dan reisden we naar Brussel om er mijnheer ***Jesslein*** *te ontmoeten, onze consul. Zijn huis stond in de Rue de la Blanchisserie. Hij wist ons te vertellen dat in zijn huis de hertogin van Richmond het fameus bal gegeven had op de vooravond van de slag van Waterloo. Hij stelde ons voor aan koning Leopold, een oude man met een hoekige neus en een lange witte baard. Hij schudde geen hand maar presenteerde enkel zijn pink. Wellicht omdat we maar tot een Republiek behoorden".*

Verfraaiing van het buitenverblijf

Het buitengoed van de consul-generaal moet hem wel erg bevallen hebben. De familie staat in onze boeken ingeschreven als wisselend verblijvend in Hombeek en in Brussel. Toch werden zijn twee jongste kinderen hier in 1882 en 1891 geboren en in de parochiekerk gedoopt.

In 1895 kocht Alfred Ieslein de naastliggende grond van het Bureel van Weldadigheid van Mechelen. In het ancien régime was dit ook reeds "armengoed" geweest dat toebehoorde aan de H. Geest van de Sint-Pieterkerk van Mechelen. In 1897 bouwde hij er een conciërgewoning op voor de hovenier met paardenstal en remise. Het is een typisch woning voor deze tijd met achteraan een vierkante toren onder leien tentdak en met smeedijzeren windwijzer.

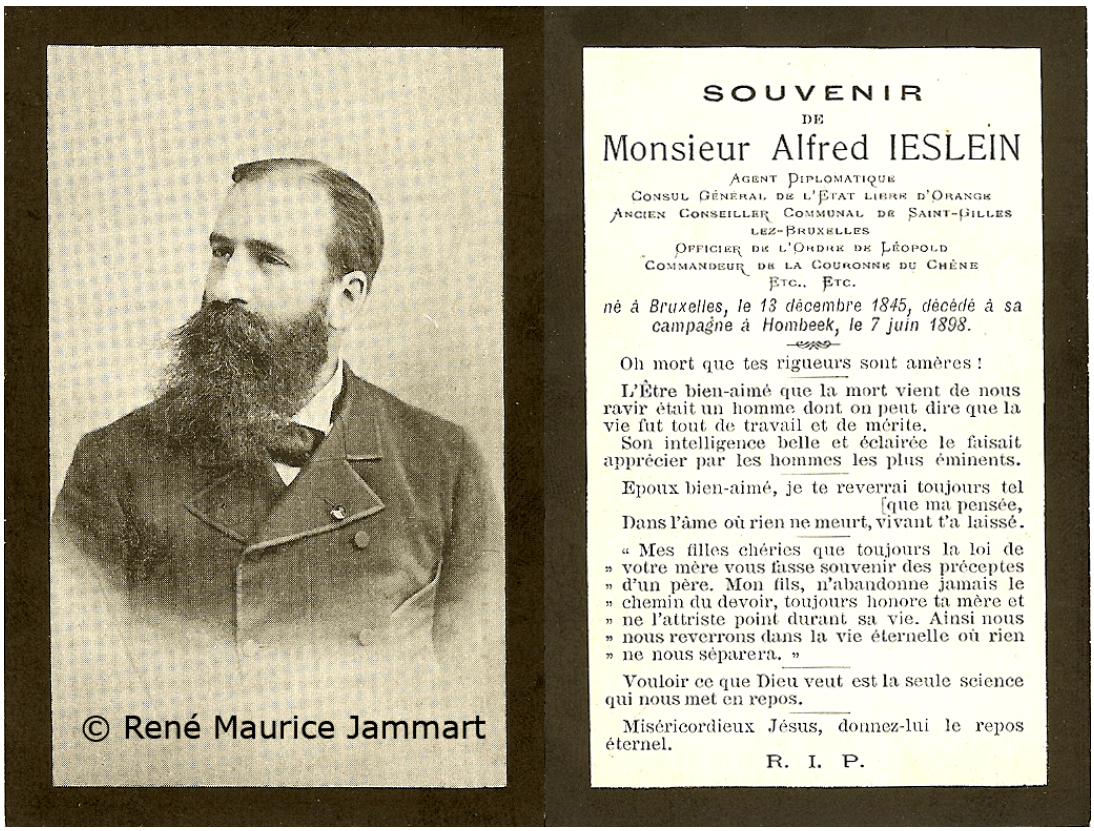
Er werd een grote siertuin aangelegd met tennisveld. Maar veel belangrijker is dat het buitenverblijf een andere oriëntatie heeft gekregen. De woning had voordien zijn inkom langs de Lijkstraat. De oude ingangsdeur werd nu afgesloten door de veranda. Ze sloot de traphal af. Er werd een nieuwe inkom gecreëerd aan de westzijde.

Villa “Belle Vue “ in 1905. Op dat ogenblik woonde er de weduwe Ieslein met haar vier kinderen. De ingang was van de Lijkstraat naar de Bankstraat verlegd. Een nieuwe inrijpoort was opgericht op de scheiding van het hoveniershuis met annex en paardenstallen.

Ook een nieuwe inrijpoort werd geplaatst in de Bankstraat tussen het hoveniershuis en de villa. Vermoedelijk heeft de consul-generaal zijn buitengoed in Hombeek “Belle Vue” genoemd. Op de oudste prentkaart van begin 1900 komt deze naam voor.

De verfraaiingswerken aan zijn buitenverblijf waren maar net voltooid toen Alfred Ieslein overleed in juni 1898 op “sa campagne” te Hombeek. Alles wijst er op dat dit een plots en onverwacht overlijden moet geweest zijn.

SOUVENIR

DE

Monsieur Alfred IESLEIN

AGENT DIPLOMATIQUE
CONSUL GÉNÉRAL DE L'ÉTAT LIBRE D'ORANGE
ANCIEN CONSEILLER COMMUNAL DE SAINT-GILLES LEZ-BRUXELLES
OFFICIER DE L'ORDRE DE LÉOPOLD
COMMANDEUR DE LA COURONNE DU CHÊNE
ETC., ETC.

né à Bruxelles, le 13 décembre 1845, décédé à sa campagne à Hombeek, le 7 juin 1898.

Oh mort que tes rigueurs sont amères !

L'Être bien-aimé que la mort vient de nous ravir était un homme dont on peut dire que la vie fut tout de travail et de mérite.
Son intelligence belle et éclairée le faisait apprécier par les hommes les plus éminents.

Epoux bien-aimé, je te reverrai toujours tel
que ma pensée,
Dans l'âme où rien ne meurt, vivant t'a laissé.

« Mes filles chéries que toujours la loi de » votre mère vous fasse souvenir des préceptes » d'un père. Mon fils, n'abandonne jamais le » chemin du devoir, toujours honore ta mère et » ne l'attriste point durant sa vie. Ainsi nous » nous reverrons dans la vie éternelle où rien » ne nous séparera. »

Vouloir ce que Dieu veut est la seule science qui nous met en repos.

Miséricordieux Jésus, donnez-lui le repos éternel.

R. I. P.

Hij was slechts 52 jaar oud. Het overlijden werd niet ingeschreven in het dodenregister van de parochie wat erop duidt dat in de parochiekerk geen uitvaartdienst geweest is. Waar hij begraven werd staat niet op het gedachtenisprentje [1] vermeld en we hebben dit nergens teruggevonden.

Zijn weduwe is in Hombeek toch nog 16 jaar blijven wonen met haar zoon en drie dochters tot de Eerste Wereldoorlog is uitgebroken. Vermoedelijk zijn ze dan ons land ontvlucht naar Engeland. Ze hebben alleszins in Londen verbleven.

Nostalgie naar het geboortehuis

Een anekdote over deze familie wist Connie Jacobs ons te vertellen:

"*Mijn twee nonkels Arnold T'Sjoen (1890) en Modest T'Sjoen (1891) kwamen wel eens bij de familie Ieslein in de Bankstraat. Ze gingen er ballen rapen op het tennisveld als daar gespeeld werd.*

De jongste dochter, Willie Ieslein, was een nakomer maar een mooi meisje met gitzwart haar. Ze vond nonkel Arnold wel best aardig maar ze was ook een plaaggeest. In het huis was ook een grote waakhond. Willie had de hond wat opgejaagd en dan hadden ze het op een lopen gezet maar nonkel Modest had een beet gekregen. Dat was onbehoorlijk en Willie werd op straf gezet op haar kamer. Deze familie is dan later uit Hombeek vertrokken.

Op een mooie dag, na de Tweede Wereldoorlog, reed nonkel Arnold met de fiets naar Leest om te gaan jagen. Op de kouter, aan het kasteelke van Moyson, kwam een Engelse voiture aangereden en stopte om de weg te vragen.

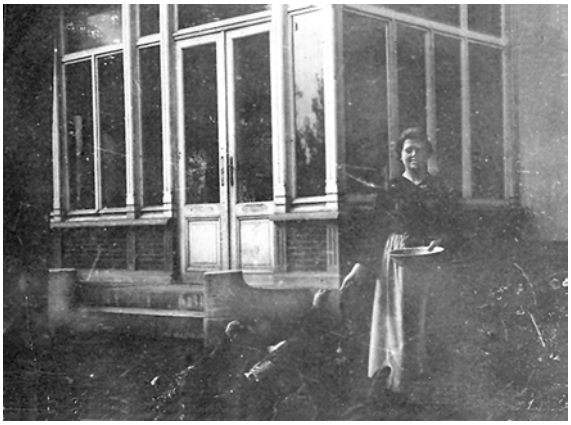
Arnold werd direct herkend door Willie Ieslein. Ze was getrouwd met een Engelse Lord Brown en woonde in Londen. Ze had de wens geuit om zodra België bevrijd zou zijn, nog eens naar Hombeek te rijden om er het huis te zien waar ze haar jeugd had doorgebracht. Nonkel Arnold is met haar naar de Bankstraat gereden. Ze was zeer aangedaan. Daarna zijn ze nog bij ons thuisgekomen en werd er over vroeger verteld.

Bij de familie Ieslein diende een Hombeekse vrouw, een zekere Odille, ze ging winkelen bij Roos van Meulemakers (Teughels) in de Diepestraat, die had een herberg en ook een winkel. In die jaren kon men van de Bankstraat nog over het spoor naar de Diepestraat lopen. Er is later nog correspondentie aangekomen van Willie Ieslein bij ons."

Een heldhaftige legercommandant

Tijdens de oorlog is de villa hoogstwaarschijnlijk onbewoond gebleven. Mevrouw weduwe Ieslein is na de bevrijding in november 1918 niet meer teruggekeerd naar Hombeek. In 1919 werd het huis te koop gezet. Villa "Belle Vue" werd gekocht door een officier van het Belgisch leger met een zeer ongewone staat van dienst.

Paul Roze (°St-Gillis 1879) was in 1907 gehuwd met Rosine Coucke (°Ieper 1886). Op 17 maart 1920 nam deze 41-jarige officier samen met zijn vrouw Rosine en hun 12-jarig zoontje André Rose zijn intrek in de villa. Hij werd in onze bevolkingsboeken ingeschreven als artillerieofficier. Met dit gezin is ook hun dienster in Hombeek komen wonen: Gusta De Wit (Weert 1900, † Hombeek 1989). Zij is later hier getrouwd met Louis Teughels (1892-1960) alias "Louis van Meulemakers" uit de Diepestraat.

1921: Gusta De Wit, alias *"Gusta van Meulemakers"*destijds in dienst bij de familie Roze in Hombeek voedert de kalkoenen bij de veranda van de villa "Belle Vue".

De officier had tijdens de Eerste Wereldoorlog gediend bij de Belgische gevechtseenheid ACM. Deze in 1915 opgerichte eerste afdeling van pantser-auto's kon aan het gestagneerde westelijk front niet langer effectief ingezet worden. Koning Albert I detacheerde dit elitekorps van vierhonderd Belgische oorlogsvrijwilligers aan Rusland. Het zou tsaar Nicolaas II bijstaan in zijn strijd tegen de Duits-Oostenrijkse vijand. Paul Roze was uitzonderlijk met vrouw en zoon op campagne. Hij werd er gekwetst en verloor het rechteroog. Ze kregen de chaos van de Russische revolutie over zich heen en zijn via Siberië en de Verenigde Staten in 1918 in Frankrijk aanbeland. Na de wapenstilstand van 11 november zijn ze in België teruggekeerd en in Temse gaan wonen.

Marie-Louise Teughels, de dochter van Gusta, heeft in de jaren 1947-1977 de vrouw van Kommandant Roze jaarlijks op bezoek weten komen bij hen thuis in de Diepestraat. Ze maakten vele wandelingen en dan werd het heroïsch verhaal van de tocht door Rusland en de opstand van de Bolsjewieken nog

---

[1] **Met dank aan de heer René Maurice Jammart die ons toestond de doodsprent te publiceren. Scan bij mail** www.jammart.be

vaak episodisch naverteld. Marie-Louise weet dat haar moeder volgende vertelde:

"Als 18-jarige ben ik in Temse gaan dienen bij mijnheer Roze en zijn vrouw in de Kasteelstraat. De kleine André nam ik met het weekend vaak mee naar mijn thuis in de Weert. Dan gingen we van Temse te voet tot daar. Mevrouw Roze was een gemoedelijke vrouw. Ze was de dochter van een legercommandant en zeer vermogend. Ze had huizen in Brussel in de rue de la Couronne waar ik soms ook kwam met haar en in de rue d'Étuve. Ze heeft veel verteld over het hachelijk avontuur dat ze met haar man en zoontje in Rusland meemaakte in 1917. Ze was bij de weinige geprivilegieerde vrouwen die met haar man mee op legermissie mocht. Haar man werd aan het oog getroffen en verpleegd. Toen ze met haar kleine jongen in de ziekenzaal kwam en de verwondingen zag, was ze zeer geschrokken. Haar zoontje was zodanig in paniek van dat zicht dat hij zich ijlings onder het bed ging verstoppen.

Gusta De Wit, van Meulemakers

Het huis in de Bankstraat was veel te groot voor dit gezin. Het had wel 17 kamers. Dat was voor mij een hele klus. Ik stond in voor het privé huishoudelijke werk en voor de keuken. Er was nog hulp van anderen zoals onder meer voor de grote was. Zo hielp daarvoor Wies, de moeder van Anna "van de mannemaker" die later trouwde met Dore Nagels.

In Hombeek heb ik kennis gemaakt met Louis Teughels. Hij was schrijnwerker en deed ook verbeteringwerken in de villa. We zijn verliefd geworden op mekaar. Dat is gebleven ook toen we in 1922 naar Namen verhuisden bij een nieuwe functie van mijnheer Roze. Daar ben ik nog tot in 1929 bij de familie gebleven op de citadel in de "chateau Milieu du Monde". Dan ben ik met Louis getrouwd en definitief in Hombeek komen wonen.

Het huis dat Roze in Hombeek had, heeft hij een tijd na zijn vertrek verkocht. Ik heb ze later altijd horen zeggen: " Wat jammer dat we het verkocht hebben want direct daarna is het uiteengevallen en in kavels doorverkocht".

Met mevrouw Roze - later gescheiden van haar man- ben ik haar leven lang bevriend gebleven. Ze bezocht ons ieder jaar in Hombeek en bracht er veertien dagen, soms meer, vakantie door".

PAUL ROZE [2]

(°Sint-Gillis, Brussel 1879, † Ottignies 1962)

Paul Roze was in 1915 kapitein-commandant van de tweede batterij (5 pantserwagens) van het Belgische pantserkorps ACM (Autos-Canons-Mitrailleuses – 10 pantserwagens sterk & 400-tal Belgische militairen, dwz officieren en manschappen-oorlogsvrijwilligers) dat in het najaar van 1915 (als 'geschenk' van koning Albert I aan zijn bondgenoot de Russische tsaar Nicolaas II) naar het Russische front werd uitgezonden.

In 1916 werd dat korps ingezet aan het front in Galicië (westelijk Oekraïne) tijdens het grote Russische zomeroffensief. Tijdens de voorbereiding daarvan raakte Roze ernstig gewond bij een verkenning aan de Seret rivier, die de frontlijn vormde met de Duits-Oostenrijkse vijand. Er ontplofte een granaat boven zijn hoofd en hij kreeg een granaatscherf in het gezicht, waardoor hij een oog verloor. Dat gebeurde op 31 mei 1916. Hij werd afgevoerd naar het hospitaal voor de ACM-Belgen in Kiev en moest er een lange revalidatie ondergaan.

Na de bolsjewistische revolutie (oktober 1917) keerde Roze terug naar het ACM-korps dat in Galicië wachtte op repatriëring naar België. Vanaf eind 1917 was Roze bevelhebber van het hele ACM-korps. Eerst in Kiev en vervolgens tijdens de hele terugtocht de eerste helft van 1918. Het korps reisde met de trein door Siberië naar noordelijk China en scheepte vervolgens in naar de USA voor een lange triomftocht van San Francisco naar New York & dan per schip naar Bordeaux & Parijs. Tijdens die hele terugtocht was Roze in het gezelschap van zijn vrouw en zijn zoontje. In Siberië moest bevelhebber Roze bovendien een muiterij van ACM-manschappen dulden, die een soldatensovjet op zijn Belgisch (dus vrij ongevaarlijk) hadden gevormd en zich lieten gelden bij onderhandelingen met lokale sovjets langs de Trans-Siberische Spoorlijn.

Roze kreeg van het Russische tsaristische leger het Gregoriuskruis (ereteken Sint-Jorisorde 4de klasse). Na de oorlog werd Roze eremajoor in 1924.

---

[2] Foto en mededeling van de heer August Thiry, Herent, mede-auteur van het boek "Reizigers door de Grote Oorlog".

Het begin van het einde

Na het vrij korte intermezzo van commandant Roze is de verbrokkeling ingezet. Het huis en de hovenierswoning schijnen eerst nog verhuurd geweest te zijn.

In 1922 is alles verkocht aan **Philip Van der Linden** en Bernardine Bosmans (°Elewijt 1875). Ze kwamen van Oostende en woonden vijf jaar op "Belle Vue". Hun dochter Joanna Van der Linden (°Elewijt 1900) is in september 1922 te Hombeek gehuwd met Jan Mertens. Hun dochter Margaretha (°Zemst 1902) huwde in 1925 te Oostende met André Brown [3] (°Oostende 1902). Dit koppel woonde de eerste jaren na hun huwelijk in Ieper maar hun zoontje Philip Brown is in februari 1927 in Hombeek geboren. Philip Van der Linden heeft Hombeek verlaten in 1931 en is hij naar Mechelen verhuisd naar Willem Geetsstrat. In 1928 kocht Van der Linden van de gemeente nog het stuk wegoverschot van de Lijkstraat.

Alles wijst erop dat de villa ook al tijdens het verblijf van Philip Van der Linden in Hombeek opgedeeld is geweest in twee woonsten. We noteerden de familie **Verboven-Meskens** en **Coenaerts-Waroquiers** in de periode 1922-1925. Ook **George Rodrigue** (°Châtelet 1883) gehuwd met Elvire Roosen en hun dochter Georgette. Na twee jaar (mei 1924) gaan ze naar Tervuren. Vanaf februari 1925 is er **Ferdinand Dufer** (°Marcinelle 1880), ingenieur en Juliana Frankinet woonachtig. Hun dochter, Susanna Dufer (°1905) huwde in augustus 1925 te Hombeek met August Delisse. Ze verlieten Hombeek kort daarop.

Pieter Willem De Smet, een staatsgepensioneerde uit Grimbergen, bewoonde deels dit huis met Van der Linden op het ogenblik dat deze verhuisde en aanstalten maakte om "Belle Vue" te verkopen.

Naar alle waarschijnlijkheid heeft de medebewoner P.W. De Smet toen onmiddellijk zijn neef, **Pieter Jan Everaert,** hiervan op de hoogte gebracht. Everaert, een melkhandelaar afkomstig van Zemst, zette *verdieren* in op de koop in de hoop dat een hoger bod zou komen. Dit gebeurde niet en hij werd de nieuwe eigenaar tegen wil en dank.

Nu moest men roeien met de riemen die men had. Om de schuldenlast te verlichten ging hij eerst over tot de verkoop van grond, dan van de helft van het huis met grond, dan tot verhuur van het halve huis, tenslotte tot de verkoop van alles.

(2) GEBOUWEN [4] OP DE VERKAVELDE GRONDEN VAN VILLA "BELLE VUE"

De glorietijd van "Belle Vue" was nu definitief achter de rug. Voor deze koop in 1932 moest Everaert een lening aangaan. Om de schuldenlast wat te beperken verkocht hij in 1933 een deel grond aan de wagenmaker Charel Reydams die erop bouwde. Kort na de oorlog heeft hij hem nog het aanpalend stuk grond verkocht.

De villa was middendoor gesplitst, zelfs middendoor de achterliggende veranda. De achterste helft behield Everaert, de voorste helft heeft hij in 1936 doorverkocht aan Louis Selleslagh. Ook hij heeft de aanliggende grond aan zijn dochters Paula en Jeanne vermaakt. Ieder bouwde een eigen woning.

Everaert bouwde tenslotte nog een winkel aan de straat. Zodoende werd het oude landgoed op korte tijd opgedeeld in 7 woonsten. We behandelen eerst de villa.

Mies-platte-keis

Bankstraat 26

Jan Everaert (Zemst 1889), was in 1930 te Schaarbeek getrouwd met een Hollandse vrouw, Mies Vlasveld (Rotterdam 1908). Ze kwamen in maart 1932 van Dilbeek en bewoonden het achterste deel van de villa. Hun ingang was via de veranda. De poort die verder in de Bankstraat stond werd opgeschoven als directe entree van zijn woonst.

Everaert voerde melk uit naar Antwerpen en Mies, zijn vrouw, zette thuis een zuivelhandel op. Daarom werd ze algemeen "Mies-platte-keis" genoemd. Vooral onder de oorlog werden er zaken gedaan. Everaert kweekte ook zijn eigen kippen in grote getale. Hij had een vernuftig systeem van legbatterijen 'avant la lettre' en de kippen die niet vol-

[3] Het is opgevallen dat ook de jongste dochter van consul Ieslein gehuwd was met Lord Brown. Zij woonde op de Bryanston-square in hartje London (SW1). Baron Brown was een bekende Gentse industrieel.

[4] BV 1900, Sectie A, blz. 91 Dorp nr.85, BV 1900, Sectie A, blz. 92 Dorp nr. 86, BV 1910, Sectie A, blz. 90 Dorp , r. (geen nr.), BV 1920, Sectie A, blz. 91 Dorp nr. 87,BV 1920, Sectie A, blz. 176 Bankstraat nr. 87, BV 1920, Sectie A, blz. 175 Bankstraat nr. 88, BV 1920, Sectie A, blz. 91 Dorp nr. 88, BV 1920, Sectie A, blz. 176 Bankstraat nr. 88, BV 1930, Sectie A, blz. 198 Bankstraat nr. 210 / 211

deden aan de verwachtingen, gingen genadeloos in de pot. De eieren werden thuis en op tournee verkocht. De melkhandelaar ging nu ook nog eens zijn halve villa in drie woonsten opdelen, één per verdieping. Hijzelf bewoonde het gelijkvloers. De eerste en tweede verdieping werden verhuurd veelal aan jonggetrouwde koppels. Het is onbegonnen werk alle echtparen op te noemen die er hun intrek hebben genomen. De jonggehuwden vonden er een eerste stek om dan naar een eigen woonst of wat beters uit te vliegen. Zo hebben er Edward Saerens en Maria De Smet gewoond en zijn broer Jef Saerens-Bertens maar ook Maurits De Wit, alias "baronneke" en Paula Geets, Frans Bints en Elza Bertens, Frans Willems en Hélène Van Rompay, en nog anderen. Het comfort was navenant. Op de eerste verdieping was de enige W.C. voor de drie gezinnen. Na een tijd heeft Everaert voor hemzelf een provisoir "*heuske*" gebouwd in den tuin: houten kot met deur, plank met gat, put met beer en basta. Alles is niet altijd naar wens verlopen. Er zijn heel wat verwikkelingen geweest na de oorlog. Einde de vijftiger jaren hertrouwde Jan met Leonie Riske (1903-1971) en hij is in 1977 overleden op 88-jarige ouderdom.

Dit deelhuis werd na zijn dood verkocht en is thans eigendom van Damien Marchoul (1949)

2009: oostzijde van villa "Belle Vue" met een veranda gebouwd vóór de oorspronkelijke ingangsdeur langs de Lijkstraat.

Louis Selleslagh (1889), alias Louis Van Boetses en Irma Van de Casteele (Reninghe 1891) woonden na hun huwelijk in de Befferstraat 71. Ze kochten in 1937 de voorste helft van de villa. Ze zijn er in juli van dat jaar gaan wonen met hun kinderen:

Robert Selleslagh (°Ronsbrugge 1918)
Jeanne Selleslagh (1822)
Paula Selleslagh (1828).

De ingang was aan de westzijde waar ook een tweede traphal was. Josfien Reydams herinnert zich duidelijk dat in de plaats naast de nieuwe inkom met trap naar boven er een zeer oude arduinen pompsteen stond met smeedijzeren arm. Deze ruimte was heel in het begin klaarblijkelijk de achterkeuken geweest.

Paula huwde met Xavier Van Rompaey en Robert met Wiske Van Loo. Hij ging naar haar oudershuis op de Zemstsesteenweg

In 1975 woonden er De Smet Jan Michel (1902), Meys Frans (1910) en Waegemans Maria Willemina (1911), Meubelmaker NMBS.
In 2000 woonden er Lenaerts Erik Eugeen (1963) en Naets Elisabeth Gabrielle (1964).

In 2001 stond "*lustthof*" "Belle Vue" te koop, groot 4a 52ca en 335 m² bebouwd, met 2 inkommen en 5 kamers. Pieter Gerard Haesaert (1970) en Ilse Griet Vermeersch (1972) hebben er eerst gewoond en richten het nu in als bedrijfscomplex. Ze verhuisden naar de Poreistraat in Zemst.

De twee dochters Selleslagh

Bankstraat 32, 34

Paula is in 1949 getrouwd met Xavier Van Rompaey (1926) en heeft kort daarop gebouwd. Wat later heeft haar zuster Jeanne ertegenaan gebouwd.

Bankstraat 30, 32, 34 gewezen huizen Selleslagh, de villa gedeeld P. Haesaert en D. Marchoul en rechts de gewezen winkel van Everaert.

Herberg, duivenlokaal en winkel bij Charel Reydams, karren- en radermaker [5]

Bankstraat 20

De naam Reydams is al jaren een begrip in Hombeek. Toen begin 1800 Jan Frans Reydams (1804-1875), een uit Zemst Therese Polaert huwde, de dochter van de karrenmaker uit de Kattestraat, was de fond gelegd voor een fors nakomschap.

Charel stamde uit een groot gezin. Zijn vader, eveneens Jan Frans (1869-1927), kleinzoon van net genoemde Jan Frans, woonde met zijn vrouw, Gertrude Van Beveren (1871-1936) ook al in de Bankstraat tegenover het kapelletje. Er waren vier dochters en zes zonen van wie Charel de oudste was. In juli 1924 huwde hij in Zemst met Leonia Moons. Hij begon zelfstandig als karren- en wielenmaker in de oude remises naast het hoveniershuis van villa "Belle Vue". Daar werd op 11 november 1924 hun eerste kind geboren, Frans Reydams, alias "Swa".

Charel en Leonie Reydams - Moons

De hoofdbezigheid van de karrenmaker was het maken en herstellen van kleine en grotere wagens en karren, stootkarren en kruiwagens; ook de wielen ervoor met inbegrip het metaalbeslag waren eigen fabrikaat. Een bijkomende activiteit was het ineenzetten van doodskisten.

In 1933 kocht hij van Everaert grond en bouwde er een woning op. In 1936 is er hun dochter Josfien geboren. Het huis was herberg en winkel met achterliggend een atelier voor de karrenmakerij. Hij noemde zijn herberg "De Vier Winden". Waarom ? Een kruispunt was er niet meer. Zijn nieuwe woning stond deels op het wegtracé van de oude Lijkstraat. De herberg, eerder smal en diep, had rechts de ingangsdeur. De winkel had de ingang eveneens aan de rechterkant. Deze herberg was ook het vergaderlokaal van de schuttersmaatschappij die "Hombeek Statie" heette. Bij de schieting werd de hangar achter het huis geruimd voor een overdekte liggende wip.

1935: Leonie met haar tienjarige zoon Swa Reydams in de deuropening van de herberg. Men ziet ernaast nog braakliggende grond van de Lijkstraat. Daarop werd in 1937 de herberg "Belle Vue" ertegenaan gebouwd.

Links van het huis was de doorgang naar het atelier van Charel. Daar lagen de bomen te drogen en wachtend om verzaagd te worden.

Josfien Reydams en Jacqueline

---

5 BV 1920, Sectie A, blz. 176 Bankstraat nr. 88,
BV 1930, huis nr. 211

Charel kocht bomen op stam die door "*de Lange*" (Waar Van Rompay) met *den euts* (sleperswagen) naar hier gebracht werden. De dochter Josfien herinnert zich dat ze er vaak op speelde met vriendinnetjes uit de buurt.

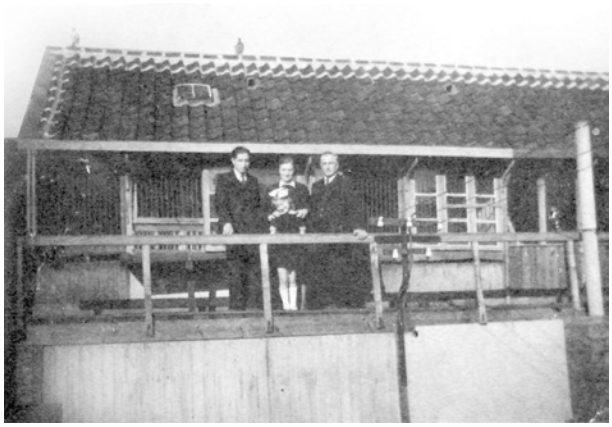
In de winkel werden allerhande verfproducten en borstels verkocht maar ook behang en lijmen.

Karel Reydams (1898-1963)
x 1924 (Zemst) Leonie Moons (1905-1994)
herbergier, winkelier, karrenmaker.
kinderen:
Frans (1924 -1998) x (1947) **Ariette Willems**
Josfien (1936) x **Louis Feyaerts** (1934)

Het duivenmelkerslokaal

Charel was van huize uit een verwoede duivenmelker. Hoewel er in de beginjaren veel lokalen waren in Hombeek, aarzelde hij niet ook in zijn café de melkers te laten intekenen. Het is wellicht het belangrijkste lokaal voor de duivensport geworden.

Charel Reydams, Leonie en de kinderen aan het duivenhok.

Duivenmelkers voor de herberg met deur rechts zoals het eerst was.

In 1948 had Charel Reydams nog een stuk grond van Everaert bijgekocht. Dit schiep de gelegenheid om de florerende herberg te verruimen over de ganse breedte van het huis. De winkel werd ertegenaan gebouwd met nieuwe uitweg links ervan.

Boven: de vernieuwde en zeer verruimde herberg met nieuwe winkel.
Onder: de huidige toestand waarbij herberg en winkel het woonhuis zijn geworden van Louis en Josfien Feyaerts-Reydams.

De karrenmaker en duivenmelker Reydams heeft niet van het pensioen kunnen genieten. In 1963 is hij overleden. Hij was net geen 65 jaar.

De microbe van de duivensport zat in het huis. Dat is altijd zo gebleven. Ze is overgegaan op de schoonzoon Louis Feyaerts en Josfien Reydams. Toen ze de zaak overnamen kreeg ook de herberg de nieuwe naam "De Witte Duivin".

Louis Feyaerts moest niet onderdoen voor zijn schoonvader en kweekte rasechte kampioenen. In 1964 werd door de Derby Band een nationale wedstrijd utgeschreven: een vlucht op Orléans. Er waren 18.000 deelnemende duiven. Louis en Josfien haalden de kranten toen ze in dit prestigieus kampioenschap als eerste uitkwamen. Ze wonnen de hoofdprijs: een auto.

De kampioenduif, Louis en Josfien en de voorzitter van de Derby Band die hun de eerste prijs overhandigde: een auto.

Het laatste Hombeeks lokaal

In 1995 is het café en winkel gesloten en tot woonhuis verbouwd. Dit was niet het einde van het duivenlokaal van Reydams. Van buiten is het niet meer te zien maar het lokaal waar wekelijks kan ingetekend worden ligt nu achter het woonhuis, in de vroegere werkplaats van Charel Reydams.

De duivensport is de jongeren minder gaan begeesteren en de laatste bekende lokalen bij Frans Goossens in het Dorp en bij Van Kerckhoven op het Heike zijn ermee gestopt. De provinciale bond legt een minimum van 30 actieve leden op. Zo concentreerde alles zich naar hier: het laatste duivenlokaal van Hombeek.

Wekelijks komen de duivenmelkers hun duiven inkorven, vrijdag en zaterdag. Niet enkel uit Hombeek maar ook uit Schonenberg en de hele omgeving komen de melkers er 's zondags om te vernemen wat hun kampioenen hebben uitgericht op verre of korte vluchten van Parijs, Saint-Quentin of Noyon. Bij de leden zijn oude getrouwen en het oudste lid is *Zjang van de Goosens* uit het Dorp. Maar er zijn ook jongeren als Geert Paulus van de Kapellebaan. Iedere week vertrekken tientallen keven met ieder dertig duiven van hier naar hun losplaatsen in Frankrijk.

De duivensport is mee geëvolueerd met de moderne elektronica. De oude "*conteur*" is grote uitzondering geworden. Alle duiven dragen nu een ring met zendchip. Als ze vallen en het hok inlopen passeren ze over een plaat die nauwkeurig de tijd registreert. Het is perfect berekend hoe lang de vluchttijd was rekening houdend met de coördinaten van de plaats van het hok.

In 2009 werd het 75-jarig bestaan van het duivenlokaal gevierd. Meer dan 80 feestvierders schoven de benen onder tafel op het Heike en het daverde daar van de feestvreugde tot in de vroege uurtjes.

Louis en Josfien aan de tap.

Een zuivelwinkel

Bankstraat 24

Everaert heeft in een ultieme ingeving om zijn zuivelhandel meer leven in te blazen in de vijftiger jaren nog een winkel gebouwd aan de straat. Daarin werd boter, melk, kaas, eieren maar later ook toespijs voor de boterham verkocht. De weduwe Seraphien Vergaelen-Verhelpen, die in de woning van Everaert woonde, werd de eerste uitbaatster. Daarna is er Clara Van Goethem-Gijsbrechts in gekomen tot ze het huis van Verdickt kochten en naar de Bankstraat 44 verhuisden.

Laatste bewoners:
2000: Louisa Willemsens (1930)
2004: Paul Patteet (1976)- Anne Van Vlaslaer (1979)
"Trouw met mij" stond recent te lezen op de gevelbrede spandoek wat de komst van een jong koppel aankondigde.

De vroegere zuivelwinkel van Everaert

Het hoverniershuis van villa “Belle Vue”

De vier laatste woningen in dit eerste verhaal over de Bankstraat zijn allen gebouwd op de grond die in 1712 aan de armen van de Sint-Pieterskerk van Mechelen behoorde. Consul-generaal Ieslein kocht de grond van het Bureel van Weldadigheid en heeft er deze woning laten op bouwen voor de hovenier. Naast de woning had hij de stallen en een remise voor de koetsen.

In 1919 werd het eigendom van commandant Roze die het midden de twintiger jaren verkocht. Dan splitste het in vier woningen: het hoveniershuis, de remise verbouwd tot woning met garage en twee bouwgronden voor open bebouwing. Daarop verscheen “Villa Hélène” en het huis van Verdickt.

1905: Het hoveniershuis aan de achterkant

Het huis d’Aout

Bankstraat 40

Deze woning werd nog verhuurd aan **Jan Mertens** (°Nieuwenrode 1879) en Francisca Robbijns (°Londerzeel 1881) met hun kinderen. Dan hebben er **Dictus Bruynseels** (Zandvliet 1902) en Amanda Feyaerts (Chatelineau 1901) er een tweetal jaren gewoond. Deze veehandelaar is dan naar Nekker-spoel in Mechelen verhuisd.

Het huis werd gekocht door **Renaat d’Août** (1886), territoriaal beheerder in Belgisc Congo, gehuwd met M. Josefina Krick (°Leopoldsburg 1887). Ze werden in 1929 ingeschreven in de gemeente. Ze hadden één dochter Blanche d’Août (°Mechelen 1911) die in 1936 met Robert Voet is getrouwd.

Veearts **Verlinden** heeft er gewoond maar verhuisde naar de Parijstraat in Zemst-Laar.

Gert Van Lancker (1964) en Sandra Anna Van Heyste (1969) kochten dit huis waar ze nu wonen.

De verbouwde remise

Bankstraat 36 -38

Na zijn huwelijk in 1924 heeft **Charel Reydams**, de wagenmaker, in de vroegere berging en stallen een atelier gehad. Op 2 februari 1930 kreeg hij van de gemeente de toelating om een ‘*elektrische motor van 4 Hp’* in zijn werkhuis te installeren.

Het huis werd gekocht door **Jef Leemans** (1892) en Josfien Cromboom (°Zemst 1892-1975). Hij kwam van de Pikkerie hier wonen met zijn zonen Albert (1918) en Frans (1922). Hij was busuitbater en kreeg van de gemeente de lijn tussen Humbeekbrug en Mechelen en mocht ook een ondergrondse vergaarbak voor benzine van de Texas Cy. plaatsen.

Jef was een fantast die de gewaagdste grappen durfde uithalen tot zelfs gedachtenisprentjes laten drukken voor zijn dierbare vrouw, hoewel ze nog in leven was. Hij had ook een Citroen *voiture* voor zijn taxidienst en verzorgde als eerste de uitvaarten in de gemeente met een lijkwagen.

Het huis werd later nog verbouwd en opgetrokken met een bovenverdieping.

In 2000 was het bewoond door de familie Bruno Albert Vanderstappen (1963) en Pascale Simone Van der Aa (1961).

Villa Hélène

Bankstraat 42

De nieuwe woningen hier hadden een residentieel karakter. De bewoners gedroegen zich er ook naar. Men sprak altijd van ***mijnheer*** Everaert, ***mijneer*** *en* ***madame*** d'Aout, ***mijnheer*** *en* ***madame*** Verdickt maar toch van *"Lein van den boer"*. Ze kon haar roots niet ontlopen als dochter van Victor Van Eetvelde alias "den boer van bekkers", caféhouder uit het Dorp.

Lein Van Eetvelde (1874) en adjudant Alfons Dielens (Nijlen 1888-1949) bouwden de woning in 1924. Hun enige dochter Maria (1906) huwde eerst met garde Pieter Van Den Bosch (1914-1934). Uit dit huwelijk werd in 1928 hun dochter Hélène geboren. Ze hertrouwde in 1936 met Philip Janssens en in 1941 werd hun dochter Anita geboren. Anita is naar Roeselare gaan wonen en had er een bloemenzaak. Maria is gaan wonen bij haar dochter.

1904: huwelijk van "Lein van den Boer" met Alfons Dielens.

Dochter Maria Dielens, echtgenote (1) Van Den Bosch en (2) Janssens.

Juffouw **Melania Julia Meuldermans** (1917), een ongehuwde verpleegster, kocht de villa (ca. 1975) en woonde er vele jaren. Ze was over heel Hombeek en omgeving goed gekend vooral bij de jonge moeders. Voor "kind en gezin" zette zij zich in om de eerste verzorging en opvolging te doen van honderden pasgeboren Hombekenaartjes.

Na haar (ca 2002) zijn **Bart Louis Fierens** (1973) en Tanja Louisa Fierens (1971) in het huis komen wonen dat ze kochten

Villa Verdickt

Bankstraat 44

Camiel ConstantVerdickt (1887) en Joanna Van Ransbeeck (1891) huurden eerst van Paul Roze. Hij was als staatsbeambte werkzaam in de statie van Hombeek. Hij kocht deze grond en bouwde rond 1924 een landelijke woning. Mijnheer en madame Verdickt reden al in de dertiger jaren met een '*luxvoiture'* wat hun aanzien beslist ten goede kwam.

Eind van de eeuw was het huis in verval. De eigenaar Van Domme had er een handel in opgezet in wasmachines en huishoudapparaten.

Frans Van Goethem (1927) en Clara Gijsbrechts (1924) kochten en renoveerden het huis.

Kapellekens in Hombeek
deel 2

Ward De Kempeneer, Els Oosterlinck
Geert Clerbout, Johny Solie, Angèle Selleslagh, Gerarda Mariën (†)

"***Langs de grote banen en wegen, in de verschillende gehuchten, hing aan de stam van een boom een klein kapelletje met een Lieve Vrouw beeld. Elke voorbijganger nam de klak af ten teken van groet en bad stil een weesgegroet. In de meimaand werd het kapelletje versierd met bloemen en kaarsen door een of meer buurvrouwen***".
Zo verwoordde het meester Emiel Bertens in zijn dagboek van begin 1900.

We hebben over de oudste kapel gesproken in het laatste nummer van 2008. De kapel van Sint-Willebrordus werd na het Concilie van Trente een voor de Maagd van Smarten. Na de Franse Revolutie werd het een boomkapelletje aan de overkant en in 1905 werd een beeld van deze Madonna, het hart met zeven zwaarden doorboord, in de nieuwe kapel van de Bankstraat geplaatst. Deze werd ook besproken.

De behandeling van de andere kapellekens houden we zo goed mogelijk chronologisch. We maken hier ook weer gebruik van de studie uit 2006 van ons medelid, Els Oosterlinck [1]. In haar repertorium citeert ze 10 veld- en niskapellen en nog 9 privé kapelletjes. Dit zijn ze in volgorde van hun ontstaan:

(1) de Willebrorduskapel, bidkapel, 1350
(2) O.L.V. van 7 Weeën, boomkapel, 1800
(3) O.L.V.-kapel, Kruynighemstraat, niskapel 1850
(4) O.L.V. van 7 Weeën, Bankstraat, veldkapel, 1905
(5) O.L.V. van Leliëndaal , niskapel Dorp, 1954
(6) en (7) O.L.V. van Leliëndaal , boomkapellen Schrale Hammen, 1954
(8) O.L.V. van Lourdes, veldkapel, Heike, 1954
(9) O.L.V. koningin van de Vrede, Rechtestraat, 1954
(10) O.L.V., boomkapel Bosstraat, 1959

Kleine kapellen bij particulieren aan gevels of in nissen zijn teruggevonden in de
(1) Humbeekseweg,
(2) Poreistraat,
(3) Kattestraat,
(4) Kapelseweg,
(5) Houtestraat,
(6) Gijsbeekstrat,
(7) Humbeekse baan,
(8) Oude Bankstraat
(9) Boterstraat.

De kapellen (1), (2) en (4) zijn belicht.

Hier volgen de andere.

[1] Els Oosterlinck, "*Kapelletjes in Hombeek*", scriptie 2de licentie Kunstwetenschappen K.U.Leuven, 2005-2006.

O.L.V.-kapel in de Kruynigemstraat

Dit is het oudste kapelleke van de gemeente. Het moet de persoon van burgemeester Jean Pierre De Meester memoreren op de plaats waar, zoals zijn vrouw het vroom uitdrukte, haar man en burgemeester, "*zijn ziel aan de Schepper had teruggegeven*".

In de steen staat in gouden letters geschreven:
" HIER STIERF 6 JUNI 1847 WELEDELE HEER PIETER DE MEESTER, BORGEMEESTER VAN HOMBEEK. BIDT VOOR DE ZIELE. "

Pière Jean **De Meester** was de zoon van jonkheer Gaspard Antoon **De Meester** en van vrouwe Joanna Francisca **Du Trieu**. Hij woonde op het kasteel Expoel. Hij was geboren te Mechelen op 4 november 1790 en huwde met Catharina Carolina **Geelhand**.

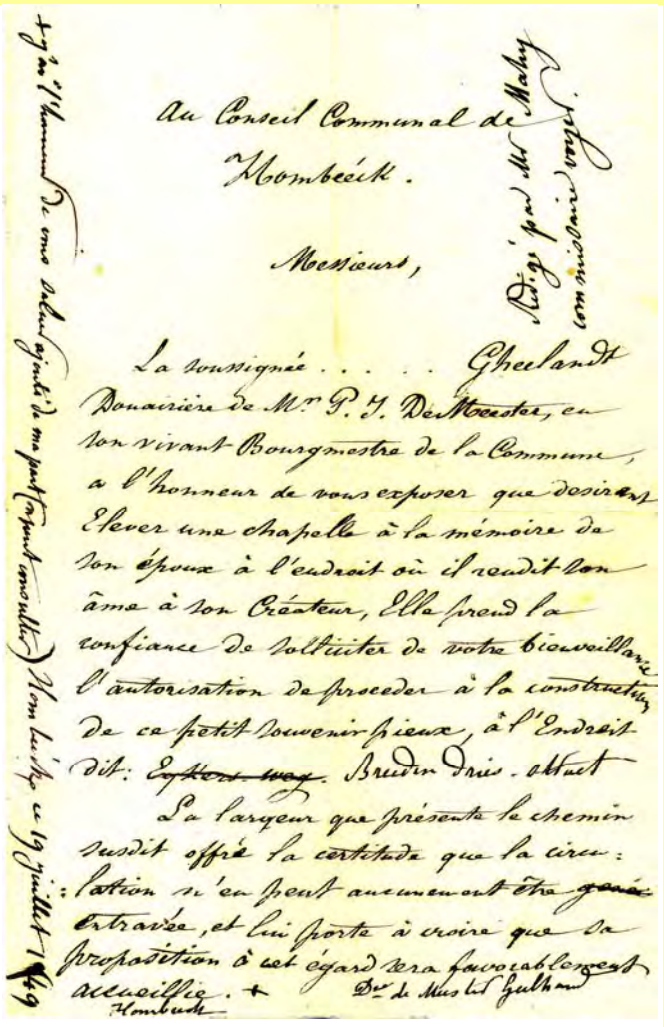
In oktober 1836 deed hij zijn intrede in de raad van Hombeek als vijfde burgemeester. Hij was toen al 46 jaar maar van zijn 28ste had hij in Leest de raad geleid als burgemeester. In Hombeek was dat niet gelukt na de nieuwe staatsvorming. Zijn vader, Gaspard Antoon De Meester, was wel verkozen bij het eerste gemeentebestuur in 1820 maar men dweepte met vernieuwing en verandering. De liberaal denkende parvenu's kruisten zijn wegen en

bij hun vernederend optreden tijdens de eerste bijeenkomst verliet hij de raad met klappende deuren. De twee pachterfamilies Horckmans en Ceulemans hebben van dan af de burgemeestersjerp stevig omkneld gehouden. In 1830 werd Willem I de laan uitgestuurd. Bij de eerstvolgende verkiezingen greep de katholiek Pièrre Jean De Meester nu ook in Hombeek zijn kans. In Leest had hij de eerste gemeenteschool gebouwd en hij had plannen om ook in Hombeek de school van de Diepestraat te vergroten. In het Dorp aan de Zennebrug wilde hij een eerste gemeentehuis oprichten maar vond de middelen niet. Hij dacht er aan een tweede kerk te bouwen op den Boskant. Maar zijn aandacht werd grotendeels afgeleid door de grootste ingreep toen: het aanleggen van een eerste spoorlijn dwars door Hombeek en erger nog door zijn tuin. Hij ijverde sterk om de wegverbinding met Kapelle-op-den-Bos langs de Bankstraat te laten gebeuren. Daarom moesten de vervelende bochten in de Breden Dries en rondom Expoel weggewerkt worden. De realisatie van zijn plannen hebben hem heel wat *kopbrekes* bezorgd. Uiteindelijk is hij in dit plan geslaagd en een nieuw tracé van de Gijsbeekstraat werd loodrecht door de velden getrokken. Toen de weg zo goed als klaar was, ging hij op een mooie zomeravond met de koets zijn realisatie bekijken. Plots begaf zijn hart en hij stierf ter plaatse. Zijn beleid had 11 jaar geduurd maar eindigde dramatisch. Hij was 57 jaar. Ter zijner nagedachtenis liet de weduwe op de plaats van het ongeval een kapel oprichten. Deze kapel staat er nog op de hoek van de Gijsbeekstraat en de Kruynighemstraat.

Het duurde nog wat vooraleer haar vroom initiatief definitief kon verwezenlijkt worden. Door de dood van haar man was de burgemeesterpost weer vrijgekomen. De Belgische liberalen waren zich nu in een partij gaan inbedden waartoe de nieuwe burgemeester zijn toevlucht nam. Hendrik Frans Ceulemans van het Hof ter Heyde vond het beslist geen glorieus idee om op gemeentegrond een openbaar monument voor zijn voorganger uit de tegenpartij op te richten.

Secretaris August Fremie was de familie De Meester goed gezind. Hij raadde de weduwe aan eerst het licht op te steken bij de inspecteur van de wegenwerken.

Ze liet al enkele schetsen van een kapel uittekenen door architect G. De Wolf en trok daarmee naar mijnheer Mahy in Mechelen, commissaris met toezicht op de openbare wegen. Hij hielp haar met het opstellen van een verzoekschrift in de geijkte terminologie.

Au Conseil Communal de
Hombeek.

Messieurs,

La soussignée . . . . Geelandt
Douairière de Mr P. J. De Meester, en
son vivant Bourgmestre de la Commune,
a l'honneur de vous exposer que désirant
Elever une chapelle à la mémoire de
son époux à l'endroit où il rendit son
âme à son Créateur, Elle prend la
confiance de solliciter de votre bienveillance
l'autorisation de procéder à la construction
de ce petit souvenir pieux, à l'Endroit
dit: ~~Eyckens-weg~~ Breeden dries. attenant
La largeur que présente le chemin
susdit offre la certitude que la circulation n'en peut aucunement être ~~gênée~~
entravée, et lui porte à croire que la
proposition à cet égard sera favorablement
accueillie. +

Hombeek

Eerste ontwerpen gemaakt door G. De Wolf in 1848 voor mevrouw De Meester Geelhand

Eigenhandige notitie van mevrouw De Meester Geelhand van de tekst door de heer Mahy, commissaris der wegen, haar gesuggereerd.

Merk op dat **Eyckensweg** vervangen werd door **Breeden Driesstraet** en ook "**grave**" is geschrabd zodat er "**geen**" i.p.v. "**grote**" hindernissen zouden zijn.

La soussignée… Gheelandt, Douairière de Mr. P.J. De Meester, en son vivant bourgmestre de la commune ,a l'honneur de vous exposer que désirent élever une chapelle à la mémoire de son épouse à l'endroit où il redit son âme à son Créateur. Elle prend la confiance de solliciter de votre bienveillance l'autorisation de procéder à la construction de ce petit souvenir pieux, à l'endroit dit : ~~Eykensweg~~ Breeden Dries straet.
La largeur que présente le chemin susdit offre la certitude que la circulation n'en peut aucunement être ~~grave~~ entravée, et lui porte à croire que sa proposition à cet égard sera favorablement accueillie.
Hombeek *D^re^ de Meester Geelhand*

Veiligheidshalve werd dit kladschrift ook nog doorgenomen met secretaris Fremie. Hij was er nog niet gerust in en voorzag dat er nog problemen zouden kunnen rijzen over de hinder op de weg. Er stond wel in het verzoekschrift dat er geen belemmering zou kunnen ontstaan. Eerst stond er zelfs <u>zware</u> belemmering maar dit woord <u>zware</u> was al geschrapt. In feite kwam het bouwwerk toch op de openbare weg en dus vond Fremie dat men bij de aanvraag ook zou vermelden hoe breed en diep het kapelleke zou zijn. Zijn suggestie werd gevolgd en er bij *"**le petit souvenir pieu**x" werd* nog toegevoegd ***"qui aura tout en plus la dimension d'un mètre de profondeur**"*.
Aldus belandde op 21 juli 1849 deze brief bij burgemeester en schepenen.

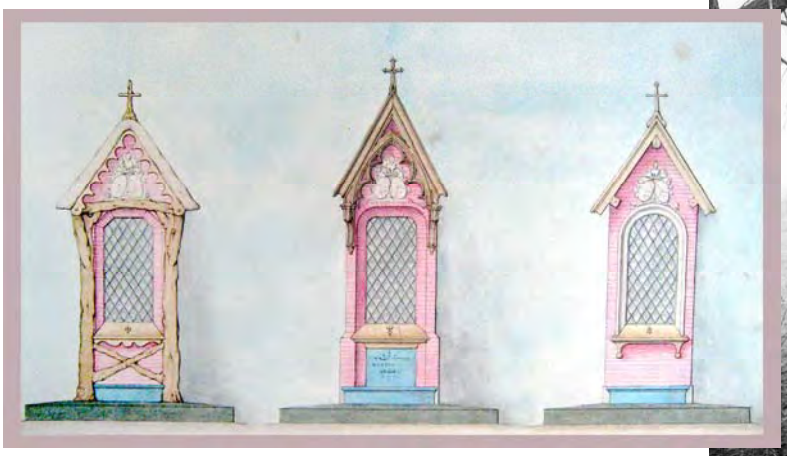
De gemeente besloot eerst goedkeuring te vragen aan de arrondissementscommissaris. Deze antwoordde op 17 augustus 1849 dat hier eigenlijk een concessie van de openbare weg gevraagd werd door particulieren. De gemeenteraad was wel bevoegd om te oordelen maar haar besluit moest de goedkeuring van de Provincieraad bekomen.

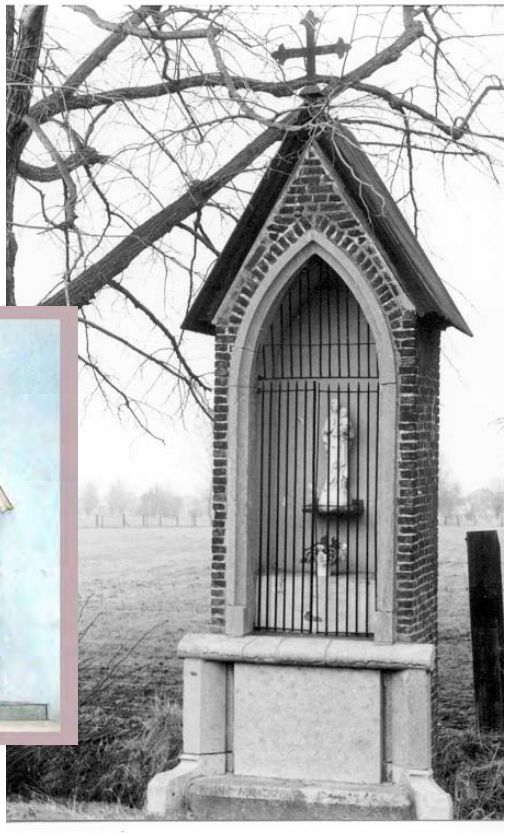
Daarvoor was er een situatieplan nodig met duidelijke aanduiding van de plaats van inplanting en met schetsen van de kapel. Er moest ook zeker gesteld worden dat het grondstuk waarop de kapel werd opgericht, altijd eigendom van de gemeente zou blijven en dat geen vergoeding kon betaald worden bij gedwongen afbraak.

Zo werd geprocedeerd. De wegopzichter Mahy maakte op 28 oktober een situatieplan. Mevrouw De Meester Geelhand liet nieuwe plannen tekenen. In de zitting van 29 november gaf de gemeente eindelijk een gunstig advies voor de bouw van deze kapel.

Het luidde als volgt:
De vraag van 21.7.1849 van mevrouw De Meester om een herdenkingskapel op te richten in de Bredestraat op de plaats waar hare man overleed wordt gunstig geadviseerd op de volgende voorwaarden;
1. de kapel mag slechts 1 meter diep zijn.
2. Ze moet gebouwd worden op de grachtkant aan de straat.
3. De plaats waarop ze gebouwd wordt blijft gemeentegrond.
4. Indien noodzakelijk voor het algemeen welzijn zal de familie De Meester ze afbreken op haar kosten zonder schadevergoeding.

Op 14 december van dat jaar werd deze raadsbeslissing door de Bestendige Deputatie van de provincie Antwerpen goedgekeurd. De kapel is in de loop van het jaar 1850 op die plaats opgericht.

Latere ontwerpen (auteur niet vermeld) met drie voorstellen waarvan het derde best overeenkomt met de eigenlijke realisatie, zonder de schilden bovenaan maar wel met een gedenksteen onderaan zoals bij ontwerpversie 2.

De correspondentie van mevrouw de Meester Geelhand is in privé bezit vande familie de Meester de Ravestein. Op een omslag schreef de opdrachtgeefster volgende tekst:

19.11.1849
Autorisation de l'érection de la petite Chapelle commémorative à l'endroit du Breeden Driesstraet où Monsieur le Bourgmestre de Meester Geelhand rendit son âme à son Créateur, le 4 juin 1847 à 6 heures du soir en allant voir en voiture la nouvelle tranchée à Hombeeck

De uiteindelijke goedkeuring werd meegedeeld in een brief van secretaris A. Fremie en luidt als volgt:

Extrait du Registre aux Résolutions du Conseil Communal de Hombeeck.
Séance du 29 novembre 1849.
Préssents M.M. Ceulemans, Bourgemestre, J. Selleslagh et J.F. Selleslagh, Echevins, h.Vekemans, J.Peters, J.F. Vekemans et De Saegher, conseillers et le secrétaire.
Le Conseil
Vu la Requête de madame la Douairière De Meester Geelhand en date du 21 juillet dr, tendant d'être autorisée à ériger une chapelle commémorative dans le Breedendriesstraet à l'endroit où mourut son époux, monsieur Pierre Jean De Meester en son vivant bourgmestre de cette commune.
Vu l'avis favorable de monsieur l'inspecteur voyer Marly en date du 26 juillet dernier.
Vu le plan des lieux dressé par le même fonctionnaire le 28 octobre dernier.
Considérant que le monument que madame De Meester Geelhand se propose d'ériger à la mémoire de son époux n'entravera en aucune manière la circulation dans le Bredendriesstraet

La dame De Meester Geelhand est autorisée à ériger une chapelle commémorative dans le Bredendriesstraet en cette commune à l'endroit indiquée au plan sus rappelé de monsieur l'inspecteur voyer, sous les conditions suivantes :

1. Que la dite chapelle n'aura qu'un mètre de profondeur tout compris
2. Qu'elle sera bâtie au bord du fosse de la rue
3. Que le fond sur lequel elle sera bâtie restera la propriété de la commune
4. Que pour le cas ou éventuellement l'utilité publique exigerait la démolition de cette chapelle, la famille De Meester devra l'amover à ses frais, sans qu'elle puisse réclamer de ce chef aucune indemnité quelconque.

Et sera la présente résolution transmise à l'autorité supérieure aux fins d'approbation.
Signé H.F.Ceulemans, Aug. Frémie secr.

Vu et approuvé par la Députation Permanente du Conseil Provincial Anvers en séance du conseil provincial le 14 décembre 1849.
signé T. Reichmann, De Cuyper, greffier

De herdenkingskapel is opgetrokken in rode baksteen en een sokkel van arduin waarin de gedenkplaat is opgenomen. Erboven staat het schild De Meester. De kapel is van het spitsboogtype en de boog werd aan de binnenzijde afgewerkt met arduin. Het zadeldak is bedekt met zink. De voorzijde is afgesloten met een eenvoudig metalen traliewerk. De binnenzijde is wit geschilderd. Er is een sokkel van keramiek tegels voorzien voor het plaatsen van bloemen. Het wit plaasteren beeldje van Onze-Lieve-Vrouw met kind staat op een houten muursokkeltje. Haar haar is met goudverf geaccentueerd. Maria draagt een wit kleed dat in brede vloeiende plooien weergegeven wordt en zij staat op een soort wolk. Zowel Maria als het Kind Jezus kijken de gelovige aan. Het oorspronkelijke Mariabeeld werd in 1914 vernield. Met de restauratie in 1918 werd het huidige beeldje erin geplaatst. Of het om hetzelfde type beeld gaat is niet bekend.

Onderhoud dringt zich op, vooral van het voegwerk.

De vroegere devotiebeleving bestond erin gezamenlijk de rozenkrans te bidden in de maand mei. Ook was het tot in de jaren 1960 gebruikelijk dat plechtige communicanten zich naar de kapel van hun wijk begaven voor een gebed. De actuele devotiebeleving beperkt zich tot het onderhoud van de kapel.

De beroerde oorlogsjaren

Buiten deze kapel in de Kruinighemstraat van 1850 en deze in de Bankstraat van 1905 waren er verschillende muur-, staak- of boomkapellekens in iedere wijk waar in de meimaand speciale aandacht aan geschonken werd. Ze waren eerder bescheiden en zonder veel pretentie door particulieren of een groep van wijkbewoners geplaatst om hemelse bescherming af te smeken over hen en over de omgeving. Vooral in nood werd er toevlucht gezocht en hulp gevonden.

Nooit was de roep op bovenaardse bijstand zo groot als in de benarde tijden van 40-45. Men leefde permanent in angst. De bezetting, de deportaties maar vooral de bombardementen vanaf april 1944 dreven het volk naar bovenmenselijke interventie. Rond die periode moet het bidden in groep bij de kapelekens ingang gevonden hebben. Volgens Gerarda Mariën (†) was het een initiatief van Monique van Campenhout, die toen in het huis van het patronaat woonde. Na het bombardement van 1 mei op Mechelen zou ze de gezusters Mariën aangezocht hebben elke avond in groep te bidden bij het kapelleke van de Bankstraat. Dat kreeg heel snel navolging en iedere wijk bad bij zijn kapel. Er was een voorbidder – meestal een vrouw – die de rozenkrans las: vijfmaal tien Weesgegroetjes afgewisseld met een Onze Vader. Achtereenvolgens werden daarbij de "goddelijke mysteries" afgedreund, bij ieder tientje één mysterie. Zo waren er de vijf blijde, de vijf droevige en de vijf glorierijke mysteries. Pastoor Nijs moedigde dit vroom gebruik zeer aan en woonde regelmatig hier of daar een bidstonde mee. Na het bidden werd er nog een lied gezongen. Het gebeurde iedere avond rond 18 uur en duurde een vijftiental minuten. Dan werd er nog nagepraat.

Er werd gebeden bij alle wijkkapellekens. Dat van de Bankstraat was het belangrijkste. In het dorp was er een staakkapel op de splitsing van de Kapellebaan en de Leestsesteenweg. Op de Zemstseweg was een boomkapel. Op het Heike bad men onder de eikenboom met een kapelletje kort bij de herberg van Van Kerckhoven aan de bareel. Op den Boskant was er ook een boomkapel. Op de Dries was er een kapelletje tegen de gevel van Verlinden, op de hoek van de Poreistraat en de Driesstraat.

Theo Slachmuylders getuigde hierover: "*Na het bidden zong men een mooi Marialied. Op de grond stonden altijd veel bloemen, vooral seringen met hun typische geur. Het waren de gezusters Van Der Zeyp die het voortouw namen in gebed. Florentine Van Der Zeyp woonde in het kleine huisje op de andere hoek van de Poreistraat en de Houtestraat. Haar zus Maria woonde in het eerste huis links in de Poreistraat. Genoemde woningen zijn recent verkocht aan jonge koppels. Die samenkomsten waren meer dan wat volksdevotie. Het gaf een gevoel van samenhorigheid, veiligheid, sterkte. Bovendien was ook de jeugd aanwezig, weliswaar van huis uit gepusht, maar ze waren er. Er was sociale controle. Er bestond geen terrorisme zoals men dat nu kent. Nadien bleven de mensen er meestal nog wat napraten. Er was contact met de buren. Iedereen wist alles van iedereen. Er werd geholpen waar nodig, spontaan, zonder dat het eigenlijk door de overheid allemaal georganiseerd moest worden, zoals nu het geval is. Met veel nostalgie denk ik eraan terug!*"

Het bidden aan de kapellekens werd na de bevrijding nog verder gezet. Alle zorg en kommer waren nog niet voorbij. Vooral de vliegende bommen die lukraak ergens onverwacht neerploften boezemden veel angst in. Een V1 vernielde de "*hoeve van de Boeren*" in het Schalam en er viel een V2 bij "*De Torekens*". Ook na de oorlog is men een tijd doorgegaan met bidden. De frequentie verminderde maar ook de belangstelling. Dit vroom gebruik is na zekere tijd verdampt. Genoemde kapellen in het Dorp, op den Dries, op de Zemstseweg en op het Heike zijn intussen verdwenen.

Leliëndaal herontdekt

De kapellekens in onze gemeente waren allen aan Maria toegewijd. Er was in de parochie een groep die een bijzondere devotie tot Maria aan de dag legde. Ze maakten deel uit van het Marialegioen. Pastoor Nijs was ermee gestart maar ook pastoor Van Dijck ijverde ervoor. De leden engageerden zich voor ziekenzorg en hulp aan bejaarden en behoeftigen en het bidden van de rozenkrans werd zeer gestimuleerd. Op de overlijdensberichten uit die tijd kan men vaak lezen dat de overledene "biddend lid van het Marialegioen" was. De legionairs hebben tot 1950 het bidden aan de kapellekens nog doorgezet doch enkel in de maand mei: de Mariamaand bij uitstek.

De encycliek "*Redemptoris Mater*" die paus Pius XII in 1953 afkondigde moest een Mariajaar inluiden. Het was dan juist honderd jaar geleden dat het dogma van Maria Onbevlekt Ontvangenis was afgekondigd. In 1954 was zonet een pasgewijde en extreem gedreven onderpastoor in Hombeek gekomen: Jos Pauwels. Enkele oud-Chiroleiders wisten uit de Hombeekse geschiedenis van pastoor De Ridder dat aan de Zenne een klooster gestaan had dat aan Maria gewijd was. Men ging op zoek naar Leliëndaal. In Hombeek was er niets van overgebleven maar in Mechelen was er nog de Leliëndaalkerk van de jezuieten met in de gevel het beeld van Maria met kind Jezus en de lelie.

Onderpastoor Jos Pauwels pakte het groots aan. Hij organiseerde een grandioos feest op de Schrale Hammen waar het klooster had gestaan en liet er een

kapelletje ophangen. Voor die gelegenheid schreef Emiel Keuleers een gedicht voor O.L.V.-van-Leliëndaal dat getoonzet was door Jef Leirinckx, leraar aan het Sint-Romboutscollege en muziekleraar aan het Lemmensinstituut.

E.H. onderpastoor J. Pauwels op de kansel (foto J. Solie)

Pauwels had de gave mensen te begeesteren en deze hype zette parochianen aan om een nieuwe kapel op te richten in iedere wijk. Zo zijn er toen nieuwe kapellen ontstaan in het dorp, op het Heike, in de Rechtestraat en op den Boskant.

O.L.V. van Leliëndaal , boomkapel Schrale Hammen, 1954

Op de Schrale Hammen, in de volksmond algemeen "Schalam" genoemd, had in mei 1954 een eerste manifestatie plaatsgehad ter ere van O.L.Vrouw van Leliëndaal. Daar werd een boomkapelletje opgehangen. Pater de Reys hield er een gelegenheidssermoen. Dit gebeurde onder grote belangstelling van de Hombeekse bevolking. Dit kapelletje is verdwenen.

Midden in de weiden en velden is later aan een houten paal een eenvoudige houten kapel opgehangen. Het sterk verweerd wit plaasteren Mariabeeld vertoont gelijkenis met het beeld van Onze-Lieve-Vrouw van Leliëndaal dat op het dorpsplein hing. Het hoofd lijkt alleen in de andere richting gedraaid. De kapel was binnenin bekleed met een soort blauwe zijden doch ook deze is sterk aangetast door het vocht.

Dit beeldje is de verkleinde vorm van dat van Onze-Lieve-Vrouw van Leliëndaal dat kort daarop werd gemaakt voor de kapel in het Dorp. De bloemen onderaan het kapelletje wijzen er wel op dat het daar niet vergeten staat. (opgezocht door Eddy Apers)

O.L.V. van Leliëndaal in het Dorp

Het ganse opzet van festiviteiten in het "Schalam", de omgeving waar het oude klooster had gestaan, beschouwde Pauwels maar als de prelude van het groot spektakel dat in zijn kop speelde. De jonge priester was bezield met een soort bekeringsdrang. Hij kon het niet hebben dat in zijn parochie uitzonderingen woonden die zich afkeerden van al dat kerks gedoe. Vooral in het Dorp woonden veel arbeidersgezinnen, wat minder begoed, die de binnenkant van de kerk niet kenden en zich politiek aansloten bij de werklieden van de BSP, de Belgische Socialistische partij. Café Forum was hun ontmoetingscentrum. Het gebeurde dat onderpastoor Pauwels er met de fiets passeerde en hem wat liefs toegeroepen werd van "zwartrok" of zo. Hij was voldoende fanatiek om zich daarboven te zetten, sprong van zijn fiets en stapte de Forum binnen.
- "*Hé, de mannen, geef mij iets te drinken !*", was zijn introductie.
- "*Aan 't biljaren, mannen, mag ik een toerke meespelen ?*"
Iedereen keek er van op. Sommigen vertrouwden die smeuïge avances niet. Anderen beweerden toch dat dat tenminste 'n pastoor was met haar op zijn tanden die geen schrik had van 't werkvolk.

Als het dorp niet naar de kerk kwam, dan zou Pauwels de kerk naar het Dorp brengen, of toch, een kapel tenminste. Hij vond in de onmiddellijke omgeving naarstige medewerkers die het voortouw namen bij zijn opzet. Dat waren vooral Emiel en Clementine Coosemans-Christiaens, Waar en Meen Goovaerts-Apsillis en Marcel en Yvonne De Laet-Van Lierop. Deze dorpsmensen sloten zich aan bij het Marialegioen. Er werd aan een van de lindebomen op het dorpsplein een klein kapelletje gehangen. Dit was de voorbode als de zwaluw die de nieuwe lente aankondigde. Er werd een comité opgericht om grond te vinden, plannen te maken en een geschikt beeld te vinden dat O.L.Vrouw van Leliëndaal moest voorstellen.

De zoektocht naar het geschikte beeld leidde hen naar de gelijknamige jezuïetenkerk in de Bruul te Mechelen.

Daar hadden zich eertijds de Norbertinessen van Leliëndaal gevestigd na de godsdienstoorlogen. In de voorgevel van deze een kerk hing een barok Mariabeeld met het kindje Jezus aan de hand. Beeldhouwer Jacobs van Bonheiden kon daar zijn inspiratie halen om er een eigen Hombeekse Maria uit te scheppen. Zo gebeurde het en het beeld werd gekapt in witte Franse steen.

Het Leliëndaalbeeld van Hombeek wijkt wel af van dit van de Bruul. Het heeft ook barokke allures maar het kind Jezus loopt rechts van de moeder en op de begane grond in plaats van een kindje dat erg suggestief geplaatst is op de wereldbol, de slang van het kwaad vertrappelend.

Intussen was aan een plaatselijke architect opdracht gegeven een schets te maken van de kapel.

Aan het gemeentebestuur werd de goedkeuring gevraagd voor de bouw. Deze kwam in augustus 1954. In het verslagboek werd genotuleerd: "*Het Comité van Leliëndaal vraagt toelating voor het bouwen van een kapel op een perceel eigendom van Frans Nuytiens met uitzicht op de markt. De raad heeft besloten deze oprichting goed te keuren* [2] ".

Intussen was het beeld klaar mooi gekapt in witte steen. Er werd ook nog een kopie van gemaakt op dezelfde grootte in gegoten steenspecie om in onze kerk op te hangen. Ze hangt er nu nog. Dat beeldje werd ook meegedragen in de processies.

Onderpastoor Pauwels hier in het klooster van Hombeek die fier het nieuwe beeld toont aan zuster Norberta, overste van het klooster en de meisjesschool, aan zuster Theresite en aan zuster Leonilla.

[2] Verslagboek schepencollege (1954-1976), verslag van 14.8.1954, bouwaanvraag.

Van het beeld werden honderdvijftig verkleinde kopieën (ca. 35 cm.) gemaakt deels in plaaster en deels in imitatiehout. Deze beeldjes werden verkocht om uit de kosten te komen. In die jaren werden er talrijke van die beeldjes opgehangen tegen huisgevels.

Eind 1954 werd een bakstenen open muurkapel gebouwd met beluifeld zadeldak op smeedijzeren steun.

Het massaspektakel bij de inwijding moest een nieuwe kerstening van het Dorp betekenen. Het ging gepaard met een kaarsjesprocessie, zang van de koralen van Leliëndaal, muziek van de fanfare, bevlogen toespraken en een openluchtspel over de geschiedenis van het klooster van Leliëndaal opgevoerd en geschreven door Emiel Keuleers. Monseigneur Bellon zegende dan de kapel in.

Onderpastoor Pauwels met voortrekkers: Emiel en Clementine Coosemans-Christiaens, Eduard en Meen Goovaerts-Apsillis en Marcel en Yvonne De Laet-Van Lierop

De optocht bracht het beeld van de kerk naar de nieuwe kapel. Bij kaarslicht stapte men door tot aan de Zennebrug, een manifest betoon dat deze buurt ook aan Maria gewijd was.

De toespraken en het historisch spel gebeurden op het dorpsplein.

In de zestiger jaren werd heel de dorpskom met het dorpsplein heraangelegd en werd dit kapelletje ook gesloopt.

Het origineel Mariabeeld ging teloor. Het staat nu in een privétuin te Hever-Schiplaken.

Koningin van Leliëndaal

tekst: Emiel Keuleers
muziek: Jos Lerinck

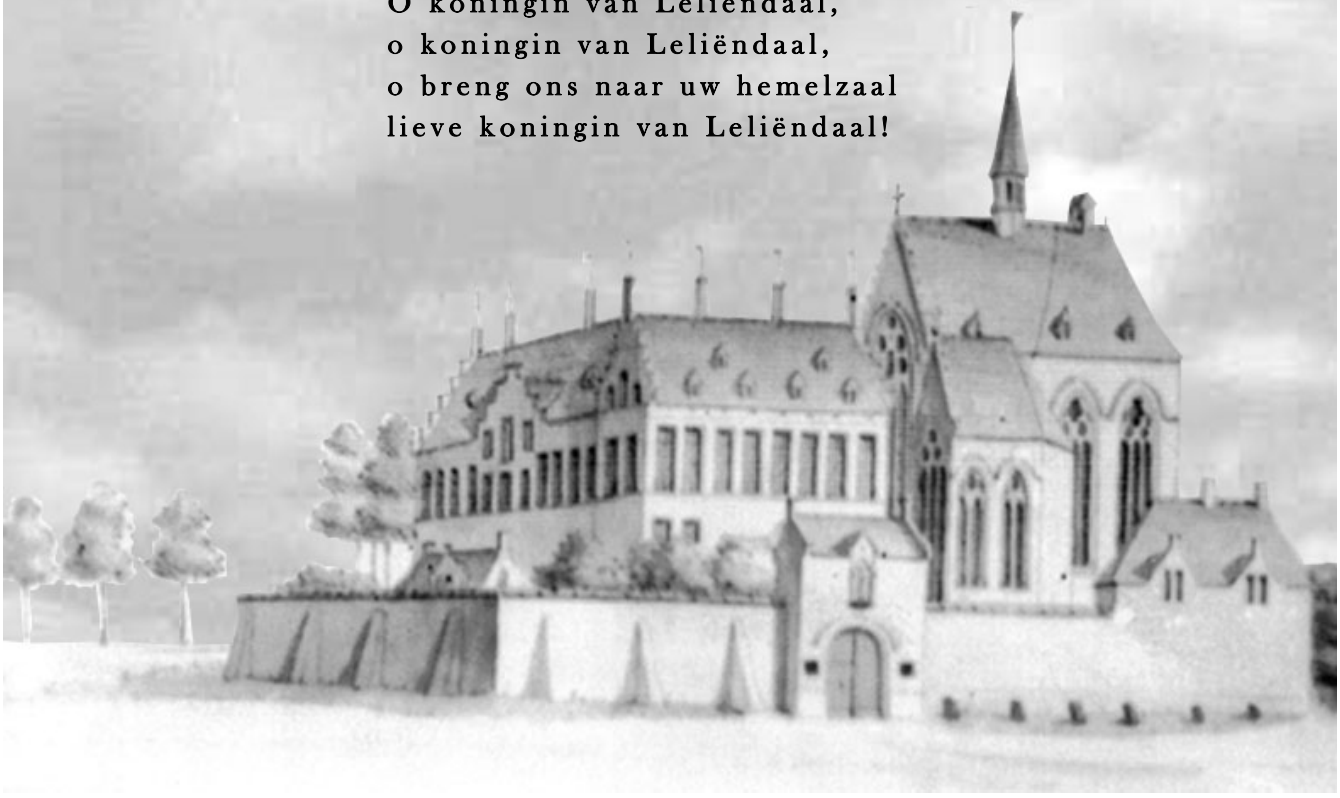
Uit 't duister van een oud verleden
bleef ons uw zoete naam bewaard:
een naam die prijkt in huis en gaard,
een naam van zuiverlijke vrede !

Gij hoogste roem van onze gouwen,
gij lieflijk dal dat geuren spreidt
van lelieblanke zuiverheid.
O gij, de schoonste aller vrouwen

Het oude klooster is sinds jaren
vernield door geus en duivels vuur,
maar sterker dan de sterkste muur
blijft onze liefde u bewaren

Refrein:

O koningin van Leliëndaal,
o koningin van Leliëndaal,
o breng ons naar uw hemelzaal
lieve koningin van Leliëndaal!

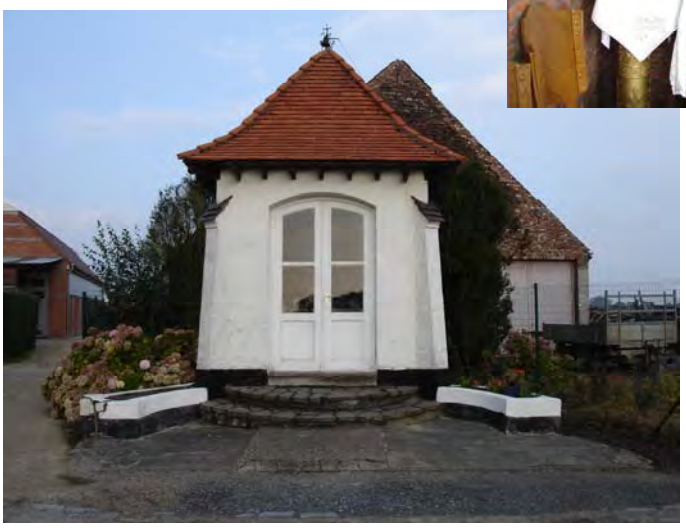
O.L.V. van Lourdes, veldkapel, Heike, 1954

Eerst een boomkapel

Ook het Heike had zijn kapelletje. Het hing aan een boom tegenover de herberg en zaal Alcazar van "den Teck" (Geets). Maria kreeg er speciale aandacht in de maand mei en ook hier verzamelde in 1944 iedere dag massaal volk om te bidden voor een snel oorlogseinde zonder noodlottige incidenten. Toen de boom gerooid werd, is het kapelletje tegen de gevel van de herberg Van Kerckhoven opgehangen

Paula van Boetses zet door.

Iedereen vond toch dat het Heike beter verdiende en recht had op een aantrekkelijk bidhuis.
Pastoor Nijs steunde dit initiatief van Frans en Paula Selleslagh, alias "Van Boetses". Dit moet nog geweest zijn in het begin der vijftiger jaren en de oude, reeds ziekelijke parochieherder schonk een beeld van O.L.Vrouw van Lourdes aan het wijkcomité dat zich inzette voor deze bouw. De grond waar de kapel op moest komen lag voor de hoeve van Boetses en was hun eigendom. De kapel is er echter pas in 1954 gekomen onder pastoor Van Dijck.

In september dat jaar werd ze plechtig ingehuldigd. De verschillende christelijke organisaties vormden een processie. Naast een gelegenheidstoespraak van onderpastoor Pauwels, declamatie van Mariagedichten en een bloemenhulde, werd de wijding besloten met een dankwoord van de pastoor. Felle regenbuien noodzaakten een inkorting van het feestprogramma.[3]

De veldkapel van de Schoorstraat is ontworpen door architect Peeters. Ze werd opgetrokken in witgeschilderde baksteen met een zwarte strook onderaan. Op de vier hoeken bevinden zich verjongende steunberen die bovenaan afgedekt zijn met zwarte vlakke dakpannen. Voor het dak zelf werden rode geperste leipannen gebruikt. Op de spits werd een klokje geplaatst, bekroond met een klein ijzeren kruisje. Twee treden in breuksteen leiden naar de dubbele houten deur die met beglazing is voorzien. De deuren werden blijkbaar in de loop van de tijd vervangen. Opzij van de treden zijn twee gemetste bloembakken voorzien.

Het interieur is in schoon metstelwerk opgetrokken. Enkel de nis achter het Mariabeeld is witgeschilderd.

Maria wordt hier gekroond weergegeven met een gouden aureool rond het hoofd en een bidsnoer aan de arm. Dit beeld werd geschonken door pastoor Nijs (1938-1954). Zij is gekleed in een lang wit kleed en draagt een witte sluier die tot op de grond hangt. Een hemelsblauwe ceintuur is rond haar midden gedrapeerd. Ook zij staat op een wolk met bloemen versierd. De devotie voor Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes is gebaseerd op de verschijningen van Maria aan Bernadette Soubirous op 11 februari 1858.

Het beeld is geplaatst op een sokkel die op een houten altaar rust. Op het altaar ligt een wit linnen kleed met kanten sierstrook. Op het middenpaneel van dit altaar staat de gebeeldhouwde tekst *WEES GEGROET MARIA*. Deze tekst wordt geflankeerd door een lelie aan iedere kant.

[3] Gazet van Mechelen 21 september 1954.

De vroegere devotiebeleving bestond er in gezamenlijk de rozenkrans te bidden in de maand mei. De actuele devotiebeleving bestaat in het dagelijks aansteken van een kaars en in de meimaand worden er nog gebedswaken georganiseerd.

Aan deze kapel werd vroeger regelmatig de mis gelezen. Op 4 november 1959 bij de gouden bruiloft van het echtpaar Viktor en Marie Van Den Brande – Daelemans [4] was er een gelegenheidsmis. Onder-pastoor Guido Peeters ging de plechtigheid voor. Deze traditie bestaat nu ook nog.

De kapel in prima staat is overvloedig voorzien van devotiebeeldjes, allerlei bloementuilen en kaarsen. Aan de muur hangen prenten en gebedsteksten. Rechts van het altaar staat een Maria met kind onder een glazen stolp geplaatst op een houten sokkel. Links bevindt zich op een sokkel bekleed met koperen reliëf een groot Heilig Hartbeeld. Er zijn ook kerkstoelen voorzien voor de gelovigen.

Aan dit kapelletje van het Heike is een spetterende voorgeschiedenis verbonden. Deze en nog wat andere bedenkingen uit vroeger jaren werden opgeschreven door ons bestuurslid Johny Soli. Het is zo puur uit de volksmond opgediept dat het bij deze gelegenheid zijn plaats verdient in dit Ridderke. (zie volgende bijdrage)

[4] Gazet van Mechelen 4 november 1959.

Koningin van de Vrede, kapel in de Rechtestraat,

Aan het einde van de kasteeldreef ligt dit kapelletje te midden van het groen. Onder impuls van de oplaaiende Mariadevotie naar aanleiding van het komende Mariajaar 1954 werd deze kapel in 1953 gebouwd door het plaatselijke comité waarin Karel Meeus optrad als voorzitter. Het terrein behoorde toe aan baron Bernard de Meester de Ravestein.

De kapel staat op het einde van de Rechtestraat – net voor het kruispunt met de Dukestraat en de Boomkensstraat.

Het is een rustieke niskapel opgetrokken in gehouwen zandsteen. De steenkapper die hiervoor instond was iemand van het dorp zelf, namelijk Theodoor Selleslagh die, naar verteld wordt, van de pastoor van zijn verplichte zondagsrust ontheven werd en de speciale toestemming kreeg om op zondag steen te kappen. In een fronton staat het schild de Meester (kruis) zoals in de kapel van de Kruinighemstraat. Een steen aan de voorzijde draagt de tekst: REGINA PACIS ORA PRO NOBIS.

Het stenen bidbankje vermeldt: *Episcopus benedixit 15 aug 1953*. In een rondboog staat het rood en blauw beschilderd plaasteren Mariabeeldje. Maria en het Kind Jezus kijken elkaar aan. Twee kleine

Achter het beeldje is nog een smeedijzeren versiering aangebracht.

In mei 1959 werd deze kleine boomkapel geplaatst. Als laatste bijgekomen wijkkapel voor het Mariajaar werd ze door pastoor Van Dijck ingezegend.

Vroeger verzamelde de buurt hier ook om gezamenlijk de rozenkrans te bidden in de maand mei.

Toespraak van pastoor Van Dijck bij de inwijding in 1959

Weer en wind hadden hun invloed en een zekere tijd werd er niet meer omgekeken naar dit kapelletje. Vlijtige handen hebben met zorg en liefde het oude verwaarloosde kapelletje volledig gerestaureerd en zachtgroen geschilderd aan de buitenzijde. Er werd ook een houten bank geplaatst en het geheel werd voorzien van smaakvolle beplanting. Ook dit kapelletje is nu in prima staat.

Een privé kapelletje in de tuin of aan de gevel

In Vlaanderen bloeide van oudsher een grote Mariaverering. Dit uitte zich onder meer in de vele kapelletjes die de mensen aan hun gevel hingen of in de tuin plaatsten. Vooral in begin van de vijftiger jaren werd de bevolking door de kerkelijke overheid gestimuleerd een Mariabeeldje te plaatsen. Deze devotionele bloei werd in de hand gewerkt door de organisatie van de Mariajaren in 1952 en 1954.

Eerwaarde heer Fernand Mariën (1908-1978) was de stichter en de bezieler van ***Belgium Mariae***, dat in 1958 omgedoopt werd tot ***Regnum Mariae***. Vanuit zijn overtuiging dat Maria diende aanwezig te zijn in het leven van iedere gelovige organiseerde Mariën een reizende Mariale tentoonstelling die door heel Vlaanderen trok. Bezoekers werden hierbij uitgenodigd een kapelletje aan hun gevel te hangen. Deze actie werd door vele pastoors gesteund en duizenden kapelletjes werden niet enkel in Vlaanderen doch ook in Wallonië en zelfs in het buitenland namelijk in Ierland, Frankrijk en de Verenigde Staten geplaatst. De kapelletjes van *Regnum Mariae* werden vervaardigd door de schrijnwerkerij Debast te Lembeek. De uitvoering varieerde in de tijd in vier modellen waarbij de kleuren aangepast werden en het beeld, oorspronkelijk uit plaaster vervaardigd, nadien uit plastiek gegoten werd. [5]

In tegenstelling tot de naburige gemeenten Leest en Zemst-Laar, werden er slechts een heel beperkt aantal van dergelijke kapelletjes in Hombeek geplaatst.

Humbeekseweg

Eén ***Regnum Mariae*** kapelletje hangt nu nog aan een leegstaand huis gelegen in de Humbeekseweg. Het ziet er erg verweerd uit en zou dringend opgeknapt moeten worden.

[5] R. De Broeck, 'De gevelkapelletjes van regnum Mariae, een merkwaardige uiting van volksdevotie', *Ons heem*, (2001) 2: 196-219.

Houtestraat

Een ander ***Regnum Mariae*** kapelletje hangt aan een gevel in de Houtestraat. Het is van hetzelfde type en alhoewel het in veel betere staat verkeert is het wel toe aan een opfrisbeurt.

Het is voor zover zichtbaar wit geschilderd met erboven een blauwe M met kruisje. Welke kleur het Mariabeeldje heeft in deze twee kapelletjes is door de weerspiegeling van het glas niet echt te bepalen.

Poreistraat

Een heel eenvoudig gevelkapelletje bevindt zich in de Poreistraat tegen de gevel van "Het Laatste Huis" van Theo Slachmuylders. Het is gemaakt uit hout en het dak is bekleed met een soort roofing. Het werd recent gerestaureerd en van een beeld voorzien.

Theo Slachmuylders getuigt: "*Ik heb dit behouden als herinnering aan mijn moeder, ook een Maria, die daar toentertijd heel veel zorg aan besteedde. Ik heb er een hersteld beeldje van Lourdes in geplaatst dat vroeger in een kleine grot stond*".

Kattestraat

In de Kattestraat hangt een eenvoudig sierlijk houten gevelkapelletje. Het is in donkerbruin gebeitst. Het Mariabeeldje met kind is zeer sober en gestileerd. Het werd gebeeldhouwd in natuursteen. Door een val is het beschadigd doch dit is enkel op de achterzijde te zien. Een opknap beurt van het hout dringt zich op.

Kapelseweg

Naast de houten gevelkapelletjes die aan de muur opgehangen werden, werd soms reeds tijdens de opbouw van het huis een kapelletje voorzien. Een voorbeeld hiervan is te zien in de Kapelseweg. Deze kleine niskapel is in het metselwerk ingewerkt en springt licht vooruit. Het bevat een wit plaasteren Mariabeeldje

Boterstraat

Een ander ingebouwd kapelletje bevindt zich boven de ingangsdeur in de gevel van het huis, Boterstraat 1. De nis voor het beeldje werd bij de bouw van de woning mooi uitgespaard voor een moderne bewerking van een Mariabeeld, Sedis Sapientiae.

Oude Bankstraat

Een stilistisch zeer mooi en evenwichtig beeldje in bas-reliëf van Maria met kindje werd ook in dit huis van de Oude Bankstraat bij het optrekken van de woning ingemetseld.

In de tuin of achter het huis werden kapelletjes aangelegd, meestal grotkapellen. Een grot met een kompleet Lourdeslandschap bekleedde de hele achtergevel van het huis in de Gijsbeekstraat 14. Ze werd in 1980 afgebroken. In de Diepestraat 2 en in de Humbeeksebaan (Zemst-Laar) is nog een grotkapel

Besluit

Els Oosterlinck besloot in haar vernoemd werk a.v.:

"Vele kapelletjes zijn verdwenen door wijzigingen in infrastructuur en door gebrek aan interesse. Toch lijkt er in Hombeek een kentering in deze evolutie. De vijf kapelletjes die zich aan de weg bevinden worden onderhouden door de buurtbewoners en kaarsjes en bloemen getuigen van een actief eerbetoon aan Maria. Wat de gevelkapelletjes betreft is deze eventuele wijziging in mentaliteit niet zo duidelijk. Een verdere bevraging van de huidige bewoners naar de oorsprong en de eventuele waarde die de kapelletjes voor hen heeft zou hier meer klaarheid in kunnen brengen. Enige stimulans van de kerkelijke overheid of de plaatselijke geestelijke kan misschien een hernieuwde interesse activeren en aldus deze eeuwenoude traditie van kapelletjes in het straatbeeld van Vlaanderen van de ondergang vrijwaren".

DE KAPEL OP 't HEIKE
Hoe ze er kwam en van andere zonderlinge dingen

Johny Soli

Paula van *Boetses* (Slelleslagh) en Mathilde Scheers aan haar kapel op het Heike met erachter nog een deel van de schuur van *Boetses*.

De doening van Boetses

Op het Heike staat al sinds mensenheugenis de boerderij van 'Boetses'. Zo genoemd naar een vroegere bewoonster, Elisabeth Boets, die nog *commerce* zou gedaan hebben in lijnwaad en vlas met den Engelsman. Ook had zij onder de Franse Revolutie onderdak gegeven aan vervolgde priesters en de onderpastoor van Hombeek. In het geheim konden zij er de H. Mis opdragen op één van de twee kelderkamers. Eén ervan was daarvoor speciaal ingericht met een luik (of een val) waaraan een koord was verbonden. Bij onraad kon die opgetrokken worden om zo de Pastoor te verwittigen. Hij kon dan de boerderij ontvluchten, over het veld naar de hoeve van Leliëndaal in de Larestraat of naar het hof ter Most iets verder gelegen. Wanneer de Mis werd gelezen, plaatste men een brandende kaars voor de kelderkamervenster, zo kon men zien wanneer de Mis begon. Bij gevaar of als er vreemden in de buurt waren doofde men de kaars, en alles bleef kalm.

Deze boerderij is vermoedelijk van voor 1500. Ze staat al op de eerste kaarten van voor 1700. Ze was oorspronkelijk gans in leem. Dat is nog te zien aan de binnenkant van de schuur en op de zolder van de paardenstal.

De achtermuur van het karhuis is ook met kleien baksteen gezet, de zogenoemde '*derdeling*' wat duidt op een respectabele ouderdom van de steen.

In de "*Geschiedenis der gemeente Hombeek*" spreekt pastoor Frans de Ridder van een akte uit 1543 die de grens tussen Neer-Hombeek en Op-Hombeek moest bepalen. De commissaris-sen noteerden bij hun rondgang: "*komende van het Lindenveld door de Drapstraat zo op het Heike tegen de Kruisstraat gaande waar het blok lag van de weduwe van Hendrik De Keyser*". Hij was ook ingeschreven bij de strijdbare mannen. In september 1603 gaf Merten De Keyzer op dat hij 6 paarden, 7 koeien en 50 schapen had.

Was dat de oude hoeve van Boetses ? Ze omvatte een goede 5 ha eigendom - in die tijd nog uitgedrukt in 15 dagwand - en nog wat huurland op het Goemanshof aan den Breden Dries.

Hoe dan ook, de hoeve "van Boetses" is beslist van oudsher een belangrijke doening geweest. De eigenares Elisabeth Boets (1772-1846) vond haar man in Leest. Peter Jan Selleslagh (1774-1810) was geen 50 jaar toen hij stierf en de kleine Giele was dan maar 10 jaar. Giele Selleslagh (1810-1883) wachtte tot zijn vijftigste om te trouwen maar koos dan ook een 22 jaar jongere bruid, Josefa Van Asch (1855-1913). Na hen hebben zoon Gust (1862-1936) en Maria Meysmans (1863-1949) de boerderij overgenomen.

Paula en Frans van Boetses

In de herfst van 1903 kwam de tweeling ter wereld: Frans en Paula. Zij waren de twee laatste van de 7 kinderen van Gust en Maria. Normaal was het voorzien dat hun oudere broer Alfons (1896-1920) de boerderij zou verder zetten, maar die overleed accidenteel tijdens zijn legerdienst in Elsenborn in Duitsland. Bij het wegtrekken van een legerwagen was den *dessel* (draaiboom) in zijn buik geslagen en hij bezweek aan inwendige bloedingen.

De jongste zoon Frans, die reeds op het seminarie zat en voor priester studeerde, moest de opleiding staken om de boerderij verder te zetten en zo werd zijn priesterroeping bij hoogdringendheid gedempt. Frans en Paula boerden verder samen met de ouders en de ongetrouwde nonkel Jan, alias *Lemmenken Boets*. Hij ijverde er voor een kapel of zelfs een kerk op het Heike te bouwen, in navolging van Zemst-Laar. Vele afgelegen wijken of gehuchten kregen in die jaren een eigen kerk. Bij gebrek aan geld bleef het bij een droom. Die van *boetses* hadden aanzien in de parochie door hun werklust en vroomheid. Het was goed te zien dat boer Frans gestudeerd had. Hij was *genen* uil en mechaniseerde het bedrijf door de laatste nieuwe veldmachines, een dorsmolen inclusief.

Na de oorlog 1940-1945 kregen Frans en Paula de hoeve op hun naam door de andere broers en zusters uit te kopen. Een weinig later vernieuwden zij het huis, stal en schuur. Hun inzet en doorzettingsvermogen hadden geen windeieren gelegd. Het waren bemiddelde burgers die zelfs een kluis hadden in de bank in Mechelen.

Het kapelletje van 't Heike

Het was al jarenlang een gebruik in elk gehucht 's avond de rozenkrans te bidden voor O.L.Vrouw. Op het Heike werd de *Moeder Gods* aangeroepen of bedankt bij het kapelletje aan een lindeboom op het "*Drinksel*". Die stevige boom stond naast de herberg van Van Kerckhoven, recht tegenover de zaal van "*Den Teck"*, nu het lokaal van De Vrolijke Vrienden.

De lindeboom tegen de haag van Emiel Van Kerckhoven had vele oppervlakkige wortels en voetscheuten. Ze groeiden door tot in zijn hof wat hem het spitten bemoeilijkte. Door de grote hoogte werd ook veel te veel zon weggenomen. De baas van de herberg had al laten verstaan dat die linde uit moest. *Het kapelleke dan* ? Waar moest men gaan bidden ? Het was geen uitzondering dat er in de Meimaand vijftig tot zeventig personen de rozenkrans kwamen *lezen*. Als afscheid werd een Marialied gezongen. *Als de boom er niet meer zou zijn, kon het kapelleke toch tegen de gevel opgehangen worden?* Zo gezegd, zo gedaan. Het kapelleke verhuisde naar de zijgevel van de herberg.

Op zekere dag is *Emiel Van Kerk* de boom gaan uitdoen. Hij zette een ladder tegen de stam en legde een zeil vast aan de kruin van de lindeboom, doch door een verkeerd manoeuvre viel hij… had verscheidene verwondingen en brak bijna zijn ruggengraat. Maanden moest hij plat liggen en hij is nooit meer de oude geworden. Kwade tongen beweerden dat O.L.Vrouw haar boom niet graag verliet en meenden dat ze hierdoor de *sleunders* van haar vaste woonplaats terechtgewezen had.

Paula van Boetses was altijd voorbidster geweest aan het kapelleke. Door deze noodlottige omstandigheden kwam ze op het gedacht voor haar hoeve een *echte* bidkapel te bouwen naar het voorbeeld van de kapel van Oxdonk (Kappelle o/d Bos). Haar vrome gedachte klonk als muziek in de oren van onderpastoor Pauwels die niet naliet haar aan te sporen in dit opzet. In de vijftiger jaren werd de Mariadevotie sterk gestimuleerd en overal in de gemeente werden kapelletjes opgericht.

Het had nog veel voeten in de aarde voor het zover was. Op de bewuste plaats stonden in de haag aan de straatkant drie dikke canadabomen voor de schuur. Die kastaars hadden een omtrek van bijna drie meter. Op deze plaats werden gewoonlijk ook de bietstoepen gelegd. Daar lagen ze goed beschut tegen de noord- en noordoosten wind tijdens de gure wintermaanden. Na veel gepeins en over en weer gepraat kwam er een doorbraak. Door toedoen van *Gust van den Boer* (Gust Soli) werd architect Levrier uit Mechelen er bijgehaald om een voorontwerp te tekenen. Het moest een mooie kapel worden, geen hondenkot zoals dat van Oxdonk, en *het dak moest op het dak van de Kerk trekken,* verwijzend naar het klooster van Leliëndaal. Veel ideeën maar er was nog niets definitief beslist.

De vreemde man in het zwart

In die tijd kwam er tweemaal per jaar een bedelpater van de abdij van Dendermonde rond. Hij schooide van huis tot huis, maar het meest bij de boeren voor melk, graan, aardappelen, vlees, pensen, spek, eieren enz… Boter of geld nam hij met veel affectie in ontvangst en bracht het met de fiets diezelfde avond nog direct naar Dendermonde. De andere giften werden op het einde van de week met kar of wagen naar de abdij gevoerd.

Deze kleine bedelpater met lange grijze baard, kwam altijd eten op de boerderij van *Boetses* zowel 's middags als bij de schooftijd. Hij was er weer in 1953 en Paula en Frans waren blij hem te kunnen vertellen over hun plan om een kapelleke op hun grond te bouwen.
- *" Maar, pater, het moet toch nog wat stil gehouden blijven"!.*
De pater was zozeer in de wolken met dat goede nieuws dat hij het moeilijk voor zichzelf kon houden. Hij praatte zijn mond voorbij. De kapel op het Heike was nu een publiek geheim.

Zoals altijd zijn er mensen met goede en met slechte bedoelingen en die in alles winst moeten zien. Op een avond bij schemerdonker werd er geklopt op de deur bij *Boetses.* Een chicke in een donker pak

geklede man melde zich aan als architect-bouwmeester die ook studies van notariaat gedaan had. Paula liet de man binnen komen. Haar broer Frans was bezig het paard te voeren en de koeien te strooien voor de nacht. Ondertussen was de vreemde man met zijn verhaal begonnen, en stelde voor : "*U hebt een mooie doening*, zei hij vleiend, *hard gewerkt, nu is voor u de tijd gekomen om te rentenieren*". Paula stribbelde tegen en lachte hem weg met de opmerking dat ze nog kloek en gezond genoeg waren om de boerdenstiel met hun 8 mooie melkkoeien en runderen verder te zetten. Kalveren waren hun ideaal en trots van jarenlange kweek en selectie. Toen Frans binnenkwam werd het verhaal met nog meer vuur overgedaan. De vreemde man gaf niet af, sprak over het slechte weer van de voorbije winter en het zware labeur van den *uitkomen*. Zouden zij niet beter op de plaats die ze gingen afstaan voor de kapel een mooi klein huis bouwen voor hun oude dag. Hun hoeve konden ze verhuren of op lijfrente verkopen. Hij zou voor alles zorgen, en met de verkoop van hun vee en alaam konden ze de bouw van het huis financieren. Broer en zus bekeken elkaar. Aan die dingen hadden zij nog niet gedacht. Was hun niet van kindsbeen bijgebracht dat men moest werken tot ge sterft en dat luiheid het oorkussen van de duivel was. De man in het zwart vroeg om een sigaar te mogen opsteken. Omdat Frans niet rookte, *smoorde* hij alleen. De geur van de sigaar vulde weldra de ganse keuken. Maar het was geen sigarenrook zoals ze gewoon waren te rieken. Het stonk meer naar solfer en pek. Ze hadden ook niet kunnen zien hoe hij die sigaar aanstak met een lucifer of tegen de pot van de Leuvense stoof zoals dat de gewoonte was. Hij rookte en rookte maar die sigaar verkleinde niet…!

De man in het zwart bleef maar doorklappen. Hij had veel gereisd en kon over van alles spreken. Ook noemde hij vooraanstaande burgers, ja zelf mannen van adel, die bij hem om raad kwamen vragen. Het sloeg reeds 11 uur op de regulateur als hij aanstalten maakte om te vertrekken. Elf uur is een boosaardig en slecht getal (een overschrijding van de 10 geboden). Hij benadrukte nog eens wat een goed voorstel hij hun had gedaan. Nu lag het aan hen om te beslissen. Toen hij buiten de poort was en zij alles op slot gedaan hadden, zaten zij nog wat bijeen. Ze waren zotgepraat en hun hoofd was ijl. De oude kat, die in de week gejongd had en in een doos onder de stoof lag, was haar jongen aan het verdragen. Dat was ook geen goed teken.

Zij gingen naar boven maar er spookte zoveel door hun hoofd dat zij de slaap niet konden vatten. 's Morgens waren ze nog meer moe dan de avond ervooravond. In de loop van de volgende dag spraken zij over de voorstellen van de man in het zwart en zij vonden het nog zo slecht niet. In gans hun loopbaan hadden zij weinig tegenslag gehad, niet met de paarden, niet met het vee in de stal, geen pootziekte, tuberculose of andere kwalen. Zij wonen fier op hun zelve en een beetje eigenwaarde mag toch wel.

Vanaf die dag van het bezoek van de zwarte man gaven de koeien minder melk. De kippen legden hun eieren verloren, de katten deden raar en stoven met hun staart omhoog van hier naar daar over den "*den*". Paula ging zoals gewoonlijk naar de vergadering van de Boerinnenbond. Na afloop vroeg de onderpastoor hoe ver het zat met de plannen van de Kapel. De pastoor zou het Mariabeeld van O.L.Vrouw van Lourdes schenken aan de kapel. Het stond nu in de spreekkamer van de pastorij. Maar zij ontweek zijn vraag en spoedde zich naar huis. Alhoewel het geen tegenwind was, kwam ze bezweet en moe thuis. Nu wisten ze geen raad meer. De ene dag vonden zij het gedacht goed om te rentenieren, maar de bouw van de kapel was toch een mooie daad van godsvrucht en zou hun aanzien geven in de gemeente en voorspraak bij O.L.Vrouw. Het Heike zou ook opgewaardeerd worden, ja zelfs de grootste achting hebben van den hele *achteruit*.

Frans had weer een nacht slecht geslapen. Misschien had hij gisterenavond wat laat gegeten of kwam het door de medicamenten die hij moest nemen voor zijn bronchitis. Hij had gezweet en ook vies gedroomd van zijne nonkel die zo graag een kerk of minstens een kapel op het Heike had gehad en van al die andere mensen die lang dood en begraven waren. Ze zaten allen in huis rond de tafel met een bedrukt gezicht. Ze zegden niets, maar keken naar de deur langs waar de zwarte meneer was binnengekomen. Toen schoot hij wakker en zat recht in zijn bed. De volgende morgen was hij de eerste op en al gewassen en geschoren eer Paula wakker was. Hij zou klaveren gaan maaien op den Brede Dries, trok de deur open en … daar zat een *parre* (pad) temidden van den dorpel. Hoe kon dat nu, het was al enkele dagen droog en er was geen verandering van het weer op komst, dan lopen de padden toch niet ! Hij gaf ze een schot en de pad vloog weg met een manke poot.

Een moeilijke beslissing

t' Was tegen de noen aan op 'n vrijdag dat die chique meneer weer langs kwam gans in 't zwart gekleed. Hij verontschuldigde zich dat hij geen hand kon geven want hij had deze morgen vroeg een klein accident gehad, daarmee was zijn arm ingebonden. Paula had voor haar twee eieren gebakken en Frans at een pekelharing, maar de vreemde lachte hen uit, en zei dat ze vlees moesten eten als ze zo hard gewerkt hadden. Paula zei dat het christenmensen niet stond om de vrijdag vlees te eten en dat ze van hun eieren evenveel smaak had. Daarop trok de vreemde zijn schouders op. Nu het dag was zagen ze beter zijn mager gezicht met een baardje dat leek op een geitensik. Ook was het

Frans opgevallen dat hij twee hoge voeten had en lastig marcheerde. De vreemde begon weer te *pengelen* over de bouw van hun huis en de verkoop of verhuur van de hoeve, om alzo de bouw van de Kapel tegen te houden. Opeens kreeg Frans een ingeving en zei:
-"*Die kapel komt er* !"
Daarmee was de knoop doorgehakt. Paula verschoot er van dat haar broer zo kordaat optrad, maar zij knikte instemmend.

Hadden al die brave mensen die reeds zo lang gestorven waren, Frans niet willen waarschuwen in die droom van vorige nacht ? En die aardige gedragingen van de beesten ? Maar vooral die ingebonden arm ! Had hij deze morgen die *parre* (pad) gene sjot gegeven ? En nu zat die charlatan hier met *nen* ingebonden arm. Dat kon geen toeval zijn ! Pastoor de Ridder had ooit gezegd : "Als de natuurlijke middelen niet helpen, moeten de bovennatuurlijke helpen…" En hier was meer mee gemoeid, daar bestond nu geen twijfel meer over. De vreemde trok een scheef gezicht en zei dat het hun nog zou spijten, maar ja, ze deden hun goesting. Hij zou nog eens langs komen maar kon niet zeggen wanneer want hij had veel werk.

Er wordt gebouwd

De werkzaamheden aan de kapel konden beginnen. Eerst werden de drie canadabomen geringd op ongeveer één meter boven de grond. De volgende winter werden ze geveld en in stukken gezaagd met de *keutzaag*. Ook de haag werd uitgedaan en opgestookt. Den bietendam lag nu achter het huis van *Nie van Tee*. De *zulle* werden gegraven en gegoten, de bouw kon beginnen. Alleman hielp mee zeker, de gepensioneerden en *Specialleke*, *nen* eerste socialist, was meester-metser.

Toen de kapel halverwege was, legden ze ook de eerste steen voor het altaar of sokkel waar het beeld van O.L.Vrouw op moest komen. Diezelfde nacht stak er een felle windvlaag op met een verschrikkelijk onweer achteraf. Paula en Frans werden wakker en waren met wijwater rondgegaan en hadden een gewijde kaars aangestoken, wat toen in vele huizen gebeurde. Ondertussen werd er gebeden tot de H. Donatius en O.LVrouw. Om klokslag 2 uur 's nachts (het cijfer 2 staat voor negatief en symbool van dood en kwaad) sloeg de bliksem in op de hoeve, dwars door het dak van het huis boven de paardenstal. De hele puntgevel langs de noordkant werd eruit geslagen. Als bij wonder kwam er geen brand. Nochtans was het hooi tot in de kruin van het dak getast. De vuurbal had zich een weg geslagen door het kurkdroge hooi dat enkel maar verschroeid was. De volgende drie dagen stonk het rond de hoeve naar solfer en pek, dezelfde geur als toen de vreemde zijn sigaar opstak. Nu wisten zij dat ze oog in oog gestaan hadden met de duivel of zijnen aanhanger. Hadden ze zijn geitenbaard niet gezien en zijn bokkenpoten en ook de bult op zijn rug waar zijn staart onder stak? Ze durfden het tegen niemand zeggen, uit schrik om uitgelachen te worden. Maar op een nacht een hele tijd later - toen er een vaars moest kalven en ze met een borrel met enkele buren bijeen zaten te wachten in de keuken - kwam het verhaal naar boven. In zulke momenten wordt er veel verteld, ook bij het waken bij een dode of bij een geboorte komt er veel naar boven. En zo heeft dit verhaal voluit zijn bestaansrecht verdiend.

Verhalen bij de kalverende koe

Het was een donkere en winderige decemberdag, enkele dagen voor Kerstmis, echt bamisweer. We waren vroeg gaan slapen, moeder had de stoof niet opgevuld voor de nacht maar laten leegbranden. Met dit weer zouden de kolen toch door de schouw vliegen. Morgen zou ze de kachel terug aanmaken. We waren nog maar in onze eerste slaap toen er werd geklopt, en aan het lawaai te horen was het dringend. Moeder was gelijk met mij beneden. Het was *Nie van Thee*. Er was een vaars die aanstalten maakte om te kalven bij Boetses. Ze kwam vragen of vader kwam helpen en dat ik *Louis van Mariannes* ging roepen. Zij zou ondertussen naar *Soikes* gaan om Michel te roepen. Ik moest ook maar meekomen, *ne* man meer kon geen kwaad en ik had toch mijn communie al gedaan. Eerder mocht ge er niet bijzijn of het moest dringend zijn, in geval van nood als er geen volk in de buurt was.

Zo zaten wij dan in de keuken bij "*Boetses*" met 8 man, ook *Maria van Soikes* was meegekomen. Paula had een gewijde kaars aangestoken voor het beeldje van O.L.Vrouw op de schouw in de voorplaats. Het was een sierlijk beeldje in hout maar de gezichten van O.L.Vrouw en van kindje Jezus waren in ivoor. We konden niets anders doen dan alleen maar wachten. Er was al een waterblaas gekomen maar een koe - of welk beest ook - moet ge gerust laten want anders is ze onrustig en werkt ze niet verder. Het is pas als de pootjes zichtbaar

worden en er genoeg opening is dat ge moogt trekken, en dan nog zonder snokken. Bij een eerste geboorte duurt het gewoonlijk wat langer, maar als er binnen het halfuur na de waterblaas geen verandering optreedt, zit er iets verkeerd; soms een achterwaartse ligging (stuitligging) of, als het jong dood is, werken ze ook niet verder. Zo kreeg ik als nieuwsgierige jonge knaap inlichtingen van ervaren oude boerenmensen.

Frans had de fles Elexir d'Anvers bovengehaald en de glazen. Paula en *Maria van Soikes* dronken een druppel van de Bees (Boere jongens), dat was pruimen op jenever. Op zo'n momenten kwamen de verhalen boven. De *geburen* vertelden eerst onschuldig over het weer en de vruchten. Een dankbare materie was ook het laatste sterfgeval met verwantschappen tot in de elfde graad. Na wat meer druppels kwamen ook meer mysterieuze verhalen die beklijven zoals van de Man in het Zwart die het kapelleke wou boycotten, de bliksem die insloeg en de historie van de parre. Er was eerst een duidelijk angstgevoel bij alle aanwezigen die het verhaal hoorden maar nadien kwam er opluchting omdat Paula en Frans zeiden dat O.L.Vrouw hen had beschermd. Van die Man in het Zwart is niets meer vernomen maar tot voor enkele jaren was er tussen het kapelleke en het *mennegat* van Boetses, alle jaren rond dezelfde tijd, een pad doodgereden. Het lukte haar niet de steenweg over te steken. Zou dat toeval zijn ? Terwijl zij het verhaal vertelden, ging de vlam van de gewijde kaars op en neer. Als de kaars zo goed als opgebrand was, kwam het kalfje ter wereld. We moesten niet hard trekken, maar *Nie van Thee* schoof uit en stak bijna mee in de goot. Alleman aan het lachen en Nie aan het lammenteren. Of was het van het Elexir d'Anvers ?

De koe had nu gekalfd en moest rechtstaan omdat ze niet zou verder werken op den aal, want zo kon haar lijf afkomen. Daarna kon ze gemolken worden. Het eerste *bitmelk* voor het kalfje. Dat had een snuifje zout op de tong gekregen voor de slijmen en tegen de kwade hand. Als mensen gedoopt worden en zelfs klokken, waarom dan dieren niet ? Het zout op de tong van het kalf of van een ander dier was in feite de doop. Vee was van levensbelang. Maar de koe had eerst een halve emmer drank gekregen, waarin volgens oude gewoonte drie handsvol *lijzemeel*, drie handsvol zemelen, één greep bruine kandijsuiker en negen druppels (lekken) van de gewijde kaars bijgoten werden met een halve moor heet water. Dat alles werd opgeroerd tot een pap of zoals ze dat noemden tot *broem*.

Alles was goed verlopen. Nu konden wij naar huis. *Maria van Soikes* was eerst buiten, geen drie stappen in 't donker of ze liet 'n schreeuw. "*Ik trap hier op een parre"*, riep ze. Als we dichterbij kwamen, zagen we dat ze op een paardenvijg getrapt had. En alleman aan het lachen. Michel zei dat er in deze tijd van 't jaar geen *parres* liepen. Het ging tegen de winter aan.

Devotie en andere dingen

Het beeld van O.L.Vrouw van Lourdes is mijn vader, Gust Soli, 's avonds gaan ophalen in de pastorij. Hij heeft het afgezet in de boerderij '*huis ten Halve*' bij Miel en Nieke Van Doren. Het kreeg een ereplaats in de beste kamer. Met de opening is het beeld ingehaald. De fanfare "De Vrolijke Vrienden" begeleidde het met veel volk in een pletsendde regen. Pastoor Van Dijck sprak van een echt Lourdesweer. Vanaf dan werd er elke dag in de maand mei gebeden. De sluiting van de meimaand werd dan opgeluisterd door de jonge muzikanten. Die kregen als beloning een stuk chocolade van Paula. De kinderen van 't Heike en van het Klein Gent brachten zoveel bloemen dat ze in emmers en kuipen moesten gezet worden. Seringen, *sussemiene*, bolrozen, irissen, maar nooit werden er gekochte bloemen gebracht, alles uit eigen hof.

In juni werd er ook gebeden ter ere van H. Jozef en de verschijningen van O.LVrouw. Oktober was dan weer de Rozenkransmaand. De 15 geheimen van de Rozenkrans :
Op maandag en donderdag :
de blijde geheimen
1. de Boodschap van de Engel Gabriël aan Maria
2. het bezoek van Maria aan haar nicht Elisabeth
3. de geboorte van Jezus in een stal te Bethlehem
4. de opdracht van Jezus in de tempel
5. de terugvinding van Jezus in de tempel.

Op dinsdag en vrijdag :
de droevige geheimen
1. de doodstrijd van Jezus in de hof van Olijven
2. de geseling van Jezus.
3. De doornenkronen van Jezus
4. de kruisdraging van Jezus
5. de kruisdood van Jezus

Op woensdag, zaterdag en zondag :
Glorievolle geheimen
1. de verrijzenis van Jezus
2. de hemelvaart van Jezus
3. de nederdaling van de H. Geest over de Apostelen
4. de tenhemelopneming van Maria
5. de kroning van Maria in de hemel

Wanneer er een overlijden was op het gehucht werd er rondgegaan van huis tot huis. Er werd gebeden zolang de dode *boven aarde lag*. Het bidden voor een overledene werd een kwart voor tijd aangekondigd door het luiden van het klokje. Dit klokje was het werkklokje van het Hof ter Most dat aan de noordgevel van Ceulemans' huis hing. De stoel waarin het was opgehangen is nu nog te zien. Fien Van As luidde de klok. Vroeger bad men bij

de overledene thuis om vijf, zes of zeven uur, naargelang het jaargetijde, liefst voor het donker werd. De wegen waren slecht of niet verlicht. Later ging men aan het kapelletje bidden. Dat was gemakkelijker omdat men in het sterfhuis niet altijd met zoveel volk binnen kon en er zeker te weinig stoelen waren. Het gebeurde zelfs dat mensen op de rand van het sterfbed moesten zitten uit plaatsgebrek. Niemand nam er aanstoot aan. De mensen waren met de dood vertrouwd. Ik heb het als kind allemaal meegemaakt. Het was wel raar. Enkel op het nachtkastje of op de schapraai brandde één kaars. Het flikkeren van de kaars toverde grillig dansende schaduwen van de mensen tegen de muur die steeds op en neer spookten. De litanie werd gebeden, niet gezongen. Men antwoordde: "*bid voor hem*" of "*bid voor haar*". Wanneer aan het kapelletje gebeden werd, ging men na de rozenkrans in processie een kruisje geven op het sterfhuis, wat de familie zeer apprecieerde.

Enkele vrome zielen schonken lijnwaad voor het maken van altaardoeken voor de kapel. Van een klooster in Mechelen kregen ze kant, afkomstig van priesterkleden die niet meer gebruikt werden. Ze werden dan aan het lijnwaad genaaid en verder geborduurd. Paula schonk twee oude koperen kandelaars (die ondertussen gestolen zijn). Een andere familie schonk het beeldje van de H. Bernadette uit dankbaarheid voor een genezing (ook gestolen). Na de rozenkrans werd er dikwijls nog een tientje gebeden voor één of andere bijzondere intentie. Zo gebeurde het voor het lukken van de operatie van Mit Meysmans. Ze werd met succes geopereerd aan haar hart. Dat was destijds uitzonderlijk. Het moest in Parijs gebeuren omdat ze nog toen niet in staat waren dit in België uit te voeren.

Wanneer er iemand zwaar ziek of stervend was maar ook bij nakende geboortes, vroeg men aan Paula van Boetses de kroon te laten branden. Zo wisten al de voorbijgangers dat er iets serieus was waarvoor gebeden moest worden. Dat deed men dan ook en zo werd een gevoel van samenhorigheid geschapen dat nu nog nauwelijks denkbaar is. Plezier maken kan men niet op zijn eentje en "*gedeelde smart is halve smart*" zegt het spreekwoord.

Als de laatste uren geslagen waren en de stervende berecht was, werd Paula verwittigd. Zij bracht dan het kruis van de H. Doodsstrijd mee dat in zijn of haar handen gehouden werd. Een kaars werd aangestoken voor het kruisbeeld en samen met enkele oudere vrouwen werd de rozenkrans gebeden. De litanie verschilde hier. Nu werden de kerkvaders aanrgeoepen. Wanneer de priester kwam met de H. Sacramenten mocht men niet aan de voetsponde staan omdat de slechte geesten uitgeademd werden. Zo vermeed men dat ze op u vielen. In de kamer van de stervende werd niet gesproken. De misdienaar die de priester begeleidde, belde onophoudelijk van de pastorie tot het sterfhuis. Als de stervende de communie niet had kunnen ontvangen, belde hij opnieuw tot aan de kerk of de pastorie. De H. Hostie keerde terug en zo beseften de mensen dat het zeer ernstig was en geen voedsel meer kon genuttigd worden. Bij het binnentreden van het sterfhuis knielden de mensen die in huis waren maar ook onderweg knielden de voorbijgangers en fietsers sprongen van de fiets. Er bestond toen nog geen thuisverpleging of andere palliatieve zorg. Bij een overlijden kwam de dokter om een overlijdensakte op te stellen. Het waren ook deze vrouwen die het lijk aflegden, als de familie dit wenste. Om iemand te lijken of bij te staan in zijn laatste levensdagen kon men ook beroep doen op de Zwartzusters van Mechelen, maar alleen de gegoede families konden het zich permitteren.

Men ging dan naar de pastorie om de begrafenis te regelen, gewone of eerste klas. Ondertussen werd door een buur het kruis afgehaald in de kerk. Het werd tegen de luiken van het sterfhuis gezet. 's Avonds voor het donker was, werd het binnen gezet en 's morgens weer terug buiten. Aan het kruis kon men zien om welk uur de begrafenis doorging: het koperen kruis betekende een eenvoudige en sobere dienst om 10 uur, het zilveren kruis met bol betekende daarentegen een eerste klas dienst om 11 uur. Bij die uitvaartdienst brandde men meer kaarsen. Een gewone dienst was met vier kaarsen, één op iedere hoek van de lijkbaar. Bij de koster werden de doodsbrieven en doodsprentjes besteld. De brieven werden rondgedragen door vrienden of buren, niet door de familie. Bloemen of een foto op de kist was nog geen ingeburgerd gebruik. Bij oud-strijders werd de "tricolor" op de kist gelegd.

De kist werd besteld bij Charel Reydams. Hij kwam eerst de maat nemen zodat men ten vroegste na twee dagen het lijk kon kisten. Dat was in de zomer een probleemgeval. Er huisden vaak ratten in de omgeving. Die moest men uit de buurt houden. Het is ooit gebeurd dat een kat of rat het lijk schond aan oren of neus. Om de mond van de dode mooi gesloten te houden, werd een kerkboek onder de kin gestoken tot verstijving was ingetreden. Soms werd er een doek rondgebonden. De buren moesten voor dragers zorgen (niet de familie), totaal vijf man, vier om de kist te dragen, en één voor het kruis. Zij werden niet betaald, maar kregen toch drinkgeld. Soms was men niet al te genereus maar de dragers maakten er toch het beste van en trakteerden dan zichzelf soms tot 's avonds laat. Dit noemde men *hemelen* of een eindje *op weg gaan* met de dode.

Als er een lijk in huis was viel het leven stil, maar op de boerderij mocht ook het paard (paarden) niet buiten komen, dit was een ongeschreven wet. Iedereen hield zich hieraan. Ploegen, zaaien of planten was sowieso uit den boze. De klaveren voor paard en koeien moesten met de kruiwagens

aangebracht worden. Het matras of beter *den heupeling* van de afgestorvene moest ververst worden. Matrasovertrekken of plastiekbescherming kende men niet. Den *tijk* (matraszak) werd nadien gewassen. Als hij gevuld was met kaf (haverkaf, soms ook tarwe) werd alles opgestookt en terug gevuld, niet met gerstekaf want daar zaten stekels aan. Een matras gevuld met pluimen (dons) werd naar een speciale winkel in Mechelen gebracht voor een nieuw overtrek. Als dit te duur was kon men het ook laten vullen met zeegras. Kindermatrasjes werden steeds gevuld met haverkaf, dat was zacht en licht om op te schudden. Het oude kaf werd niet opgestookt, maar soms nog aan de beesten gegeven als het niet te fel verduft was. Meestal werd het op de bietdam opengespreid tegen de vorst. Het was niet algemeen, maar er waren families die het washandje of handdoek bijhielden waar een overleden grootmoeder was mee gelijkt. Het kreeg een goede wasbeurt en als een kindje geboren werd in het gezin werd het de eerste maal met dit washandje of tipje van de handdoek gewassen. Het zou, dachten ze, gespaard blijven van geboorte-plekken en een gave huid krijgen.

Het klinkt nu vreemd, deze gebruiken en verhalen van onze ouders en grootouders. Al diegenen die dit alles hebben meegemaakt of deze verhalen gehoord hebben kunnen niet meer getuigen: ze zijn reeds lang overleden. Als het nu niet opgeschreven wordt, zal het snel verzinken in bodemloze vergetelheid. Waarom dit opdiepen ? Niet om ermee te lachen, maar om te peilen naar de diepste roerselen in de gedachtewereld van wie, nog niet zo lang geleden, mee is opgetrokken naar deze "*moderne*" tijd van puur materialisme. De magie die eertijds zat tussen hemel en aarde, komt nooit terug. Dat zullen we nooit meer meemaken.

2009: Hombeek-Heile, de hoeve destijds van *Boetses*, volledig in renovatie met links aan de straat het kapelleke.

MEULDERMANS bvba
Bankstraat 13a -2811 Hombeek
Tel 015/42 25 12 fax 015/42 30 71
e-mail :meuldermans@attglobal.net
CDV 46613
Record
beleggingen
kredieten
verzekeringen
onafhankelijk Verzekeringsmakelaar

ING
ING Hombeek
Kantoor Peter Swinnen
Gemeentestraat 12
2811 HOMBEEK
Tel:015/28.52.70 Fax 015/28.52.78
e-mail: swinnen-hombeek@ing.be

1 MEI 2009
Dauwtrappen
aan de Schelde

HEEMKUNDE-KRING V. HOMBEEK
HOEMBEKA

't Ridderke

Trimestrieel heemkundig tijdschrift van Hoembeka
24ste Jaargang 2009 * Nr. 4 * oktober-december

17 juli 1943

Hombeek beleeft een zwarte dag en moet toezien hoe twee klokken uit de toren gehaald worden om in Hamburg omgesmolten te worden.

Het klokkengelui en de afscheidsrede van pastoor Nijs werden op platen opgenomen. Luidsprekers in de toren hebben jaren lang de klokken vervangen.

verantwoordelijk uitgever: Ward De Kempeneer, Diepestraat 2, 2811 HOMBEEK tel 015 423326

toelatingsnummer P209706
afgiftekantoor
1980 ZEMST

DE KRINGWERKING

Het lidmaatschap 2010

Met dit nummer sluiten we weer een jaar af. We kunnen met voldoening op 2009 terugblikken. Onze voordrachten over het Martinusdoek naar Van Deyck, de klokkenroof en de veldtocht van het Belgisch pantsercorps in Rusland in 14-18 trokken telkens meer dan 70 afgesloten toehoorders. Hoembeka tracht ook ieder jaar aan de reislustige leden een cultuurreis aan te bieden met de beste hotels, goede gidsen en interessante bezoeken en zo kreeg Wenen een ereplaats in de rij van de zestien buitenlandse reizen. Onze daguitstap naar Namen was een gezellig en leerzaam tussendoortje. We blijven een steun voor de plaatselijke folklore rond Sinte-Mette en onze feesten mogen stilaan een nieuwe folklore gaan heten.

Onze leden zien er steeds naar uit om nieuwe verhalen in het Kringblad te ontdekken. Er is bezorgdheid en ongerustheid als de redactie al eens wat meer werk heeft aan een bepaald nummer dat daarom langer uitblijft. Het ledenaantal blijft stijgen ondanks het wegvallen ieder jaar bij overlijden van de oudste leden.

Op de Statutaire vergadering van 30 januari wordt de werking in 2010 voorgesteld.

't Ridderke 25 jaar

We rekenen erop dat ook volgend jaar onverminderde belangstelling zal blijven bestaan voor de kleine en grote geschiedenissen van ons dorp en regio. Ons kringblad zal 25 jaar bestaan en dus een zilveren jubileum mogen vieren. Daarom hernieuw zonder aarzelen uw abonnement

Het abonnement blijft op 12 € voor het gezin en 30 € voor onze ereleden en sponsors .

Een kathedraal met schatten

door Patrick De Greef

Het schilderij **"Binnenzicht in de kathedraal in 1775"** werd ter gelegenheid van de herdenking van 450 jaar aartsbisdom in 2009 gerestaureerd. Het doek is een bijna fotografische impressie van het toenmalige kerkinterieur en werd geschilderd door Pierre Joseph Verhaegen en Charles Le Clercq. Zij tonen de kathedraal tijdens de grootse festiviteiten bij de duizendste verjaardag van het in 775 vermeende over-lijden van de heilige Rombout. Over dat schilderij werd vorig jaar ter plaatse een lezing gehouden.

We nodigen u uit op deze lezing met beeldpresentatie waar u meer over dit doek zal vernemen met nog aanvullende bijzonderheden over de Sint-Romboutskathedraal.

Cultuurhuis Leliëndaal vrijdag 5 maart 2010 om **20.00 uur**

Hoembeka-uitstap naar Poperingen
HOPSCHEUTENHAPPENING 2010 zaterdag 13 maart

Meer weten over de West-Vlaamse hopteelt ! Hopbellen en hopscheuten proeven en volop genieten ! In samenwerking met het Keurbroederschap De Witte Ranke, Toerisme en Horeca Poperinge nodigt Hoembeka U uit op zo een unieke en exclusieve belevenis.

We vertrekken om 7.30 uur met luxeautobus aan het Cultuurhuis Hombeek

10.00 uur Bezoek aan een hopbedrijf met deskundige uitleg over de hop-teelt, de oogst, de droogast enz. en een degustatie van een Poperings streekbier

12.00 uur Rondrit in het hoppeland met extra aandacht voor het erfgoed zoals de asten, velden en magazijnen.

12.45 uur Degustatiemenu in een Poperings gastronomisch restaurant met diverse bereidingen met hopscheuten. Achteraf geeft de chef enkele recepten prijs.

15.00 uur Rondleiding in het volledig vernieuwde Hopmuseum Poperingen

16.00 uur Wandeling door de Poperingse binnenstad

17.00 uur Officiële ontvangst met een drink op het stadhuis en ontvangt van een toeristisch infopakket.

Inschrijven: Door overschrijving van **76 Euro /pers.** op rekeningnummer 733-2172054-60 van Hoembeka VZW vóór 10 februari 2010. In de prijs is alles begrepen uitgenomen drank bij de degustatiemenu 's middags.

We betreuren hun heengaan.

Ook in 2009 verdwenen trouwe leden en ereleden vaak zeer onverwacht uit ons midden.
Hun heengaan hebben we met veel droefheid aangevoeld en we bieden hun achtbare familie langs deze weg nogmaals het diep meevoelen aan van het bestuur en van de leden van de kring.
We gedenken **Martha Mariën, Edmond Phlips, Louis Nuytiens, Louis Van Asch**

HET BEGEERDE BRONS
Klokkenroof in 1943

Michel LEJEUNE

Klokken in oorlogstijd

Door de eeuwen heen werden onze gewesten tijdens oorlogsomstandigheden niet gespaard van klokkenroof. Tijdens de Reformatie vielen de klokken ten prooi aan de vernielzucht der Geuzen. Van 1795 tot 1801 zou de Franse bezetter in de Zuidelijke Nederlanden talrijke kerkelijke goederen confisqueren en ook een ware klokkenroof organiseren. De stukgeslagen klokken werden gesmolten en niet alleen tot kanonnen maar ook tot munten hergoten die men "*une cloche*" noemde.

"Une cloche", purmetal de cloche, An 5.

In de Eerste Wereldoorlog heeft de bezetter de bronzen harten in onze torens onaangeroerd gelaten dank zij het stoutmoedige optreden van Kardinaal Mercier. Wel hadden de Duitsers hem een gedetailleerde inventaris van het klokkenbestand gevraagd. Vele klokken werden toch vernield door oorlogsgeweld; hetzij door beschietingen of door het in brand steken van torens. Op verschillende plaatsen werden de klokken ook geroofd, zoals uit de beiaarden van Roeselare en Izegem. In Duitsland zelf werden destijds heel wat klokken ingeleverd voor oorlogsdoeleinden, zoals ondermeer de Kaiserglocke van de dom te Keulen.

De oorlog van 1940 - 1945

In mijn geboortejaar 1941 dreigde alweer een donkere periode voor de klokken en de beiaardkunst. Op 2 oktober overleed Jef Denyn, directeur en oprichter in 1922 van de Mechelse Beiaardschool. Een maand later, op 1 november 1941, vaardigde de Duitse bezetter het decreet uit voor de inbeslagneming van klokken in België. Met het oog op de wapenindustrie hadden de Duitsers vooral veel belangstelling voor metalen voorwerpen variërend van melkbussen tot de complete inboedel van fabrieken. De klokken werden omwille van het brons, een legering van koper en tin, zeer begeerd en dus opgevorderd.

Volgens Dom Joseph Kreps[1] was er in het voorjaar van 1940 al een drukke discussie geweest in Duitse regeringskringen over het opeisen voor oorlogsdoeleinden van de eigen klokken als omvangrijkste bron van het kostbare koper en tin. Dr. Hiecke, *Hauptkonservator der Kunstdenkmäler für Deutschland*, trachtte bij Goering steun te verkrijgen om klokken als kunstwerk voor ontmanteling te vrijwaren. Hij steunde zich op historische gronden om bij de kunstminnaar Goering de *Glockengezetze* te minimaliseren. Voor de "*Reichstelle für Eisen und Metal*" echter was de rigoureuze uitvoering van de *Glockengezetze* de eenvoudigste manier om het kostbare brons te bemachtigen zoals dit ook in 1917 was gebeurd. Na de Anschluss van 1938 werden de lokale overheden bevolen alle klokken van het "Reich" (Duitsland en Oostenrijk) te inventariseren. Na de ondertekening van het niet-aanvalsverdrag tussen Nazi-Duitsland en de Sovjet-Unie te Moskou op 22 augustus 1939 bood Rusland Hitler de begeerde oorlogsmetalen aan. "*Stalin hat für uns die Glocken gerettet*", riep de Duitse bevolking uit.

Na de inval in Rusland van 22 juni 1941 werd de vraag naar metalen opnieuw actueel en zelfs zo dringend dat op het einde van dat jaar de eerste klokken uit de Duitse torens al verdwenen. Men besloot alle na 1918 gegoten klokken te verwijderen. Dit vertegenwoordigde een totaliteit van 70% van het klokkenbestand van het Reich. De belangrijkste klokken, in de middeleeuwen gegoten en deze van drie oude beiaarden, bleven in de torens hangen wat slechts 10 % uit van het klokkenbestand uitmaakte. De meeste van deze *geredde* klokken zouden echter door de geallieerde bombardementen worden vernield. De historische klokken werden van een witte letter "M" (monument) voorzien. Dat de Duitse bezetter de klokken van de Dom van Keulen als een relikwie vereerde is geen geheim. De Duitse

[1] **Dom Joseph Kreps**, Keizersberg, Leuven: *"La Bataille des cloches" 1949.*

autoriteiten dreigden er zelfs mee om, bij een eventueel bombardement van de Domkerk van Keulen, de volledige beiaard van de Mechelse kathedraal te ontmantelen. Dat de klokken van Sint-Rombouts de Tweede Wereldoorlog hebben overleefd, is te danken aan het feit dat de Keulse Dom maar relatief weinig schade had opgelopen bij bombardementen (De stad Keulen is in 1944 voor ongeveer 90% verwoest). De geallieerden piloten hadden het bevel gekregen de Dom niet te bombarderen omdat dit gebouw als herkenningspunt diende voor de geallieerde vliegtuigen.

Klokken uit bezet gebied

Het lag voor de hand dat de klokken in de bezette gebieden hetzelfde lot zouden ondergaan. Dit druiste totaal in tegen artikel 56 van de Conventie van Den Haag van 1907. Daarin werd bepaald: "*het is verboden goederen aan de eredienst toegewijd te ontheffen voor militaire doeleinden"* Aan dit verbod stoorde Berlijn zich niet. Op 12 december 1941 kwamen uit bezette gebieden de eerste opgeëiste klokken toe op de "Zinnwerke" te Wilhelmsburg en in april 1942 op de "Nord Deutsche Affinerie" te Peute. Beide bedrijven in de onmiddellijke omgeving van Hamburg werden voor de oorlog opgericht met grote inbreng van Anglo-Saksisch kapitaal.

Italië reageerde op dezelfde manier als zijn As bondgenoot. Voor de Tweede Wereldoorlog sloot het fascistisch bewind al een "*overeenkomst*" met het Vaticaan voor ontmanteling van klokken bij een eventuele oorlog. De helft van de Italiaanse klokken werd ter plekke verbrijzeld en voor het overgrote deel als schroot naar Hamburg verzonden voor elektrolyse. In Frankrijk gold voor de klokken van het departement Elzas-Lotharingen dezelfde regel als voor die van het Duitse Rijk. In tegenstelling tot het bezette deel weigerde de Vichy-regering halsstarrig klokken in te leveren maar zond gewillig bronzen monumenten naar Duitsland om er te laten smelten. "*Pétain a sauvé les cloches pour nous*" werd in het "France Libre" beweerd. In het Duitse protectoraat Bohemen-Moravië werden al in 1940 lijsten opgemaakt en de eerste klokken werden er hetzelfde jaar al uit de torens gehaald.

In Nederland werden in de herfst van 1942 de eerste klokken gevorderd en dit ging door tot de terugtrekking van de bezetter in maart 1945. In november 1942 hadden de Duitsers bevel gegeven, alle klokken uit de torens te halen voor de wapenindustrie. Ze deden dat zeer grondig. In november 1943 waren er in Nederland nog maar dertig handbeiaarden en zes trommelspelen over. Als alternatief voor slagklokken die de juiste tijd moesten aangeven, werden er talrijke truckjes bedacht. Zo werden in de torens ter compensatie gietijzeren kookpotten en oude stoomketels gehangen. In Slikkerveen werd een as van een spoorwagen opgehangen. Het geluid was zo helder dat de Duitsers enige tijd gedacht hebben dat er nog een echte klok in de toren hing. P.J. Meulenberg, een aannemer uit Heerlen en fervent NSB'er (Nationaal Socialistische Beweging), belastte zich met het neerhalen en het transport van de klokken. Hij reisde met dertig werkploegen het hele land af. Zijn bijnaam was de "*Klokken-Peter*". Zijn briefpapier vermeldde: "*General Untemehmer des Sonderreferates Metallmobilisierung*". Het bedrijf van Meulenberg groeide uit tot 400 werknemers. Binnen een jaar takelde het circa 6.700 klokken naar beneden, die naar 24 opslagplaatsen in het gehele land werden gebracht. Deze firma heeft een 75 % van het totale gewicht van de Nederlandse klokken zonder gewetenswroeging uit de torens gehaald.

De Duitsers herdachten het weghalen der klokken onzer Noorderburen door een reeks van kleine klokjes met een diameter van 22,70 cm en een hoogte van 22,20 cm en een gewicht van 7,25 kg te gieten.

De Nederlandse campanoloog dr. A. Lehr, schreef me hierover dat hij niet wist wie dergelijke klokjes geschonken hadden kregen. Het leek hem wel waarschijnlijk dat ze bestemd waren voor diegenen die met de klokkenvordering hadden geholpen.

De opschriften op dit klokje luidden:
1942-1943 / METALMOBILISIERUNG / GLOCKEN KÄMPFEN MIT FÜR EIN NEUES EUROPA
Op de bovenkant staat de naam van de fabrikant:
U A VAN BERGEN MLDWOLDA langs de bovenrand is het klokje versierd met een streepornament.

Na jaren zoeken heb ik zulk een exemplaar teruggevonden. Dit klokje staat in de reserve van een museum in Nederland met volgende beschrijving: "*gegoten bronzen luidklok, met later toegevoegde ijzeren klepel en ophangbeugel, aan een zijde de afbeelding van het Nederlandse wapen geflankeerd door 2 klimmende leeuwen en aan de andere zijde een hakenkruis met daarin een wolfsangel*". De wolfsangel was de Nederlandse tegenhanger van het hakenkruis en werd tijdens de Tweede Wereldoorlog gebruikt door de NSB.

Een jaar na de bevrijding in juni 1947 moest Meulenberg zich voor het Bijzonder Gerechtshof in Maastricht verantwoorden voor zijn collaboratie met de bezetter. De procureurfiscaal, Baron van Voorst tot Voorst, eiste in een fel requisitoir twintig jaar gevangenisstaf voor "Klokken-Peter". Het archief van Meulenberg uit de oorlogsjaren werd door het gerechtshof verbeurd verklaard en werd overgedragen aan het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (nu NIOD) waar het ruim 3 meter beslaat. De collectie geeft een goed inzicht in de goed opgezette organisatie die nodig was om de Nederlandse torenklokken in een zo kort tijdsbestek in beslag te nemen ten gunste van de Duitse oorlogseconomie.

Het Groot Hertogdom Luxemburg en ook Denemarken en Noorwegen bleven merkwaardig genoeg bespaard van klokkenroof.

Weer 20 jaar tegen „Klokken-Peter"

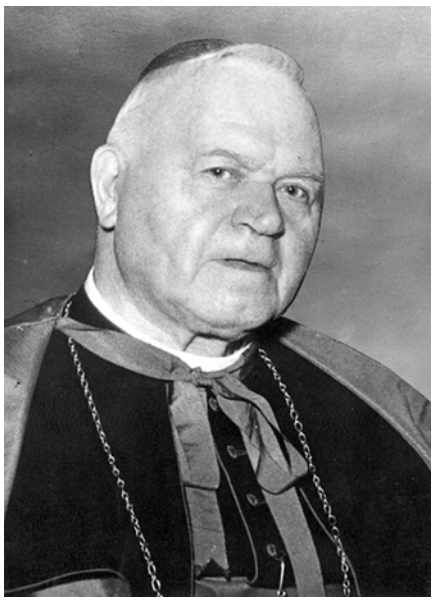
(Van onze correspondent).

ROERMOND, 30 Juni. — Peter Meulenberg, bijgenaamd „Klokken-Peter", die veertien dagen geleden voor het Bijzonder Gerechtshof te Maastricht terechtstond, moest zich vandaag voor het Bijzonder Gerechtshof in Roermond verantwoorden. De president las hem enkele brieven uit het dossier voor, waarna zijn verdediger een kort betoog hield. De advocaat-fiscaal, baron van Voorst tot Voorst, zeide dat hij aan zijn requisitoir in Maastricht niets had toe te voegen en bleef bij zijn gevorderde straf van twintig jaar.

De kerk, de kardinaal en de bezetter.

Dat in de Eerste Wereldoorlog de klokken niet geroofd werden danken we aan de onverzettelijkheid van kardinaal Mercier. De bezettende bevelhebbers toen waren hogere Duitse officieren, meestal edellieden, mensen met een eergevoel en grote eerbied voor waarden. Daarom kon Mercier zich in zijn herderlijke schrijven van 2 maart 1918 veroorloven volgende woorden vanaf de kansel te laten afroepen. *"In den naam van de vrijheid der Kerk, in den naam van de heiligheid van den katholieken godsdienst, in den naam van het volkerenrecht, wordt door ons het in beslag nemen van de klokken en orgels onzer kerken veroordeeld en verworpen; aan de geestelijkheid en aan de geloovigen van ons bisdom verboden tot het wegnemen derzelve bij te dragen; den prijs der gewijde voorwerpen die ons met geweld zullen worden ontroofd, geweigerd te ontvangen.* "

In de Tweede Wereldoorlog echter waren de tegenspelers van kardinaal Van Roey echter Nazi's.

Jozef E. Van Roey, kardinaal te Mechelen

De relatie van de kerk met de bezetter was in 1940 totaal anders: er ontstond een zekere modus vivendi die tot in 1944 de wederzijdse verhouding zou kenmerken, hoewel zich voortdurend kleine conflicten voordeden. De zorg om het behoud van de confessionele, sociale, en economische organisaties noopte het episcopaat er enerzijds toe een spectaculaire weerstand tegen de bezetter te vermijden en hem zelfs bepaalde toegevingen te doen. Anderzijds bleef de kerk toch halsstarrig vasthouden aan haar principes en rechten. (mgr. Kerckhofs)

Het Duits militair bestuur had gedurende de bezetting vooral een technische taak. Het Belgische potentieel moest zo goed en zo goedkoop mogelijk gebruikt worden voor de Duitse oorlogsdoeleinden. "*Ruhe und Ordnung*" (rust en vrede) waren van

primordiaal belang. Zoals de bezetter het in 14-18 aan den lijve had ondervonden met kardinaal Mercier, oefende de kerk en de kardinaal ook in 1940 een grote invloed uit op het volk en het land. De bezetter toonde zich dan ook bereid de kerk te ontzien. Dit kon totdat Hitler zelf over België zou gaan beslissen. Dat de deportatie van onze klokken kon verdaagd worden tot februari 1943 is te danken aan een kordate aanpak van het Belgische Episcopaat.

Tegenspelers voor rede vatbaar

Aan het hoofd van de Militärverwaltung, het hoogste administratieve en militair gezag in België en Noord-Frankrijk, stond Alexander Freiherr von Falkenhausen.

Alexander von Falkenhausen

De *Freiherr* was een raisonnabel man van Pruisische landadel die in de Eerste Wereldoorlog zijn strepen had verdiend door aan het front in Vlaanderen, Frankrijk en zelfs Rusland te vechten.

Op 16 mei 1940 werd hij eerst benoemd tot militaire bevelhebber van Nederland en op 20 mei kwamen ook de Belgische provincies Limburg, Antwerpen, Brabant en Henegouwen onder zijn gezag. Toen Hitler koos voor een *Zivilverwaltung* in Nederland, verhuisde von Falkenhausen met zijn hele staf naar Brussel, waar hij op 31 mei tot '*Militärbefehlshaber für Belgien und Nordfrankreich'* werd benoemd.

Het verschil tussen *Zivilverwaltung* en *Militärverwaltung* ligt hierin dat, hoewel in beide gevallen de inheemse administratie in functie blijft, er bij een *Militärverwaltung* alles wordt geadviseerd, gecorrigeerd en gecontroleerd door de bezetter. De bezettingsmacht staat evenwel onder de leiding van het landleger dat zich politiek meer afstandelijk houdt. Anderzijds was een *Zivilverwaltung* meer politiek geëngageerd en direct aan Hitler ondergeschikt.

Het kasteel van Seneffe

Generaal von Falkenhausen woonde als *Militärbefehlshaber* op het prachtige 18de eeuwse kasteel van Seneffe. Daar ontving hij gedurende de weekends zijn Duitse vrienden en vooraanstaande figuren uit de Belgische high society. Samen met zijn maîtresse gravin Ruspoli hield de aristocraat er een zeer mondaine levensstijl op na. Zijn voorliefde voor de Franse cultuur verklaart zijn hooghartige onverschilligheid ten opzichte van de Vlamingen.

De belangrijkste opdracht van de militaire bevelhebbers bestond erin om te zorgen voor rust en orde. In deze taak werd hij bijgestaan door de 45-jarige Eggert Reeder als *Militärverwaltungchef*. Dank zij de realistische politiek van zijn rechterhand Reeder en de kopzorgen van Hitler in de Russiche veldtocht, heeft von Falkenhausen het vier jaar kunnen volhouden als militair bevelhebber. Eind juli 1944 kwam aan die situatie een einde toen Hitler besliste ook bij ons een Zivilverwaltung in te stellen, een stap in de richting van officiële annexatie bij Duitsland.

De 62-jarige generaal uitte bij zijn vrienden en kennissen zijn ongezouten mening over de partij en deinsde er zelfs niet voor terug rechtstreekse bevelen uit Berlijn te omzeilen of te saboteren. Op 18 juli 1944 werd von Fakenhausen ontslagen. Hij werd zelfs gearresteerd op verdenking van medeplichtigheid aan de aanslag op Hitler.

Bij gebrek aan bewijzen werd von Falkenhausen niet terechtgesteld, maar bleef wel gevangen. Na de Duitse nederlaag namen de Amerikanen hem in hechtenis en verbleef hij in verschillende geallieerde gevangenkampen. Vanaf 25 september 1950 greep zijn proces in België plaats. Hij werd er tot 12 jaar dwangarbeid veroordeeld, maar al na enkele dagen over de grens gezet. Overtuigd dat de Belgen met zijn politiek van gematigdheid als gouverneur geluk gehad hadden zei hij,: "*Ingrate Belgique, vous n'aurez pas mes os*".

Na de val van von Falkenhausen bleef Eggert Reeder als *Militärverwaltungchef* wel in dienst van het burgerlijk bestuur o.l.v. *Reichskommissar* Grohé.

Eggert Reeder

Reeder was voor de oorlog *Regierungspräsident* van Keulen. In oktober 1939, dus welgeteld zeven maanden voor de inval, werd door de Duitse militairen op hem al een beroep gedaan om de nodige plannen te ontwerpen voor een eventueel bezettingsbestuur in België. Hij stond bekend voor zijn onafhankelijkheid ten opzichte van het nazi-regime. Het Groothertogdom Luxemburg en de Oostkantons werden afgehaakt om binnen de kortste tijd bij het Rijk te worden ingelijfd.

Het Duitse leger in volle oorlog mocht geen problemen hebben met lastige burgers. Zowel de economische als de menselijke capaciteiten van België moesten zoveel mogelijk in dienst staan van de Duitse oorlogseconomie. De *Militärverwaltung* had het de hele bezettingsperiode niet gemakkelijk. Er werd meer dan één robbertje uitgevochten met de secretarissen-generaal.

Ook de Belgische verzetsgroeperingen lieten zich na een poosje steeds meer gelden. Zo haalden in het Waalse Momignies enkele verzetsstrijders de klokken van een geparkeerde treinwagon en verstopten ze onder de spoorwegberm. Dit alles terwijl het militaire bestuur ook oppositie uit eigen rangen te verduren kreeg. Na verloop van tijd vestigden zich allerlei partij- en rijksdiensten in België en legden geen verantwoording af bij *Militärbefehlshaber* von Falkenhausen. Himmler en zijn SS wilden maar al te graag de militairen weg hebben om hun plaats te kunnen innemen. In Nederland en het Groothertogdom Luxemburg waren ze daar snel in geslaagd. In België stuitten ze echter zoals reeds eerder gezegd op het gewiekste verzet van von Falkenhausen en vooral van diens rechterhand Reeder.

Vooral met *Oberkriegsverwaltungsrat* Dr. Franz Thedieck, in feite de rechterhand van Reeder, viel er meer dan te praten. Von Falkenhausen zelf heeft nooit rechtstreeks contact met kardinaal van Roey gezocht. Franz Thedieck heeft in zijn naam op het Mechels aartsbisschoppelijk paleis tot viermaal toe getracht zeer lastige geschillen op te lossen: op 13 november 1940 en op 10 juni, 1 augustus en 30 oktober 1941.

Franz Thedieck

Thedieck was een uitgesproken rooms-katholiek en werd gedurende zijn verblijf in België in de gaten gehouden door de SS zoals blijkt uit passages van diverse documenten[2]. Het is ontegensprekelijk dat de klokkenroof in ons land vertraging heeft opgelopen dank zij Dr. Thedieck. Hij heeft de kardinaal gesteund totdat de trawanten van Himmler greep kregen op het gezag in België.

Voor al wat Franz Thedieck als Duits militair voor België had gedaan ontving hij een gouden kruis uit de handen van hofmaarschalk Graaf de Grunne van het huis van Koningin Elisabeth. Dit gebeurde op een avondmaal ten huize kanunnik Van der Elst daags voor Thediecks verplicht vertrek naar Duitsland in 1943. Op dit avondmaal was ook Dr. Victor Leemans aanwezig, hij stond gedurende de oorlog aan het hoofd van het ministerie van Economische zaken en leverde continu gevecht om de industrie ten dienste van het land draaiende te houden.

Na de oorlog werd de antinazi Thedieck kabinetschef van de eerste West-Duitse Bonds-kanselier Konrad Adenauer[3].

---

[2] A.A.M. (Archief van het aartsbisdom Mechelen) : copies van desbetreffende briefwisseling.

[3] A.A.M. : brief van 17 januari 1949, van Franz Thedieck aan kardinaal van Roey. Deze brief houdt verband met het onderzoek naar het oorlogsverleden van Thedieck. Op verzoek van de toenmalige *Regierungspräsident* Hans Elfgen zelf, nam Joseph Frings, de Duitse Kardinaal Aartsbisschop van Keulen, contact op met kardinaal Van Roey om te bemiddelen in Thedieck's oorlogsdossier.

De plaatselijke toestanden.

De *Kreiskommandant* von Maercker was nog maar pas te Mechelen geïnstalleerd toen hij al op 9 juni 1940 de kardinaal om een onderhoud verzocht. Hij wou kardinaal Van Roey zijn diensten aanbieden in het geval er zich problemen zouden voordoen met de bezetter. Een maand later liet von Maercker weten dat 21 juli voor ons land niet langer een nationale feestdag was; het was dan ook evident dat men zich van alle feestelijkheden hieromtrent diende te onthouden en er dus zeker geen klokken mochten geluid worden.

Op 10 juli 1940 had zich een majoor van de Brusselse *Luftgau* op het aartsbisschoppelijk paleis aangemeld en liet kanunnik Ledef, secretaris van de kardinaal, weten dat zeer spoedig een Duitse reglementering op het paleis zou toekomen met onderrichtingen betreffende het luiden der kerkklokken en het bespelen der beiaarden. Hij verzocht de kanunnik de Belgische primaat er tevens op te wijzen dat in het ganse land deze verordening strikt diende nageleefd te worden. De Mechelse *Kreiskommandant* von Maercker schreef dienaangaande op 2 augustus 1940 de kardinaal ook een brief.

Enkel de priesters die strenge Duitse controle in hun onmiddellijke buurt hadden, kregen van de kardinaal de raad om deze voorschriften naar de letter uit te voeren. Moet deze Duitse maatregel soms niet gezien worden als een voorteken van de latere klokkenroof ?

Ortskommandatur Mecheln.

Mecheln, den 2.8.1940.
An den Herrn Kardinal Erzbischof,
Mecheln.

Ich habe Veranlassung, darauf hinzuweisen, dass in der Zeit von 21 Uhr bis 6 Uhr jegliches Glockengeläut, auch der Betrieb von Glockenspielen untersagt ist.
Gegen das Läuten der Kirchenglocken in der Zeit von 6 Uhr bis 21 Uhr bestehen grundsätzlich keine Bedenken, sofern dadurch nicht in Einzelfalle die Tätigkeit von Flakwachen ehindert wird. Das Geläut muss sich jedoch auf bestimmte Tages-zeiten und auf eine kurze Dauer (10-15 Glockenschläge) beschränken. Der Betrieb von Glockenspielen ist in der Zeit von 6 is 21 Uhr im Rahmen des bisher üblichen grundsätzlich unbeschränk.
Die Polizeibehörden sind mir für eine genaue Beachtung dieser nordnung verantwortlich.

Der Ortskommandant
Von Maercker,
Rittmeister

De *Verordnung* van 1941 ingetrokken

Al vanaf juli 1941 bereidde de bezetter zich voor om klokken op te eisen. De provinciegouverneurs, de arrondissementscommissarissen en de burgemeesters kregen een dringend schrijven toegezonden, vergelijkbaar met deze brief, gericht aan de Arrondissementscommissaris van Tielt en burgemeester van de "*bevrijde"* gemeenten. Men ging echter zeer voorzichtig te werk. De Duitsers waren zich bewust van de religieuze- doch ook vaderlandslievende betekenis van klokken. De *Feldgendarmes* hadden al verschillende kerktorens geïnspecteerd om er de klokken te inventariseren op toonhoogte, diameter en jaartal. Deze werkwijze was erg efficiënt daar ze bij de plaatselijke bevolking weinig opschudding veroorzaakte. Eigenaardig genoeg zag men zelfs in den beginne in hogere Belgische kringen, zowel geestelijke als politieke, geen onmiddellijk gevaar in deze wijze van handelen. Men was er vast van overtuigd dat de toenmalige moderne oorlogsvoering zelfs geen behoefte had aan grote hoeveelheden brons. Wel had men over het hoofd gezien dat door middel van elektrolyse het tin uit de legering brons op een zeer eenvoudige wijze kon gescheiden worden. Het was vooral het tin, dat bij sommige luidklokken tot 30 % van het brons kon uitmaken, waarin dat de bezetter geïnteresseerd was. Tin was het metaal dat werd gebruikt om onderdelen van allerhande motoren en sommige kanonnen aan te maken. De toenmalige marktprijs per kilo was enorm gestegen. Het lot van onze Belgische klokken was bezegeld. Op het einde van hun onderzoek hadden ze toch een 4.000 ton brons op hun verlanglijstje staan. Vooral de luidklokken moesten het ontgelden.

Een zeer scherp bisschoppelijke protest gericht tot luitenant-generaal von Falkenhausen, verliet op 29 juli 1941 het aartsbisschoppelijk paleis te Mechelen. Drie dagen later, op 1 augustus, kwam in naam van generaal von Falkenhausen dr. Thedieck de Kardinaal melden dat men zich zou moeten neerleggen bij de inbeslagname der klokken. De hoogst geplaatste autoriteiten in Berlijn hadden deze onherroepelijke beslissing genomen. Doch voegde dr. Thedieck er wel aan toe dat hij van een onmiddellijke inbeslagname nog niet op de hoogte was.

Kardinaal Van Roey lichtte met een schrijven van 7 augustus 1941 aan kardinaal Maglione, toenmalig Staatssecretaris van de Heilige Stoel, de Paus van het besluit der bezetter in. Op die manier trachtte hij door een interventie van de Heilige Vader de opeising der klokken te kunnen ontlopen. Het antwoord geformuleerd door kardinaal Maglione dat vanuit Rome Mechelen bereikte was weinig hoopvol. Hierin staat te lezen dat de pauselijke gezant te Berlijn gevraagd werd bij de Duitse overheid onmiddellijk protest aan te tekenen tegen de inventarisatie van de Belgische klokken. In deze brief werd ook gevraagd in een later stadium zeker

niet over te gaan tot opeisingen. De Staatssecretaris van de Heilige Stoel besloot te mogen hopen dat de Duitse overheid het verzoek zou aanvaarden. Hij wees de kardinaal er nochtans op, dat gelijkaardige verzoeken die reeds eerder door andere bezette landen waren ingediend, steeds werden afgewezen.

Op 30 oktober 1941 te 11 uur 's morgens ontving de kardinaal de heren Thedieck en Reuch, speciale gezanten van generaal von Falkenhausen, op het aartsbisschoppelijke paleis. Beide heren wezen de Belgische kerkvorst er op dat bij overheidsbesluit alle klokken in het *Reich* en in alle bezette gebieden zouden worden opgeëist. Ze uitten er ook hun spijt over het feit, dat de Militaire Overheid te Brussel er niet was in geslaagd Berlijn van deze plannen te doen afzien. Toch waren ze er zich wel van bewust dat dit besluit ook een zekere opschudding onder de Belgische bevolking zou teweegbrengen. Om die reden zou de ontmanteling der klokken dan ook gebeuren door Duitse werklieden. Toch drongen ze er op aan dat men zich niet tegen de opeisingen zou verzetten en zeker geen manifestaties hieromtrent zou uitlokken. Zouden van opeising ontheven worden:

1. Klokken die deel uitmaken van een beiaard.
2. Één klok per kerk die mocht bewaard blijven.
3. De klokken met enige artistieke of historische waarde zouden onaangeroerd blijven.

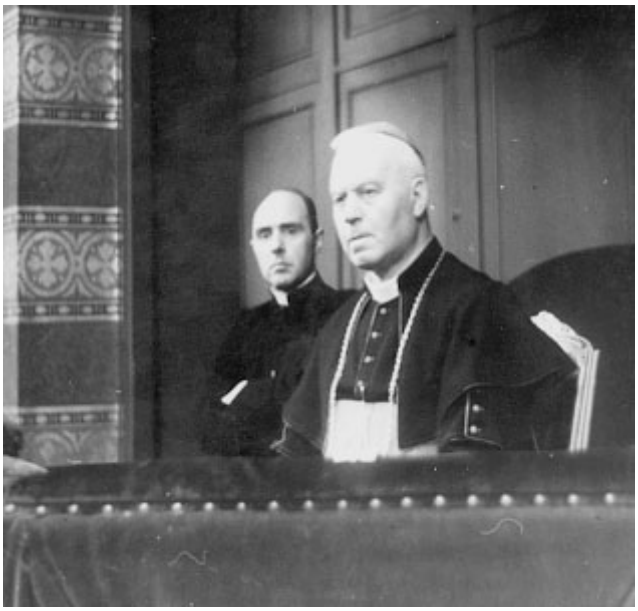
De kardinaal antwoordde dat hij alleen maar akte kon nemen van hun mededeling en dat het hem speet dat zelfs de interventie van de Heilige Stoel geen resultaat had opgeleverd. Hij antwoordde ook dat hij dacht dat de pastoors zich niet zouden verzetten en ook geen manifestaties zouden uitlokken. Wel voegde hij er aan toe dat in geval er wel hier of daar enige herrie zou ontstaan men de priesters hier niet voor verantwoordelijk mocht stellen. Na nogmaals hun spijt te hebben betuigd overhandigenden beide gezanten de tekst der ordonnantie aan de kardinaal. De dag nadien verscheen die in het *Verordnungs-blatt.*

Nog dezelfde avond van 30 oktober 1941 telefoneerde dr. Thedieck kanunnik Leclef met de vraag dr. Reuch om 19 uur op het aartsbisdom te willen ontvangen. Hij zou drager zijn van een speciale boodschap die hij via Leclef aan de kardinaal wou mededelen. Tevens verzocht dr. Thedieck de kanunnik de kardinaal te vragen in geen geval iets van de *Verordening* openbaar te maken.

Stipt om 19 uur bood dr. Reuch zich op het aartsbisdom bij de kanunnik aan en meldde dat om 17 uur een bericht uit het hoofdkwartier van de Führer was binnengekomen om voorlopig aan de klokkenopeising in België geen gevolg te gegeven. Dr. Reuch vroeg daarom ook het bezoek aan de kardinaal diezelfde voormiddag als niet officieel te beschouwen en vooral de inhoud van het dan overhandigde document zeker niet openbaar te willen maken. Hij besloot verheugd te zijn met deze beslissing uit Berlijn en hoopte dat ze definitief zou zijn.

"*Verordnung über Anmeldung von Metallgut in Belgien*" van december in 1942

Kanunnik Leclef, privé-secretaris van de kardinaal, de man die over zichzelf getuigde: "*je m' appele Leclef et je tiens les clefs*" schetste in zijn boek[4] de situatie in 1942 als volgt: "*De verstandhouding tussen de kerk en de bezetter verbitterde almaar meer. Het debat was op een zeer kritisch punt gekomen. De militaire bevelhebber kon zijn dreigingen niet ten uitvoer brengen zonder openlijk in conflict te komen met de kardinaal. In deze kritieke situatie verscheen er een deus ex machina ten tonele, die de knoop zou ontwarren: kanunnik Van der Elst, voormalig Hoofdlegeraalmoezenier van de CIBI*[5] "

Kardinaal JE Van Roey en Mgr E. Leclef.

Volgens de versie van Leclef vroeg "*une personnalité allemande de passage à Bruxelles"* (zeer vage omschrijving) op 18 juni 1942 aan Van der EIst, dat hij een onderhoud zou willen aanvaarden met de *'Oberkriegsverwaltungsrat* Thedieck om een onenigheid tussen Kerk en militair bestuur uit de wereld te helpen. Van der EIst aanvaardde de opdracht. Na overleg met de kardinaal verklaarde hij dat de geestelijke overheid

[4] Kanunnik E. Leclef: "*Kardinaal Van Roey en de Duitse bezetting in België*", Brussel 1945.

[5] CIBI: Centrum ter Instructie van Brancardiers en Infirmiers (seminaristen die hun legerdienst vervulden bij de gezondheidsdienst van het leger). Kanunnik Van der Elst werd na de overgave der Belgische troepen tot pastoor benoemd van de parochie Onze-Lieve-Vrouw van de Rozenkrans te Ukkel.

zeker geen voorstander was om in een conflictsituatie met de Duitse bezetter te verzeilen en dat de kardinaal zeker geen oproer in het land wenste te zaaien.

Hoofdaalmoezenier kanunnik Van der Elst

Reeder geeft een andere versie over het inschakelen van Van der Elst. Volgens zijn brief van 1 juli 1942 aan Hitler's hoofdkwartier, ging het initiatief tot verzoening zeker niet uit van het militair bestuur. Het was echter de kardinaal zelf die aan de *Militärwaltung* liet vragen of ze niet bereid zouden zijn een hoge geestelijke te ontvangen die met een bijzondere boodschap belast was. De bezettende overheid hield *es für tunlich,* dit verzoek van de kardinaal te aanvaarden. Gezien de binnenlandse toestand en de verhoogde eisen inzake economische productiviteit, moest een openlijke strijd vermeden worden met een machtsfactor zoals de Katholieke Kerk. Medebepalend voor het aanvaarden van het verzoekschrift van de kardinaal was eveneens het feit dat het gedeelte van Reeders persconferentie van 30 mei, waarin hij de Belgische clerus hekelde, op bevel van hogerhand *(auf zentrale Weisung)* niet in de Duitse pers werd gepubliceerd. Reeder had hieruit begrepen dat de verantwoordelijke instanties te Berlijn een officieel conflict met de Kerk als ongewenst beschouwden en constateerde dat het acuut gevaar voor een open conflict met de Kerk in België op deze manier geweken was. Hij vond het zelfs verheugend dat die pacificatie tot stand was gekomen zonder dat het militair bestuur aan gezag inboette of toegevingen moest doen. De Kerk leed evenmin gezichtsverlies, maar voelde wel aan dat de bezetter vast besloten was de schroeven aan te draaien. In een brief van 4 augustus 1942 aan het Vaticaan toonde kardinaal Van Roey zich over de afloop van het geschil tevreden, maar stelde tevens vast dat, ondanks de godsvrede, er nog tal van priesters leden onder *les vexations les plus arbitraires.*

In het schrijven dat kanunnik Van der EIst bij zich had toen hij voor de eerste maal door Reeder werd ontvangen, stond te lezen dat de kardinaal al van 1941 op de hoogte was van de bedoeling van het Duitse Rijk alle klokken zowel in het *Reich* zelf als in alle bezette gebieden op te eisen. Dat er één klok per kerk zou worden gespaard en dat ook alle beiaarden en historische klokken onaangeroerd zouden blijven. Dat de Duitse administratie in België tot dan toe al het mogelijke had gedaan om zoveel mogelijk aan de wensen van de Belgische Primaat te voldoen; het is te zeggen de vrijwaring van de kerkelijke eigendom en de godsdienstige waarde der klokken.

Door de oorlogsomstandigheden kon de bezetter onmogelijk de klokkenopeising nog langer uitstellen. De kardinaal werd door Franz Thedieck eraan herinnerd dat zowel in het Duitse Rijk als in alle bezette gebieden de vordering van klokken al geruime tijd bezig was. Alsook dat de burgemeesters van de gemeenten die in aanmerking kwamen voor opeising hiervan zouden worden verwittigd en dat deze taak alleen door Duitse gespecialiseerde werklieden zou worden uitgevoerd. Uitstel was niet meer mogelijk.

Kardinaal van Roey begreep ook dat nieuwe protesten niets zouden uithalen en riep daarom alle bisschoppen te samen voor overleg. De toestand was nu zo gespannen dat de *koude oorlog* tussen Kerk en bezetter een open conflict dreigde te worden, waarvan de gevolgen niet te overzien waren. De plunderingen der kerkklokken in oorlogstijd, zijn spijtig genoeg maar een randverschijnsel van het verschrikkelijke drama dat zich in die jaren in ons land en daarbuiten voltrok.

Het onafwendbare gebeurde in 1943.

In het Antwerpse werden de eerste twee klokken uit de kerktorens gehaald. Het waren deze van de Duitse Protestantse Kerk in de Lange Winkelstraat 5 en deze van de Sint-Pauluskerk op de Prior Peltierplaats 7. Beide klokken werden op een vrachtwagen geladen om te worden weggevoerd. Dankzij de tussenkomst van architect Maximilien Winders, toenmalig vertegenwoordiger van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, werden ze echter weer teruggeplaatst. De heer Winders was er door zijn overtuigingskracht in gelukt de bezetter de artistieke en archeologische

waarde van beide klokken te laten inzien. Architect Max Winders en enkele andere notoire personen die het steeds acuter wordende gevaar van de opeising der kerkklokken hadden zien aankomen, staken de koppen bij mekaar om een oplossing te zoeken. Zo ook de heer M.J. de Beer (1887-1953), de latere voorzitter van de "Commissie voor het behoud van de klokken" en toenmalig conservator van het provinciaal Museum Sterckshof te Deurne. Maar over deze commissie later meer.

De Belgische bevolking keek over het algemeen gelaten toe hoe de klokken uit de torens verdwenen. Het was voor velen het bewijs dat de Duitsers de oorlog aan het verliezen waren: Indien een simpele klok al een bijdrage moest leveren aan de Duitse eindoverwinning, dan was de nood in Berlijn wel heel hoog. In de volksmond was veelvuldig te horen: "*Klokken uit de toren, oorlog verloren*". Hier en daar was er ook sprake van verzet tegen de Duitse vorderingen.

Op 15 maart formuleerden de kardinaal en de bisschoppen hun zorg in een goed overwogen herderlijk schrijven van vier bladzijden. De Belgische geestelijkheid verzette zich hierin met klem tegen de opeising der klokken, de verplichte tewerkstelling en de deportatie van de burgerbevolking. Op 21 maart 1943 werd de brief in alle Belgische kerken voorgelezen. Daarin stond:

"Wij laken en veroordelen de beslaglegging op onze klokken, uit naam van den godsdienst. De klokken der kerken zijn geen gewone bronzen voorwerpen. Zij hebben een uitsluitend godsdienstige bestemming; zij moeten slechts dienen om God te loven en de gelovigen op te roepen voor de goddelijke diensten. Zij zijn innig verbonden met het leven der parochiën, in lief en leed Zij werden gewijd en geheiligd door de rituele inzegening en door zalving met de Heilige Olie en het Chrisma, zij zijn dus onherroepelijk toegewijd aan den goddellijken eredienst. Zij mogen geen profane bestemming krijgen noch vervreemd worden, zonder de toestemming der verantwoordelijke kerkelijke overheden"

De tot dan tamelijk normale relatie tussen bezetter en kerkelijke overheid verzuurde op slag door dit herderlijke schrijven. Het zou zelfs tot 19 april 1943 duren voor kanunnik Van der EIst met Reeder over dit schrijven een gesprek had. Reeder laakte de politieke houding van de Kerk en verklaarde dat zulke houding tegenover de bezetter niet kon geduld worden. Wellicht hebben de Duitsers als vergelding hierop hun voorstel om de klokken door de Duitse werklieden te laten weghalen ingetrokken. Vanaf half april 1943 tot eind juli 1944 werd deze taak toevertrouwd aan Nicolas Van Campenhout, een ondernemer uit Machelen bij Vilvoorde. Zijn manier van werken was niet altijd even deskundig en tactvol. Van Campenhout had, om deze klus te kunnen klaren, zijn wagenpark vergroot en meer arbeiders in dienst genomen.

Een commissie van toezicht

Met het medeweten en toestemming van de kardinaal en bij besluit van 18 mei 1943 van het Secretariaat-Generaal van het Ministerie van onderwijs, werd de Commissie voor het behoud van de klokken samengesteld. De opdracht van de commissie was tweevoudig:

1. opstellen van een inventaris van alle klokken in België;
2. optreden als bemiddelaar tussen de kerkelijke overheid en de bezettende macht.

Zo trachtte men te voorkomen dat de bezetter zich bij de opeisingen te veel willekeurigheden zou veroorloven. Op 1 juni werd kardinaal van Roey van het bestaan van de Commissie op de hoogte gesteld. De Belgische primaat verleende wel zijn goedkeuring en onvoorwaardelijke steun. Het dient onderstreept dat dit pas geschiedde nadat men de kardinaal de verzekering had gegeven van de intenties van sabotage van de commissie en nadat hij zich ook alle détails haarfijn had laten uiteenzetten.

Het voorzitterschap werd toevertrouwd aan Joseph De Beer, conservator van het Provinciaal Museum Sterckshof te Deurne. De voornaamste leden die deel uitmaakten van deze commissie waren ongetwijfeld: Charles Leemans, ambtenaar bij de administratie voor Schone kunsten, de eerder genoemde Max Winders, architect en vertegenwoordiger van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en

Landschappen, de heer Grimonpont, directeur-generaal van de administratie voor de Eredienst en vertegenwoordiger van de minister van Justitie en Jozeph Kreps, benedictijnenmonnik van de abdij Keizersberg te Leuven. Deze laatste trad pas op 20 september 1943 tot de Commissie toe.

De doelstellingen van de Commissie werden met succes bekroond. De ijverige bemiddelaar tussen Kerk en bezetter spaarde kosten noch moeite om, wellicht voor het eerst in de geschiedenis van ons land, een gedetailleerd overzicht te krijgen van het rijke klokkenbestand.

Alvorens tot een definitieve inventarisatie over te gaan had de Commissie met dr. Rosemann, professor kunstgeschiedenis aan de universiteit van Darmstadt onderhandeld. Dr. Rosemann was het hoofd van de dienst die belast was met de klokkenopeising in België. Eigenaardig genoeg waren de Duitsers zo naïef te denken dat door de oprichting van deze commissie hun "*werk*" er eenvoudiger zou door worden en de opeisingen veel soepeler zouden verlopen.

In samenspraak met prof. Dr. Rosemann, werden de volgende afspraken genomen:

1. alle kerken, kloosters en kapellen één klok mochten behouden;
2. alle klokken voor 1790, vanwege hun kunsthistorische waarde, bewaard zouden blijven;
3. alle beiaarden, vanwege hun sociaalmuzikale functie, onaangeroerd zouden blijven.

Er waren in België op dat ogenblik 61 beiaarden.

Merken we op dat de beiaard van Dinant en Oostende door de bombardementen toch volledig vernield werden. De beiaarden van Leuven Sint-Geertrui en van Nijvel werden beschadigd. En tegen alle afspraken in werden twee instrumenten door de Duitsers weggehaald met name de stadsbeiaarden van 's Gravenbrakel (1943) en de Leuvense stadsbeiaard van de Sint-Pieterskerk (1944).

De Commissie ontwikkelde een plan waarbij alle klokken in het land van een identificatienummer werd voorzien. De klokken werden onderverdeeld in vier categorieën.

A	Klokken gegoten na 1850
B.	Klokken gegoten tussen 1790 en 1850
C.	Klokken gegoten tussen 1700 en 1790
D.	Klokken gegoten voor 1700

De herkomst van de klokken per provincie werd aangegeven met een Romeins cijfer gevolgd door een Arabisch cijfer dat het individuele nummer van de klok aangaf binnen de provincie:

I	West-Vlaanderen
II	Oost-Vlaanderen
III	Antwerpen
IV	Brabant
V	Limburg
VI	Henegouwen
VII	Namen
VIII	Luik
IX	Luxemburg

Verantwoordelijken van kerken, kloosters en kapellen ontvingen elk afzonderlijk een voorgedrukt formulier waarop gegevens van campanologische aard dienden ingevuld. Deze gegevens werden door de Commissie in Brussel verzameld en verwerkt. Om nog een preciezer beeld te krijgen werd de fotografische dienst van het Jubelpark ingeschakeld. Die zorgde voor meer dan 5.000 clichés van 3.962 verschillende klokken. Dit unieke fotomateriaal berust in het Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (SOMA) te Brussel. Dankzij hun opgezette plan wist de Commissie talrijke klokken van deportatie te vrijwaren door klokken te antidateren of tot ze tot beiaarden samen te voegen.

De klokken werden gemerkt voor ze op transport gingen. Hierbij klokken van Ixelles (A IV 97) en van Malderen (B IV 113)

Klokkendeportatie in het Mechelse en in Hombeek

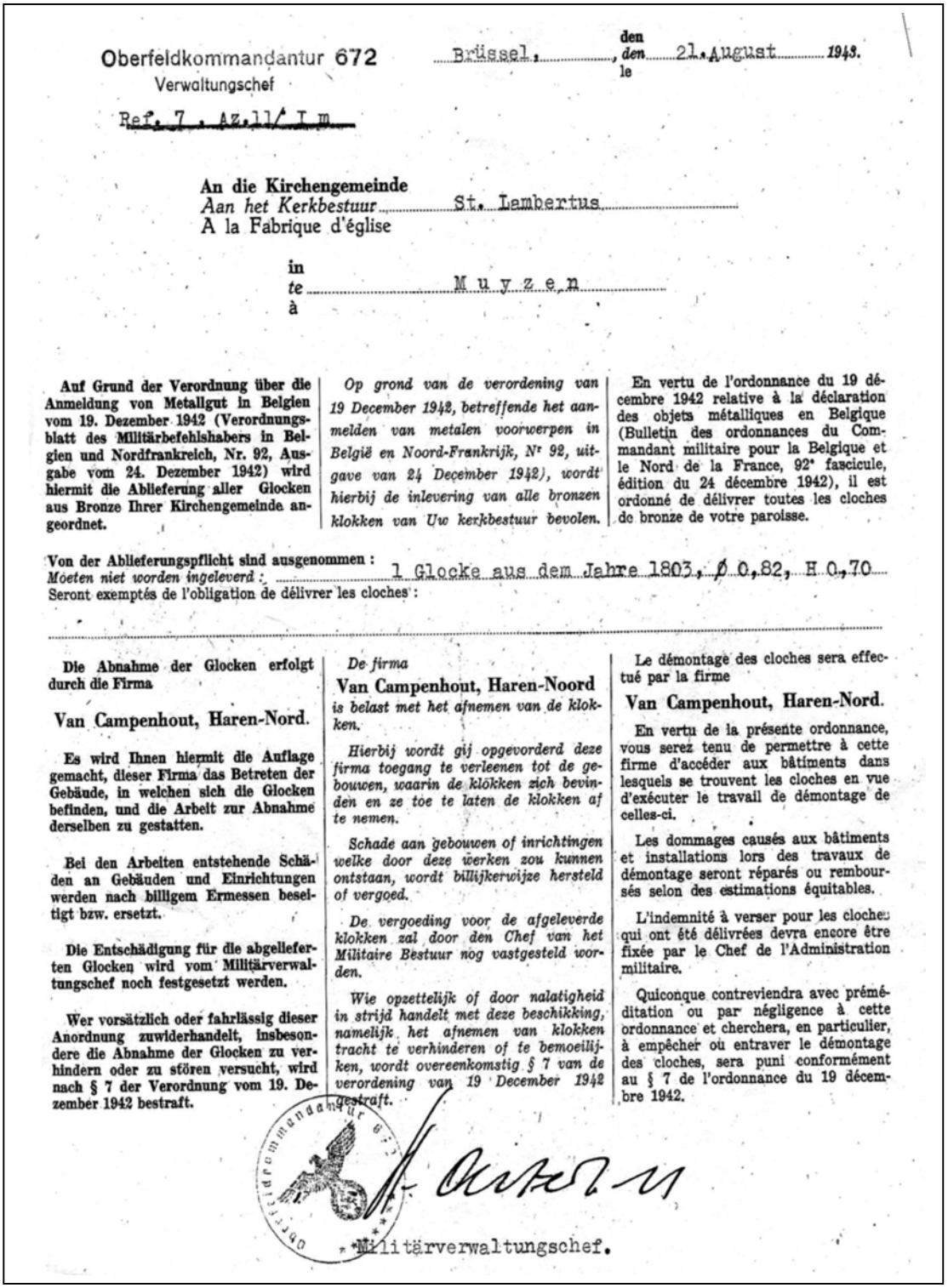
De Duitsers waren niet trots op het roven van kerkklokken. De berichtgeving hieromtrent was dan ook streng gecensureerd. In geen enkele officiële krant van toen verscheen enige mededeling. Het opeisen van kerkgoed was overduidelijk een teken dat het met de Duitse economie niet schitterend was.

De priesters en kapelaans van de Mechelse parochies hadden op bevel het precieze aantal klokken in hun kerken aan de Duitsers braaf gemeld in 1942.

Alles bleef stil tot in de zomer van 1943. Toen is Van Campenhout ook begonnen de klokken uit de Mechelse torens te halen of ter plaatse stuk te slaan.

Op de lijst stonden 35 klokken op het grondgebied Groot-Mechelen om gedeporteerd te worden.

Door middel van volgend document werden de kerkfabrieken verwittigd dat één of meerdere klokken verwijderd zouden worden.

Oberfeldkommandantur 672
Verwaltungschef

Brüssel, den 21. August 1943.
le

Ref. 7 . Az.11/ I m

An die Kirchengemeinde
Aan het Kerkbestuur St. Lambertus
A la Fabrique d'église

in
te
à Muyzen

Auf Grund der Verordnung über die Anmeldung von Metallgut in Belgien vom 19. Dezember 1942 (Verordnungsblatt des Militärbefehlshabers in Belgien und Nordfrankreich, Nr. 92, Ausgabe vom 24. Dezember 1942) wird hiermit die Ablieferung aller Glocken aus Bronze Ihrer Kirchengemeinde angeordnet.

Op grond van de verordening van 19 December 1942, betreffende het aanmelden van metalen voorwerpen in België en Noord-Frankrijk, Nr 92, uitgave van 24 December 1942), wordt hierbij de inlevering van alle bronzen klokken van Uw kerkbestuur bevolen.

En vertu de l'ordonnance du 19 décembre 1942 relative à la déclaration des objets métalliques en Belgique (Bulletin des ordonnances du Commandant militaire pour la Belgique et le Nord de la France, 92e fascicule, édition du 24 décembre 1942), il est ordonné de délivrer toutes les cloches de bronze de votre paroisse.

Von der Ablieferungspflicht sind ausgenommen :
Moeten niet worden ingeleverd : 1 Glocke aus dem Jahre 1803, Ø 0,82, H 0,70
Seront exemptés de l'obligation de délivrer les cloches :

Die Abnahme der Glocken erfolgt durch die Firma

Van Campenhout, Haren-Nord.

Es wird Ihnen hiermit die Auflage gemacht, dieser Firma das Betreten der Gebäude, in welchen sich die Glocken befinden, und die Arbeit zur Abnahme derselben zu gestatten.

Bei den Arbeiten entstehende Schäden an Gebäuden und Einrichtungen werden nach billigem Ermessen beseitigt bzw. ersetzt.

Die Entschädigung für die abgelieferten Glocken wird vom Militärverwaltungschef noch festgesetzt werden.

Wer vorsätzlich oder fahrlässig dieser Anordnung zuwiderhandelt, insbesondere die Abnahme der Glocken zu verhindern oder zu stören versucht, wird nach § 7 der Verordnung vom 19. Dezember 1942 bestraft.

De firma
Van Campenhout, Haren-Noord
is belast met het afnemen van de klokken.

Hierbij wordt gij opgevorderd deze firma toegang te verleenen tot de gebouwen, waarin de klokken zich bevinden en ze toe te laten de klokken af te nemen.

Schade aan gebouwen of inrichtingen welke door deze werken zou kunnen ontstaan, wordt billijkerwijze hersteld of vergoed.

De vergoeding voor de afgeleverde klokken zal door den Chef van het Militaire Bestuur nog vastgesteld worden.

Wie opzettelijk of door nalatigheid in strijd handelt met deze beschikking, namelijk het afnemen van klokken tracht te verhinderen of te bemoeilijken, wordt overeenkomstig § 7 van de verordening van 19 December 1942 gestraft.

Le démontage des cloches sera effectué par la firme
Van Campenhout, Haren-Nord.

En vertu de la présente ordonnance, vous serez tenu de permettre à cette firme d'accéder aux bâtiments dans lesquels se trouvent les cloches en vue d'exécuter le travail de démontage de celles-ci.

Les dommages causés aux bâtiments et installations lors des travaux de démontage seront réparés ou remboursés selon des estimations équitables.

L'indemnité à verser pour les cloches qui ont été délivrées devra encore être fixée par le Chef de l'Administration militaire.

Quiconque contreviendra avec préméditation ou par négligence à cette ordonnance et cherchera, en particulier, à empêcher ou entraver le démontage des cloches, sera puni conformément au § 7 de l'ordonnance du 19 décembre 1942.

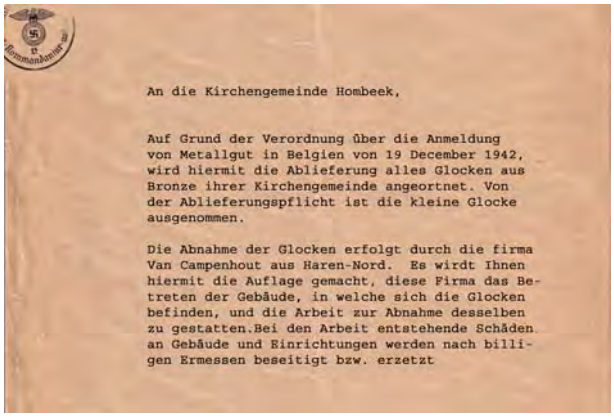
Oberfeldkommandantur 672

Militärverwaltungschef.

1943, een zeer bewogen oorlogsjaar

Na meer dan twee jaar Duitse bezetting was men ook in Hombeek gaan berusten in het lot. De toestand aan het front werd wel nauwlettend gevolgd. In meerdere huiskamers hing een landkaart waarop met spelden de troepenbewegingen gemarkeerd werden. De Nazi's waren kennelijk over het hoogtepunt. In Sicilië waren de geallieerden geland. Vooral de Russische weerstand en de Duitse nederlaag bij Stalingrad waren veelbetekenend en hoopgevend. Dag en nacht hoorde men het eentonig zwaar gebrom van de Amerikaanse of Engelse vliegtuigformaties op weg naar het Ruhrgebied. In maart 1943 was het Britse offensief "*The battle of the Ruhr*" ingezet en het bombarderen ging ononderbroken door tot einde juli. De zware klappen aan de industrie deed het Nazi-regime nog meer wankelen. In april betekende een luchtaanval kort bij ons een afgrijselijk inferno voor de inwoners van Mortsel en Oude-God.

Op de grens met Leest stortte op 23 juni 1943 een getroffen Britse Hallifax II neer die terugkeerde van de Ruhr. Één der motoren kwam terecht in de koestal van Ongena in de Kleinestraat. De piloten en bemanningsleden kwamen hierbij jammerlijk om. Anderzijds hadden zich een paar piloten met hun valscherm kunnen redden uit een neerstortend vliegtuig in de omgeving van Lier. Ze werden in Hombeek schuil gehouden dankzij de bemiddeling van onderpastoor Nobels die in het verzet gegaan was. De sfeer was zeer gespannen en op dat ogenblik kwam ook in Hombeek het onheilsbericht dat de klokken opgeëist waren.
Het betrof de klokken gemerkt als **A III, 161** en **A III, 163** met een totaal gewicht van 1.240 kg.

An die Kirchengemeinde Hombeek,

Auf Grund der Verordnung über die Anmeldung von Metallgut in Belgien von 19 December 1942, wird hiermit die Ablieferung alles Glocken aus Bronze ihrer Kirchengemeinde angeortnet. Von der Ablieferungspflicht ist die kleine Glocke ausgenommen.

Die Abnahme der Glocken erfolgt durch die firma Van Campenhout aus Haren-Nord. Es wirdt Ihnen hiermit die Auflage gemacht, diese Firma das Betreten der Gebäude, in welche sich die Glocken befinden, und die Arbeit zur Abnahme desselben zu gestatten.Bei den Arbeit entstehende Schäden an Gebäude und Einrichtungen werden nach billigen Ermessen beseitigt bzw. erzetzt

Dit oorlogsfeit werd vroeger reeds vermeld in dit kringblad [6]. Erg opvallend was wel dat onderpastoor Nobels zich op de meest discrete wijze gedroeg en zich niet toonde bij enige manifestatie. Hij wist dat de Gestapo hem op de hielen zat en had al meer dan eens SS-agenten moeten ontwijken. Het was een publiek geheim dat pastoor Frans Nijs niet te zeer opgezet was met zijn avontuurlijke tweede hand. Nijs stond bekend als een voorzichtige, matigende figuur. Maar bij deze klokkendeportatie heeft hij geen moeite gedaan om zijn parochianen tot voorzichtigheid aan te manen. Integendeel, hij zette van zaterdagmorgen tot zondagavond de kerkdeur wagenwijd open en liet groot en klein, jong en oud, betijen en hun woede en gramschap uiten door onverpoosd de klokken te luiden. Het gedrag van de Hombekenaren was stoutmoediger dan dit van naburige parochianen. Met groot misprijzen voor mogelijke represailles hebben ze zich verzet tegen de Duitse bezetter. Drie dagen aan een stuk de klokken luiden was pertinente burgerlijke ongehoorzaamheid tegenover de Duitse *Verordnung*. Men hing met trossen aan de klokzelen. Het luiden was nog een zuiver mechanische zaak en in het kerkportaal staken de klokzelen door drie kleine gaten in het plafond. Door de dag waren ze in een bundel opgeborgen en onbereikbaar achter een zijdeur. Nu hingen ze vrij en om beurten ging jong en oud aan de zelen trekken tot het eelt in de handpalmen verscheen. De jongsten maakten er een attractie van om het zeel te grijpen op de laagste stand en door het gewicht van de balancerende klokkenstoel werden ze twee meter of meer boven de begane grond getild. Het gelui was tot ver buiten Hombeek te horen. Ook de Duitsers die in Hombeek gevestigd waren, zowel de dorpswacht van de *Kommandantur* op de Mechelse weg als de stationswachters in de statie en schutters van het *Luftabwehrgeschütz*, moeten het gehoord hebben. Ze roerden geen vin. Het mocht misschien als een excuus gelden dat het klokkengelui werd opgenomen op grammofoonplaten. Aan de open bovenramen van de herberg "In Rome", bij Filleke Van Steen, installeerden de technici van de firma Polyvox[7] zich om het diverse klokkengelui op te nemen.

[6] Ward De Kempeneer : "' t Ridderke", jaargang 8, jaar 1993, blz 105 tot 111

[7] Polyvox was gevestigd in de Raventeynstraat 51 te Brussel.

Rechts: pastoor Frans Nijs bij een neergehaalde klok in de bloemen gezet. Zijn afscheidsrede in sierlijk schrift op een groot blad met tricolore rand hangt aan de klok. Achteraan staat de grafmaker Sooi Lauwers toe te kijken.
Links: Hombekenaren poseren bij hun versierde klokken. We herkennen op de foto Julienne en Maria Verhoeven, Lieske Van de Camp, Jan Reyniers, Staf Meskens, Jaak Trogh, Bertha Buelens, Isidoor Buelens e.a..

Onder: Één der klokken wordt via het opengemaakt galmgat langzaam naar beneden gelaten. Men bemerkt nog het oude kerkhof dat om de parochiekerk lag.

Dit gebeurde in alle toonaarden: het gewoon kleppen van de kleine klok, het Angelus, het over dood luiden en het divers feestgelui. Ook de gelegenheidstoespraak van pastoor Nijs werd op plaat opgenomen; een droevige afscheidsrede voor zijn klokken.

Ze luidde als volgt[8]:

Dierbare parochianen van Hombeek,

Op zaterdag 17 juli *'43* rond halfelf zijn onze godsgewijde kerkeklokken bitter aan 't wenen gegaan, en terecht. Honderdveertig jaar precies hadden zij Gods lof mogen verkondigen en ons en ons voorvaderen opgeroepen tot *den* kerkedienst, met ons en met *ons* voorvaderen blijheid en droefheid gedeeld.

En nu kwam onverwacht een ploeg arbeiders met het nodige alaam om hen uit hun toren weg te sleuren. Ze gingen uit hun heiligen dienst worden ontzet. Diepe ontroering greep *heel de* parochie aan. Er werden tranen geweend.

Klein en groot hield er aan de klokken te luiden zodat er geluid werd haast zonder onderbreking tot den maandag avond 19^{den} juli.

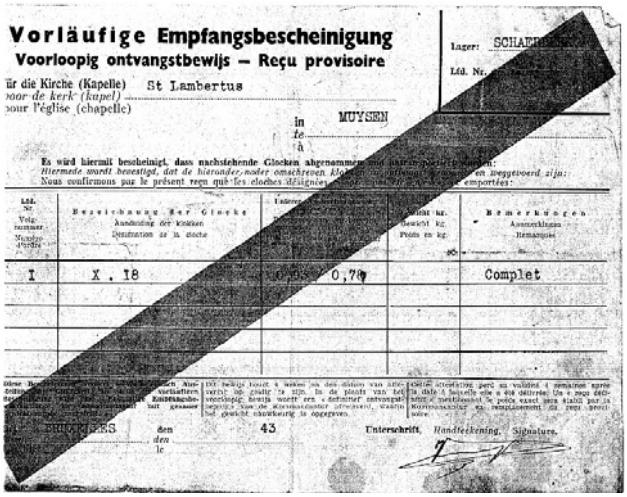
Den zondag 18^{den} juli op den kalmste drukte viel de droefheid in die mij en mijn volk overkwam. Ik heb toen voorgesteld dadelijk de twee verdwenen klokken te vervangen met twee *duizerts (Luidsprekers ?)* Dat is te zeggen dat ze *zelf* voortaan meer dan tevoren Gods lof zouden spreken.

Als toen roep ik nog dat u nu spreken wil als lokken. Ziet dikwijs op naar uw toren.
Hij wijst u hemelwaarts.

Het collaboratiewerk de firma Van Campenhout werd goed bezoldigd. Volgens een contract van 14 april 1943 ontvingen de werkmannen een loon van 15 frank per uur plus een onkostenvergoeding van 60 frank per dag. Voor het gebruik van werktuigen was een vergoeding voorzien à rato van 20 % van het betaalde uurloon. Het transport werd vergoed volgens de gangbare militaire tarieven en bovenop werd een premie toegekend van 62,50 frank per ton vertransporteerde klokken.

Bij de ontmantelingen werden dikwijls muren beschadigd, vloeren besmeurd of plaveisel vernield. De opgelopen schade kon door de eigenaars worden verhaald mits voorlegging van bewijsstukken.

De overdracht van de klokken aan Van Campenhout werd beschouwd als een doodnormale levering van goederen en voor zijn levering kreeg de pastoor met "*Deutsche gründlichkeit*" een heus ontvangstbewijs (*Empfangsbescheinigung)*..

Vorläufige Empfangsbescheinigung
Voorloopig ontvangstbewijs – Reçu provisoire
für die Kirche (Kapelle) St Lambertus
voor de kerk (kapel)
pour l'église (chapelle)
in MUYSEN
Es wird hiermit bescheinigt, dass nachstehende Glocken abgenommen
Hiermede wordt bevestigd, dat de hierander, nader omschreven klo
Nous confirmons par le présent reçu que les cloches désignées
I X . 18 0,7
Complet
den 43
Unterschrift, Handtekening, Signature.

Ontvangstbewijs van Van Campenhout voor een klok van Muizen.

Na de oorlog werd de ondernemer Van Campenhout als collaborateur tot levenslange dwangarbeid veroordeeld.

Einde van de oorlog in mei 1945 en de repatriëring van klokken in oktober.

Op 30 juli 1944 had men 4.568 klokken met een totaal gewicht van 3.794.225 kg. klokkenbrons.uit de torens gehaald en naar Duitsland verscheept. Daarbovenop was er tot op die dag reeds voor 344.929 kg. aan klokkenklepels geroofd. Bij de bevrijding stonden nog 373 klokken in magazijnen klaar om naar Hamburg vervoerd te worden.

Na de oorlog werden in de verschillende opslagplaatsen in Hamburg een 800-tal klokken gaaf of lichtbeschadigd teruggevonden. Zeer vlug zouden ze worden gerepatrieerd.

Teruggevonden klokken in Hamburg

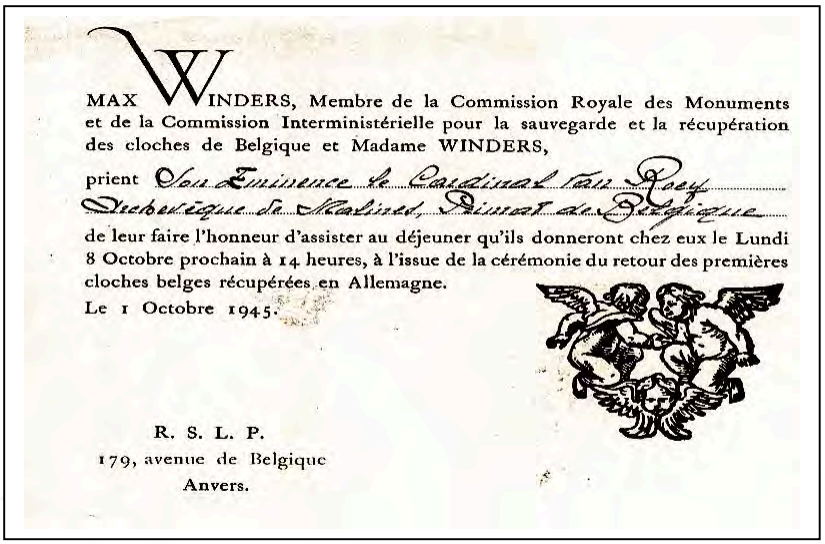
[8] Ook René Leen was actief bij de opnamen van het klokkengelui. Diens zoon Jan Leen heeft de originele opname in digitaal formaat omgezet. Na deze *remastering* is de historische toespraak van 17 juli 1943 nu te beluisteren.

Veel parochies hebben in spanning het bericht afgewacht of hun klokken nog intact waren. Op 8 september 1945 stelde reserve kolonel J. De Beer met een telegram de kardinaal als eerste op de hoogte van de toestand in Hamburg. Hij presideerde de "*Commissie voor het behoud, terugvordering en herplaatsing der klokken in België*". Deze instantie zette het werk verder van de onder de oorlog opgerichtte "*Commissie voor het behoud van klokken"*.

Alles ging toen razendsnel in zijn werk. De commissieleden waren wild enthousiast en op 8 oktober werd de kardinaal uitgenodigd door commissielid Max Winders en zijn vrouw bij hen thuis op een feestelijk maal ter gelegenheid van de plechtige ceremonie van de terugkeer der klokken.

Klokken wachtend om op het vrachtschip geladen te worden.

MAX WINDERS, Membre de la Commission Royale des Monuments et de la Commission Interministérielle pour la sauvegarde et la récupération des cloches de Belgique et Madame WINDERS,

prient Son Eminence le Cardinal Van Roey, Archevêque de Malines, Primat de Belgique

de leur faire l'honneur d'assister au déjeuner qu'ils donneront chez eux le Lundi 8 Octobre prochain à 14 heures, à l'issue de la cérémonie du retour des premières cloches belges récupérées en Allemagne.

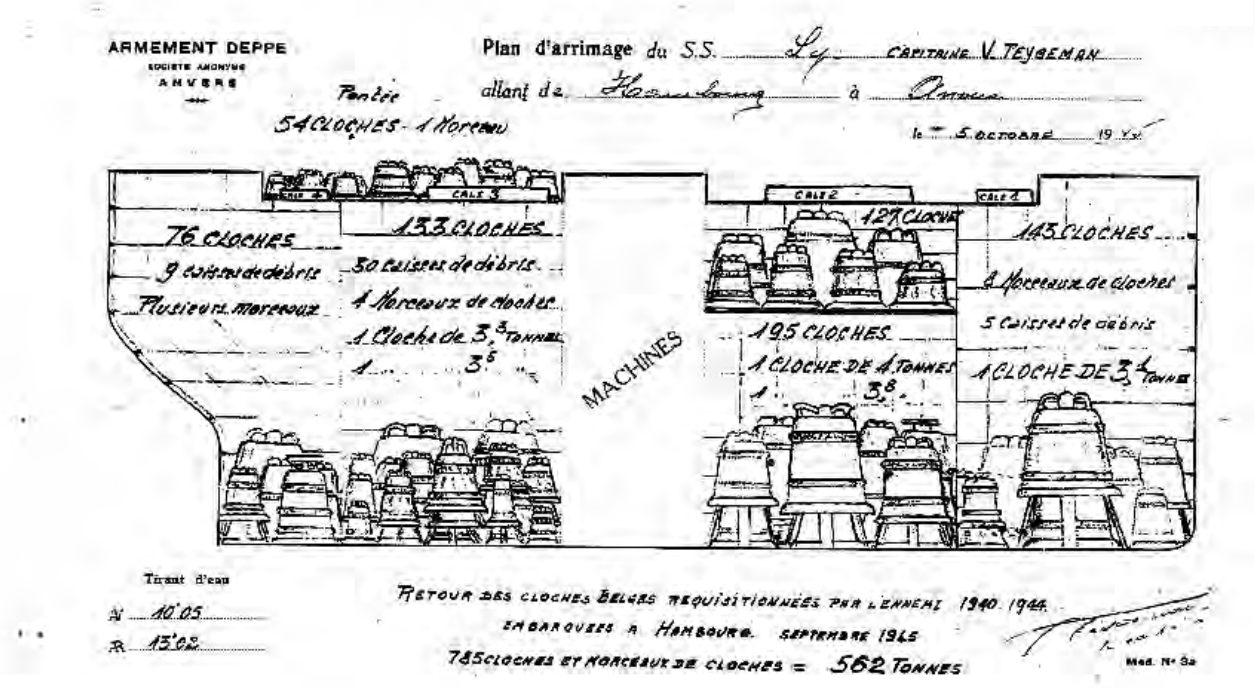
Le 1 Octobre 1945.

R. S. L. P.
179, avenue de Belgique
Anvers.

In groot-Mechelen kwamen volgende klokken uit Hamburg ongeschonden terug:

Parochie	**Klok nr.**
Begijnhofkerk	A III 177
Minderbroederklooster	A III 178
Sint-Pieter en Paulus	A III 297
Sint Jan	A III 298
	A III 299
Heilig Hart	A III 173
	A III 174

Het Belgische schip, de S.S. Lys, van de rederij Deppe had met zijn kostbare lading Hamburg verlaten op 5 oktober en kwam op maandag 8 oktober te Antwerpen toe.

Laadbrief van de Rederij Deppe voor Belgische klokken op het schip (SS:) LYS getekend door kapitein V. Teygeman

Volkstoeloop bij de aankomst van de klokken in Antwerpen.

Samen met Joseph De Beer (1887-1953) was Dom Kreps één van de actiefste leden van de "Commissie voor het behoud, terugvordering en herplaatsing der klokken in België". Na de oorlog zijn ze meermaals in Hamburg de klokken gaan identificeren voor terugvordering. Dom Kreps bezat een zelf opgestelde lijst (doorslag van de officiële klokkenlijst) die hij aanvulde met persoonlijke aantekeningen. Alle ingewonnen informatie van steden of gemeentes werden eraan toegevoegd[9].

Kannunik Leclef, secretaris van de kardinaal, heeft in naam van het Aartsbisdom Mechelen een kist met de opvorderingbonnen van klokken door de Firma Van Campenhout en andere documenten betreffende wegneming der klokken via Dom Kreps aan de Commissie laten geworden. Dit gebeurde op 25 april 1946 om de commissieleden te helpen in hun zware taak.

Dom Kreps, ook van 20 september 1943 lid van de "*Commissie voor het behoud van de klokken*", inventariseerde ook alle bedreigde kerkorgels. Het gevaar bestond dat ook de pijpen van de kerkorgels door de bezetter zouden worden ontmanteld zoals was gebeurd in 1914-1918. Het Duits bevel van 17 maart 1944 de kerkorgelpijpen te ontmantelen werd gelukkig verijdeld door de kort daaropvolgende bevrijding van ons land in september.

Ook het bestuur van de Mechelse Beiaardschool heeft door afzonderlijke gesprekken met de Duitse overheid er toe bijgedragen de ontmanteling van de beiaard te beletten. In hun 21 bladzijde tellende eindverslag van 27 augustus 1948 heeft de "*Commissie voor het behoud en terugvorderen en herplaatsen van de klokken*" hierover niet de minste melding gemaakt. Concurrentievrees ?

[9] Deze lijst werd ook in enkele nummers van het VBV magazine gepubliceerd.

Dom Kreps was een geboren Antwerpenaar die in oktober 1904 het Benedictijnenhabijt ontving in de abdij Keizersberg. Hij sprak in 1906 zijn eeuwige gelofte uit en werd op 18 december 1909 in te Mechelen tot priester gewijd.

Als muziekminnaar had hij grote belangstelling voor kerkklokken. Hij was expert in orgelbouw en voortreffelijk organist en voor menig pastoor, zowel voor als na de oorlog, een deskundig raadgever ten aanzien van toonhoogte en legering van de te gieten klokken. Zijn raad werd ook ingewonnen voor de beiaard die de Amerikaanse ingenieurs na de Eerste Wereldoorlog aan de Universiteitbibliotheek van Leuven schonken. Hij schreef meerdere artikels in het tijdschrift 'Musica Sacra" van het Lemmens-instituut, toen nog te Mechelen gevestigd.

Besluit

De klokkenroof in België kon gelukkig worden vertraagd tot mei 1943. Kardinaal Van Roey, kanunnik Leclef en vooral kanunnik Van der Eist hebben dat bereikt dank zij de houding van von Falkenhausen, van Reeder en van Franz Thedieck die met het nationaal socialisme niet hoog opliepen.

Een interessante naoorlogse episode in de klokken-geschiedenis kondigde zich aan. De Belgische klokkengieters hadden enorm veel werk. En toch, schijn bedriegt. De schitterende toekomst verkeerde, helaas, in een anticlimax. Het einde van hun beroep werd in ons land vrij onverwacht ingeluid.

Maar dat is dan weer een ander verhaal.

Michel Lejeune 28 april 2009

De rapporten van Hombeek en Leest aan de provincie na de eerste wereldoorlog

Geert Clerbout
Ward De Kempeneer

Over de wereldoorlogen is al heel wat geschreven. Soms komen uit archieven nieuwe aspecten aan het licht. Soms worden plaatselijke gebeurtenissen door hulp van de moderne communicatiemiddelen en het internet gemakkelijker ingekaderd en zien we ze in een heel andere dimensie in het grote oorlogsgebeuren.

We hebben het nuttig geacht de verslagen die de gemeentebesturen van Hombeek en Leest inleverden aan de Provincie in dit nummer in extenso te geven.

In een volgend nummer belichten we een merkwaardig oorlogsfeit: het vliegveld op het Middenveld in 1918. Verder willen we ook ingaan op de twee neergestorte vliegtuigen in de regio in 1943 en 1945 en op het avontuur van enkele piloten, hoe ze in Hombeek in 1943 terechtkwamen, er verstoken zaten en hoe ze verder hebben getracht aan de Nazi's te ontkomen.

Verslaggeving na 4 jaar oorlog

Op 11 november 1918 wordt in Rethondes bij Compiègne in een wagon de meest beroemde wapenstilstand uit de geschiedenis ondertekend. Vanaf 11 uur 's morgens behoort de Eerste Wereldoorlog definitief tot het verleden. Die oorlog heeft niet alleen aan miljoenen mensen het leven gekost, hij heeft er ook voor gezorgd dat de maatschappelijke orde in heel Europa op zijn grondvesten heeft gedaverd.

De gevolgen van deze oorlog op het politiek-maatschappelijke leven zijn amper te overzien. Denk maar aan de invoering van het algemeen enkel stemrecht in de meeste Europese landen. Voor het eerst in de geschiedenis wordt ook een poging ondernomen tot een samenwerking op supranationaal niveau, in de vorm van de Volkerenbond. De traditionele 19de-eeuwse natiestaat wordt teruggedrongen en vervangen door een groter Europees concept. Bovendien wordt de kaart van Europa tijdens de onderhandelingen in Versailles nagenoeg volledig hertekend.

Meer dan dat allemaal echter, heeft de Eerste Wereldoorlog een schokgolf teweeggebracht aan de basis van elke betrokken samenleving, namelijk bij het gewone volk. Dit geldt niet in het minst voor België en het noorden van Frankrijk, waar de strijd wordt gestreden en de gebieden onder de Duitse bezetting komen te staan. In elk dorp wordt de bevolking naar de keel gegrepen door de gruwel van oorlog, zo ook in Hombeek en Leest.

Ook hier bij ons, waar slechts een handvol schermutselingen plaatsvindt in augustus 1914, is het vier jaar lang bibberen en beven. 1914-1918 is een historisch begrip dat in vele geheugens staat gegrift. In elk dorp heeft er zich wel iets voorgedaan. Verhalen worden van generatie op generatie doorverteld en gaan een eigen leven leiden. Wat klopt er echter van al deze *legendes*?

Om alle gebeurtenissen in kaart te brengen, richt de Antwerpse provinciegouverneur **Baron van de Werve de Schilde** op 8 december 1918 een schrijven aan de gemeentebesturen van de provincie. Zij worden verzocht om een objectief en neutraal verslag te schrijven over de oorlogsgebeurtenissen in hun gemeente.

Baron Gaston de Werve et de Schilde,
Antwerps provinciegouverneur tijdens WO I.

De Hombeekse gemeenteraad vervult deze taak naar behoren. Ook de gemeenteraad van Leest laat er geen gras over groeien. Haar verslag is lijvig, maar ook zeer gekleurd. Bepaalde zaken dienen dus met een korrel zout te worden genomen.

De verslagen van Hombeek en Leest

Hieronder vindt u deze verslagen integraal. De taal is ouderwets, maar wij hebben ervoor geopteerd om niets te veranderen aan de oorspronkelijke tekstuele keuzes van de auteurs. Zo kan elke lezer zelf interpreteren. In het Leestse rapport hebben wij links en rechts wel een aantal zaken aangepast, omdat het anders niet normaal leesbaar zou zijn. We hebben wel getracht de intenties van de auteur daar niet door te schaden.

Tenslotte wijzen we erop dat deze verslagen in een vlaag van woede en haat tegenover de Duitsers geschreven zijn. Dat is niet de beste basis voor objectiviteit. Bovendien laait de vaderlandsliefde hoog op. Alles wat Duits is, is slecht en alles wat Belgisch is, is goed. Dit zwart-wit denken komt duidelijk tot uiting in deze rapporten.

Gemeente Hombeek:
samenvatting der bijzonderste gebeurtenissen gedurende den Grooten Oorlog 1914-1918 [1].

20 Oogst 1914: Rond 3 uren in den namiddag komt eene Duitsche patroelie van vijf man naar Hombeek-Heike gereden: drij blijven staan aan de hoeve van Fr. Teughels, A 143 en twee gaan naar den ijzerenweg en doen den spoorweg springen. Het personeel van den spoorweg en van de Statie en Halte, vluchten en gaan zich overal versteken.

23 Oogst 1914: Omtrent 2 ½ uren in den namiddag komt eene Duitsche patroelie van 9 Duitsche dragonders het dorp ingereden, komende van den steenweg van Sempst. De gemeentesecretaris loopt haastig bij zijnen schoonbroeder binnen, die statieoverste is te Hombeek, en verzoekt hem van de komst der Duitschers te telefoneeren naar Kapellen o/d Bosch, Mechelen en Willebroeck, hetwelk oogenblikkelijk gedaan werd. De patroelie komt het dorp ingereden over den barreel van den ijzerenweg en zoo naar de kom en aan de ***herberg De Kroon*** *stappen zij af, vragen hesp met eiers en maken zelf hun maaltijd klaar.*

Ten drij uren was er reeds eene kompanie Jagers-Wielrijders, en zetten zich rondom De Kroon. Niemand bemerkende, lost één dezer Jagers-Wielrijders een schot in de lucht en oogenblikkelijk komt een Duitsche dragonder buiten, gevolgd van een tweede. Het gevaar bemerkende geeft deze alarm en zij vluchten in alle richtingen. De vaandrig vlucht met zijnen ordonnans langs de statie, doch wordt in de straat neergeschoten, alsmede den ordonnans. Terwijl hij voortging met zijn revolver af te vuren riep hij gedurig "Ich gebe mich ab".

Een Duitse Uhlanenpatrouille uit 1914

Acht dezer Duitschers werden denzelfden dag gedood of gevangen genomen. Nochtans was één er in gelukt te ontsnappen en ging zich versteken onder eenen dennenboom in het park van het kasteel ***Expoel****, toebehorende aan M. Montens-De Meester, en dinsdags den 25sten, toen de Belgen oprukten naar Eppeghem, moest hij waarschijnlijk door den honger gekweld te voorschijn komen en zich overgeven. Van de gansche patroelie was dus niemand ontsnapt.*

24 Oogst 1914: Rond den middag komt weer eene Duitsche patroelie dragonders, langs denzelfden weg het dorp ingereden. In der haast loopt de gemeente-secretaris weder naar de statie, doch ditmaal is de statie-onderoverste van dienst, om nogmaals naar de verschillende richtingen de aankomst der Duitschers te telefoneeren. Doch deze heer was op het zicht der Dutischers zoodanig met schrik geslagen dat hij niet kon of niet dierf telefoneeren. Deze jongeling is gedurende den oorlog overleden na eene kortstondige ziekte. Had men op dezelfde wijze de Belgen kunnen verwittigen zooals daags tevoren, mogelijk ware er weder geen enkele Duitscher heelhuids vanaf gekomen.

Zij reden dan te paard door de gemeente tot op de grensscheiding van Leest en zijn eindelijk gezien geworden door de Belgen, doch de afstand was te groot om ze te kunnen neerschieten. Dezelfde dag vangt ook de Slag van Eppeghem aan. Alsook den 25 en 26 Oogst 1914 wijkt ons leger terug en op eenige uitzonderingen na vluchten al de Hombekenaren naar Heffen, Blaesvelt en Willebroeck, andere nog verder.

30 Oogst 1914: De familiën ***Smets Pieter-Jan*** *en* ***De Wit Frans****, gaan zoo als gewoonte 's morgens naar huis terug om het achtergebleven vee te verzorgen en ook de noodige voorwerpen te nemen welke zij op de vlucht noodig hadden. In der haast laden zij deze voorwerpen op de kar en keeren terug naar Willebroeck, doch op het grondgebied van Leest gekomen zijnde in de Blaesveltstraat ontmoeten zij*

[1] PAA, 1914-1918, Oorlogsgebeurtenissen, *Samenvatting der bijzonderste gebeurtenissen gedurende den Grooten Oorlog 1914-1918,* gemeente Hombeek. Ongedateerd naoorlogs rapport.

*eene Belgische patroelie die in de gracht van den steenweg verscholen zat en zich tot vuren gereed maakte. Zij zien om en op een afstand van 25 meters achter hen ontwaren zij eene bende Duitsche wielrijders. Men vlucht waar men kan in en achter het huis **Diddens**, daar juist gelegen. Smets springt in de hofgracht en zijne dochter in den boomgaard achter een boschje hoogstaande netels en De Wit en **Vanden Bergh Frans** achter voormeld huis in de gracht. De Belgen wijken en de Duitschers komen vooruit. Zij (de Duitsers, nvdr) vinden Smets in den boomgaard. Hij steekt de armen in de hoogte en smeekt om genade, en ziende dat een Duitscher zijn geweer laadt, roept hij "Gij zult mij toch niet doodschieten!? Ik ben vader van elf minderjarige kinderen." Ja, 'k doe het, braakte de barbaar uit. Hij schiet en Smets valt, murmelt nog eene onverstaanbare woorden en sterft.*

Belgische karabiniers-wielrijders in 1914 [2] .

Vanden Bergh en De Wit, het gevaarlijk oordeelende van achter de woning te blijven staan, verwijderen zich verder in de gracht, doch worden door een Duitscher ontdekt, en deze schiet van op twee meters afstand. Het schot treft niet en Vanden Bergh loopt terug in de gracht achter het huis Diddens, waar het paard van De Wit staat. De Duitschers dwingen hem het paard vast te houden en bij hen te komen staan. Daarop lost De Duitscher verscheidene schoten op De Wit in de gracht.

*De officier ondervraagt Vanden Bergh, die er geen enkel woord van verstaat. Herhaaldelijk duwt hij hem de revolver op het hart en een Duitscher geeft hem een stomp. Ziende dat Vanden Bergh zijne woorden niet verstaat, wijst de officier naar het huis Diddens en in een oogwenk staat het huis in brand. Verscheidene vrouwen waren in het karkot in den beirbak gevlucht, en daar de hitte ondraaglijk wordt, moeten deze te voorschijn komen. De Duitschers roepen "Er aus! Er aus!" en de vrouwen **Henriette De Wit**, **Franscisca Meulemans** (deze is nog immer onder den invloed van den uitgestanen schrik) en de **Weduwe Leemans** komen uit het karhuis. Als de barbaren hen zien, zeggen zij "Gij moet niet bang zijn", en trekken af.*

*Op hunnen terugtocht ontmoeten zij nog andere vluchtelingen, waarbij **Slachmuylders Desiré**, wonende te Hombeek in de Bankstraat. Zij tasten hen geheel af en zeggen dat de Belgische soldaten een hunner mannen hebben afgeschoten, doch dat zij toch twee Belgen hadden gedood aan het huis Diddens. Deze vluchtelingen dachten dat het twee Belgische soldaten waren welke zij bedoelden, gaan verder en vinden in de gracht het lijk van De Wit en dit van Smets in den boomgaard. De dochter van Smets komt dan toegeloopen al roepende "Zij hebben mijnen vader doogeschoten, mijnen vader doodgeschoten!".*

Vol schrik liepen allen naar Blaesvelt, waar zij het geval vertelden aan de Belgische soldaten. Vanden Bergh Frans keert met eenen der soldaten naar de plaats van het drama terug. Verschrikkelijk schouwspel! Hij vindt De Wit in de gracht liggen op de plaats waar hij het verlaten had. Hij is getroffen door twee kogels, één in den bil en één in het hart. De bovenlip is met de bajonet weggestoken (De Wit moet meer bajonetsteken gehad hebben: de familie bewaart nog het zakhorloge, hetwelk met bajonetsteken verbrijzeld is).

Belgische soldaten aan het kanon, 1914 [3]

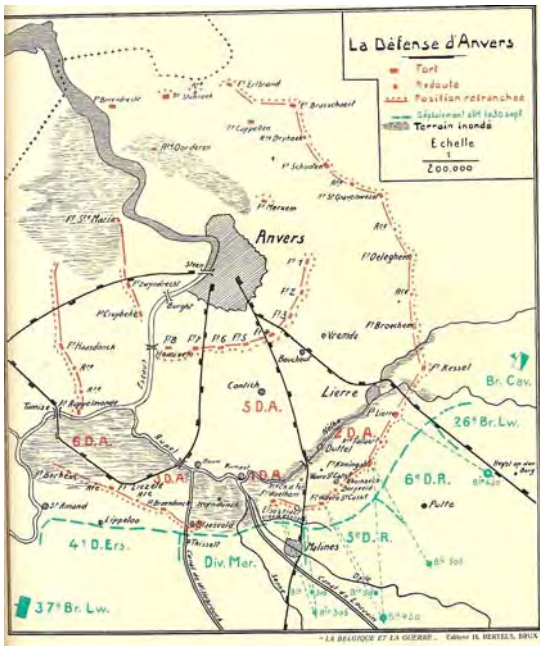
*Den 3 September 1914: In de Zenne stroomopwaarts worden drij lijken gevonden van soldaten van het 2e Linieregiment. Waarschijnlijk zijn zij in de Zenne verdronken bij den Slag te Eppeghem of te Weerde. Het eerste is onkennelijk, het tweede is van **Emery De Roo** van Aersele. Doch terwijl deze lijken op den dijk der Zenne begraven worden, begint het Duitsch geschut opnieuw in volle hevigheid en men is verplicht het derde lijk onder aan het water der rivier in der haast met wat aarde te bedekken en alsdan de vlucht nemen. Ongelukkiglijk is het daags nadien met den vloed meegevoerd en zal mogelijk het getal vermisten met één hebben vermeerderd.*

[2] www.forumeerstewereldoorlog.nl

[3] Privé-archief Piet Claes

Den 9 September 1914: Omtrent 10 uren in den voormiddag vindt men aan de sluis der Zenne het lijk van eenen soldaat van het 2e Linieregiment. Men verwittigt den gemeentesecretaris, welke bijna dagelijks naar Hombeek terugkeert en 's namiddags terug naar Willebroeck gaat. Hij haalt het lijk aan kant en het wordt herkend als zijnde ***Edgar Delcourt*** *van Doornik. Bij nader onderzoek en in tegenwoordigheid van den sluiswachter Smets Gustaaf bestatigt men dat deze de ogen is uitgestoken en eene koord in den mond heeft, aan het achterhoofd toegesnoerd. Het hoofd was zoodanig gezwollen dat de koord twee centimeters diep in de wangen was gedrukt. Waarschijnlijk hebben die vuige schoften der Duitschers deze jongeling bij middel der koord met het hoofd aan eenen boom gebonden en hem na de oogen te hebben uitgestoken in de Zenne geworpen.*

Den 15 September 1914: De bevolking wordt aan het geschut dat dagelijks plaats heeft te Sempst, Eppeghem, enz… gewoon en komt terug.

De Antwerpse verdedigingsgordel komt eind september zwaar onder druk te staan[4].

Den 25 September 1914: Hombeek stroomt vol soldaten. De inwoners aanzien het als eene geruststelling, doch twee dagen nadien zouden zij het tegenovergestelde ondervinden. Duitsche vliegers komen over Hombeek en de soldaten schieten ernaar, doch zonder gevolg.

Den 27 September 1914: Er was ten 8 uren eene soldatenmis aangezegd met volle muziek, gezongen, gespeeld en opgedragen, het al door onze Belgische jongens. Ongelukkiglijk krijgt de bevel-hebber van het 2e Linieregiment de mede-deeling dat de Duitschers aanvallen op het gehucht De Plein, en dit juist ten 8 uren. Daarmede valt onze hoop de soldatenmis te kunnen bijwonen. Ten 10 uren begint het bombardement en de inwoners moeten opnieuw vluchten, en ditmaal voorgoed. In den namiddag wordt een soldaat van het 2e Linieregiment, genaamd ***D'Hondt Gustaaf*** *van Drongen, gekwetst aan het been en moet ongelukkiglijk in de verlaten loopgraaf blijven liggen.*

Den 28 September 1914 wordt dezen soldaat dood gevonden en begraven door de Duitsche pionieren van Kiel, ter plaatse Kriekerijveld, en is later naar het kerkhof overgebracht. De Duitschers rukken vooruit, nogmaals zijn er Hombekenaren die 's morgens terug tot huis konden keeren, maar het duurde niet lang. Bij het zicht der Duitschers sloegen zij op de vlucht en de Duitschers schoten op hen. Deze bevestigen dat de Duitschers de ***Korenmolen van Keirsmaekers****, staande aan den steenweg naar Leest in brand staken toen zij er nog geen 100 meters voorbij waren.*

Belgische soldaten rusten in de straten van Mechelen, september 1914 [5]

Daags tevoren waren de huizen van ***Slachmuylders****,* ***Paulus*** *en de* ***wed. Jacobs*** *in brand geschoten. Op het gehucht Boschkant was* ***Jules Knokaert****, aldaar wonende, buitengekomen om de verkens te voederen. Heel het omliggende was vol Duitschers. Hij neemt de vlucht, er wordt op hem geschoten in den arm, doch hij loopt verder en zoo naar Blaesvelt, waar hij zich liet verzorgen in eene Belgische ambulantie.* ***Evarist De Smedt*** *in de buurt, is ook nog thuis en het gezin zit aan de koffietafel. De Duitschers schieten op het huis zonder de minste verwittiging, en kwetsen de vrouw in den arm, boven den elleboog. Zij valt, De Smedt vlucht op den zolder en de Duitschers komen binnen. Zij staan versteld bij het zich van hun slachtoffer, gansch bebloed. Zij nemen de vrouw op en dragen haar in de schuur van* ***Verdoodt****, op een duizendtal meters afstand, en een Duitschen dokter zet haren arm af tot bijna aan den schouder. Van dan af zag zij Duitsche soldaten vergezeld van burgers de*

4 TASNIER (Col. d'Etat), VAN OVERSTRAETEN (R.). *La Belgique et la Guerre III: Les operations militaires.* Henri Bertels, Brussel, 1926, p. 161.

5 SAM, beeldbank Mechelen.

huizen leegplunderen, alles opladen op eene kar met een ezel bespannen en vertrekken in de richting van Vilvoorde.

*Den 29 September 1914: Vrouw De Smedt wordt naar het goed **Koningssteen** en van daar naar het gasthuis van Vilvoorde gevoerd.*

Den 30 September 1914: Evarist De Smedt komt uit zijnen schuilhoek en ziet de Duitschers het kasteel Expoel bezetten. Geheel den omtrek staat vol oorlogstuig.

*Den 1 October 1914 ziet De Smedt van op den hooizolder van P. Andries 2 Duitschers uit het kasteel Expoel komen, en gaan naar het huis **Vandeneuvel**. Eenige oogen-blikken nadien staat het gansche gebouw in laaie vlam en brandt ten gronde af. Bij het huis **Van Beveren** ziet hij de Duitschers vee slachten.*

Den 5 October 1914: De tanks van Hoboken staan in brand, de bruggen over de Schelde worden opgeblazen en al de Hombekenaren staande aan den rechter-oever worden door de Duitschers verplicht naar hunne huizen weer te keeren.

*Den 9 October 1914: De **familie Jacobs-Moeyens** komt te Beveren-Waas, neemt den trein die reeds bezet was met vluchtelingen en Engelsche en Belgische soldaten, en de trein rijdt langzaam voort. Rond 8 uren bereikt hij de statie van Moerbeke-Waas, dewelke reeds was ingenomen door de Duitschers. Zij schieten op den trein: de machinist wordt gedood en de trein staat. **August Jacobs en zijn dochter** worden in bijzijn van de gansche familie door het venster van het rijtuig waarin zij hadden plaatsgenomen, door een kogel getroffen en beiden op slag gedood. Weeral twee Hombekenaars minder. Al de anderen worden gevangen genomen en in de kerk en de school opgesloten, tot eindelijk de Duitschers kwamen en hun zegden: "Voort maar. Naar Gent! Niet naar Antwerpen! 't Is daar niet goed".*

Omtrent Allerheiligen zijn reeds vele inwoners terug, en de zaken nemen haren gewonen loop. Die terugkeer is het droevigste wat men kan beschrijven, de huizen gansch geplunderd en vernield, de deuren stukgeslagen, al de ruiten gebroken, de dieren gestorven of gedood, de deuren, vensterblinden, poorten en schuurpoorten afgerukt en in de loopgraven gestoken, de oogst vernield, zoomede de veldvruchten, doch het gejammer duurde slechts eenige oogen-blikken en de bevolking toog terug aan het werk.

Duitschers kregen wij in het eerste jaar niet te zien, en het was slechts in het begin van 1915 dat er spraak kwam van bezetting. Dat was een nare tijd. Men hoorde slechts spreken van opeischingen en opeischingen en dit alles zonder geld. Men bekwam nog niet altijd een papierken of bon. De eerste was van 20000 kilo's stroo en het was al reeds zo raar ten gevolgen van den oorlog.

Daarna kwam het Meldeamt. De Duitschers kwamen met een bevel voor den dag dat al de burgerwachten zich moesten aanmelden, misschien hadden zij het gemunt op de gewapende burgerwachten! Dat was voor ons een gemakkelijke taak daar wij er slechts een dertigtal in het geheel hadden. Deze mannen werden opgeroepen en de bezetter scheen voldaan. Doch na eenige malen de kontrool gedaan te hebben, dachten zij dat het getal mannen zoo klein was, doch wij antwoordden dat wij hunne bevelen stipt hadden uitgevoerd

Zekere keer kwam de officier wat vroeger dan gewoonlijk en vroeg aan den secretaris die altijd aanwezig was in den plaats van den Burgemeester, die te oud was geworden en een hevigen schrik had van de Duitschers, of er in de gemeente niet meer jongelingen waren, en deze antwoordde dat al de burgerwachten waren opgeroepen en dat er niets meer gevraagd was. Eindelijk was het spel verraden en zij waren overtuigd dat, gezien in andere gemeenten veel kleiner dan Hombeek, tot zelfs 150 Meldeplichtigen waren, er te Hombeek iets niet in den haak was. En wij waren verplicht de totale lijst der jongelieden op te maken.

In begin December 1916 moesten wij de lijsten maken van al de koehouders en door deze hunne wekelijksche melk- en boter-voortbrengst te doen aangeven. Op dat gebied waren de landbouwers niet al te gewillig en de Burgemeester werd gestraft met eene boete van 100 Mark. Den 10 Januari 1917 werd de Burgemeester bij den Zivilkommissar geroepen, doch de man was denzelfden morgend overleden in den ouderdom van 77 jaren. De dd. Burgemeester moest dus naar Mechelen en daar kwamen zij met die boet voor den dag. De dd. Burgemeester zegde dan dat den Burgemeester juist dien dag overleden was, en dus de boet niet meer kon betalen.

De opeisching der zoogezegde werkloozen ving aan te Hombeek den 11 December 1916 en om geen enkele jongeman te laten ontsnappen moesten hunne eenzelvigheids-kaarten gestempeld worden. Een hele hoop Duitschers kwamen het Meldeamt voorzitten en al de meldekaarten werden gestempeld. Ongelukkiglijk hadden die kulturmannen in het begin de personen vergeten aan te teekenen in hunnen boek en daardoor waren een vijftiental van in en bij de 40 jaren oud niet aangemerkt. Wat was het gedacht van die heeren? Ha! Deze mannen zijn de grens over!

Den 4 Januari 1917 moesten wij ondanks al de moeite die wij dagelijks gedaan hadden om de jongelingen te huis te houden, 37 mannen van Hombeek zien vertrekken, waarvan één werklooze!!! De andere waren alle staatsbedienden die geweigerd hadden voor den vijand te werken.

Den 13 Januari 1917, juist als de overleden Burgemeester begraven werd, kwamen de Duitschers nogmaals met bericht dat de Burgemeester in persoon, de schepenen of raadsleden, en bij gebrek aan deze, twee invloedrijke burgers van Hombeek zich bij den Kreischef moesten aanbieden. De secretaris had al de last van de wereld om deze rakels te doen verstaan dat het in België de gewoonte niet was de Goddelijke diensten te stooren en bijzonderlijk in dit geval, en eindelijk waren zij bereid te wachten tot na den lijkdienst.

De Hombeekse opgeëiste Jacobs, net voor hij naar Soltau vertrekt.

Al de poorten van het kerkhof werden afgezet door de Duitschers en het had heel den schijn of men een gevaarlijke bandiet moest vangen.

*Na de plechtigheid was de secretaris verplicht van de dienstdoende burgemeester aan te wijzen, alsmede de andere heeren, en niemand had eenig denk-beeld van wat er ging gebeuren. Men vroeg een rijtuig en de heeren **Cools**, dd Burgemeester, **Lenaerts** en **Stevens**, werden in plaats van naar den Kreischef, naar het gevang gevoerd! Zondags 11 Januari onder de hoogmis, kwam er bevel dat al de inwoners moesten in hunne woning zijn vanaf 4 uren in den namiddag en dat er geen enkele schijn van licht uit de woning mocht naar buiten dringen.*

Den ganschen zondag en ook den maandag was de secretaris te Mechelen op zoek om toch te vernemen waar men met de gemeente-overheid gebleven was, en eindelijk wist hij van een Duitscher dat zij gevangen zaten in het krijgshospitaal te Mechelen. Hij er naartoe, doch bij zijne aankomst, na eerst zijne eenzelvigheid te hebben doen vaststellen, meende hij de heeren te zien, doch kon ze niet genaken. Eindelijk maandag avonds ten 5 uren namiddag, toen het reeds volkomen donker was, en de kulturmannen hunne dwaling moesten bekennen, door al de over de grens gevluchten in hunne tegenwoordigheid te brengen (Lenaerts die reeds gevangen zat, was er ook bij) werden zij gelost en eer zij te Hombeek waren, was het bevel van om 4 uren van de straat te zijn, opgeheven.

Identiteitsbewijs (eenzelvigheidskaart) van de Mechelaar Victor Claes [6]

In den loop van het jaar kwamen de weggevoerden stilaan terug naar Hombeek, sommige na drie, vier, vijf of zes maanden gevang, en een enkele na 11 maanden gevang. Wat die mannen daar doorstaan hebben moet vreeselijk geweest zijn, doch gelukkig is er niemand bezweken en na den terugkeer in het vaderland, waren zij na eenige weken goede zorgen weer wel te pas.

Men ging maar immer voort met opeischen, en degene die het minste misdeed, al ware het maar in schijn, werd in het gevang gezet of tot eene boetstraf veroordeeld. In den herfst van 1917 moesten er aardappelen geleverd worden op groote schaal en op gestelde dagen. Het aandeel voor onze gemeente was 60 ton per leveringsdag. Sommige landbouwers konden de aardappelen bij tijds niet klaar maken, zoodoende dat wij den eersten dag slechts 45 ton konden laden. "Die Gemeinde hat Schuld daran" en

6 Privé-archief Piet Claes

werd gestraft tot 3000 Mk boet welke wij betaald hebben den 22 October 1917.

De opeisching van brandhout en kolen voor de bezetting waren zoo groot, dat men ze soms niet kon bijhouden. Gedurende den winter in 1918, begonnen de Duitschers zelf den afsluiting van den ijzerenweg, dewelke reeds in 1914 veel had geleden, af te breken en te verbranden om zich te kunnen verwarmen, zoo zij zeiden. Doch het meeste hout ervan had eene andere bestemming, en kwam meest terecht ten voordeele der lichte kooien die deze heeren met een bezoek kwamen vereeren. Gelukkiglijk werden er van dat soort te Hombeek bijna geen gevonden. De inwoners en de vluchtelingen uit Vlaanderen (welke alhier den 4 Oogst 1917 aankwamen) deze afsluiting ziende nutteloos vernielen, en de brandstoffen raar zijnden, besloten niettege-nstaande het verbod er hun deel van weg te halen en inderdaad, in eenige dagen was de afsluiting nu totaal weg. De gemeente werd verantwoordelijk gesteld, Burgemeester dd., secretaris en veldwachter moesten voor het Duitsch gerecht verschijnen. Wij hadden gewoon te zeggen dat de gemeente er geen schuld aan had, dat de Duitsche soldaten het meeste gedeelte hadden vernield en gestolen. "Niets te maken", wij werden veroordeeld tot 3650 Mk boet. Den 13 Mei 1918 was den betaaldag en bij gebreke moesten wij met drijen naar het gevang.

Wij vergaten dat in de maand Mei 1915, het werkvolk van het Arsenaal te Mechelen het bevel kreeg van in het Arsenaal te gaan werken onder Duitsch beheer, doch deze mannen toonden zich Belg en weigerden halsstarrig te werken voor den vijand! De straf zou niet lang uitblijven en inderdaad, heel het gebied Mechelen kreeg eene zonderlinge straf.

De paarden kregen veertien dagen verlof en al het vervoer moest met de handkrachten gebeuren. Die straf werkte zoo zonderling dat in onze gemeente de koopdagen van hooi nooit slechter waren geweest, omdat de koopers het vooruitzicht hadden dat zij het gekochte hooi van uit de weide nooit in de schuur zouden hebben gekregen.

Nog zonderlinger was het de brouwersgasten van Mechelen bier te zien voeren met de hand, tot zij aan den barreel van den ijzerenweg te Hombeek gekomen, alwaar het bevel nog scherper werd toegepast, en zij het Duitse abladen te hooren kregen. Voor den barreel dus moesten de tonnen afgelegd worden en zoo met de hand over den spoorweg gerold worden en dat zelfs door eenen persoon. Als het gebeurde dat soms een man met de meeste moeite en in het zweet zijns aanschijns, eene ton moest laten terug bollen, dan hadden die kulturmannen de meeste leute van de wereld.

Den 22 October 1918 kwam te Hombeek eene kompanie van 250 minewerpers aangeland, al de lokalen van het dorp waar maar eenigzins plaats was, werden door deze opgeëischt en in twee dagen tijds was onze gemeente doorweven met een net telefoondraden, als om er geen enkele vogel meer uit te laten.

In het begin van November begonnen ook de koeientransporten, welke kwamen uit de gemeenten Opdorp, Malderen, St. Amands, en andere. Deze werden gedaan onder Duitsch toezicht door de jonge mannen uit die gemeenten. Gewoonlijk kwamen zij bij donkeravond aan, en een vertegenwoor-diger der gemeente (hier de secretaris en de veldwachter), die de beesten moest helpen tellen om des anderendaags zoogezegd met hetzelfde getal te kunnen vertrekken. De wacht werd dan gedaan door eenige jongelingen van Hombeek en met gewapende Duitschers.

Duitse wachtpost op de Sint-Rombautstoren [7].

Deze laatsten verkochten dit vee tegen kleine sommen, en de minewerpers welke te Hombeek gekantonneerd waren en mogelijk al een gansche tijd geen vleesch meer gezien hadden vielen des nachts in de weiden waar het vee stond te grazen en stolen en slachten koeien, soms zelfs onder het geweervuur hunner kameraden. Dit schieten gebeurde ons dunkens maar voor den vorm. En ter plaatse werd vee geslacht bij het licht der fakkels of lantaarnen, zelfs des anderendaags bij de morgenklaarte lagen soms nog heele stukken vleesch, waarschijnlijk vergeten in de slijk der weide. Dan op eene gestelde uur moest de vertegenwoordiger der gemeente met de Duitschen de optelling gaan doen, en deze laatsten telden zoodanig dat als wij overtuigd waren dat er tien, twintig of nog meer beesten ontbraken, zij op het einde zeiden: "das stimmt!". Wij hadden schoon te houden staan dat het getal onjuist was, "nichts zu

[7] SAM, Beeldbank Mechelen

machen: das stimmt" en wij lieten het stimmen, daar hunne eigen overheid niets meer te zeggen had.

Eindelijk kwam de verlossingsdag. De wapenstilstand was geteekend, de gemeente was letterlijk door Duitschers ingenomen en waar hoogstens 15 man moest binnengebracht worden, kwamen er soms tot 75. De vliegers, voor het meest officieren, waren ook gedeeltelijk hier. Dat waren geene menschen, dat waren alle zwijnhunden, een spotwoord dat ze dikwijls naar onzen kop gooiden. Die dronken tot 's morgens toe en intusschen aten zij in hun casino. Van 8 uren 's avonds tot 2 uren 's morgens brasten en vernielden, door dronkenschap aangedaan, de meubels van de inwoners, alsmede de tafelbenoodigdheden welke de inwoners zo noodig hadden. Den 12 en 13 November was algemeene aftocht, zooveel Duitschers trokken af dat de bruggen en ook de straten soms 2 à 3 uren belemmerd waren. Allen hadden een rood kenteeken of vlag of iets dergelijks bij zich. De officieren hadden hunne kenteekenen weggeworpen of afgerukt, er bestonden dus geene officieren meer. Hunne casino's waren teniet en als zij honger hadden konden zij zich met de soldatenkeuken tevreden stellen. Het was zooveel als eene vlucht eener haveloze bende, en dit was het vroegere puik leger van ***Willem den meineedige****.*

Enkele opmerkingen

Hier eindigt het Hombeekse verslag. Hoewel dit rapport, opgesteld door de gemeenteraad, niet objectief is opgesteld, kunnen we toch stellen dat het zich min of meer aan de feiten houdt. Hier en daar worden wel subjectieve opmerkingen gemaakt over de bezetter en haar middelen, maar veel onjuistheden zijn er niet te bespeuren.

Het is onderhand wel duidelijk dat Hombeek vooral is opgeschrikt aan het begin van de oorlog, toen de Belgische troepen steeds verder achteruit werden gedreven en zich volledig terugtrok tot binnen de veilige Antwerpse fortengordel. De woelige augustus- en septembermaand van 1914 heeft bij de meeste burgers diepe wonden geslagen. Nadien, eens de Antwerpse fortengordel is gevallen en het leger zich massaal terugtrekt naar de kuststreek, blijft het vier jaar lang relatief rustig in onze gebieden. Dankzij het *Nationaal Hulp- en Voedingskomiteit* wordt er bovendien voor gezorgd dat de bevolking "voldoende" voedsel tot zich kan nemen. De grootste schrik die bij het volk heerst, is om opgevorderd te worden door de Duitsers. Ook in Leest heerst de vrees voor de bezetter, zoals blijkt uit het gekleurde verslag van de gemeenteraad.

Gemeente Leest:
Kort verslag over de oorlogsgebeurtenissen in de gemeente voorgevallen in 1914-1918 [8].

Bij hunnen inval in de gemeente in 1914, werden door de Duitsche barbaren afgebrand de graanwindmolens van Ued. ***Boniface Lauwers*** *van "de Knip" en Ued.* ***Van Winghe Frans*** *"Steinenmolen" op 29 September. Den 30 Oogst 1914, zijn twee burgers van Hombeek,* ***Frans De Wit*** *en* ***Jan Frans Smets****, vaders van verschillige kinderen, vluchtende in de richting van Willebroeck, laffelijk doodgeschoten in de Blaesveltstraat, achter de woning van* ***Piet Jan Diddens****, en in den hof van* ***Louis De Rooster****, door de Duitsche Rijwielafdeling; het lijk van Smets was verscheidene malen doorstoken ook.*

De plaats van het onheil, de Blaesveltstraat in Leest[9]

Het huis van Piet Jan Diddens, waarin verschillige personen gevlucht waren om aan het geschut te ontkomen werdt door die Duitsche rijwielafdeling in brand gestoken bij middel van ontploffings-stoffen, doch, de daarin gevlucht zijnde, hebben zich nog tijdig kunnen redden.

Een jongeling van de omstreken van Sempst, vluchtende met zijne moeder en andere personen op zijne speelkar, werden allen aan gemeld brandende huis aangehouden, gestampt en geslagen door de Duitschers; één der Duitsche soldaten was aldaar doorschoten door de achterhoede der Belgische soldaten. De Duitschers plaatsten voormelde speelkar en paard, alsook de aangehoudene burgers, op de straat, tegen den vuurgloed van het brandende huis Diddens, met bedreiging van neergeschoten te worden, zoo zij zich dierven verplaatsen.

Een Duitscher is daar gesneuveld en begraven te Blaesvelt; dezen maakte deel van die barbarenafdeeling. Een jongeling van Sempst, per rijwiel vluchtende, werd op den Kauter, nabij het dorp, door

[8] PAA, 1914-1918, Oorlogsgebeurtenissen, Kort verslag over de oorlogsgebeurtenissen in de gemeente voorgevallen in 1914-1918, gemeente Leest. Rapport van 8 januari 1920.

[9] SAM, Beeldbank Mechelen

de Duitschers doorschoten; hij werd per rijtuig vervoerd naar Mechelen tot verpleging, doch, nabij de limiet van Mechelen, werd het gespan door den Overste eener Duitsche Rijwie-lafdeeling afgenomen; bij het verder vervoer met een ander gespan, moet het slachtoffer op 't grondgebied van Mechelen bezweken zijn.

***Jan Baptist De Cuyper** en zijne vrouw **Francisca De Buyser** en **Leemans Antoon Edward**, landbouwers te Leest in de Blaesveltstraat, werden bij hunne vlucht, 30 September 1914, aan het kasteel **Lefebvre**, te Blaesvelt, door de Duitsche soldaten gevangen genomen, tegen den muur eener woning aldaar op rij geplaatst, met den rug naar de Duitschers, eene ontploffing volgde, en deze drij personen vielen getroffen ten gronde; Leemans bleef roerloos ten gronde liggen, eenigen tijd daarna bemerkende dat de Duitschers vertrokken waren, kon hij, alhoewel zwaar gewond, zich oprechten en verder vluchten in de richting Willebroeck, waar hij verpleegd werd; eene zijner armen was verminkt, zoodanig dat hij meer dan zes maand in 't gasthuis verbleef; het gevolg dat hij zijne werkkracht verloren heeft voor dit lichaamsdeel. Zijne twee gezellen, De Cuyper en vrouw, verloren er het leven bij.Leemans verklaarde dat de Duitschers, bij het plegen dezer moorddaden, maar op 2 of 3 passen van hen stonden.*

Verschillige inwoners der gemeente, waarbij ouderlingen, vrouwen en kinderen, waren niet gevlucht; sommigen werden in de gemeente zelf in eenige huizen bij elkander geplaatst, anderen werden naar Sempst geleid en daar verscheidene dagen opgesloten gehouden.

Twaalf personen der gemeente zijn in begin Januari 1917 weggevoerd naar Duitschland, waarvan het groot deel in Februari weergezonden werd; eenige hebben in Duitschland gedwongen geweest te werken; de laatste is in Juli 1917 weergekomen.

***Teughels Jaak** werd in 1914, na zich verschillige dagen verdoken gehouden te hebben onder een goot, en zich gevoed te hebben met rapen en wortels, door de Duitschers ontdekt; alhoewel hij niet meer alleen kon gaan, werd hij niet te min, naar Mechelen en vervolgens naar Duitschland gezonden, van waar hij na een kort verblijf teruggezonden werd, ten gevolge van zijne zwakke gesteltenis.*

In bijna alle woningen, door de gevlucht zijnde bewoners verlaten, werd ingebroken, deuren, kassen, geldkoffers verbrijzeld, en den inhoud ervan geroofd; al wat eenige waarde had als lijnwaad, kleedsel, beddegoed, juweelen en gereed-schap werd medegenomen of verbrijzeld door de Duitsche overweldigers.

Veel vee, bijzonder zwijnen en pluim-gedierte werd geslacht door de Duitschers, en dit in zulk getal, dat verschillige zwijnenrompen, bewerkt na de slachting, later in staat van ontbinding op verschillige plaatsen gevonden zijn.

Door de beschieting is grote schade aangericht aan de Kerk, dezer meubelen, aan den Toren, aan de Pastorij, aan de grafmonumenten en aan de omheinings-muur van het Kerkhof; Eene klas der meisjesschool is in brand gestoken en den inhoud is door 't vuur vernield, vele schoomeubelen zijn door de Duitschers vernield en al de boeken zijn verbrand geworden.

De registers van den burgerlijken stand zijn door de Duitsche soldaten op 29 September 1914 beschadigd en met olie onleesbaar gemaakt; verschillige zijn verscheurd, waarvan enkele bladen teruggevonden zijn in de gemeente, in de loopgraven waar de Duitsche kannonnen gestaan hebben; ook schoolboeken lagen daar verstrooid.

Bij den aftocht der Duitschers in 1918 hadden de inwoners veel te verduren van die soldaten; op vele plaatsen namen zij al wat dienstig was aan veevoeder, en verstrooiden geheel nutteloos, groote hoeveelheden stroo, hooi; zelf stool men zwijnen in bijzijn der eigenaars, dewelke men, bij het minste verzet, dreigde neer te schieten; vele soldaten waren bedronken.

In October-November 1918, werd door de Duitschers in de gemeente een vliegplein-inrichting ingericht. De inwoners werden gedwongen daaraan te arbeiden, verschillige hectaren graan en voeder, gelegen op de Kauter, werden daardoor vernield. Sommige trokken dagloon, anderen niets.

In de Kerk werd in November 1918, eene Strafcompagnie Duitsche soldaten ingekwartierd, en het zwarte Kerkgewaad werd alsdan weggenomen.

De schade aan den veestapel, gedurende den oorlog berokkend geworden, is groot; Op bevel der Belgische Gendarmerie, is het hoornvee overgebracht naar de weiden der omstreken Willebroeck, Ruysbroeck en Eykevliet, en later bij indringen van den Overweldiger voortgestuurd naar Hoboken, Cruybeke en omstreken.

Een groot deel der melkkoeien is niet meer teruggevonden, en de koei die weergevonden zijn, waren niet meer als melkgevers bruikbaar, tengevolge van den zwerftocht, en slechte voeding.

73 paarden, werden gedurende de bezetting opgeeischt, welke men gemiddeld slechts fr. 1600 betaalde, alhoewel de landbouwers, bij wederaankoop van een paard, genoodzaakt waren fr. 3000 te betalen. Door opeisching van de kweekmerries, op eenige uitzonderingen, is den paardenaankweek, bij verdwijning van het goede ras, voor langen tijd

geschorst, en vele landbouwers, zien zich hierdoor van eene winstgevende zaak beroofd.

Door de beschieting zijn vijf woningen vernield. Zeven zijn grootelijks beschadigd geworden; allen zijn opgebouwd, hersteld en wederom gebruikt. De brug over de Senne alhier, bij de vijandelijkheden vernield geworden, is na lang aandringen van 't gemeentebestuur, het voorlaatste jaar hersteld door het leggen eener nieuwe brug die door de Duitschers bekostigd. Waarschijnlijk voorzagen de Duitschers het gebruik der brug noodig voor hunnen aftocht.

Eene enkele boet werd de gemeente tijdens de bezetting opgelegd voor onvoldoende melkinlevering van eenige landbouwers, die deze boet ten bedrage van 1500 marken, de gemeente terugbetaalde.

Opgemaakt door 't gemeentebestuur van Leest, den 8 Januari 1920

Nawoord

Vele egodocumenten zijn in het verleden tot ons gekomen. In elk van die stukken wordt melding gemaakt van bepaalde feiten die zich hebben voorgedaan. Daarom is het interessant een officieel rapport in handen te krijgen. De gemeenteraad is geacht in eer en geweten te handelen. De leden ervan, zijn bevoorrechte getuigen geweest van alles wat zich hier destijds heeft afgespeeld.

Deze verslagen bevestigen bepaalde zaken die wij reeds lang vermoedden en brengen ze nieuwe feiten aan het licht. De Duitsers hebben in Leest vooral aan het begin van de oorlog lelijk huis gehouden. Boeken van de burgerlijke stand werden in brand gestoken, de kerk geplunderd en de meisjesschool zwaar beschadigd. Deze rapporten bieden met andere woorden een unieke kijk op een periode uit ons verleden die nooit mag worden vergeten.

Tot slot is het nuttig om een blik te werpen op de ravage die de oorlog heeft aangericht. De emotionele en psychologische schade die de Eerste Wereldoorlog bij de bevolking heeft aangericht, valt niet in cijfers uit te drukken. De materiële schade en het dodentol wel. Hombeek betaalt een zware prijs. Het dorp moet drie mannen en twee vrouwen ten graven dragen door toedoen van de Duitsers. Het betreft **Jan Frans De Wit**, **Maria Louisa Vekemans**, **Pieter-Jan Smets**, **Frans August Jacobs** en zijn dochter **Joanna Francesca Jacobs**[10]. Bovendien worden 5 personen gevangen genomen omwille van politieke redenen. Eén iemand, **Therèse Stroobants**, wordt zelfs ter dood veroordeeld. Gelukkig is dat vonnis nooit voltrokken[11].

Ook in Leest vallen er burgerslachtoffers tijdens de Eerste Wereldoorlog. Drie mannen en een vrouw verliezen er het leven. Eén iemand wordt omwille van politieke redenen opgepakt en ter dood veroordeeld, maar ook hier wordt deze straf nooit in de praktijk gebracht[12].

Zoals in het rapport ook vermeld, worden 37 Hombekenaren door de Duitschers opgeëist en gedwongen tot verplichte tewerkstelling in het Rijnland[13]. Ze worden allemaal voor enkele maanden naar Soltau gevoerd. De bezetter duldt geen werklozen en iedereen die er niet in slaagt om werk te vinden, wordt weggevoerd, tenzij de persoon in kwestie een grondige reden (huwelijk, ziekte) heeft om niet te moeten vertrekken. Meestal echter, zijn de pechvogels niet werkloos, maar voormalige overheidsambtenaren die weigeren om hun taak verder te zetten onder het Duitse bestuur. Ook Leest betaalt een prijs, 13 jonge mannen worden er weggevoerd[14]. Zowel de werklui uit Hombeek als die uit Leest worden op 4 januari 1917 gedeporteerd. Het merendeel onder hen keert een maand later al terug. De laatste wegge-voerde uit Leest viert zijn thuiskomst in juli 1917. In Hombeek heeft één iemand 11 maanden gedwongen moeten arbeiden.

Door de vele beschietingen van de de forten van Walem en Sint-Katelijne-Waver aan het begin van de oorlog, worden ook huizen vernield in Hombeek en Leest. In Hombeek telde men 15 totaal vernielde huizen en 15 zwaar beschadigde. In Leest is die verhouding 12 tegen 7 [15]. Over Leest zijn alle gegevens bekend wat betreft de vernieling van de huizen. In een naoorlogs rapport staat de inventaris netjes opgetekend. De volgende overheidsgebouwen en particuliere gebouwen hebben schade opgelopen[16]:

.

---

10 BEHETS (S.), SELLESLAGH (A.). "Burgerslachtoffers". In: *'t Ridderke,* jg. 4, nr. 6, 1989.

11 PAA, 1914-1918, Oorlogsgebeurtenissen, *Gewelddaden door de Duitschers op personen gepleegd, zoowel op het oogenblik van den inval als tijdens de bezetting,* gemeente Hombeek, rapport van 12 juni 1919.

12 PAA, 1914-1918, Oorlogsgebeurtenissen, *Gewelddaden door de Duitschers op personen gepleegd, zoowel op het oogenblik van den inval als tijdens de bezetting,* gemeente Leest, rapport van 12 juni 1919.

13 PAA, 1914-1918, Oorlogsgebeurtenissen, *Gewelddaden door de Duitschers op personen gepleegd, zoowel op het oogenblik van den inval als tijdens de bezetting,* gemeente Hombeek, rapport van 12 juni 1919.

14 PAA, 1914-1918, Oorlogsgebeurtenissen, *Gewelddaden door de Duitschers op personen gepleegd, zoowel op het oogenblik van den inval als tijdens de bezetting,* gemeente Leest, rapport van 12 juni 1919.

15 PAA, 1914-1918, Oorlogsgebeurtenissen, Leest. *Monumenten, gebouwen, landgoederen, toehoorende aan particulieren, vernield of beschadigd tijdens den Oorlog.* Rapport van 27 februari 1919 en VAN CLEMEN (S.). *Den oorlog verklaard !,* p. 186 en ARA Beveren-Waas, A2, 2579.

16 PAA, 1914-1918, Oorlogsgebeurtenissen, Leest. *Monumenten, gebouwen, landgoederen, toehoorende aan openbare besturen, vernield of beschadigd tijdens den Oorlog.* Rapport van 27 februari 1919.

	Aanduiding overheidsgebouwen	Beschadiging
1	Een deel der pastorij	beschadigd
2	De kerk, kerktoren, afsluitingsmuren van pastorij en kerkhof	beschadigd en vernield
3	Deel der meisjesschool	door beschieting vernield
4	De brug over de rivier de Senne (is door den bezetter vervangen door eene nieuwe brug)	vernield

	Aanduiding particuliere gebouwen	Beschadiging
1	Houten graanwindmolen, genaamd "Steinenmolen" van Weduwe Van Winghe Frans, Kapellebaan	vernield door brand
2	Houten graanwindmolen van weduwe Boniface Lauwers, aan de Kuip	idem
3	Landbouwerswoningen van:	
	Polycarp Verhoeven, Kapellebaan	idem
	H-Louis Daelemans, idem	idem
	Pieter-Jan Diddens, Blaesveltstraat	idem
	Constant Diddens, Molenstraat Joseph Nuytkens, idem	idem
	Alfons Piessens, Mechelbaan	idem
4	De woningen van:	
	Vanden Heuvel, Th., dorp	idem
	Buntinckx – Hofmans wed., dorp	beschadiging
	Van Moer, wed., dorp	idem
	Teughels Arnold, dorp	idem
	Vloebergh Jaak, dorp	idem
	Huysmans Jan, dorp	idem
5	Schuur gebruikt door Willem Slachmuylders, Kapellebaan, eigendom Duc d'Aost Turino	vernield door brand

Kinderliedjes en kinderspelen

Angèle Selleslagh

Met nostalgie uit de kinderjaren werd in het kringblad al enkele keren uitgepakt. We konden dan steeds putten uit de enorme verzameling die Angèle Selleslagh in de loop der jaren heeft aangelegd. De liedjes, aftelrijmpjes en spelen komen niet enkel uit haar eigen prille jeugdjaren tijdens het interbellum maar ook uit die van haar ouders en grootouders zoals deze liedjes thuis uit oerlevering werden gezongen. Het repertorium veranderde gedurende meer dan honderd jaar omzeggens niet of weinig. Daar is de laatste tijd ook drastisch grote kuis in gehouden en het is zeer de vraag of de kleuters en peuters van nu zich nog kunnen amuseren met grootmoeders hits.

Toch bestaan ze nog. We vullen hier dan weer dit lijstje aan met evergreens uit de jaren stillekens.

Hebt g'onze nonkel Louis niet gezien
met zijn ezelskarretje
als g'hem ziet dan roepte maar
hé Louis, kom eens hier.
t' Is vakantie, we mogen dansen,
t'is gedaan met naar school te gaan
atsjoe, atjsoe la-liere, atsjoe, atsjoe la-la . (bis)
't is vandaag de leste dag,
dat ons zuster, dat ons zuster
t'is vandaag de leste dag,
dat ons zuster straffen mag
atsjoe, atsjoe la-liere, ...enz.

"*dat ons zuster straffen mag*", mochten we van zuster Theresita niet zingen, het moest zijn "*dat ons zuster leren mag*" (dat was blijkbaar pedagogisch meer verantwoord). "*Als ik dat woord 'straffen' nog eens hoor, dan zullen er wel eens gestraft kunnen worden*", zei ze.

k'Zou zo graag rijstpap maken,
Anne-Marie, Marie-Katrien (bis)
Wat gaat gij met die rijstpap doen,
Anne-Marie, Marie-Katrien (bis)
Roeren, roeren,
Anne-Marie, Marie-Katrien (bis)
G' hebt nog gene pollepel,
Anne-Marie, Marie-Katrien (bis)
't Is boerepap, 't is boerepap,
Anne-Marie, Marie-Katrien (bis)

Heel bekende amuseerliedjes waren
"*De Stenen Brug*" of "*In Holland staat een huis*"
Dat klonk zo:

Is de stenen brug gemaakt,
nee, we zullen ze maken
van stenen en van staken
al wie 't laatste doorkomt
die zal zijn leven laten.

In Holland staat een huis,
in Holland staat een huis,
in Holland staat een singelinge huis,
in Holland staat een huis.

(2) Wie woont er in dat huis, wie woont ...enz.

(3) Daar woont nen boer in huis, daar... enz.

(4) Die boer die koopt een vrouw, die...enz

(5) Die vrouw die koopt ne knecht, die...enz.

(6) Die knecht die koopt een meid, die...enz.

(7) Die meid die koopt een kind, die...enz.

(8) Dat kind dat koopt een pop, dat...enz.

(9) Nu steken we de pop omhoog, nu...enz.

(10) Nu jagen we het kind uit 't huis, nu...enz.

(11) Nu jagen we de meid uit huis, nu...enz.

(12) Nu jagen we de knecht uit huis, nu...enz.

(13) Nu jagen we de vrouw uit huis, nu...enz.

(14) Nu jagen we de boer uit huis, nu...enz.

(15) Nu steken we het huis in brand, nu...enz

(16) Nu is het liedje uit ...enz.

Reconstructie hoe in vroeger jaren het dorpsplein van Hombeek er uit zag en hoe het gebruikt werd door de jongeren die de "grote markt" nuttig inpalmden op er te *'sjotten'* of met de bal te spelen of andere spelletjes te doen.

Volgend liedje is uit de tijd van de Oostenrijkers

Loop, loop, loop de garde-villes zijn daar
de garde-villes zijn daar, de garde-villes zijn daar
had ge niet gelopen, g'had er aan geweest,
g'had er aan geweest, g'had er aan geweest (bis)

- 'k zou niet gaarne lopen, voor ne garde- ville
'k pak hem bij zijn poten, 'k steek hem ergens in
---
al wie nog zal spotten met de koning zijn piotten,
zal den bak in gaan, zal den bak in gaan (bis)

Men geeft elkaar de hand, en loopt in een sliert achter elkaar

'k Heb een ezel aan mijn hand,
wat zal 'k hem eten geven?
hooi, strooi, patatten met savooi
weg lelijke ezel

'k heb een ezel aan mijn hand,
wat zal 'hem eten geven?
ruggebrood, beschimmeld brood,
gelijk een ezel eten moet

MEULDERMANS bvba
Bankstraat 13a -2811 Hombeek
Tel 015/42 25 12 fax 015/42 30 71
e-mail :meuldermans@attglobal.net
CDV 46613
Record
beleggingen
kredieten
verzekeringen
onafhankelijk Verzekeringsmakelaar

ING
ING Hombeek
Kantoor Peter Swinnen
Gemeentestraat 12
2811 HOMBEEK
Tel:015/28.52.70 Fax 015/28.52.78
e-mail: swinnen-hombeek@ing.be

XL
www.xlreklame.be

HOEMBEKA
op de fiets !

30 augustus